

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI (SDÜ ile ORTAK)

TUNÇ VE DEMİR ÇAĞINDA ANADOLU'NUN GÜNEYİNDE
ORTHOSTATIN MİMARİDE KULLANIMI VE İŞLEVİ

Ali ILGAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Doç.Dr. Ralf Heinrich BECKS

BURDUR, 2019

TUNÇ VE DEMİR ÇAĞINDA ANADOLU'NUN GÜNEYİNDE
ORTHOSTATIN MİMARİDE KULLANIMI VE İŞLEVİ

Ali ILGAZ

2019

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

TUNÇ VE DEMİR ÇAĞINDA ANADOLU'NUN GÜNEYİNDE ORTHOSTATIN
MİMARİDE KULLANIMI VE İŞLEVİ

ALİ İLGAZ
1530202003

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. RALF HEINRICH BECKS

JÜRİ ÜYESİ

DOÇ. DR. BİLGE AYÇA POLAT BECKS

JÜRİ ÜYESİ

DOÇ. DR. ALİ OZAN

BURDUR

2019

***Bu tez çalışması AKMED tarafından KUAKMED2017/T.1016 proje numarası ile desteklenmiştir.**

MAKÜ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

M.A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 28.02.2019 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Ali İLHAZ'in Tunç ve Demir Çağında Anadolu'nun konulu tez çalışması Arkeoloji Anabilim Dalında Mısır'da Kültürümü ve İstedi YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. Raç Becke

ÜYE

: Doç. Dr. Alı Özcan

ÜYE

: Doç. Dr. B. Ayar POLAT BECKE

ONAY

M.A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Tunç ve Demir Çağında Anadolu’ nun Güneyinde Orthostatın Mimaride Kullanımı ve İşlevi**” adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etik kurallarına uygun bir şekilde hazırlandığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitimim ve tez yazım aşamasında benden hiçbir fedakârlığı eksik etmeyen danışman hocam Sn. Doç. Dr. Ralf Heinrich BECKS başta olmak üzere; tez çalışmamın projelendirilmesinden bitimine kadar gerek bilimsel birikimi gerekse araştırmalardaki yönlendirmeleriyle, sürekli bana destek olan ve nihayetinde “bilim adamı” olgusunun yerine “bilim insanı” olgusunu kavrayıp ve ilke edinmeme vesile olan hocam Sn. Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS’ e teşekkür ederim. Ayrıca Pamukkale Üniversitesi öğretim üyelerinden Sn. Doç. Dr. Bahadır DUMAN ve Sn. Doç. Dr. Ali OZAN’ a, İzmir Demokrasi Üniversitesi öğretim üyesi Sn. Dr. Öğr. Üyesi Erim KONAKÇI’ ya desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Tez çalışmamın projelendirilerek desteklenmesine vesile olan Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi’ nin kurucularından tüm emekçilerine minnettarlığımı belirtmek isterim. Ayrıca İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü’ nün tüm çalışanlarına da teşekkürü borç bilirim.

Hayatım boyunca benden hiçbir şekilde desteğini esirgemeyen aileme ve üniversite yıllarımdan beri aile üyemiz olan hayat arkadaşım Merve KAHRAMAN’ a da desteklerinden dolayı ayrıca teşekkür ederim.

29.01.2019- DENİZLİ

ÖZET

Anadolu yarımadası, özellikle de Anadolu' nun güney kesimi ideal iklimi, zengin maden yataklarına sahip olması ve kültürel geçiş güzergâhında (Mısır, Mezopotamya, Suriye, Anadolu ve Balkanlar) yer alması bakımından tarihöncesi devirlerden bu yana önemini korumaktadır. Tunç ve Demir Çağı'nda da devam eden söz konusu bu popülerite, mimarinin gelişiminde de etkili olmuştur.

Duvar bedenlerinin alt kısımları, dış etmenlere ve neme karşı en zayıf bölüm olması bakımından orthostatlar ile korunmaya alınmıştır. Orthostatlar hem yapının statüğünün artırılması hem de yapıya anıtsallık-görsellik kazandırılması amacıyla kullanılmıştır.

Anadolu'da Orta Tunç Çağı'ndan beri mimaride kullanılan orthostatlar Levant ve Ege grubu olmak üzere hem fonksiyonel hem de biçimsel bakımından iki farklı tipte gelişim göstermiştir.

M.Ö. 13. yy.'ın sonlarında hem iklimsel değişiklik hem de deniz kavimlerinin akınları sonucu Anadolu' nun siyasi yapısı tümüyle değişerek nihayetinde Hitit İmparatorluğu da yıkılmıştır. Kuzeyden güneye adeta bir domino etkisiyle görülen kültürel göçler neticesinde Anadolu' nun güney kesiminde yeni kültür bölgelerinin şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Demir Çağı'nda Hitit-Assur etkisiyle şekillenen orthostatlar, Geç Hitit sanatının en önemli mimari ürünlerindedir.

Ağırlıklı olarak bazalt ve kireçtaşı malzemedeki yapılar orthostatlar tapınaklar, kent kapıları, saray ve hilani yapıları, mezar yapısı, anıtsal cadde duvarları ve sivil mimari yapılarında kullanım görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, orthostat, statik, anıtsallık, Hitit, Assur.

ABSTRACT

The Anatolian peninsula, especially in the southern part of Anatolia, has an ideal climate, rich mineral deposits and has maintained its importance since the prehistoric times in terms of its cultural transition route (Egypt, Mesopotamia, Syria, Anatolia and the Balkans). This popularity in the Bronze and Iron Age was also influential in the development of architecture.

The lower parts of the wall bodies are protected by orthostats as they are the weakest part against external factors and groundwater. Orthostats were used to increase the statics of the structure and to provide monumentality and visuality to the structure.

The orthostats used in architecture since the Middle Bronze Age in Anatolia showed two different types of development, both in the Levant and Aegean groups, both in terms of function and form.

B.C. At the end of the 13th century, as a result of both climatic changes and the attacks of the sea peoples, the political structure of Anatolia changed completely and finally the Hittite Empire collapsed. As a result of the cultural migrations seen with a domino effect from the north to the south, it resulted in the formation of new cultural regions in the southern part of Anatolia. The orthostats shaped by the Hittite-Assyrian influence in the Iron Age are among the most important architectural products of the Late Hittite art.

Orthostats made mainly of basalt and limestone material have been used in temples, city gates, palace and hilani structures, grave structure, monumental street walls and civil architectural structures.

Key Words: Anatolia, orthostat, static, monumental, Hittite, Assyrian.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	I
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ETİK BEYANI	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XIV
KISALTMALAR DİZİNİ	XVIII
GİRİŞ	1

1. TUNÇ VE DEMİR ÇAĞLARINDA ANADOLU'NUN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. ANADOLU YARIMADASI VE GÜNEY KESİMİNİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ....	3
1.2. TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU	5
1.2.1. Hatti Uygarlığı ve Assur Ticaret Kolonileri Çağı	9
1.2.2. Hitit Devleti	12
1.2.2.1. Siyasi Tarihi.....	12
1.2.2.1.1. Erken Krallık Dönemi.....	12
1.2.2.1.2. Hitit İmparatorluk Dönemi	13
1.2.2.1.3. Dağılma Dönemi.....	16
1.2.2.2. Hitit Mimari Geleneği	17
1.2.2.3. Hitit Güney Bölgesi ve Komşu Kùltürler	21

1.2.2.3.1. Kizzuwatna	21
1.2.2.3.2. Tarhuntaşsa	22
1.2.2.3.3. Lukka	24
1.2.2.3.4. Mitanni.....	25
1.3. DEMİR ÇAĞI'NDA ANADOLU	26
1.3.1. Geç Hitit Krallıkları	29
1.3.1.1. Karkamış Krallığı	30
1.3.1.2. Gurgum Krallığı	32
1.3.1.3. Kummuhu Krallığı.....	33
1.3.1.4. Pattin Krallığı	34
1.3.1.5. Tabal Krallığı.....	35
1.3.1.6. Melid Krallığı	36
1.3.1.7. Sam'al Krallığı	37
1.3.1.8. Kilikya-Hitit Kültür Bölgesi: Kue, Khilakku ve Azatiwataya Krallıkları.....	37
1.3.2. Assur İmparatorluğu.....	39
1.3.3. Likya Kültür Bölgesi.....	41
1.3.4. Geç Hitit ve Demir Çağı Mimarisi	43
2. ORTHOSTATIN TANIMI VE MİMARİDE KULLANIMI	
2.1. ORTHOSTAT NEDİR?.....	45
2.2. ANADOLU'DA ORTHOSTATIN KULLANILDIĞI İLK YERLEŞİMLER.....	46
2.2.1. Troia	46
2.2.1.1. Troia Tunç Çağı Mimarisi	47
2.2.1.2. Troia Mimarisinde Orthostatın Kullanımı.....	49
2.2.2. Gavurtepe	51

2.2.2.1. Gavurtepe Tunç Çağı Mimarisi	51
2.2.2.2. Gavurtepe Mimarisinde Orthostatın Kullanımı.....	52
2.2.3. Panaztepe.....	53
2.2.3.1. Panaztepe Tunç Çağı Mimarisi	55
2.2.3.2. Panaztepe Mimarisinde Orthostatın Kullanımı.....	56
2.2.4. Liman Tepe	57
2.2.4.1. Liman Tepe Tunç Çağı Mimarisi	58
2.2.4.2. Liman Tepe Mimarisinde Orthostatın Kullanımı.....	59
2.2.5. Alishar	60
2.2.5.1. Alishar Hitit Mimarisi	61
2.2.5.2. Alishar Mimarisinde Orthostatın Kullanımı.....	62
2.2.6. Hattuşa-Boğazköy	63
2.2.6.1. Hattuşa-Boğazköy Hitit Mimarisi	65
2.2.6.2. Hattuşa-Boğazköy Mimarisinde Orthostatın Kullanımı.....	66
2.2.7. Alaca Höyük.....	68
2.2.7.1. Alaca Höyük Hitit Mimarisi.....	69
2.2.7.2. Alaca Höyük Hitit Mimarisinde Orthostatın Kullanımı.....	70

3. ANADOLU’NUN GÜNEY KESİMİNDE ORTHOSTATIN MİMARİDE KULLANIMI

3.1. ALALAKH (AÇÇANA HÖYÜK)	73
3.1.1. Konumu.....	73
3.1.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi.....	74
3.1.3. Tabakalanma	74
3.1.4. Mimari.....	75

3.1.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	78
3.2. TİLMEN HÖYÜK	80
3.2.1. Konumu.....	80
3.2.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi.....	80
3.2.3. Tabakalanma	81
3.2.4. Mimari.....	81
3.2.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	84
3.3. TAYİNAT HÖYÜK (KUNULUA).....	85
3.3.1. Konumu.....	85
3.3.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi.....	85
3.3.3. Tabakalanma	86
3.3.4. Mimari.....	85
3.3.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	89
3.4. TELL HALAF HÖYÜK	90
3.4.1. Konumu.....	90
3.4.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi.....	90
3.4.3. Tabakalanma	91
3.4.4. Mimari.....	92
3.4.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	93
3.5. KARKAMIŞ	95
3.5.1. Konumu.....	96
3.5.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi.....	96
3.5.3. Tabakalanma	97
3.5.4. Mimari.....	97
3.5.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	100

3.6. ZİNCİRLİ HÖYÜK(SAM'AL)	106
3.6.1. Konumu	106
3.6.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi	106
3.6.3. Tabakalanma	107
3.6.4. Mimari	107
3.6.5. Orthostatın Mimariide Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	109
3.7. ARSLANTEPE HÖYÜĞÜ	111
3.7.1. Konumu	111
3.7.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi	112
3.7.3. Tabakalanma	112
3.7.4. Mimari	112
3.7.5. Orthostatın Mimariide Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	114
3.8. KARATEPE-ASLANTAŞ (AZATİVATAYA)	114
3.8.1. Konumu	116
3.8.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi	117
3.8.3. Tabakalanma	118
3.8.4. Mimari	118
3.8.5. Orthostatın Mimariide Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	120
3.9. COBA HÖYÜK-SAKÇAGÖZÜ	124
3.9.1. Konumu	124
3.9.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi	124
3.9.3. Tabakalanma	125
3.9.4. Mimari	125
3.9.5. Orthostatın Mimariide Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	127
3.10. HADATU (ARSLANTAŞ)	129

3.10.1. Konumu.....	129
3.10.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi.....	129
3.10.3. Tabakalanma	130
3.10.4. Mimari.....	130
3.10.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması	131

4. ORTHOSTATIN MİMARİDE KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

4.1. COĞRAFİ FAKTÖRLER.....	134
4.2. SİYASİ FAKTÖRLER	136
4.3. İNANÇ VE KÜLTÜR ETKİSİ.....	139

5. ANADOLU'NUN GÜNEY KESİMİNDE AÇIĞA ÇIKARTILAN ORTHOSTATLARIN TİPOLOJİSİ

5.1. BEZEME TEKNİĞİNE GÖRE SINIFLANDIRMA.....	142
5.1.1. Bezemesiz Orthostatlar	142
5.1.2. Bezemeli Orthostatlar.....	143
5.1.2.1. Kabartmalı Örnekler.....	143
5.1.2.1.1. Dinsel Öğeler	143
5.1.2.1.2. Doğa Öğelerinin Betimlenmesi	145
5.1.2.1.3. Hikâyeci Anlatım.....	145
5.1.2.2. Yazıtlı Örnekler	146
5.2. ORTHOSTATLARIN KULLANILDIĞI MİMARİ YAPILAR	146
5.2.1. Kent Kapıları	147
5.2.2. Tapınaklar.....	147
5.2.3. Saray ve Hilani Yapıları	148

5.2.4. Anıtsal Cadde Duvarları.....	149
5.2.5. Mezar Yapısı	149
5.2.6. Sivil Mimari Yapıları	150
SONUÇ	151
KAYNAKÇA	156
RESİMLER	184
ÖZGEÇMİŞ	211

ŞEKİLLER DİZİNİ

Harita 1: İlk Tunç Çağı Kervan Yolları. (Arkeoatlas 2011/1 Özel Koleksiyon-Arkeoatlas Kartografya Servisi.)

Harita 2: Hitit İmparatorluğu ve Komşu Kùltürler. (Arkeoatlas 2011/1 Özel Koleksiyon-Arkeoatlas Kartografya Servisi.)

Harita 3: M.Ö. 12-8/7. yy. Arası Anadolu Siyasi Yapısı. (Arkeoatlas 2011/1 Özel Koleksiyon-Arkeoatlas Kartografya Servisi.)

Harita 4: Anadolu’da Tunç Çağı Orthostat Uygulamaları.

Harita 5: Anadolu’nun Güney Kesiminde Mimaride Orthostatın Kullanıldığı Yerleşmeler.

Tablo 1: İncelenen Orthostatların Zamansal, Bölgesel ve Fonksiyonel Dağılımı.

Resim 1: Troia, OTÇ. Evi Orthostat Uygulaması. (Easton ve Weninger, 1993: Fig.16.)

Resim 2: Troia VIIb2 Orthostat Uygulaması. (Pieniazek-Sikora, 2002: Fig.4.)

Resim 3: Panaztepe 74 Numaralı Duvar Orthostat Örneği. (Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: Res.5.)

Resim 4: Liman Tepe D-710 Numaralı Duvar Orthostat Örneği. (Erkanal, vd., 2015: Res.2.)

Resim 5: Liman Tepe, GTÇ. Silosu Orthostat Uygulaması. (Erkanal, vd., 2015: Res.1.)

Resim 6: Alişar 10T Konak Yapısı Güney Cephe Orthostatlı Duvar Örneği. . (Osten, 1937a: Fig.10.)

Resim 7: Hattuşa Tapınak I, Orthostatlı Platform. (Naumann, 1975: Res.61.)

Resim 8: Alaca Höyük Sphenksli Kapı Orthostatları.

<http://www.hittitemonuments.com/alacahoyuk/alaca09.jpg> (25.12.2018)

Resim 9: Alalakh Tabaka VII, Kent Kapısı. (Kutlu Aslıhan Yener, “Alalakh Spatial Organization”, Ed. K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Projects, Volume 1, Surveys*

In The Plain Of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Illinois, 2005a, Fig.4.6.a.)

Resim 10: Alalakh Tabaka VII, Yarım Lim Sarayı, Orthostat Uygulaması. . (Naumann, 1975: Res.68.)

Resim 11: : Tilmen Höyük, Orta Tunç Çağı Sarayı Orthostat Uygulaması. (Harmanşah, 2015: Şek.58.)

Resim 12: Tilmen Höyük, Orta Tunç Çağı Sarayı Orthostat Uygulaması. (Harmanşah, 2015: Şek.59.)

Resim 13: Tayinat Höyük, Orthostatlarla Oluşturulmuş Platform. (Harrison, vd., 2011: Res.10.)

Resim 14: Tayinat Höyük, Yazıtlı Orthostat Parçaları. (Harrison, vd., 2011: Res.11.)

Resim 15: Tell Halaf, Tapınak-Sarayın Kuzey Cephesindeki Kabartmalı Büyük Orthostatlar. (Oppenheim, 1955: Abb.15.)

Resim 16: Tell Halaf, Tapınak-Sarayın Güney Cephesindeki Kabartmalı Küçük Orthostatların Dizilim Önerisi. (Grellert ve Schmid, 2014: Fig.10.)

Resim 17: Tell Halaf, Kabartmalı Küçük Orthostat Örnekleri. (Oppenheim, 1955: Lev. 11b, 42a, 43a, 50a, 62b, 69a, 94a, 34b)

Resim 18: Karkamış Su Kapısı Orthostatları. (Woolley, 1921: Lev.17a)

Resim 19: Karkamış, Tören Alayı Orthostatları. Oturan Tanrıça (Kubaba?) ve Rahibeler. (Woolley, 1921: Lev.B19.)

Resim 20: Karkamış, Haberciler Duvarı. Kabartmalı Orthostat. (Akurgal, 2015: Lev.100a.)

Resim 21: Karkamış, Haberciler Duvarı. Kabartmalı Orthostat. (Akurgal, 2015: Lev.100b.)

Resim 22: Karkamış Uzun Duvar Orthostatları. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B37a.)

Resim 23: Karkamış Uzun Duvarı, II. Suhis' in Yazıtı. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B43b.)

Resim 24: Karkamış Uzun Duvarı, Tahkimatlı Askerler. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B46a.)

Resim 25: Karkamış Uzun Duvarı, Savaş Arabası Kabartmalı Orthostatlar. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B42a-b.)

Resim 26: Karkamış, Fırtına Tanrısı Tapınağı, Yazıtlı Orthostat.

<https://www.hittitemonuments.com/karkamis/kargamis118-t.htm> (30.12.2018)

Resim 27: Karkamış, C Evi. Orthostat Uygulaması. (Woolley, 1921: Fig.55.)

Resim 28: Zincirli Güney Kapı, Orthostat Örnekleri.

<https://www.hittitemonuments.com/zincirli/index-t.htm> (30.12.2018)

Resim 29: Zincirli Kent Kapısı Orthostat Uygulaması. (Naumann, 1975: Res.71.)

Resim 30: : Zincirli Kent Kapısı Orthostat Uygulaması. (Garstang, 1910: Lev.LXXVI.)

Resim 31: Zincirli Kent Kapısı, Savaş Arabası Kabartması. (Akurgal, 2015: Lev.110a.)

Resim 32: : Zincirli, Hilani Orthostat Örneği. (Akurgal, 2015: Lev.117.)

Resim 33: Zincirli, Hilani Orthostat Örneği.

<https://www.hittitemonuments.com/zincirli/zincirli53.jpg> (30.12.2018)

Resim 34: Arslantepe, Kral Sunum Sahnesi. (Akurgal, 2015: Lev.87a.)

Resim 35: Arslantepe (Kent Kapısı?), Kabartmalı Orthostat. (Liverani, 2012: Fig.5b.)

Resim 36: Arslantepe (Kent Kapısı?), Kabartmalı Orthostat. (Liverani, 2012: Fig.5c.)

Resim 37: Karatepe-Aslantaş Kuzey Kapı Orthostat Uygulaması. (Çambel ve Özyar, 2003: Abb.145.)

Resim 38: Karatepe-Aslantaş Kuzey Kapı Sağ (Batı) Avlu Orthostat Uygulaması. (Çambel ve Özyar, 2003: Abb.146.)

Resim 39: Karatepe-Aslantaş Kuzey Kapı Sağ (Batı) Avlu, Gemi Kabartması Orthostat Uygulaması. (Akurgal, 2015: Lev.143.)

Resim 40: : Karatepe-Aslantaş Güney Kapı, Hizmetçiler ve Müzisyenler. (Akurgal, 2015: Lev.138.)

Resim 41: Karatepe-Aslantaş Güney Kapı, Ziyafet ve Sunu Sahnesi. (Akurgal, 2015: Lev.139.)

Resim 42: Coba Höyük, Demir Çağı Sarayı Girişi Orthostat Programı. (Garstang, 1910: Lev.LXXVIII.)

Resim 43: Coba Höyük, Demir Çağı Sarayı Girişi, Orthostat. (Garstang, 1910: Lev.LXXXI.1)

Resim 44: Coba Höyük, Portiko Kısmı Orthostatları. (Akurgal, 2015: Lev.112b.)

Resim 45: Hadatu, Batı Kapısı Orthostat. (Sevin, 2014: Res.112.)

Resim 46: Hadatu, Batı Kapısı Orthostat. Resmi Geçit. (Sevin, 2014: Res.113.)

Resim 47: Tören Alayı ve Sunu Sahnesi. (Sevin, 2014: Res.114, 115, 117, 118.)

KISALTMALAR DİZİNİ

bkz. : Bakınız

cm. : Santimetre.

Doç. : Doçent.

Dr. : Doktor.

ETÇ. : Erken Tunç Çağı.

GTC. : Geç Tunç Çağı.

km. : Kilometre.

Lev. : Levha.

m. : Metre.

OTÇ. : Orta Tunç Çağı.

Öğr. : Öğretim.

Prof. : Profesör.

Res. : Resim.

Şek. : Şekil.

yy. : Yüzyıl.

GİRİŞ

AMAÇ

Anadolu'nun güney kesimi, konumu itibariyle günümüzde olduğu gibi eski çağlarda da oldukça önemli bir yerdir. Tunç ve Demir çağlarında Fırat ve Dicle nehirlerinden Toros dağ silsilesine paralel olarak batıya doğru uzanan söz konusu bu bölge Mısır, Suriye, Kıbrıs ve Mezopotamya kültürlerinin Anadolu'yla etkileşiminde kuşkusuz bir köprü vazifesi görmektedir.

Anadolu'nun güney kesiminde yürütülen kazı çalışmalarında açığa çıkartılan ve hemen hemen hepsi kabartma bezemeli olan orthostatların bilim insanları tarafından tekil olarak incelenmesi yapılmıştır. Ancak çeşitli yapıların duvarlarında (tapınak, saray, hilani vb. yapılarda) ve anıtsal cadde duvarlarında kullanılan orthostatların sistematik ve bütüncül bir bilimsel çalışması henüz yapılmamıştır. “ Tunç ve Demir Çağında Anadolu'nun Güneyinde Orthostatın Mimaride Kullanımı ve İşlevi” konulu bu tez çalışması Doç. Dr. Ralf Heinrich BECKS danışmanlığında sürdürülecektir. Tezde Anadolu'nun güney kesiminde kazı çalışmalarında açığa çıkartılan Tunç ve Demir çağlarına tarihlendirilen orthostat kullanılan yapıların sistematik bir biçimde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bilim insanları tarafından şimdiye dek yapılan yayın ve tezlerde tek yapı veya yerleşim ölçeğinde incelenen örnekler bir arada değerlendirilerek orthostatın hangi yapılarda, ne amaçla kullanıldığı, hangi zaman diliminde ortaya çıktığı, kökeni ve kullanım aralığı gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır. Bu noktada orthostat kullanılan yapıların tarihlenmesi, mimari kompozisyonu, kullanılan yerlerde reprezentatif bir amaca hizmet edip etmediği tartışılacaktır. Diğer bölgelerle karşılaştırmalar yapılacak (Mezopotamya kültürleri vb.) bunun yanı sıra Hitit İmparatorluk Dönemi ve Geç Hitit Krallıkları Dönemi mimarisi detaylı olarak incelenecektir.

KAPSAM

Fırat ve Dicle nehirlerinin vadilerinden, batıya doğru Toroslara paralel olarak Anadolu'nun güney kesimi “ Tunç ve Demir Çağında Anadolu'nun Güneyinde Orthostatın Mimaride Kullanımı ve İşlevi” adlı tez çalışmasının araştırma coğrafyasını oluşturmaktadır. Anadolu Akdeniz kıyıları ve dağlık kesimlerini içine alan söz konusu alan içerisinde farklı topografik ve iklimsel özellikleri olan alt bölgeleri

barındırmaktadır. Bahsi edilen coğrafya içerisinde kazı çalışmalarında açığa çıkartılan orthostat kullanılan yapıların tarihlenmesi, betimlemelerin incelenmesi ve tanımlanması, mimari kompozisyon ve işlevinin belirlenmesi gibi başlıca konuları kapsamaktadır. Ayrıca bu tez çalışması, orthostatların tipolojik olarak kataloğunu ve görseller (plan, harita, grafik ve ölçekli fotoğraflar) ile anlatımını içermektedir. Sonuç bölümünde ise söz konusu bölge içerisinde ele geçen orthostatların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

YÖNTEM

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne tez konusu olarak bildirilen “Tunç ve Demir Çağı'nda Anadolu'nun Güneyinde Orthostatın Mimaride Kullanımı ve İşlevi” adlı tez çalışmasının hazırlanması aşamasında ilk adım olarak kaynak taraması yapılmıştır. Söz konusu bu kaynakların ulaşılmasında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Kütüphanesi, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji İhtisas Kütüphanesi, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır. Bahsi geçen kütüphanelerde kaynakların yetersiz olması nedeniyle AKMED Kütüphanesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nden yararlanılması planlanmıştır. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın resmi sitesinde yayınladığı bildirimler (Kazı Sonuçları Toplantıları, Araştırma Sonuçları Toplantıları, Arkeometri sonuçları Toplantıları, Müze ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu), Yüksek Öğretim Kurumu'nun resmi sitesinde yayımlanan tez çalışmaları da kaynak taramasının diğer bir adımıdır. Kaynak taramasının tamamlanmasının ardından ana hat planı yapılacaktır.

Tez çalışmasının araştırma coğrafyası ve konusu kapsamında olan kazı alanları, ören yerleri ve müzelere gidilerek eserler incelenerek tanımlanması yapılacak ve ölçekli fotoğraflar ile belgelendirilecektir.

“Tunç ve Demir Çağında Anadolu'nun Güneyinde Orthostatın Mimaride Kullanımı ve İşlevi” adlı bu tez çalışmasının hazırlanmasında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün yayımlanmış olduğu tez yazım kılavuzu referans alınmış olup, tez yazımı enstitünün 2018-2019 yılı akademik takviminde belirtilen resmi tarih içerisinde tamamlanacaktır.

1. TUNÇ VE DEMİR ÇAĞLARINDA ANADOLU'NUN TARİHİ COĞRAFYASI

Bu bölümde Anadolu yarımadasının genel olarak coğrafi özellikleri, coğrafi ve jeopolitik konumlarının yanı sıra Tunç ve Demir Çağı'nda tarihi coğrafyası incelenecektir. Ayrıca söz konusu dönemler içerisinde (Tunç ve Demir Çağı) Anadolu'da kurulmuş olan siyasi otoriteler (imparatorluk, devlet, beylik vb.) ve bu bahsi geçen otoritelerin (özellikle Anadolu'nun güney kısmında yer alan) mimari gelenekleri genel olarak incelenecektir.

1.1. ANADOLU YARIMADASI VE GÜNEY KESİMİNİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Anadolu coğrafyası konumu itibariyle Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan bir köprü görevi görmektedir¹. Anadolu coğrafyası yeryüzü şekilleri itibariyle de oldukça çeşitlilik gösteren bir topografyaya sahiptir. Hemen hemen tümüyle doğu-batı yönünde uzanan dağlar ile dolu olan Anadolu yarımadasının üç tarafının denizler ile çevrili olup, kıyı kesimlerin de ise sınırlı sayıda koyaklar bulunmaktadır². Zirvesi buzullarla kaplı olan dağlardan, sulu ovalara ve alüvyonlar ile oluşmuş kıyı ovalarına kadar çeşitli iklim bölgelerine de sahip bir coğrafya olması bakımından da oldukça önemlidir³.

Anadolu coğrafyasının üstlendiği köprü vazifesi sadece bahsi geçen iki kıtayı (Asya ve Avrupa) birbirine bağlamakla sınırlı kalmamış olup, kültürel bir köprü vazifesini de kuşkusuz olarak tarih öncesi devirlerden bu yana üstlenmiştir⁴. Anadolu coğrafyasının sadece topografyası ve bunun sonucundaki iklim çeşitliliği değil, aynı zamanda çeşitli madenlerin varlığı da bölgenin önemini arttırmıştır⁵.

Anadolu'nun güney kesiminin Fırat ve Dicle vadilerinden batıya doğru Toros dağ silsileleri ile devam ettiği, hatta günümüzde Akdeniz Bölgesi içerisinde kalan

¹ Muazzez İlmiye Çığ, *Ortadoğu Uygarlık Mirası-1*, Kaynak Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2017, s.28.

² Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimariği*, Çev. B. Madra, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.1.

³ Mehmet Özdoğan, "Paleolitik Çağ: İlk Adımlar", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.30.

⁴ Özdoğan, 2011: 30.

⁵ James Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. E. Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 2015, s.11.

kısımların ise oldukça sarp uçurumların olduğu düşünüldüğünde; ayrıca kuzeyde Toroslara paralel sıradağlar ve doğuda oldukça dağlık kesimlerin yer alması, Anadolu yarımadasında kapalı kültür bölgelerinin oluşmasında etkili olduğu savunulmuştur⁶. Teknoloji çağından uzak ilkel toplumlar göz önünde bulundurulduğunda kuşkusuz ki insanoğlu yaşadığı coğrafyanın gerek topografyasına gerekse iklimsel özelliklerine uyum sağlamak (yerleşim yeri seçimi, mimari malzeme ve mimari tekniklerin farklılığı, tarımsal üretim, beslenme, giyinme vb.) zorundadır⁷. Modern çağda bile coğrafyanın ve iklimselliğin insanlık üzerindeki etkisi tamamıyla yok olmuş sayılamaz. Ancak Neolitik Dönem ile kısmen doğaya karşı zafer kazanarak yerleşik yaşama ve üretime geçmiş olan insanoğlu⁸, çalışma konumuzun başlangıç dönemi olan Tunç Çağı'ndan itibaren özellikle ham madde arayışı için (Anadolu'daki zengin bakır yataklarının olup, kalay bakımından fakir olması⁹) Anadolu coğrafyası dışında kalan bölgeler ile de ilişkilerin arttığı söylenebilir¹⁰. Nitekim Assurlu tüccarların Orta Anadolu'daki sömürgeciliğe varan yoğun ticari faaliyetleri¹¹ de ekseri olarak değerli madenler üzerinden yürütülmüştür¹².

Anadolu'nun ve özellikle Anadolu'nun güney kesiminin jeopolitik önemini, Anadolu coğrafyasında ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar ve kazılardan elde edilen bilgiler neticesinde açıklayan en güzel verilerden birisi Turan Efe tarafından ortaya atılan "Büyük Kervan Yolu"¹³ çalışmasıdır (Harita 1). Anadolu coğrafyasının deniz ticaretini açıklayan en önemli arkeolojik kanıttan birisi kuşkusuz "Uluburun

⁶ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2014, s.XV.

⁷ Akurgal, 2014: XV.

⁸ Mehmet Özdoğan, "Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.56.

⁹ Gian Maria Di Nocera ve Alberto M. Palmieri, "Doğu Anadolu Madenciliği", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.151.

¹⁰ Turan Efe, "Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı/Kırılma Noktası: Batı Anadolu", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.199.

¹¹ Ekrem Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, s.14.

¹² Çığ, 2017: 29.

¹³ Efe, 2011: 212, 216, 218, 228.

Batığı” adı verilen batık ve içerisinde taşınan ticari mallara ait kalıntılardır¹⁴. Son Tunç Çağı’na tarihlendirilen söz konusu bu batık ve taşıdığı mallara ait kalıntılar ile Akdeniz ticaretinin Suriye, Kıbrıs, Anadolu ve Kıta Yunanistan’ın deniz ticareti kanıtlanmış oldu¹⁵.

Anadolu kültürlerinin Tunç Çağı ile hız kazanmış olan çevre kültür bölgeleriyle olan ilişkilerinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Mezopotamya ve Ortadoğu ile olan kara bağlantısı ve Fırat ve Dicle Nehirleri ile ayrıca bağlanması önemli unsurlardandır. Bunun yanı sıra Akdeniz’in kıtalar arası bir deniz olması ve bu büyük denizin ticaret yolu olarak kullanılması da söz konusu bölgenin jeopolitik önemini günümüze kadar kesintisiz olarak korumuş olmasında oldukça önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.TUNÇ ÇAĞI’NDA ANADOLU

Tunç Çağı adımı¹⁶, bakır ve kalay karışımından elde edilen tunç madeninden almaktadır¹⁷. Anadolu’da söz konusu bu madeni karışımın keşfi Kalkolitik Dönem’ in sonuna dayanmakta olup, tunç madeninden alet ve kap yapımının başlaması ise M.Ö. 3. binyılın başlarında görülmektedir¹⁸.

Anadolu yarımadasında görülen Tunç Çağı; Eski/Erken/İlk Tunç Çağı¹⁹ (M.Ö. 3000-2000), Orta Tunç Çağı (M.Ö. 2000-1500) ve Son/Geç Tunç Çağı²⁰ (M.Ö. 1500-

¹⁴ Cemal Pulak, “İhtiyar Akdeniz Uluburun Batığı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’ na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.320.

¹⁵ Pulak, 2011: 327.

¹⁶ Savaş Harmankaya, “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme-Giriş”, *TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4a: İlk Tunç Çağı*, S.4, İstanbul, 2002, s.7.

¹⁷ “Tunç Çağı” teriminin bilimsel literatüre yerleşmesinin temeli, 1819 yılında insanlığın tarihi geçmişini tanımlamak amacıyla çalışmalar yürüten ve bu çalışmalar doğrultusunda Danimarka Milli Müzesi’nde bulunan tarihi nesnelere ham madde ve yapım kolaylığı neticesinde sırasıyla taş, tunç ve demir olarak sıralayan C.J. Thomsen tarafından ortaya atılan “Üç Çağ Sistemi” oluşturmaktadır. Söz konusu bu sistem hala modern tarihçi ve arkeologlar arasında tartışılmadan büyük ölçüde kabul görmektedir. Tunç Çağı terimi yerine bazı yayınlarda Bronz Çağı olarak da adlandırılmasına rağmen, Türkçe yayınların genelinde “bronz” yerine “tunç” kelimesi tercih edilmiştir (Harmankaya, 2002: 7.).

¹⁸ Akurgal, 2014: 26.

¹⁹ “Eski” kelimesi daha çok kullanılmış eşyalar için kullanılan bir tabir olduğu için, söz konusu bu dönem için “ilk” ya da “erken” kelimelerinden birini kullanmak daha yerinde olacaktır (Harmankaya, 2002: 10.).

²⁰ Tarih çağları yazının kullanılması ile başlamaktadır. M.Ö. 2. binden itibaren Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yazı kullanılmaya başlandığı için Geç Tunç Çağı (M.Ö. 2000-1200) tabiri söz

1200) olmak üzere üç alt evrede sınıflandırılmıştır²¹. Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde farklı tarihlerde görülen Tunç Çağı'nın alt evreleri de kendi aralarında farklı evrelere ayrılmaktadır²².

Anadolu'da genel olarak M.Ö. 3000-2000 tarihleri arasında görüldüğü kabul edilen Erken Tunç Çağı'nda, halen tarıma dayalı “köy kültürleri” nin devam ettiği bunun yanı sıra bu çağda hayvanların çektiği dört tekerlekli arabaların keşfi, söz konusu bu dönem için bir devrim niteliği taşımaktadır²³. Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da sadece tarıma dayalı kültürler devam ederken, madencilik alanındaki keşifler (Son Kalkolitik Çağ' dan itibaren) ihtiyaca göre farklı meslek gruplarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur²⁴. Nitekim yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalar da dikkate alındığında Anadolu' da M.Ö. 4. binyıldan itibaren madencilik faaliyetlerinin hız kazandığı bilinmektedir²⁵. Erken Tunç Çağı II döneminden itibaren madencilik faaliyetleri endüstriyel bir şekle bürünmeye başlamıştır²⁶. Endüstrileşen madencilik faaliyetlerinin neticesinde, madenciliğin ciddi bir gelir kaynağı olması ve gelişen madencilik teknikleriyle tunçtan silahların yapılması da kültür gruplarının güç kazanması ve farklı bölgeleri kontrolü altına alma sonucunu da doğurduğu söylemek mümkündür²⁷. Erken Tunç Çağı'nda ki tüm bu gelişmeler, çeşitli tehditleri de beraberinde getirmiş olmalıdır ki mimari alanda da gelişmelere yol açarak ciddi bir savunma sisteminin oluşturulmasına da yol açmıştır. Nitekim Şanlıurfa kentinin 5 km. güneydoğusunda yer alan Kazane Höyük' de kalınlığı 5 m. taş temellerden oluşan ürkütücü derecede savunma duvarlarının varlığı, Erken Tunç Çağı' da bölgedeki siyasi gerginliği açıklar

konusu bu dönem için kullanılması doğru değildir. Ancak yazı ile tanışmamış olan Troia VI Uygarlığı (M.Ö. 1800-1200) için söz konusu bu tabirin kullanılması yerinde olacaktır (Akurgal, 2014: 27.).

²¹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınevi, 10. Baskı, Bursa, 2010, s.16.

²² Tunç Çağı' nın alt evrelerinin kendi aralarında farklı evrelere ayrılması söz konusu bu tez çalışmasında ayrıntılı olarak incelenmeyecek, söz konusu dönemlerde özellikle Anadolu'nun güney kesimlerinde kurulan ya da bu bölgeyi direkt olarak etkileyen uygarlıklar incelenecektir. Bahsi geçen ayrıntılı evreler, sadece çalışma coğrafyasında (Anadolu'nun güney kesimi) kronolojik olarak referans alınacaktır.

²³ Akurgal, 2014: 26.

²⁴ Efe, 2011:198.

²⁵ Ünsal Yalçın, “Anadolu'da Madencilik”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.192.

²⁶ Yalçın, 2011: 193.

²⁷ Yalçın, 2011: 193.

niteliktedir²⁸. Erken Tunç Çağı'nı da Anadolu'da ki siyasi endişe sadece Anadolu'nun güneydoğu kesiminde olmadığı, kuzeybatı bölgesinde M.Ö. 3000-2500 yıllarına tarihlendirilen Troia I Uygarlığı'nda da 90 metre çapında bir savunma duvarının varlığı tespit edilmiştir²⁹.

Anadolu'nun güney ve güneydoğudaki yerleşim merkezlerinde Erken Tunç Çağı I dönemine tarihlendirilen çark yapımı seramiklerin varlığı bilinmektedir³⁰. Erken Tunç Çağı II evresine tarihlendirilen Troia IIc tabakasında ilk kez çark yapımı seramiklerle karşılaşmıştır³¹. Erken Tunç Çağı III evresinde ise çömlekçi çarkının yaygın kullanımından kaynaklı olarak kap-kacak yapımı da kuşkusuz hızlanarak endüstriyel bir özellik kazanmıştır³². Bunun yanı sıra bir ürünün (söz konusu dönem için kap-kacak) ilk defa bir "makine" vasıtası ile üretildiği düşünülürse, Anadolu tarihinde ilk sanayileşme devriminin temellerinin atıldığını söylemek mümkündür³³. Erken Tunç Çağı III dönemindeki diğer önemli bir husus ise liderlerinin üst düzey dinsel bir kişiliğe sahip olduğu düşünülen beyliklerin varlığıdır³⁴. Anadolu'da söz konusu bu dönem içerisinde varlığı bilinen en önemli beylikler; Orta Anadolu'da Hatti Uygarlığı içerisindeki yerel kent beylikleri, Kuzeybatı Anadolu'da ise Troia Uygarlığı'dır³⁵. Yönetici sınıfının kalelerde yaşadığı kentlerde maden üretim tekniği ve bu üretimin neticesinde elde edilen zenginlikler özellikle Alaca Höyük ve Troia yerleşmesinde yapılan kazı çalışmaları neticesinde "hazine" olarak değerlendirilebilecek düzeyde değerli madenlerin açığa çıkartılması ile kanıtlanmıştır³⁶.

Orta Tunç Çağı Anadolu'da genel olarak M.Ö. 2000-1500 yılları arasında tarihlendirilmektedir³⁷. Söz konusu bu dönemin en önemli gelişmesi Assurlu tüccarların

²⁸ Patricia Wattenmaker, "İlk Tunç Çağı-Kentleşme", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.186-187.

²⁹ Akurgal, 2014: 26.

³⁰ Harmankaya, 2002: 14.

³¹ Harmankaya, 2002: 25.

³² Akurgal, 2014: 27.

³³ Akurgal, 2014: 27.

³⁴ Akurgal, 2014: 27.

³⁵ Akurgal, 2014: 27.

³⁶ Macqueen, 2015: 18.

³⁷ Memiş, 2010: 16.

kurduğu koloniler ve Anadolu'nun yazı ile tanışması olarak özetlenebilir³⁸. Ayrıca varlığı M.Ö. 2. bin yılın başlarından beri bilinen Hititler, bu dönem içerisinde Hitit Devleti'ni kurmuştur³⁹. Anadolu'nun kuzeybatı kesiminde ise zengin Troia Uygarlığı'nın varlığı bilinmektedir.

Anadolu'da Geç Tunç Çağı genel olarak M.Ö. 1500-1200 yılları arasında tarihlendirilir⁴⁰. Ancak M.Ö. ikinci binden itibaren Anadolu'nun orta ve güneydoğu kesimlerinde yazının kullanılmaya başlandığı bilindiği için bu bölgelerde tarih çağları başlamış olup maden çağları ile adlandırılması doğru değildir⁴¹. Öte yandan Anadolu coğrafyasında henüz yazının kullanılmadığı bölgeler için (M.Ö. 1800-1200 yıllarına tarihlendirilen Troia VI Uygarlığı gibi) Geç Tunç Çağı adlandırılmasının yapılması yerindedir⁴². Anadolu bu dönem içerisinde oldukça önemli bir konuma sahip durumdadır. M.Ö. ikinci binde Anadolu coğrafyasında görülen en önemli gelişme yazının⁴³ kullanılmaya başlanmasıdır⁴⁴. Bir diğer tarihsel devrim niteliğindeki gelişme ise kent beyliklerinden imparatorluk düzeyine varan yönetim biçiminin varlığı Hitit İmparatorluğu'nun varlığı ile bilinmektedir⁴⁵. Söz konusu bu dönem içerisinde Anadolu coğrafyasının ticari değeri oldukça artmış olup, Assurlu tüccarların savaşmadan sinsiye yerel halkın içerisine girerek⁴⁶ sömürgeciliğe varan faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir⁴⁷. Anadolu'nun özellikle güney kesimindeki tampon bölgelerin jeopolitik

³⁸ Akurgal, 2014: 42-47.

³⁹ Akurgal, 2015: 1, 23.

⁴⁰ Memiş, 2010: 16.

⁴¹ Akurgal, 2014: 27.

⁴² Akurgal, 2014: 27.

⁴³ Bazı araştırmacılar Anadolu'da yazının kullanılmaya başladığı dönem olarak Orta Tunç Çağı tabirini kullanılmaktadırlar. Söz konusu bu karmaşa aslında Tunç Çağı'nın evrelere ayrılmasındaki kronolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Örneğin "Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi" adlı kitabında Güngör Kaarağuz, Anadolu'da M.Ö. ikincisinde yazının kullanıldığını bu döneme Orta Tunç Çağı da denildiğini aktarmıştır (Kaarağuz, 2005: 21.). Ekrem Akurgal da M.Ö. ikinci bin yıl tabirini kullanır ancak bu dönem Anadolu'nun kronolojisine göre Geç Tunç Çağı içerisinde (Akurgal, 2014: 27.). Akurgal, yazının kullanıldığı Orta ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında bu dönemi Tunç Çağı olarak adlandırmanın yanlış olacağını artık söz konusu bu coğrafyalarda tarih çağlarının başladığını yazmıştır (Akurgal, 2014: 27.).

⁴⁴ Akurgal, 2014: 27.

⁴⁵ Akurgal, 2015: 37.

⁴⁶ Çığ, 2017: 28.

⁴⁷ Akurgal, 2015: 14.

önemi gerek Hititler gerekse Mısırlılar için oldukça önem arz etmekte olup⁴⁸, bunun neticesinde iki taraf arasında tarihte bilinen ilk uluslararası yazılı antlaşma⁴⁹ ile sonuçlanan Kadeş Savaşı yapılmıştır⁵⁰. Kadeş Antlaşması M.Ö. 1269 yılında⁵¹ Mısır firavunu II. Ramses ile Hitit kralı III. Hattuşili ikilisinin temsilcileri arasında imzalanmış olup, karşılıklı diplomatik eşitliğe dayanmaktadır⁵². Söz konusu bu dönem içerisinde Anadolu'nun ve özellikle güney kesiminin jeopolitik açıdan önemi sadece kara ticaret yolu ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim arkeoloji literatürüne “Uluburun Batığı” olarak geçen ve Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen ticaret gemisinin bulunmasıyla Akdeniz'in artık Kenan sahillerinden, Kıbrıs ve Anadolu'nun güney sahillerinden ta ki Kıta Yunanistan'a kadar önemli bir deniz ticaret yolu olarak kullanılmış olduğu bilinmektedir⁵³. Anadolu coğrafyasının içerisinde yaşadığı topluma (o dönem için) zenginlik vadeden⁵⁴ daha yüksek bir yaşam standardına ulaştırabilecek bir yarımada olması, M.Ö. 1200 yıllarında “Deniz Kavimleri” olarak adlandırılan çeşitli toplulukların hızlı bir akımına uğramış ve Hitit İmparatorluğu dağılarak Anadolu siyasi birliği sona ermiştir⁵⁵.

1.2.1. Hatti Uygarlığı ve Assur Ticaret Kolonileri Çağı

Hatti Uygarlığı, Orta Tunç Çağı içerisinde varlığı bilinen ancak henüz yazı kullanma evresine geçmemiş olan bir Protohistorik Dönem (M.Ö. 2500-1700)

⁴⁸ Hasan Peker ve Tolga Pelvanoğlu, “Geç Tunç Çağının İki Süper Gücü Suriye’de Karşı Karşıya: İyi Kardeşlik ve İyi Barış’tan Önce Kadeş Savaşı”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.61, 2018, s.72.

⁴⁹ Peker ve Pelvanoğlu, 2018: 74.

⁵⁰ Peker ve Pelvanoğlu, 2018: 74.

⁵¹ Kadeş Antlaşması'nın tarihinin kaç olduğu konusunda araştırmacıların ve akademisyenlerin görüş birliğine vardığını söylemek imkânsızdır. Ekrem Akurgal'a (Akurgal, 2015: 53 ve Akurgal, 2014: 80) ve Muazzez İlmiye Çığ' a göre (Çığ, 2017: 126) M.Ö. 1269 yılında imzalandığı aktarılmıştır. Gary Beckman' a göre (Beckman, 2018: 23.) M.Ö. 1258 civarı olduğu iddia edilirken, Hasan Peker ve Tolga Pelvanoğlu' na göre (Peker ve Pelvanoğlu, 2018: 74.) M.Ö. 1259 olduğu aktarılmıştır.

⁵² Gary Beckman, “Antik Yakın Doğu’da Diplomasi, Savaş ve Antlaşmalar”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.61, 2018, s.23.

⁵³ Pulak, 2011: 327.

⁵⁴ Macqueen, 2015: 11.

⁵⁵ Akurgal, 2015: 65.

uygarlıklarındandır⁵⁶. Hatti beyliklerinin örf, adet, dil ve inançları hakkında bilgiler ise Hititler vasıtası ile bilinmektedir⁵⁷.

“Hatti” kelimesi ilk olarak Akkad sülalesi dönemindeki (M.Ö.2350-2150) yazıtlarda “Hatti Ülkesi” olarak kullanılmış olup, Anadolu yarımadasının bilinen en eski adı olarak da kabul edilmektedir⁵⁸. Anadolu coğrafyasının Protohistorik dönemine ışık tutan en eski yazılı metinler ise gene Akkad İmparatorluğu’ nun kurucusu olarak bilinen Sargon (M.Ö. 2334-2279) ve torunu Naramsin’ in (M.Ö. 2254-2218) askeri seferlerinin anlatılmış olduğu antik belgelerdir⁵⁹. İlk olarak Sargon metinlerinde adı geçen Hatti Ülkesi’ nin, Naramsin’ in Anadolu’ ya düzenlediği askeri sefer sonucunda toplamda 17 farklı kralı yendiğinden bahsetmektedir⁶⁰. Söz konusu bu krallıklar içerisinde “Kaniş” ve “Hatti” krallarının da adı geçmektedir⁶¹. Öte yandan M.Ö. 630 yılına kadar Anadolu coğrafyası için “Hatti Ülkesi” tabirinin kullanılması⁶² Anadolu coğrafyasında Hatti Uygarlığı gerçeğinin köklü bir kanıtı niteliğindedir. Hatta Hint-Avrupa kökenli bir topluluk olan ve M.Ö. ikinci binyılın başlarında⁶³ Anadolu’ya geldiği düşünülen⁶⁴ Hititler bile Anadolu’da ki yeni yurtlarından bahsederken “Hatti Ülkesi” deyimini kullanmışlardır⁶⁵. Oysa Hititler yazılı tabletlerde kendilerini Nesice konuşan Nesililer olarak anlatmaktadırlar⁶⁶.

Hatti Uygarlığı’ nın konuştuğu dil hakkında elde edilen bilgiler, M.Ö. 14. ve 13. yüzyıllara tarihlendirilmiş olan Hititlerin dini tabletleri üzerinde yazılı olan bilgiler ile

⁵⁶ Akurgal, 2015: 1.

⁵⁷ Akurgal, 2015: 1.

⁵⁸ Akurgal, 2015: 1.

⁵⁹ Cahit Günbattı, “Akadlı Sargon”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’ na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.250.

⁶⁰ Günbattı, 2011: 251.

⁶¹ Günbattı, 2011: 251.

⁶² Akurgal, 2014: 30.

⁶³ Ekrem Akurgal, “ Anadolu Uygarlıkları” kitabında Hititlerin Anadolu’ yu istila etmeye başladıkları tarihi M.Ö. 2000 tarihleri olarak verirken (Akurgal, 2014: 30.), “Hatti ve Hitit Uygarlıkları” kitabında ise M.Ö. 2200 olarak vermiştir (Akurgal, 2015: 1.).

⁶⁴ Ali Dinçol, “Son Tunç Çağı, Hititler”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’ na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.256.

⁶⁵ Akurgal, 2015: 1.

⁶⁶ Akurgal, 2015: 1.

sınırlıdır⁶⁷. Söz konusu tabletlerin bazı bölümlerinde Hatti dili kullanılırken, bazı tabletlerde ise (Gökten Düşen Ay Tanrısı konulu mitolojik metin de olduğu gibi) hem Hitit hem de Hatti dili olmak üzere iki dilde yazılmıştır⁶⁸. Bu durum neticesinde Hatti dilinin Hitit dilinden tamamen farklı olduğu, ancak hala bu coğrafyada Hatti dilinin kullanılmaya devam edildiği sonucuna varılır⁶⁹.

Hint-Avrupa topluluklarından ve Samilerden tamamen farklı bir dil kullanan ve farklı bir fizyolojiye sahip olan Hattiler Anadolu'nun yerel bir halkı olup yoğun olarak Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşamışlardır⁷⁰.

Hatti Uygarlığı döneminde çömlekçi çarkının kullanılmasıyla sanayileşen üretimlerin başlaması⁷¹, maden işlemeciliğinin ilerlemesi ve bu ilerleme neticesinde elde edilen zenginliğin artması sonucunda, farklı meslek gruplarının (tüccar ve madenciler) yaygınlaşması⁷² ve yönetici sınıfının oldukça belirgin hatlarla sıradan halktan ayrıldığı (kalelerde yaşayan⁷³ ve aynı zamanda dini lider/rahip⁷⁴) bir toplum yapısını doğurmuştur. Hatti ülkesindeki tüm bu gelişmeler “açıkgöz” olarak da tabir edilebilecek Assurlu tüccarların da dikkatinden kaçmamış ve Anadolu pazarını keşfetmişlerdir⁷⁵. Assurlu tüccarların savaşmadan halkın içerisine sinsiye yerleşerek⁷⁶ başlattıkları ticari faaliyetler zamanla sömürgeciliğe kadar varan bir hal almıştır⁷⁷. Eski Assurlu tüccarların Anadolu ile olan ticari faaliyetlerinin yönetim yeri, Anadolu'nun güneydoğusunda yer alan Assur şehri olup, Anadolu coğrafyasındaki en önemli karum (Pazar) yerleri olan Kültepe-Kaniş yerleşmesi ile arasında yaklaşık 1000 km. mesafe

⁶⁷ Akurgal, 2015: 1.

⁶⁸ Akurgal, 2015: 1, 2.

⁶⁹ Akurgal, 2015: 1, 2.

⁷⁰ Akurgal, 2015: 2.

⁷¹ Akurgal, 2014: 27.

⁷² Macqueen, 2015: 18.

⁷³ Macqueen, 2015: 18.

⁷⁴ Akurgal, 2014: 27.

⁷⁵ Çığ, 2017: 29.

⁷⁶ Çığ, 2017: 28.

⁷⁷ Akurgal, 2015: 14.

vardır⁷⁸. Assur ile Kaniş arasındaki kervan yolunun varlığını kanıtlayan binlerce tablet açığa çıkartılmıştır⁷⁹. Assur ticaret faaliyetleri birden bireye başlayan bir sürecin olmadığını⁸⁰ kanıtlayan en eski yazılı kaynak ise Akkad kralı Sargon'un Kaniş' te yaşayan Assurlu tüccar ile olan anılarından bahsettiği kahramanlık öyküsüdür⁸¹. Sargon dönemine ait yazılı tabletler, söz konusu bu ticari faaliyetin Sargon zamanına kadar eskiye gittiğini göstermektedir⁸².

1.2.2. Hitit Devleti

Hitit uygarlığının siyasi tarihçesi, genel mimarisi ve özellikle Anadolu' nun güney kesiminde bulunan çağdaş kültürler ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.2.2.1. Siyasi Tarihi

Anadolu'da Hatti Uygarlığı' dan sonra gelen en büyük uygarlığın kurucusu olmuşlardır. Hitit Devleti'nin siyasi tarihçesini Erken Krallık, İmparatorluk ve Dağılma Dönemi olarak üç alt başlık altında incelenecektir.

1.2.2.1.1. Erken Krallık Dönemi

Hititlerin Anadolu coğrafyasındaki varlığı M.Ö. 2000 yıllarına kadar eskiye gittiği düşünülmektedir⁸³. Hititlerin Anadolu'da bilinen ilk siyasi varlığı, M.Ö. 2000 ile 1700 yılları arasında Hatti-Hitit beylikleri şeklinde olduğu söylenebilir⁸⁴. Nitekim Boğazköy'de açığa çıkartılan Assur metnine göre; Anitta' nın Neşa' yı (Kültepe) ele geçirdiğinden bahsetmekte olup, I. Hattuşili döneminden (yaklaşık yüz yıl kadar) erken bir döneme tarihlendirilmiştir⁸⁵. Söz konusu bu yazılı metine göre Hititlerin, Anadolu

⁷⁸ Tahsin Özgüç, "Kültepe-Kaniş Assur Ticaret Kolonileri", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.244.

⁷⁹ Özgüç, 2011: 244.

⁸⁰ Günbattı, 2011: 251.

⁸¹ Özgüç, 2011: 245.

⁸² Günbattı, 2011: 251.

⁸³ Akurgal, 2015: 1.

⁸⁴ Akurgal, 2015: 10.

⁸⁵ Macqueen, 2015: 22.

coğrafyasındaki siyasi gücünün arttığı ve büyük bir devlet kurma yolundaki ilk adımları olarak değerlendirilebilir⁸⁶.

Hurri baskısından dolayı bölgede Asur etkisinin sonlanmasıyla⁸⁷, Hititlerin Anadolu’ da giderek artan güçleri ve o dönem Anadolu beyliklerinin birbirleriyle olan mücadeleleri ve bu beyliklerin dışarıdan gelebilecek olası saldırılara karşı birleşme düşünceleri Hititlerin bu coğrafyada büyük bir devlet kurmalarına olanak sağlamıştır⁸⁸. Nihayetinde büyük bir devlet kurmayı başaran Hititlerin kurucu imparatoru I. Hattuşili olarak bilinmektedir⁸⁹.

I. Hattuşili Assurlular ile Hititlerin ticari bağlantısının kopmasıyla kalay kaynaklarına ulaşılabilirliğinin güçlüğüne ve devletin bu durumdan ciddi derecede etkileneceğinin farkındadır⁹⁰. I. Hattuşili bu sebepten dolayı Babil’ den Fırat vadisi boyunca Akdeniz kıyılarına uzanan alternatif bir ticaret yolu oluşturmak istemiştir⁹¹. Alalakh VII tabakasındaki tahribat, Hititlerin güney ticaret yolu denetimiyle ilişkilendirilebilir⁹². I. Murşili dönemindeki Babil ve Suriye üzerine düzenlenen ve nihayetinde zaferle sonuçlanan seferler de Hitit güney ticaret yollarının denetimiyle ilişkilidir⁹³.

Erken Krallık Dönemi’ nde uzak bölgelere yapılan uzun soluklu seferler, Hitit merkezi otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur⁹⁴. Bunun neticesinde iç meseleler ile meşgul olan Hititler fethettikleri toprakları koruyamamıştır. Kuzey Suriye ve Kilikya gibi önemli bölgeler tekrardan Hurrilerin denetimine geçmiştir⁹⁵.

1.2.2.1.2. Hitit İmparatorluk Dönemi

⁸⁶ Akurgal, 2015: 23.

⁸⁷ Macqueen, 2015: 21, 39.

⁸⁸ Akurgal, 2015: 23.

⁸⁹ Macqueen, 2015: 22.

⁹⁰ Macqueen, 2015: 39.

⁹¹ Macqueen, 2015: 39.

⁹² Macqueen, 2015: 39-40.

⁹³ Macqueen, 2015: 47-48.

⁹⁴ Macqueen, 2015: 48.

⁹⁵ Macqueen, 2015: 48.

M.Ö. ikinci binde Anadolu coğrafyasının en güçlü devletlerinden birisi olan Hititlerin siyasi gücü, M.Ö. ikinci binyılın ortalarında ise sadece Anadolu coğrafyası ile sınırlı kalmamış olup Yakın Doğu coğrafyasında da etkin olmuştur⁹⁶.

Parlak imparatorluk yönetimi öncesi başarılı krallardan olan II. Tuthaliya (M.Ö. 1460-1440) kuvvetle muhtemel olarak Hitit yönetim geleneğinin dışında bir yolla devlet yönetiminin başına geçmiştir⁹⁷. Nitekim yazılı metinlerde “babasının tahtına yükseldiği” ibaresi ile karşılaşılmamış olup, sadece “tahta yükseldiği” şeklinde yer almaktadır⁹⁸.

Hitit İmparatorluk Dönemi'nin en önemli siyasi meselesi, kuşkusuz Kuzey Suriye meselesidir⁹⁹. M.Ö. ikinci bin yılın ortalarından itibaren Mısır siyasi etki alanını Hitit topraklarının güneydoğu sınırına kadar yaydığı bilinmektedir¹⁰⁰. Nitekim II. Tuthaliya da tahtın başına geçer geçmez ivedilikle devletin Güneydoğu sınırının güvenliği ile ilgilenmiştir¹⁰¹. Bunun neticesinde Halpa ve Hurri toprakları üzerine akınlar düzenleyerek söz konusu bu tampon bölgeleri emniyete almıştır¹⁰². Söz konusu bu dönem içerisinde sadece imparatorluğun güneydoğu sınırları değil, güneybatı sınırının da emniyet altına alındığı bilinmekte olup, karanlık bir dönemin ardından II. Tuthaliya dönemi (M.Ö. 1460-1440) ile birlikte Anadolu ve Yakın Doğu'da etkin bir güç olduğu anlaşılmaktadır¹⁰³. Ancak II. Tuthaliya yönetiminden sonra Hititlerin gücünün zayıfladığı bilinmektedir¹⁰⁴.

M.Ö. 1380 yılında Hitit İmparatorluğu'nun tahtına I. Şuppiluliuma geçmiştir¹⁰⁵. I. Şuppiluliuma Hititlerin en başarılı yöneticisi olup, daha tahta çıkmadan kazandığı zaferlerle, düşmanlara karşı kendini kanıtlamıştır.¹⁰⁶ Hatta birçok araştırmacı I.

⁹⁶ Macqueen, 2015: 50-54.

⁹⁷ Akurgal, 2015: 37.

⁹⁸ Akurgal, 2015: 37.

⁹⁹ Macqueen, 2015: 48-55.

¹⁰⁰ Akurgal, 2015: 37.

¹⁰¹ Akurgal, 2015: 37.

¹⁰² Akurgal, 2015: 37, 38.

¹⁰³ Akurgal, 2015: 38.

¹⁰⁴ Macqueen, 2015: 49.

¹⁰⁵ Macqueen, 2015: 50.

¹⁰⁶ Macqueen, 2015: 50.

Şuppiluliuma dönemini Hitit İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcı kabul eder¹⁰⁷. Hititler tarafından İlk kez II. Tuthaliya zamanında ciddi anlamda emniyete alınan Kuzey Suriye devletleri I. Şuppiluliuma döneminde tamamen Hititlerin yönetimi altına alındı¹⁰⁸. I. Şuppiluliuma Karkamış ve Halep kentlerinin yönetimine oğullarını atayarak imparatorluğun güney sınırlarındaki denetiminin kalıcılığını amaçlamıştır¹⁰⁹. Ayrıca Mitanni gibi M.Ö. ikinci bin yılda etkin bir güce sahip olan devletin yönetimi Hititlerin kontrolü altına girerek Assurlulara karşı tampon bir bölge oluşturuldu¹¹⁰. I. Şuppiluliuma dönemindeki gelişmeler ve yayılmalar dikkate alındığında, Hititlerin somut anlamda imparatorluk özelliğini kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Hitit İmparatorluk Dönemi'nde yaşanan en önemli olay ise Kadeş Savaşı ve bu savaşın arkasından imzalanan antlaşmadır. Kadeş Savaşı Yakın Doğu coğrafyasının iki süper gücü durumunda olan Mısır ve Hitit İmparatorluğu arasında M.Ö. 1285 yılı civarlarında yapılmıştır¹¹¹. Söz konusu bu savaşın nedeni Doğu Akdeniz ve Kuzey Suriye topraklarının her iki imparatorluk için de önem arz etmesi ve bu bölgeleri kendi çıkarları doğrultusunda kontrol altına alma girişimleridir¹¹². 10 yıldan fazla süren bu savaş sonucunda her iki imparatorluk içinde felaketle sonuçlanmıştır¹¹³. Kazanan taraftan söz edilemeyecek şekilde neticelenen bu savaş sonrasında, M.Ö. 1269 yılında taraflar arasında karşılıklı saldırmazlık ve eşitlik ilkesine dayalı Kadeş Antlaşması imzalanmıştır¹¹⁴. Savaşın sonlandırılmasının ardından Mısır geri çekilmiş ve Hititler Şam' a kadar yayılabilmıştır¹¹⁵. Hitit İmparatorluğu' nun Kuzey Suriye denetiminin zarar görmediği göz önüne alındığında, savaştan karlı çıkan tarafın Hitit İmparatorluğu'nun olduğunu söylemek yerinde olacaktır¹¹⁶.

¹⁰⁷ Dinçol, 2011: 265.

¹⁰⁸ Macqueen, 2015: 50.

¹⁰⁹ Akurgal, 2015: 45.

¹¹⁰ Macqueen, 2015: 50.

¹¹¹ Peker ve Pelvanoğlu, 2018: 72.

¹¹² Dinçol, 2011: 265.

¹¹³ Akurgal, 2015: 53.

¹¹⁴ Akurgal, 2015: 53.

¹¹⁵ Akurgal, 2015: 53.

¹¹⁶ Macqueen, 2015: 50.

1.2.2.1.3. Dağılma Dönemi

Hitit İmparatorluğu'nun son imparatorları arasında yer alan IV. Tuthaliya döneminin son yıllarında Assur iç meseleleri yüzünden Anadolu'da Hititlerin siyasi varlığı kısa bir dönem için daha etkili olabildi¹¹⁷. Ancak bu rahatlama dönemi çok kısa sürdü ve siyasi dengeler tekrar Assurlular lehine gelişmeye başlamıştır¹¹⁸.

III. Arnuvanda'nın çocuğunun olmaması nedeniyle onun ölümünden sonra yerine kardeşi II. Şuppiluliuma tahta geçmiştir. Son Hitit İmparatoru II. Şuppiluliuma'nın tahta geçtiği dönemde (M.Ö. 1200 yılları civarı) ülkenin her yerinde karışıklık olduğu bilinmektedir¹¹⁹. Söz konusu bu siyasal karışıklık sadece Hitit ülkesinin topraklarıyla sınırlı olmayıp Anadolu'nun hemen hemen bütün coğrafyasında görülmüş olup hızla Suriye, Kıbrıs ve Mısır topraklarına kadar uzanmıştır¹²⁰. Nitekim Troia (VIIa katmanı) bu dönemde Balkan kavimleri tarafından işgal edilmiştir¹²¹. Ayrıca yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler dâhilinde II. Şuppiluliuma'nın askeri faaliyetlerinin imparatorluğun güneybatısındaki Lukka ve batısındaki Maşa ülkelerinde yoğunlaşmış olduğu bilinmektedir¹²². II. Şuppiluliuma'nın bu tutumu, Hitit İmparatorluğu'nun güneybatı ve batı sınırlarında karışıklık olduğunun göstergesidir¹²³. “Deniz Kavimleri” adı ile literatüre yerleşmiş olan bu istilacı kavimler Mısır kaynaklarında ise “Kuzey Kavimleri” ile olarak adı geçmektedir¹²⁴. M.Ö. 1190/1180 yıllarında deniz kavimleri direkt Hitit İmparatorluğu'nun merkezine saldırmamış (ya da saldıramamış) olup istila faaliyetlerini Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarında sürdürmüştür¹²⁵.

¹¹⁷ Dinçol, 2011: 276.

¹¹⁸ Dinçol, 2011: 276.

¹¹⁹ Dinçol, 2011: 276.

¹²⁰ Akurgal, 2015: 65.

¹²¹ Ralf Becks, “Son Tunç Çağı, Troia”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.310.

¹²² Dinçol, 2011: 276.

¹²³ Dinçol, 2011: 276.

¹²⁴ Akurgal, 2015: 65.

¹²⁵ Akurgal, 2015: 65.

Kuzey Suriye coğrafyasının hemen ardından Kıbrıs adasını ele geçirmişler ve ardından Mısır topraklarına kadar saldırılarını sürdürmüşlerdir¹²⁶.

Deniz kavimlerinin hızlı bir şekilde Anadolu, Suriye, Kıbrıs ve Mısır coğrafyalarına neden saldırdıkları tam olarak netlik kazanmamış bir konu olmakla birlikte Hitit belgelerinden bilinen ve Anadolu’da 7 yıl süren kuraklığın bu istilada etkili olduğu düşünülebilir¹²⁷. Deniz kavimlerinin istilası sonucunda Anadolu başta olmak üzere Yakın Doğu coğrafyasının siyasi dengeleri tamamen değişmiştir. Bir dönemin süper gücü olan ancak içten ve dıştan sebeplerle gittikçe zayıflayan Hitit İmparatorluğu da bu istilalar neticesinde dağılmıştır¹²⁸.

1.2.2.2. Hitit Mimari Geleneği

Anadolu coğrafyasında alt bölümleri iri boyutlu (kyklop tarzı) taşlar ile sağlamlaştırılan anıtsal nitelikteki mimari eserler Hitit Erken Krallık Dönemi ile görülmeye başlamaktadır¹²⁹. Büyük boyutlu taşlar ile yapı geleneğinin Anadolu’da ilk örneği¹³⁰ Boğazköy IV c tabakasında rastlanılır¹³¹. Söz konusu bu dönemde inşa edilen duvarların da kalınlığının arttığı görülmektedir¹³².

Mimaride büyük boyutlu taşların kullanılmaya başlamasının sonucunda Orta Anadolu-Hitit mimarisinde kapı çerçeveleri, tüneller gibi yeni mimari ürünler doğurmuştur¹³³. Ayrıca sarnıç ağızları ve gömüt yapılarında birbiri üstüne bindirme

¹²⁶ Macqueen, 2015: 55-56.

¹²⁷ Dinçol, 2011: 276.

¹²⁸ Macqueen, 2015: 56.

¹²⁹ Akurgal, 2015: 85.

¹³⁰ Anadolu’da büyük boyutlu taşların mimaride kullanılmaya başlanması aslında Hitit Dönemi’nden binlerce yıl daha öncelerine (Neolitik Dönem’e) tarihlendirilmiş olan, Göbekli Tepe’de açığa çıkartılan yuvarlak formlu yapılarda kullanılmıştır. Ancak söz konusu bu taşlar duvarın statüğünü ve görseelliğini arttırmak amacıyla duvarın alt kısımlarında kullanılmamıştır. Tamamen tapınım amaçlı dikildiği ileri sürülen “T” formundaki dikey taşlardan oluşmaktadır (Klaus Schmidt, “Göbekli Tepe”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.64,65.). Göbekli Tepe’de kullanılan “T” biçimli büyük boyutlu taşların mimarideki kullanım tarzı ve amaçları farklı olduğundan dolayı Akurgal ve Naumann’ın görüşlerine katılmak doğru olacaktır.

¹³¹ Naumann, 1975: 502.

¹³² Naumann, 1975: 502.

¹³³ Naumann, 1975: 504.

teknikinin uygulanmasıyla “tonoz” sistemi kullanılmaya başlanmıştır¹³⁴. Taşların birbiri üzerine bindirilerek inşa edilmesi aynı zamanda kemer tekniğinin de öncülü niteliğinde olup özgün bir gelişim göstermiş ancak Anadolu’nun farklı coğrafyalarında pek yayılım göstermemiştir¹³⁵. Nitekim komşu Miken ve Hitit mimari geleneklerinden haberdar olduğu kaçınılmaz olan Troia yerleşmesinde de tonoz yapıları görülmez. Bu Troia’ nın özgün bir mimari karakteri tercih etmesiyle açıklanabilir¹³⁶.

Yapılardaki duvar döşeklerinin gelişiminden tapınaklarda kullanılan tek parça taşlardan yapılmış orthostatların yapımına kadar ki süreçte de Hitit mimarisi özgünlüğünü korumuştur¹³⁷. Nitekim Kuzey Suriye coğrafyasında çoktandır bilinmekte olan orthostatlar, kerpiç duvarların plakalarla kaplanması şeklinde gelişmişim gösterdiği bilinmektedir¹³⁸. Bu durum neticesinde; kültürel ve ticari faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı Kuzey Suriye bölgesi, Hitit orthostatlarının gelişimini etkilemediği gayet açıktır¹³⁹.

Anıtsal nitelikte inşa edilmiş saray yapıları aslında Erken Hitit zamanından itibaren inşa edilmiş olmalıdır¹⁴⁰. Ancak erken dönem anıtsal nitelikteki yapılar özellikle imparatorluk döneminde yaygınlık göstermiş ve bu dönem inşasında erken dönem anıtsal yapıları yıkılarak bunların üzerine inşa edilmiştir¹⁴¹. Nitekim Kültepe’ de temelleri açığa çıkartılan bir yapının sağlam köşe çıkmaları, erken dönemde de Hitit mimarlarının anıtsal yapılar inşa edebilecek beceriye sahip olduklarını kanıtlar niteliktedir¹⁴². Genel olarak Hitit anıtsal yapıların inşa edilmesinde asimetrik bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir¹⁴³.

¹³⁴ Naumann, 1975: 504.

¹³⁵ Wulf Schirmer, *Hitit Mimarlığı*, Çev. B. Madra, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1982, s.7.

¹³⁶ Naumann, 1975: 501

¹³⁷ Naumann, 1975: 504.

¹³⁸ Naumann, 1975: 504.

¹³⁹ Naumann, 1975: 504.

¹⁴⁰ Schirmer, 1982: 8.

¹⁴¹ Schirmer, 1982: 8.

¹⁴² Schirmer, 1982: 8.

¹⁴³ Naumann, 1975: 506.

Hitit mimarisine özgü yapı ürünleri arasında bir tek düz ya da yan yana duran iki kanallı merdiven döşemeleri de bulunmaktadır¹⁴⁴. Ayrıca alçak sekili ve dışa açılan büyük pencere yapı öğeleri de Hitit mimarisinin karakteristik bir ürünüdür¹⁴⁵. Özellikle tapınak kült odasında varlığı bilinen bu mimari uygulama, Hitit kültür ve inancında da ışığın ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu düşündürür¹⁴⁶.

Erken dönem Hitit savunma duvarları, duvar üzerinde testere ya da duvar bedeninden çıkıntılı bir şekilde inşa edilen savunma yapısı ile Alişar' da varlığı bilinmektedir¹⁴⁷. Ancak Büyük Krallık Dönemi' nde savunma duvarları üzerinde düzenli sıralı sandık formunda kulelerin varlığı önemlidir¹⁴⁸. Belli bir düzene göre sıralı kulelerin inşa edilmesi muhtemelen Kuzey Suriye ya da Mezopotamya etkilidir¹⁴⁹. Ancak söz konusu savunma duvarlarındaki sandık formu ise eski bir yerel modelden geliyor olmalıdır¹⁵⁰. Giriş çıkışı sağlayan ve kontrol eden kent kapılarının her iki yanına da kuleler inşa ederek tahkim edilmesi Suriye etkili bir gelenektir¹⁵¹. Ancak parabol biçiminde kemer yapımının uygulanmış olması ise tamamen Hitit mimari yaratıcılığıdır¹⁵². Düşmanla direkt karşı karşıya bırakabilecek ön arazi merdivenleri, poternler ve zayıf ön savunma duvarları gibi örneklerin nın Hitit mimarisinde kullanımı, Hititlerin saldırgan bir tutumla savunma mimarisi geliştirdiğini de kanıtlamaktadır¹⁵³. Ayrıca engebeli bir zemin üzerine büyük taşlar ile ciddi yükseklikte duvarların arazi yapısına ustalıkla uydurularak inşa edilmiş olması Hitit mimarlarının yeteneğini kanıtlamaktadır¹⁵⁴.

¹⁴⁴ Naumann, 1975: 505.

¹⁴⁵ Naumann, 1975: 505.

¹⁴⁶ Naumann, 1975: 505.

¹⁴⁷ Naumann, 1975: 504.

¹⁴⁸ Naumann, 1975: 504.

¹⁴⁹ Naumann, 1975: 504.

¹⁵⁰ Naumann, 1975: 285, 286, 504.

¹⁵¹ Naumann, 1975: 504.

¹⁵² Naumann, 1975: 504.

¹⁵³ Naumann, 1975: 504.

¹⁵⁴ Naumann, 1975: 504, 505.

Konut yapıları çamur ve kerpiç yapı malzemesi kullanılarak inşa edilmiş dikdörtgen ya da trapez planlı konutlar vardır¹⁵⁵. Söz konusu bu konutların inşasında M.Ö. üçüncü bin yıldan itibaren taş temellerin varlığı bilinmektedir¹⁵⁶. İnşa planında ise herhangi bir simetrik düzen olmayıp gelişi güzel yan yana dizilmiş odalardan oluşur¹⁵⁷. Ayrıca her avlunun kendine ait duvarı vardır¹⁵⁸. Konut yapı malzemesi ve planları Hitit İmparatorluk sürecinde de çok bir değişikliğe uğramadan özgünlüğünü korumuştur¹⁵⁹. Konut yapımı Kuzey Suriye’de de olduğu gibi yerel ve ilkel bir biçimde kendiliğinden gelişim göstermiştir¹⁶⁰.

Taşıyıcı mimari bir unsur olan dayanma ayakları da komşu kültürlerden bağımsız bir şekilde gelişim göstermiştir¹⁶¹. Yuvarlak formlu sütun yerine dörtgen bir formda duvar yapısıyla bütüncül olarak değerlendirilebilecek niteliktedir¹⁶². Özgün bir gelişim gösteren dayanma ayakları taş, kerpiç ve ahşap gibi yapı malzemeleri kullanılarak inşa edilmiştir¹⁶³. Söz konusu bu ayakların ne başlığı ne de altlığı vardır¹⁶⁴. Bunu yanı sıra taş kabartma ile şekillendirilen malzemenin üzerine ne heykel ne de ayak gelen örnekler de mevcut değildir¹⁶⁵. Ancak hayvan kabartma bezemeli mimari malzemenin ön cephesi orthostat döşegine görsellik kazandırma amacıyla kullanılır¹⁶⁶.

Hiti mimarisinin özgün bir diğer mimari unsuru da çatı sistemidir. Mazgal ve korkuluğu bulunmayan yassı biçimli ve dışa çıkıntılı olarak inşa edilen sistem tamamen Hitit mimari yaratıcılığın ürünüdür¹⁶⁷.

¹⁵⁵ Schirmer, 1982: 8.

¹⁵⁶ Schirmer, 1982: 8.

¹⁵⁷ Schirmer, 1982: 8.

¹⁵⁸ Schirmer, 1982: 8.

¹⁵⁹ Schirmer, 1982: 8.

¹⁶⁰ Naumann, 1975: 506.

¹⁶¹ Naumann, 1975: 505.

¹⁶² Naumann, 1975: 505.

¹⁶³ Naumann, 1975: 505.

¹⁶⁴ Naumann, 1975: 505.

¹⁶⁵ Naumann, 1975: 505.

¹⁶⁶ Naumann, 1975: 505.

¹⁶⁷ Naumann, 1975: 506.

Yapı malzemeleri içerisinde ahşap malzemenin de Hitit mimarisinde özel bir yeri vardır. Ahşabı taşla birleştirmek amacıyla dübellerin açılması da Hitit mimarisinde uygulanan önemli bir mimari uygulamadır¹⁶⁸.

I. Hattuşili ve I. Muşşili' nin Kuzey Suriye topraklarını alma politikaları sonucunda Hititler, söz konusu dönemde doruğa ulaşmış Kuzey Suriye mimarisiyle tanışmışlardır¹⁶⁹. Bunun sonucunda Hitit mimarisinin gelişiminde, ivme kazanmasında Kuzey Suriye etkisi yadsınmaz ancak bu Hitit mimarisinin yerel bir gelişim gösterdiği gerçeğini değiştirmez¹⁷⁰. Nitekim Hititler deyim yerindeyse tutucu bir yapıya sahip ve yabancı yenilikleri kolay kolay kabul etmezler. Bu yabancı kültürün Hititlerde yer edinmemesi sadece Assur ya da Kuzey Suriye etkili mimari alanda değil hemen hemen her alanda durum benzerdir. Nitekim çivi yazısı Hitit coğrafyasında yoğun olarak kullanılmasına rağmen yerel halk arasında kalıcı bir yayılım gösterememiş olması bu durumu kanıtlar niteliktedir¹⁷¹.

1.2.2.3.Hitit Güney Bölgesi ve Komşu Kùltürler

M.Ö. ikinci binyıl başlarında ve özellikle ilk çeyreğinde Anadolu'da Hitit kültürünün varlığı bilinmektedir. M.Ö. 14. ve 13. yüzyıllarda ise Hitit kültürünün yayılımı ve etki alanı Anadolu yarımadasının da dışına çıkmıştır. Anadolu'nun güney kesiminin ve Kuzey Suriye bölgelerinin jeopolitik önemi doğrultusunda Hitit kültürü de ağırlıklı olarak bu bölgelerde yayılım göstermiştir.

Tez konusunun araştırma coğrafyasını oluşturan bu bölgelerde Hitit kültür yayılımı ve komşu kùltürler ana hatlarıyla ele alınacaktır.

1.2.2.3.1. Kizzuwatna

Kizzuwatna bölgesi (Harita 2), Anadolu yarımadasının güneydoğusunda yer alan, M.Ö. ikinci bin yılın erken dönemlerinden itibaren Luvice ve M.Ö. 15. yüzyıldan

¹⁶⁸ Naumann, 1975: 504.

¹⁶⁹ Naumann, 1975: 503.

¹⁷⁰ Naumann, 1975: 503.

¹⁷¹ Naumann, 1975: 503.

sonra ise ağırlıklı olarak Hurri dilinin konuşulduğu bölgedir¹⁷². Kizzuwatna' nın, Anadolu ile Suriye, Mezopotamya ve akabinde Mısır coğrafyasına kadar uzanan ilişkilerde önemli bir konumda yer almasından dolayı, söz konusu bu bölgenin Hititler için önemi oldukça yüksektir¹⁷³. Hititler, bahsi edilen güzergâhta Kizzuwatna bölgesinin sorunsuzca geçilebilmesi için bölgeyi kontrol altına alma, ele geçirme ya da yabancı devletlerin kontrol altına almasına izin vermeme gibi politikalar izlemiştir¹⁷⁴.

Kizzuwatna bölgesinin Hitit kültürünün etkisine girerek bir Hitit Devleti'ne bağlı bir eyalet konumuna gelmesi I. Hattuşili döneminde olmuştur¹⁷⁵. Bölgenin Hitit denetimine girmesi muhtemelen I Hattuşili' nin birinci Suriye seferi sonucunda olmuştur¹⁷⁶.

Kizzuwatna, Erken Krallık Dönemi'nin başından itibaren ortalama yüz yıl kadar (Ammuna dönemine kadar) Hitit eyaleti konumunda iken kısa bir süre sonra Hititlerin müttefiki durumunda olup Mitanni Devleti etkisi altındadır¹⁷⁷. Hitit İmparatorluk Döneminde ise Kizzuwatna bölgesi direkt olarak Hititli yöneticiler tarafından yönetilen bir eyalet konumunda olup Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasına kadar da Hititlere bağlı bir bölgedir¹⁷⁸.

1.2.2.3.2. Tarhuntaşşa

Tarhuntaşşa yerel krallığının varlığı ve eski çağ yazılı metinlerinden bilinmektedir¹⁷⁹. Bu metinlerden en önemlisi Boğazköy kazısında açığa çıkartılmış olan 28 paragraf ve 382 satır çivi yazısından oluşan tunç tabletler¹⁸⁰. Söz konusu bu tablet Hitit imparatoru IV. Tuthaliya ile Hitit İmparatorluğu'na bağlı Tarhuntaşşa kralı

¹⁷² Güngör Karağuz, *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, s.92.

¹⁷³ Karağuz, 2005: 92.

¹⁷⁴ Karağuz, 2005: 92.

¹⁷⁵ Karağuz, 2005: 92.

¹⁷⁶ Karağuz, 2005: 92.

¹⁷⁷ Karağuz, 2005: 101.

¹⁷⁸ Karağuz, 2005: 101.

¹⁷⁹ Karağuz, 2005: 44-63.

¹⁸⁰ Dinçol, 2011: 283.

Kurunta arasında yapılmış sadakat antlaşmasını konu edinmektedir¹⁸¹. Antlaşma alışıl gelmiş kil tabletlerden farklı olarak tunç madeni üzerine ustalıklı çivi yazısının işlenmiş olması bakımından önemlidir¹⁸². Bahsi edilen tunç tablet, IV. Tuthaliya ile yerel krallar arasındaki politik ilişkiler hakkında bilgi verdiği gibi¹⁸³ Tarhuntaşşa bölgesinin sınırları hakkında da ciddi bilgiler vermesi bakımından da ayrıca önem arz etmektedir¹⁸⁴.

Tunç tabletteki metinler doğrultusunda Tarhuntaşşa bölgesinin batısında Lukka bölgesi yer aldığı bilinmekte ve bu ülke ile olan sınırını Kaştaraya Nehri (Aksu) oluşturmaktadır¹⁸⁵. Kuzey kesiminde Hulaşa Nehri ve Hititlerin Aşağı Ülke kısmı yer almaktadır¹⁸⁶. IV. Tuthaliya ile Kurunta arasında akdedilen bronz tablete göre, Hulaşa Nehri ülkesinin Tarhuntaşşa' nın idari-askeri bir terim olarak adlandırılmış olması kuvvetle muhtemeldir¹⁸⁷. Doğu sınırının kuzey ucunu Kizziwatna içerisinde yer alan Şaliya ve Yüksek Dağ oluşturmaktadır¹⁸⁸. Tarhuntaşşa topraklarının doğu sınırının güney ucunda ise güneyinin tamamen deniz olduğu yazılan Şaranduwa yer almaktadır¹⁸⁹. Genel hatlarıyla sınırları belirlenen Tarhuntaşşa vassal krallığının güney kesimi Akdeniz sahil şeridi oluşturmaktadır (Harita 2).

Tarhuntaşşa bölgesi, Anadolu ile Suriye arasındaki ticarete prehistorik çağlardan itibaren oldukça önemli bir yere sahiptir¹⁹⁰. Bölgede yer alan Göksu Vadisi de bahsi edilen bu ticari güzergâhta önemli bir ticari yol fonksiyonu oynamıştır¹⁹¹. Kuşkusuz tüm bu stratejik ve jeopolitik avantajlar dikkate alındığında bölge Hititler için

¹⁸¹ Dinçol, 2011: 288.

¹⁸² Dinçol, 2011: 288.

¹⁸³ Dinçol, 2011: 288.

¹⁸⁴ Dinçol, 2011: 289, 291.

¹⁸⁵ Dinçol, 2011: 289.

¹⁸⁶ Hulaşa Nehri Ülkesi' ne adını veren nehir, Karauğuz' a göre Göksu Nehri olmalıdır (Karauğuz, 2005: 64.).

¹⁸⁷ Karauğuz, 2005: 64-66.

¹⁸⁸ Dinçol' a göre Şaliya, Ulukışla-Pozatlı dolaylarında olmalıdır. Gene Dinçol' a göre "Yüksek Dağ" diye tabir edilen yer kesinlikle Bolkar Dağı için kullanılmıştır (Dinçol, 2011: 291.).

¹⁸⁹ Dinçol' a göre Şaranduwa' nın Kelenderis ile aynı yer olma olasılığı kuvvetli bir ihtimaldir (Dinçol, 2011: 289.).

¹⁹⁰ Karauğuz, 2005: 17.

¹⁹¹ Karauğuz, 2005: 17.

oldukça önem arz etmektedir. Hititlerin güney kesiminde yer alan bu bölgeye verdikleri önemin en bariz kanıtı IV. Tuthaliya' nın bölgeye karşı izlediği politikalarıdır. IV. Tuthaliya ve babası III. Hattuşili' nin de benzer politika izlemesinde her ne kadar Hitit krallığı hakkında iddiaların etkin olduğu varsa da bölgenin güvende ve kontrolde tutulma isteği de oldukça etkindir¹⁹².

Tarhuntaşa Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra da Hitit tarihi açısından önemlidir. Nitekim Kızıldağ hiyeroglif yazıtta kendisini büyük kral ünvanıyla tanıtan Hititli Hartappu Tarhuntaşa tahtına geçmiştir¹⁹³.

1.2.2.3.3. Lukka

M.Ö. ikinci binyılda Hititlerin birçok kültür gruplarıyla olan temasları bilinmektedir. Yazılı kaynaklar doğrultusunda Hititlerin farklı bölge kültürleriyle kurduğu bu ilişkiler arasında Lukka Ülkesi de önemli yer tutmaktadır¹⁹⁴. Lukka Ülkesi' nin topraklarının yer aldığı bölge sınırları hala tam anlamıyla kesinleşmiş değildir. Birçok araştırmacı Lukka bölgesini; Güneybatı Anadolu, Akdeniz sahil şeridi, Konya civarı, Kuzeybatı Anadolu gibi farklı yerlerde öngörmüştür¹⁹⁵. Birbirinde farklı birçok yerleşim bölgesinin Lukka Ülkesi' ne atfedilmesi, farklı yerlerde Lukka kavimleriyle ilgili bilgilere ulaşılmamasından kaynaklıdır¹⁹⁶. Birbirinden alakasız farklı yerlerde Lukkalıların varlığı ile alakalı bilgilerle karşılaşmış olması da söz konusu bu kavmin lokalizasyonunun tanımlanmasında oldukça ciddi bir problem teşkil etmektedir¹⁹⁷.

¹⁹² Dinçol, 2011: 288.

¹⁹³ Dinçol' a göre, Hartappu' nun babası Kıbrıs'a sürülen III. Murşili olmalıdır. Gene Dinçol' a göre, Hartappu' nun büyük kral olarak kendini tanıtmaması Hititlere bağlı olmadığını ve Hitit İmparatorluğu döneminde bu tabiri kullanamayacağından dolayı Hitit İmparatorluğu' nun dağılmasından sonra tahta geçmiş olmalıdır (Dinçol, 2011: 292.).

¹⁹⁴ Sezer Seçen Fidan, "Yazılı Belgeler Işığında Lukka Ülkesi' nin Hitit Tarihindeki Yeri", *Eskiçağ Yazıları*, S.6, 2014, s.191.

¹⁹⁵ Fidan, 2014: 191, 192.

¹⁹⁶ Macqueen, 2015: 42.

¹⁹⁷ Macqueen' e göre; Hitit metinlerinde adı geçen "Lukka" tabirinin, "Luviya" teriminin karşılığı olabileceği ve "Lukka ülkesinde yaşayanlar" yerine "Luvice konuşan" anlamına gelebileceğine değinmiştir. Macqueen, umulmadık yerlerde Lukka kavimleri ile karşılaşılmasının nedenini söz konusu bu tanımlama ile ayrılabilenliğini aktarır (Macqueen, 2015: 42.). Fidan' a göre; Macqueen' in öngörülerinin yanında yazılı metinlerde yazıcı hatası olabileceği ihtimallerini göz önünde bulundurmuş, ancak Lukka Ülkesi' nin ortak kültürlerden oluşan beylikler halinde siyasi varlığını koruduğunu düşünmüştür (Fidan, 2014: 208.).

Yazılı belgeler ışığında Lukka Ülkesi kuzey ve kuzeydoğusunda Walma ve Pedaşsa, kuzeybatısında Arzawa, doğusunda Tarhuntaşsa, güney kesimi ise Akdeniz'in doğal sahil şeridi ile çevrili olan bölgede yer almaktadır¹⁹⁸ (Harita 2). Yazılı kaynaklar dikkate alındığında Lukka bölgesi, direkt Likya bölgesi sınırlı olmayıp Karia bölgesinin de bir kısmını kapsadığı düşünülmelidir¹⁹⁹. Söz konusu bu bölgenin çekirdeğini oluşturan Teke yarımadasında Lukka kavimleriyle alakalı arkeolojik verilerin az olması, Lukkaların korsanlık faaliyetlerinden dolayı yerleşik yaşam tercihlerinin sınırlı olması, bölgenin depremselliği nedeniyle antik kentlerin daha erken yerleşim yerlerini de tahrip ettiği ve bunun sonucunda araştırmacıların Lukka yerleşimlerine ulaşmasında zorlandığı gibi nedenler sayılabilir²⁰⁰.

Lukka Ülkesi' nin Akdeniz ticaret yoluna hâkim bir konumda olması Anadolu'nun bir dönem süper gücü olan Hititler için bölge kuşkusuz oldukça önem arz etmektedir. Ancak Hititler, Lukka Ülkesi üzerinde geçici üstünlükler sağlamışlarına rağmen kalıcı bir egemenlik kuramamışlardır²⁰¹. Bunun en önemli nedeni, yazılı kaynaklardan bilindiğine göre Lukka kavmi bağımsızlığına düşkün ve çıkarları doğrultusunda hareket eden topluluk olmasından kaynaklıdır²⁰². Ayrıca buldukları bölgenin ulaşımı zor ve oldukça dağlık olması da söz konusu coğrafyanın Hititler tarafından kontrol altına alınabilmesini güçleştirmiş olduğu oldukça kuvvetli bir ihtimaldir²⁰³.

1.2.2.3.4. Mitanni

Hitit Devleti kurulmadan Orta Anadolu'da yaşayan Hattiler gibi, Mitanni Devleti kurulmadan önce Hurriler de Güneydoğu Anadolu coğrafyasında M.Ö. üçüncü binyılın son çeyreğinde varlığı kesinlik kazanmış olan Anadolu yerel kavimidir²⁰⁴. Hurrilerin varlığı ve Orta Anadolu'daki etkinlikleri Kültepe-Kaniş II yerleşmesinde

¹⁹⁸ Fidan, 2014: 208.

¹⁹⁹ Fidan, 2014: 208.

²⁰⁰ Fidan, 2014: 209, 210.

²⁰¹ Fidan, 2014: 208.

²⁰² Fidan, 2014: 208.

²⁰³ Fidan, 2014: 208, 209.

²⁰⁴ Akurgal, 2014: 115.

bulunan tabletlerden de bilinmektedir²⁰⁵. Kültepe-Kaniş II yerleşmesinde adı geçen Hurrili kişilerin Assurlular gibi Anadolu’ da ticaret ile uğraşan kişiler olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁶.

Hurriler, M.Ö. ikinci binyılın ilk yarısında küçük beylikler halinde siyasi varlığını sürdürmüşler, M.Ö. ikinci bin yılın ortalarına doğru Marianni adını taşıyan göçmenler tarafından yönetilmeye başlamışlardır²⁰⁷. Marianni adıyla tabir edilen bu sınıf Mitanni Devleti’ni yöneten Anadolu’ya Kafkaslardan ya da İran’dan gelmiş olmalıdırlar²⁰⁸. Mitanni Devleti’nden önce bu göçmenler tıpkı Hitilerin Hattiler ile birlişte kaynaştığı gibi, Hurriler ile kaynaşmışlardır. Hint-Ari kökenli bir kavim olan Mariannilerin Anadolu’nun yerel kavmi olan Hurrilerden daha üstün bir sınıf olmaları, savaşçı genç topluluk olmalarının yanı sıra at yetiştiriciliği konusundaki tecrübeleri ve hafif savaş arabalı atlara sahip olmalarından kaynaklıdır²⁰⁹.

Mitanni Devleti M.Ö. ikinci bin yıl ortalarından itibaren Anadolu’nun doğu ve güneydoğu kesimlerinin yanı sıra Kilikya bölgesine kadar etkin bir güçtür²¹⁰. Nitekim kısa bir süre içerisinde Anadolu’nun süper gücü, Yakın Doğu’nun da Mısır’ dan sonra ikinci büyük gücüne ulaşmıştır²¹¹.

Mitanni Devleti, (bulunduğu konum itibariyle) Anadolu-Kuzey Suriye ticaret yolunun önemi ve Ergani gibi değerli maden yatağının hâkimiyeti gibi sebeplerle Hititler ile sık sık çekişmeler yaşamıştır²¹².

M.Ö. 1200 yılları civarında Deniz kavimlerinin Anadolu coğrafyasına istilası, Anadolu’ da ki birçok siyasi otoritenin hazin sonu olduğu gibi, Mitanni Devleti’nin de sonunu getirmiş olmalıdır²¹³.

1.3. DEMİR ÇAĞI’NDA ANADOLU

²⁰⁵ Akurgal, 2014: 115.

²⁰⁶ Akurgal, 2014: 115.

²⁰⁷ Akurgal, 2014: 115.

²⁰⁸ Akurgal, 2014: 115.

²⁰⁹ Akurgal, 2014: 115, 116.

²¹⁰ Akurgal, 2014: 115.

²¹¹ Akurgal, 2014: 115.

²¹² Macqueen, 2015: 49.

²¹³ Akurgal, 2014: 116.

M.Ö. 1200 civarında Anadolu' nun siyasi yapısı tümüyle değişmiş, Hitit İmparatorluğu, Mitanni Devleti gibi oldukça yüksek güce ulaşmış olan devletler ve yerel krallıklar dağılmıştır²¹⁴. Bunun sonucunda Anadolu coğrafyası, M.Ö. ikinci binin ilk çeyreğinde görülen siyasi birliği bulunmayan beylikler dönemine benzer bir siyasi hal almıştır²¹⁵. M.Ö. 12.yüzyılın başlarında yoğunluk gösteren istilalar sadece siyasi dengeleri değiştirmekle sınırlı kalmayıp, kültürel alanda da oldukça etkin olmuştur. Anadolu coğrafyasında yazı olgusunun da kaybolması bu keskin kısırlık sürecin varlığını kanıtlar niteliktedir²¹⁶.

Deniz kavimlerinin akınlarının sonucunda Troia ve Hattuşa' nın yıkılarak Anadolu' da ortalama 450 yıl kadar süren bir karanlık döneme girildiği savunulmuş; yazının terkedilmesi söz konusu bu döneme maden adlarıyla adlandırılmasında etkin olmuş ve arkeoloji literatüründe Demir Çağı olarak adlandırılmıştır²¹⁷. Ancak son dönem Troia ve Hattuşa kazıları bu durumun tersine sonuçlar vermektedir²¹⁸. Troia VIIa=VI²¹⁹ tabakasındaki ciddi savaş kalıntıları ve Hattuşa' nın başkentlik statüsünü yitirmesi, Anadolu siyasi tarihi açısından yeni bir dönemdir. Ancak bu yeni dönemde Troia' da yerleşim kopukluğu yaşanmadan, Balkan etkili kültürün devam ettiği saptanmış; M.Ö. 950-720 yılları arasındaki yerleşim hakkında bilgiler ise kısıtlıdır²²⁰. Benzer şekilde Hattuşa son dönem kazı çalışmalarında deniz kavimlerinin yıkımını kanıtlayacak bir tabakaya hala rastlanılmamış olup, zaten Hattuşa' nın deniz kavimlerin

²¹⁴ Akurgal, 2014: 132.

²¹⁵ Hasan Peker, "Demir Çağı: Karkamış Krallığı", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.394.

²¹⁶ Akurgal, 2014: 130.

²¹⁷ Akurgal, 2014: 130.

²¹⁸ Jürgen Seeher, "Hititlerin Başkenti Hattuşa", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.306-307.

²¹⁹ Becks, 2011: 310.

²²⁰ Troia yerleşmesinde devam ettirilen kazı çalışmalarında, önceden iddia edildiği gibi (Akurgal, 2014: 130'da) 450 yıllık bir karanlık dönemin olmadığı; hatta Troia' da (kutsal alanın varlığı, savunma duvarlarının ihtişamını koruması gibi çıkarımlar göz önüne alındığında) karanlık dönemden söz etmenin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Ancak M.Ö. 950-720/700 yılları arasında eski popülaritesini büyük ölçüde kaybettiği söylenebilir. İlgili kaynak için bkz:

Rüstem Aslan ve Stephan W. E. Blum, "Demir Troia", Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.150-153.

istilasından birkaç yıl önce başkentlik statüsünü (muhtemelen iklimsel nedenli) çoktan kaybetmiş olduğu ve planlı bir göç hareketinin olduğu saptanmıştır²²¹. Bu hareketlilik neticesinde Doğu Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu coğrafyalarında ise Geç Hitit Krallıkları, Assur ve Urartu gibi yeni siyasi güçlerin varlığı bilinmektedir.

Döneme adını veren demir madeninin Anadolu'da kullanımının M.Ö. üçüncü bin yılına kadar öncelere gittiği arkeolojik buluntular ile kanıtlanmıştır²²². Anadolu'da M.Ö. üçüncü binyıl içerisinde Hacılar Büyük Höyük²²³, Troia, Alaca Höyük, Tarsus ve Tilmen Höyük yerleşmelerinde M.Ö. ikinci bin yıl içerisinde ise Kusura, Alaca Höyük, Hattuşa, Alishar, Kültepe, Korucuktepe, Karagündüz, ve Tell Aççana yerleşmelerinde demirin kullanıldığı arkeolojik buluntularla kesinlik kazanmıştır²²⁴. M.Ö. üçüncü binyıl içerisinde demir madeni en az altın kadar değerli olan ayrıcalıklı bir maden, M.Ö. ikinci bin yılda ise Assur yazılı kaynaklarında demir madeninin oldukça değerli bir ticari maden olduğu bilinmektedir²²⁵. Ancak demirin yaygın olarak alet, silah gibi birçok araç gerecin seri olarak yapımında kullanımı ise M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren²²⁶. Anadolu'nun zengin demir maden yatakları komşu kültürler tarafından bilinmekte olması, M.Ö. 12. yüzyılın başlarında deniz kavimlerinin Anadolu coğrafyasına istila etmelerinde de etkin bir rol oynamış olduğu kuvvetli bir ihtimaldir²²⁷.

Deniz kavimlerinin istilasıyla Anadolu coğrafyasında tekrardan karanlık dönemin başlamasında kıtlık ve susuzluğun da etkili olduğu ihtimali de oldukça yüksektir²²⁸. Nitekim Hitit metinlerinde Anadolu' da baş gösteren yedi yıllık kıtlıktan bahsedilmesi söz konusu kıtlıktan kaynaklı kavimler göçünü destekler niteliktedir²²⁹.

²²¹ Ömür Harmanşah, *Eski Yakındoğu'da Kent, Bellek, Amt*, Çev. F. Yavuz, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.73.

²²² Ünsal Yalçın, "Son Tunç Çağı, Anadolu'da Demir", Ed.N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.332-334.

²²³ Gülsün Umurtak ve Refik Duru, "Hacılar Büyük Höyük Kazıları-2016", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, 2018, s.415.

²²⁴ Yalçın, 2011a: 334.

²²⁵ Yalçın, 2011a: 337.

²²⁶ Yalçın, 2011a: 337.

²²⁷ Macqueen, 2015: 170.

²²⁸ Dinçol, 2011: 276.

²²⁹ Dinçol, 2011: 276.

Yazı kullanımının terk edildiği M.Ö. ikinci bin yılın son iki yüzyılı ve M.Ö. birinci binin ilk çeyreğinde Anadolu coğrafyasının ticari ve kültürel anlamda tamamen içine kapalı bir yapıda olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Özellikle Anadolu'nun güney kesimi konumu itibariyle M.Ö. ikinci binyıldaki önemini korumuştur. İlk Demir Çağı'nın başlarında söz konusu bölge Ege'den Yakın Doğu ticari ilişkilerinde önemli rol üstlenmiştir²³⁰. Ancak M.Ö. ikinci binyıldan farklı olarak söz konusu bu bölge güçlü devletlerin tampon bölgesi olmaktan ziyade ticari geliri ve denetimi belli bir aristokrat zümrenin elinde olan çeşitli beylikler olarak karşımıza çıkmaktadır²³¹.

Demir Çağı'nda da jeopolitik önemini koruyan Anadolu'nun güney kesiminde Geç Hitit Krallıkları, Assur İmparatorluğu, Kilikya ve Likya kültür bölgeleri egemen olmuşlardır²³². Anadolu' nun güney kesiminde varlığını sürdüren bu kültürler genel hatlarıyla ele alınacaktır.

1.3.1. Geç Hitit Krallıkları

M.Ö. 12. yüzyılın başlarından itibaren gerek Anadolu ve çevresinde hüküm süren kıtlık²³³ gerekse Anadolu coğrafyasının komşu coğrafyalara göre madensel ve tarımsal cazibesi²³⁴ nedenlerle olan siyasal çalkantı ve istilalar nedeniyle Anadolu siyasi yapısı tümüyle değişerek M.Ö. 1190 yılında Hitit İmparatorluğu yıkılmıştır²³⁵.

Hitit İmparatorluğu' nun son bulmasıyla Geç Hitit Krallıkları tarih sahnesinde siyasal güç olarak ortaya çıkmıştır²³⁶ (Harita 3). Bahsi geçen bu krallıklar yoğun olarak (M.Ö. ikinci bin yılın ikinci yarısından itibaren Hitit Kültürü'nün etkisinde kalan) Güneydoğu Anadolu Bölgesi' nde varlığını sürdürerek, Hitit kültürünün devamı niteliği

²³⁰ Elif Denel, "İlk Demir Çağı Ekonomi ve Etkileşim", Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı' ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.338.

²³¹ Denel, 2012: 338, 339.

²³² Akurgal, 2015: 96.

²³³ Dinçol, 2011: 276.

²³⁴ Macqueen, 2015: 170.

²³⁵ Akurgal, 2015: 66.

²³⁶ Akurgal, 2015: 96.

taşımaktadırlar²³⁷. Anadolu'nun güney kesiminde yer alan Geç Hitit Krallıkları: Karkamış, Gurgum, Kummuhu, Pattin, Kue, Melid, Tabal krallıklarıdır²³⁸.

1.3.1.1.Karkamış Krallığı

Karkamış Krallığı Geç Hitit Krallıkları içerisinde Hititlerin ardılı nitelikte, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyasında etkin bir güce erişmiş olan krallıktır²³⁹.

Karkamış Krallığı'nın, Hititlerin ardılı şeklinde bir nitelik kazanmasındaki en önemli etken jeopolitik konumudur (Harita 3). Nitekim M.Ö. ikinci bin yılda Hitit kralları doğunun altın, gümüş, değerli taşlar bakımından zengin bir cennet olduğunu biliyorlar ve bunun neticesinde ağırlıklı olarak doğuya doğru genişleme politikası izlemişlerdir²⁴⁰. Bahsi geçen bu genişleme politikasının izlenmesin de Karkamış bölgesi kuşkusuz kilit rol üstleniyordu ki bu bölge Hitit, Mitanni ve Mısır gibi etkin güce sahip olan devletlerin sürekli çekişme konusu olduğu da bilinmektedir.²⁴¹

Karkamış Krallığı'nın Hitit kültürünü yansıttığı ve Hititlerin devamı şeklinde propagandanın oluşmasında Hititlerin söz konusu coğrafyada M.Ö. ikinci binyıldan itibaren etkin siyasal güç olduğundan kaynaklanmaktadır. Nitekim bölgeyi Hitit topraklarına katan Hitit kralı I. Şuppiluliuma' nın (M.Ö. 1380- M.Ö.1345) oğlu ve ardılları tarafından yaklaşık olarak 150 yıl gibi bir süre yönetilmiştir²⁴².

M.Ö. birinci binyıla ait Assur metinlerinde Karkamış ve Hatti tabirlerinin sık sık birbirlerinin yerine kullanılmış²⁴³ olması Karkamış Krallığı' nın Hititlerin devamı bir nitelik taşıdığını kanıtlar niteliktedir.

M.Ö. birinci binyılda Geç Hitit Krallıkları arasında en etken siyasal varlık olarak Karkamış Krallığı sınırları genel olarak; kuzeyde Kelekli, batıda Cekke, kuzeybatıda ise

²³⁷ Akurgal, 2015: 96.

²³⁸ Gülriz Kozbe, "Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Güneydoğu Anadolu Bölgesi, *Türkiye Arkeoloji Yerleşmeleri*, S. 6a, 2008, s.33, 34.

²³⁹ Peker, 2011: 394.

²⁴⁰ Peker, 2011: 394.

²⁴¹ Macqueen, 2015: 59, 60.

²⁴² Peker, 2011: 395.

²⁴³ Peker, 2011: 399.

Körkün, Tünp ve Tilsevet olarak tanımlanabilir²⁴⁴. Gurgum, Kummuhu gibi diğer Geç Hitit Krallıkları ile komşu olan Karkamış Krallığı hakkındaki en önemli kaynaklar, söz konusu bu bölgeye sık sık sefer düzenleyen Assur İmparatorluğu'nun yazılı metinlerinden oluşmaktadır²⁴⁵. Assur yazılı kaynaklar ve Anadolu hiyeroglif yazıtlarda adı geçen başlıca Karkamış kralları; “*X-pazitis, Ura-Tarhunzas, Tuthaliyas ve Ura-Tarhunzas'in torunları*” ndan oluşmaktadır. Söz konusu kaynaklara göre Karkamış ülke beyleri ve yöneticileri ise; “*I. Suhis, Astuvatamanza, II. Suhis'in kızının kral Tuthaliyas ile olan evliliği neticesinde yönetime dahil olması ve II. Suhis'in oğlu Katuvas*” olarak bilinmektedir²⁴⁶.

Karkamış Krallığı'nın, (Assur İmparatorluğu'nun bölgede etkisinin az olduğu, parlama döneminden önce) M.Ö. 11. yüzyılın ilk yarısı ile M.Ö. 10. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde siyasal etkinliğinin güçlü olduğu söylenebilir. Nitekim Suhis'in oğlunun diktirdiği stelde Karkamış krallarından X-Pa-zitis ve oğlu Ura-Tarhunzas'ın “Büyük Kral ve Kahraman” gibi unvanlarla anılması krallığın bölgede ciddi bir siyasal güç olduğunu ve Hitit kültürünün devamı nitelikte olduğunu kanıtlamaktadır²⁴⁷. Ayrıca aynı stelde Sura Ülkesi'ne karşı kazanılan zaferden bahsedilmesi de bu durumu destekler niteliktedir²⁴⁸.

M.Ö. 10. yüzyılın ikinci yarısından sonra Assur İmparatorluğu ciddi bir siyasi güce erişerek akabinde Yakınoğu coğrafyasının yeni süper gücü haline gelmiştir²⁴⁹. Assur İmparatorluğu, M.Ö. birinci bin yılın ilk yarısında, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin jeopolitik önemini farkındadır²⁵⁰. Nitekim Assur İmparatorluğu, bölgeyi M.Ö. 9. yüzyılın ortalarından itibaren kültürel ve siyasal olarak etki altına

²⁴⁴ Peker, 2011: 398.

²⁴⁵ Peker, 2011: 397.

²⁴⁶ Peker, 2011: 397.

²⁴⁷ Peker, 2011: 398.

²⁴⁸ Peker, 2011: 398.

²⁴⁹ Veli Sevin, “Eski Yakınoğu'nun Süper Gücü: Assur İmparatorluğu”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.404.

²⁵⁰ Andreas Schachner, “Güneydoğu Anadolu'da Assur Egemenliği”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.416-419.

almış, M.Ö. 8. yüzyılda ise tamamen kendisine bağlamıştır²⁵¹. Karkamış Krallığı da bu bu siyasal çekişmelerin neticesinde M.Ö. 717 yılında Assurluların egemenliğine girerek siyasal varlığı sonlanmıştır²⁵².

1.3.1.2.Gurgum Krallığı

M.Ö. birinci bin yılda siyasi varlığı bilinen Geç Hitit Krallıkları'ndan biri de Gurgum Krallığı'dır²⁵³. Gurgum Krallığı'nın yer aldığı coğrafya günümüz Kahramanmaraş ili ve çevresi olarak sınırlandırılabilir²⁵⁴ (Harita 3).

Geç Hitit Krallıkları'nın çoğu gibi Gurgum Krallığı'nın da siyasi varlığı hakkında bilgi ağırlıklı olarak Assur kaynaklarından bilinmektedir²⁵⁵. Gurgum Krallığı'nın tarih sahnesinde adına ilk kez II. Aşşur-nasir-apli dönemine (M.Ö. 883-M.Ö.859) tarihlendirilen Assur metinlerinde rastlanılmıştır²⁵⁶. Söz konusu bu bilgiler bölgedeki (diğer Geç Hitit Krallıkları siyasi tarihinde de rastlanıldığı gibi) Assur yayılma-hâkimiyet politikası ile ilgilidir²⁵⁷.

Assur metinlerinde adı geçen krallar; Mutalli, Qalparunda, Tarhulara ve Mutallu olarak listelenebilir²⁵⁸. Gurgum Kralı Mutalli'nin adının, Hitit İmparatorluğu zamanındaki Muvatalli adının değişmiş hali olduğu düşünülürse Hitit kültürünün bölgede devam ettiği düşünülebilir²⁵⁹.

Assur İmparatorluğu'nun Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ki siyasal yayılım politikası neticesinde M.Ö. 711 yılında Gurgum Krallığı'nın siyasi otoritesi yıkılarak, Assur İmparatorluğu'na bağlanır²⁶⁰. Ayrıca Gurgum Krallığı'na son veren Assur Kralı

²⁵¹ Kozbe, 2008: 34.

²⁵² Peker, 2011: 401.

²⁵³ Kozbe, 2008: 33, 34.

²⁵⁴ Metin Alparslan, "Gurgum Krallığı", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.375.

²⁵⁵ Alparslan, 2011: 375.

²⁵⁶ Alparslan, 2011: 375.

²⁵⁷ Schachner, 2011: 416-419.

²⁵⁸ Alparslan, 2011: 375.

²⁵⁹ Alparslan, 2011: 375.

²⁶⁰ Alparslan, 2011: 375.

II. Şarru-kin, Gurgum kentinin adını Marqas olarak değiştirdiği Assur kayıtlarında geçmektedir²⁶¹. Günümüz Maraş isminin kökeninin Assur kralı II. Şarru-kin' in kenti ele geçirdiği zamanına dayandığı söylenebilir²⁶².

1.3.1.3.Kummuhu Krallığı

M.Ö. birinci bin yılda siyasi varlığı bilinen Geç Hitit Krallıkları' ndan biri de Kummuhu Krallığı' dır²⁶³. Kummuhu Krallığı'nın siyasi varlığını sürdürdüğü coğrafya günümüz Adıyaman ili ile hemen hemen örtüşür²⁶⁴ (Harita 3). Ancak Belkıs Tepe' de açığa çıkartılan dexiosis (tokalaşma) bir kabartma Kummuhu Krallığı'nın Demir Çağı' nda Birecik' e kadar siyasal otoritesinin yayıldığını düşündürmüştür²⁶⁵. Kummuhu Krallığı' nın kuzeyinde Melid, batısında Gurgum ve güneyinde ise Karkamış gibi Geç Hitit Krallıkları yer almaktadır²⁶⁶.

Kummuhu Krallığı Katazilu zamanında (M.Ö. 886 yılında), sınırlarını koruması karşılığında Assur İmparatorluğu'na vergi verdiği bilinmektedir²⁶⁷. Assur ile olan ilişkileri bozulan krallığın M.Ö. 805 yılında Assur'a karşı ittifak oluşturan sekiz kraldan birinin de Kummuhu Kralı Uspiluliuma olduğu Assur kaynaklarında geçmektedir²⁶⁸. Kummuhu Kralı Uspiluliuma adının, Hitit İmparatorluk zamanındaki Şippiluliuma adının değişmiş versiyonu olarak²⁶⁹ değerlendirildiğinde Hitit kültürünün Kummuhu Krallığı coğrafyasında da devam ettiği söylenebilir. Kummuhu Krallığı M.Ö. 8. yüzyılda bölgede etkili bir siyasi güç olamamış, deyim yerindeyse kendi halinde krallık içerisinde siyasi çalkantılar ile uğraşan ve zaman zaman Assur, Urartu gibi siyasi güçlerle denge politikası izlenmiştir²⁷⁰.

²⁶¹ Alparslan, 2011: 375.

²⁶² Alparslan, 2011: 375.

²⁶³ Kozbe, 2008: 33, 34.

²⁶⁴ Geoffrey Summers, "Kummuhu Krallığı", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.381.

²⁶⁵ Summers, 2011: 381.

²⁶⁶ Summers, 2011: 381.

²⁶⁷ Summers, 2011: 381.

²⁶⁸ Alparslan, 2011: 375.

²⁶⁹ Alparslan, 2011: 375.

²⁷⁰ Summers, 2011: 381.

M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru Assur Kralı II. Şarru-kin Kummuhu Krallığı'nın siyasi varlığına son vererek Assur İmparatorluğu'na bağlar²⁷¹.

1.3.1.4. Pattin Krallığı

M.Ö. birinci bin yılda siyasi varlığı bilinen Geç Hitit Krallıkları'ndan biri de Pattin Krallığı'dır²⁷². Pattin Krallığı'nın siyasi coğrafyası günümüz Antakya ili ve Amuk Ovası'nı kapsamaktadır²⁷³. Yazılı kaynaklarda Pattin Krallığı'nın başkenti Kunalua²⁷⁴ olarak geçmektedir²⁷⁵.

Pattin Krallığı ile ilgili bilgiler (diğer Geç Hitit Krallıkları'nda da olduğu gibi) çoğunlukla Assur kaynakları ile sınırlıdır. M.Ö. 870 yılı civarında Pattin Kralı Lubarna/Labarna, Assur kralına haraç vermiştir. M.Ö. 858 yılında Assur İmparatorluğu'nun Kuzey Suriye seferi sırasında Pattin Kralı Sapalulme'nin adı geçmektedir. Sapalulme ismi, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde ki Şuppiluliuma adının değişikliğe uğramış hali olduğu²⁷⁶ düşünülürse Hitit kültürünün Pattin coğrafyasında da devam ettiği sonucuna varılabilir. M.Ö. 858 yılında Pattin Krallığı'nın bir kısmı Assurlular tarafından işgal edilmiş ve hemen akabinde (M.Ö. 857 yılında) Pattin tahtına geçen Qalparunda Assurlulara vergi vermek zorunda kalmıştır²⁷⁷. Assur kaynaklarında M.Ö. 829 yılında Pattin Krallığı içerisindeki taht kavgalarından bahsedilir²⁷⁸. Pattin Krallığı, M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında (diğer Geç Hitit Krallıkları gibi) Arami kültürünün etkisi altında kalmış ve M.Ö. 738 yılında siyasi varlığı son bulan Pattin Krallığı Assur İmparatorluğu'na bağlanmıştır²⁷⁹.

²⁷¹ Summers, 2011: 381.

²⁷² Kozbe, 2008: 33, 34.

²⁷³ Metin Alparslan, "Pattin (Unqi) Krallığı", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011a, s.387.

²⁷⁴ Kunalua, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Alalah bilinen, günümüzde ise Hatay sınırları içerisinde kalan ve Tel Açana Höyüğü olarak adlandırılan bölgenin M.Ö. birinci bin yılındaki adıdır (Alparslan, 2011a: 387.).

²⁷⁵ Alparslan, 2011a: 387.

²⁷⁶ Alparslan, 2011a: 387.

²⁷⁷ Alparslan, 2011a: 387.

²⁷⁸ Alparslan, 2011a: 387.

²⁷⁹ Alparslan, 2011a: 387.

1.3.1.5.Tabal Krallığı

Hitit İmparatorluğu' nun dağılmasının ardından ortaya çıkan yerel krallıklardan biri de Tabal Krallığı' dır²⁸⁰. Tabal Krallığı' nın siyasi varlığını sürdürdüğü coğrafya; günümüzde Nevşehir, Aksaray, Niğde ve Kayseri illerini kapsayan bölge ile sınırlandırılabilir²⁸¹.

Tabal Krallığı' nın siyasi varlığı ve dönemin süper gücü Assur İmparatorluğu ile olan ilişkisinin ilk kez Assur Kralı III. Şulmanu-aşerid zamanında olduğu²⁸², M.Ö. 9. yüzyıla tarihlendirilen²⁸³ Assur metinlerinden bilinmektedir²⁸⁴. Bahsi geçen bu kaynaklara göre Tabal Krallığı, prenslikler tarafından yönetilmekte olup, Kue ve Melid Krallığı gibi Geç Hitit Krallıkları üzerinde kazandığı siyasi zaferden bahsetmektedir²⁸⁵.

M.Ö. 780 yılındaki Urartu seferinin anlatıldığı Urartu kaynaklarına göre Tabal Krallığı' nın söz konusu dönem içerisinde Urartu Devleti ile sınır komşusu olduğunu düşündürmektedir²⁸⁶. Ancak M.Ö. 8. yüzyıl içerisinde siyasi varlığını çoğunlukla Assur denetiminde ya da Assur İmparatorluğu' na vergi vererek sürdürdüğü söylenebilir²⁸⁷.

Tabal krallarından Suvasa olarak kayda geçen kralın “Büyük Kral” unvanını kullanmış olması, Tabal Krallığı' nın Geç Hitit Krallıkları içerisinde oldukça öneme sahip ve Hitit kültürünü yansıtan bir krallık olduğunu kanıtlamaktadır²⁸⁸. Tabal bölgesi, doğu ile batı siyasi ve ticari egemenliği arasında bir tampon bölgesi niteliği taşımasından dolayı krallık coğrafyasında çekişmeler yaşanmış ve krallık dönemin güçleri arasında denge politikası izleyerek varlığını koruyabilmiştir²⁸⁹.

²⁸⁰ Kozbe, 2008: 33, 34.

²⁸¹ Selim Pullu, “Tabal Krallığı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.390.

²⁸² Macqueen, 2015: 172.

²⁸³ Pullu, 2011: 390' da söz konusu yazıtın tarihini M.Ö. 8. yüzyıl olarak aktarmıştır. Pullu, burada yazım yanlışlığı yapmış olmalıdır ki Assur Kralı III. Şulmanu-aşerid'in hüküm yılı M.Ö. 9. yüzyıl içerisinde (Macqueen, 2015: 172.ve Sevin, 2011: 406.).

²⁸⁴ Pullu, 2011: 390.

²⁸⁵ Pullu, 2011: 390.

²⁸⁶ Pullu, 2011: 390.

²⁸⁷ Pullu, 2011: 390.

²⁸⁸ Pullu, 2011: 390.

²⁸⁹ Pullu, 2011: 390,391.

Assur Kralı II. Şarru-kin tarafından Tabal Krallığı Assur egemenliğine girmiş ancak Assurluların anlık siyasi boşluğunda tekrar Assur egemenliğinden çıkan Tabal Krallığı'nın siyasi tarihinin akıbeti hakkında kesin bilgiler yoktur²⁹⁰.

1.3.1.6.Melid Krallığı

Geç Hitit Dönemi'nde adı geçen önemli kent devletlerinden birisi de Melid Krallığı'dır²⁹¹. M.Ö. birinci bin yıl içerisinde Melid Krallığı, günümüz Malatya ili ve çevresinde siyasi varlığını sürdürmüştür²⁹². Krallığın yönetim merkezi Arslantepe'dir²⁹³.

Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Melid Krallığının sosyal yaşantısı ve Hitit kültürünün bölgede ciddi bir değişikliğe uğrayıp uğramadığı konusundaki arkeolojik bilgiler oldukça sınırlıdır²⁹⁴. Diğer Geç Hitit Krallıkları'nın siyasi tarihinde de görüldüğü gibi, Melid Krallığı'nın siyasal varlığı ve iktidar sahipleri hakkındaki en önemli bilgileri Assur metinlerinden bilinmektedir²⁹⁵.

Assur kralı I. Tiglat-Pileser M.Ö. 1110 yılında sadece önemli bir maden yatağı olan Ergani'nin denetimini ele geçirmekle kalmamış Hatti olarak tanımladığı Melid coğrafyasına kadar ilerlemiştir²⁹⁶. Ancak bölgenin tam anlamıyla Assur gücünün denetimine geçmesi M.Ö. 9. yüzyılın başlarına rastlamaktadır²⁹⁷. Nitekim bu yüzyıl içerisinde Melid Krallığı'nın Assurlulara teslim olduğu yazılı kaynaklardan bilinmektedir²⁹⁸. M.Ö. 8. yüzyıl siyasi tarihi hakkında Urartu kaynakları da bilgi vermekte olup söz konusu bu yüzyıl içerisinde Melid Krallığı Urartu Devleti'nin siyasi etkisi altındadır. Melid Krallığı'nın da içinde bulunduğu, M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru Assur İmparatorluğu'na karşı yapılan ittifakın başarısızlıkla sonuçlanması

²⁹⁰ Pullu, 2011: 390,391.

²⁹¹ Aslı Özyar, "Geç Hitit Krallıkları", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.370.

²⁹² Özyar, 2011: 371.

²⁹³ Özyar, 2011: 371.

²⁹⁴ Özyar, 2011: 375.

²⁹⁵ Özyar, 2011: 374.

²⁹⁶ Macqueen, 2015: 171.

²⁹⁷ Macqueen, 2015: 171.

²⁹⁸ Özyar, 2011: 375.

neticesinde krallık Assur denetimine geçer²⁹⁹. M.Ö. 708 yılında Kummuhu Krallığı'na devredilen Melid Krallığı M.Ö. 705 yılında ise tamamen Assurluların egemenliğine geçmiştir³⁰⁰.

1.3.1.7.Sam'al Krallığı

Sam'al Krallığı, günümüz Gaziantep il sınırları içerisinde kalan ve Amanos Dağları'nın doğu kısmında kalan bölgede siyasi varlığını sürdürmüştür³⁰¹ (Harita 3). M.Ö. birinci bin yıla ait önemli arkeolojik bulguların açığa çıkartıldığı bölgenin adı günümüzde Zincirli Höyük olarak bilinmektedir³⁰².

Sam'al Krallığı'nın siyasi tarihinin tanımlanması Assur metinlerinin değerlendirilmesiyle yapılabilir³⁰³. Bölgedeki ilk Arami etkileri M.Ö. 1110 yılında Assurlular tarafından yapılan batı seferinin sonucuyla bilinmektedir³⁰⁴.

M.Ö. 9. yüzyılda Sam'al Krallığı'nın coğrafyasında Assur siyasi baskısı bilinmekte olup bunun sonucunda birçok Geç Hitit Krallıkları gibi Sam'al da Assurlulara vergi ödemek zorunda kalmıştır³⁰⁵.

M.Ö. 8. yüzyıla gelindiğinde ise Fırat'ın batı yakasında izlediği politikada değişikliğe giderek, bölgede yayılmacı bir politika izlemiştir³⁰⁶. Nitekim Sam'al Krallığı da söz konusu bu Assur politikası neticesinde M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru Assur denetimine girmiş ve nihayetinde M.Ö. 681 yılında da bizzat Assurlu bir vali tarafından yönetilmiştir³⁰⁷.

1.3.1.8. Kilikya-Hitit Kültür Bölgesi: Kue, Khilakku ve Azatiwataya Krallıkları

²⁹⁹ Özyar, 2011: 375.

³⁰⁰ Özyar, 2011: 375.

³⁰¹ Özyar, 2011: 376.

³⁰² Özyar, 2011: 376.

³⁰³ Özyar, 2011: 377.

³⁰⁴ Özyar, 2011: 377.

³⁰⁵ Özyar, 2011: 380.

³⁰⁶ Özyar, 2011: 380.

³⁰⁷ Özyar, 2011: 380.

Antik dönemde (Arkaik ve Klasik çağlarda) Kilikya/Kilikia olarak bilinen bölge, Anadolu, Mezopotamya ve Hellen kültürlerinin kesişim noktasında yer alır³⁰⁸. Bölge “Kilikya” adını (ilk kez Assur kaynaklarında geçen) “Khilakku/Hilakku” teriminden almış olması kuvvetle muhtemeldir³⁰⁹. Kilikya Bölgesi, birbirinden oldukça farklı jeomorfolojik yapıda iki ana bölgeden oluşmaktadır³¹⁰. Bölgenin batı kesiminde Pamphylia’dan Soli kentine kadar uzanan dağlık alanlarla kaplı Khilakku; doğu kesiminde ise Çukurova düzlüğünü Toros ve Amanos Dağları ile çevreleyen Kue Bölgesi’dir³¹¹. Assur kaynaklarına göre bölge sadece coğrafi zıtlık bakımından ikiye ayrılmamış olup, siyasal otorite bakımından da Kue ve Khilakku Krallıkları olmak üzere ikiye ayrılmıştır³¹².

Düzlük Kilikya, M.Ö. 15. yüzyıla tarihlendirilen yazılı kaynaklarında Qedi/Kedi akabinde Assur kaynaklarında ise Que olarak adlandırılmıştır³¹³. Kue Bölgesi komşu kültür bölgeleri ile hem kara hem de deniz ticaretinin yoğun olarak yapıldığı coğrafyada yer almasından dolayı jeopolitik bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra Toros ve Amanos Dağları ile çevrili Kue, akarsu ve tarım alanlarının da zenginliği bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir³¹⁴.

Düzlük Kilikya’nın batısında ise; Pamphylia’ dan Soli’ ye ve Akdeniz kıyısına kadar inen oldukça dağlık bölge ise Khilakku adıyla anılır³¹⁵. Söz konusu bu coğrafya orman ve orman ürünleri bakımından oldukça zengin olup, kıyı şeridinin yapısı liman için uygundur³¹⁶. Bunun yanı sıra yer aldığı coğrafyanın oldukça dağlık bir alan olması bakımından doğal bir savunma ve tahkim fonksiyonu taşımaktadır³¹⁷. Nitekim bu doğal savunma avantajı neticesinde, dönemin süper gücü konumuna erişen Assur

³⁰⁸ Olivier Casabonne, “Kilikia: Bağımsızlıktan Makedon Fethine”, Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.220.

³⁰⁹ Mehmet Kurt, *Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. 1. Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri*, Murat Kitabevi, Ankara, 2007, s.104.

³¹⁰ Casabonne, 2012: 220.

³¹¹ Casabonne, 2012: 220.

³¹² Casabonne, 2012: 221.

³¹³ Kurt, 2007: 103.

³¹⁴ Casabonne, 2012: 220, 221.

³¹⁵ Casabonne, 2012: 220.

³¹⁶ Casabonne, 2012: 220.

³¹⁷ Kurt, 2007: 104.

İmparatorluğu da dâhil olmak üzere, Khilakku coğrafyasının tam anlamıyla başkaları tarafından kontrol altına alınabilmesi pek mümkün olmamıştır³¹⁸.

Anadolu'nun güney kesiminin genel olarak jeopolitik öneminin yanı sıra komşu kültürlerin kesişim noktasında yer alıp aynı zamanda su ve tarımsal faaliyet bakımından da zengin bir coğrafyada yer alan Kue, Khilakku tarafından da devamlı tahkim edilmiş olmalı ki Assur kaynakların da bu iki krallığın adı çoğunlukla birlikte anılmaktadır³¹⁹.

Çukurova'nın kuzeydoğusunda, Torosların doğuya doğru son uzantısında ve Ceyhan Irmağı'nın batı yakasında yer alan diğer önemli bir siyasi otorite de Azatiwataya'dır³²⁰. Azatiwataya, bölgede yer alan kervan yollarının tahkimi noktasında önemli bir kale fonksiyonu üstlenmiştir³²¹.

Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından Assur etkisine kadar olan süreçte, bölgenin siyasi durumuna ışık tutacak nitelikte kaynak oldukça sınırlıdır. Ancak Assur İmparatorluğu'nun Anadolu maden yatakları ve ticaret yollarına hâkim olma politikası neticesinde Geç Hitit Krallıkları üzerine izlediği siyasi tutum Assur kaynaklarından öğrenilmektedir³²². Assurluların bölgede etkin siyasi üstünlüğü M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren bilinmektedir. Ancak kesintisiz devam eden Assur tehditlerine rağmen M.Ö. 8. yüzyıl Kilikya bölgesinin en parlak dönemidir³²³. Bu dönemde doğudan batıya kültür akımında ciddi bir köprü vazifesi görmüştür³²⁴. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru bölge Assur eyaleti haline gelmiş ancak hemen akabinde (M.Ö. 705' te) Assur Kralı II. Şarrukin'in ölümü bölgenin tekrar siyasi otoritesini toplamasına olanak sağlamıştır³²⁵. Kısa süre sonra M.Ö. 696 yılında tekrar Assur eyaletine dönüştürülen bölge M.Ö. 7. yüzyılın sonunda ise Kimmer etkisinde kalmıştır³²⁶.

1.3.2. Assur İmparatorluğu

³¹⁸ Kurt, 2007: 104.

³¹⁹ Kurt, 2007: 104.

³²⁰ Özyar, 2011: 380.

³²¹ Özyar, 2011: 380, 381.

³²² Kurt, 2007: 105.

³²³ Casabonne, 2012: 222.

³²⁴ Casabonne, 2012: 222.

³²⁵ Casabonne, 2012: 222.

³²⁶ Casabonne, 2012: 222.

Geçmiş M.Ö. ikinci bin yılın başlarına kadar bilinen Assur Devleti, M.Ö. birinci bin yılda ise Yakınoğu'nun süper gücü konumuna erişmiştir³²⁷.

Anadolu'ya deniz kavimlerinin istilası ve Hitit İmparatorluğu'nun da dağılmasıyla oluşan siyasi burhan Sami kökenli³²⁸ olan Assur Devleti lehine işlemiştir³²⁹. Ancak M.Ö. 10. yüzyılın ortalarından sonra Yakınoğu'nun en etkin gücü haline gelebilmişlerdir³³⁰. Assur Devleti'nin kuzey ve kuzeybatı politikası; Anadolu maden yataklarına sahip olmak, kara ve deniz ticaret yollarının hâkimiyetini sağlamak üzerine kurulmuştur³³¹. Bu noktada Anadolu'nun güney kesiminin hâkimiyetinin amaçlanması kaçınılmaz bir gerçektir. Assur Devleti'nin Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz coğrafyalarındaki siyasi üstünlüğü ise anca II. Aşşur-nasir-apli (M.Ö. 883-859) dönemindedir³³². II. Aşşur-nasir-apli döneminde her yıl düzenlenen seferler sonucunda devletin siyasi etki alanı, Toros eteklerinden güneye doğru Babil'e, doğuda Zagroslar'a ve batıda ise Akdeniz coğrafyasına kadar ulaşmayı başarmışlardır³³³. Assur tehdidine karşı oluşturulan meşhur ittifakın M.Ö. 858 yılında kırılmasıyla Assur kralının Amanos Dağları'na zafer anıtı diktirdiği anlatılır³³⁴.

II. Aşşur-nasir-apli ve yerine geçen oğlu III. Şulmanu-aşerid (M.Ö. 858-824) zamanında genişleyen siyasi otorite alanı neticesinde Anadolu kervan yolları, Akdeniz ticaret yolu ve başlıca önemli maden yataklarının denetimi sağlanmıştır³³⁵.

III. Şulmanu-aşerid döneminin sonunda Assur Devleti'ne karşı 27 kent ayaklanarak ciddi bir isyan başlatılır³³⁶. Bu isyanın neticesinde ülke 80 yıl kadar bir süre siyasal bunalım yaşarken Urartu Devleti ise en parlak dönemine ulaşarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da ciddi bir siyasi söz sahibi olur³³⁷.

³²⁷ Sevin 2011: 404.

³²⁸ Sevin 2011: 404.

³²⁹ Kurt, 2007: 105.

³³⁰ Sevin 2011: 404.

³³¹ Kurt, 2007: 105.

³³² Sevin 2011: 404.

³³³ Sevin 2011: 404.

³³⁴ Kurt, 2007: 105.

³³⁵ Kurt, 2007: 106, 107.

³³⁶ Sevin 2011: 406.

³³⁷ Sevin 2011: 406.

III. Tukulti-apil-Eşarra kanlı bir darbe ile Assur tahtını ele geçirir. Oldukça yenilikçi bir kral olan III. Tukulti-apil-Eşarra, (M.Ö. 9. yüzyılda neredeyse adet haline gelmiş olan) üstünlük sağlanan bölgelerden haraç alma politikası yerine direkt denetimine alma yolunda siyasi tutum sergilemiştir³³⁸. III. Tukulti-apil-Eşarra, siyasi çalkantılar içerisindeki devletin sınırlarını güneyde Mısır'dan Babil'e, kuzeyde ise Çukurova ve Toros bölgesine kadar genişleterek ülkeyi bir imparatorluk haline dönüştürmeyi başarmıştır³³⁹. II. Şarru-kin zamanında ise Urartu siyasi etkinlik alanı tümüyle kırılmış ve üstünlük sağlanan bölgeler (çoğunluğu Geç Hitit Krallıkları) Assur eyaleti haline dönüştürülmüştür³⁴⁰.

Sin-ahle-riba (M.Ö.704-681) döneminde ise oldukça yenilikçi bir politika izlenilerek güvenilir sınır hatları oluşturmak amaçlanmıştır³⁴¹. M.Ö. 689 yılında Babil'i yakıp yıkarak almış ancak kentin kültürel farklılığını Mezopotamya'ya taşımıştır³⁴².

M.Ö. yedinci yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Assur Devleti'nin süper güç bir devlet olamamış deyim yerindeyse denge politikaları ile siyasi varlığını korumuştur³⁴³. Nihayetinde M.Ö. 610 yılında Babil kralı, İskitlerin de desteğiyle Harran şehrini yağmalayarak Assur egemenliğine son vermiştir³⁴⁴.

1.3.3. Likya Kültür Bölgesi

Antik dönem Likya Bölgesi Anadolu coğrafyasının güneybatı ucunda, Batı Toros Dağları'nın Akdeniz'e doğru uzanan günümüz Teke Yarımadası üzerinde yer almaktadır³⁴⁵. Bölge, Anadolu insanlık tarihinin en erken izlerini yansıtmaları bakımından da oldukça önemlidir³⁴⁶. Teke Yarımadası'nın yüksekliği 3000 metreye kadar ulaşan ve

³³⁸ Sevin 2011: 406.

³³⁹ Sevin 2011: 406.

³⁴⁰ Sevin 2011: 407.

³⁴¹ Sevin 2011: 410.

³⁴² Sevin 2011: 410, 411.

³⁴³ Sevin 2011: 414-415.

³⁴⁴ Sevin 2011: 415.

³⁴⁵ Ralf Becks, "Tarih Öncesinde Likya", Ed. H. İşkan ve E. Dündar, *Lukka' dan Likya' ya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 26.

³⁴⁶ Becks, 2016: 26.

Akdeniz sahil şeridinde oldukça sert bir eğilimle şekillenen dağlık yapısının nedeniyle, bölgenin yerleşime elverişli alanı oldukça kısıtlıdır³⁴⁷.

Anadolu' nun güneybatı kesiminin M.Ö. 16. yüzyılda Hitit ve Miken arasında çıkar çatışmalarına varacak denli bir jeopolitik öneme sahip olduğu bilinmektedir³⁴⁸. M.Ö. ikinci bin yılda Likya Bölgesi' nin adı Lukka olarak geçtiği³⁴⁹ kabul görmeye birlikte Likya' da söz konusu bu döneme ait yerleşke ve arkeolojik verilerin oldukça sınırlı olması, arkeoloji bilimi açısından hala ciddi bir eksiklik³⁵⁰.

Likya' nın Akdeniz ticaret yoluna hâkim bir coğrafya üzerinde olmasından kaynaklı önemi oldukça büyüktür. Ancak söz konusu dönemde Likyalıların Akdeniz ticaretini denetleyebilecek bir durumda olduklarından bahsetmek şu an için imkânsızdır. Likya' da M.Ö. ikinci binyıldan M.Ö. 8. yüzyıllar arasında bölgede ciddi bir iskân boşluğunun olması³⁵¹, Likyalıların Akdeniz ticareti üzerindeki denetiminin imkânsızlığını kanıtlamaktadır. Nitekim M.Ö. 1300 ve M.Ö. 1200 yıllarına tarihlendirilen Uluburun ve Gelidonya batıklarının zorlu taşıma koşulları neticesinde battığı düşünülmektedir³⁵². Ancak M.Ö. 1400 yılı civarlarında Lukkalıların korsanlığından bahseden yazılı metinler dikkate alınırsa³⁵³, M.Ö. birinci bine değin Likyalıların korsanlık faaliyetlerini sürdürdüğü de düşünülebilir.

M.Ö. ikinci bin yıldan itibaren bölgede yerleşim boşluğunun görülmesindeki ana neden Elmalı Ovası' nın iklim değişikliği³⁵⁴ olmasının yanı sıra bölgenin topografyasından kaynaklı araştırma zorluğu, deprenselliği ve bölge halkının korsanlık faaliyetlerinden kaynaklı yerleşik yaşamı tercih etmemeleri gibi nedenler sayılabilir³⁵⁵.

³⁴⁷ Becks, 2016: 26.

³⁴⁸ Ekin Kozal, "Son Tunç Çağı: Anadolu ve Komşuları", Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı' ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.291-292.

³⁴⁹ Max Gander, "Antik Yakınoğu Kaynaklarında Lukka, Likyalılar ve Trınımili", Ed. H. İşkan ve E. Dünder, *Lukka' dan Likya' ya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 80.

³⁵⁰ Becks, 2016: 34.

³⁵¹ Becks, 2016: 34.

³⁵² Pulak, 2011: 320.

³⁵³ Veli Sevin, *Anadolu' nun Tarihi Coğrafyası 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 134.

³⁵⁴ Becks, 2016: 34.

³⁵⁵ Fidan, 2014: 209, 210.

M.Ö. 8. yüzyıllarda bölgeye Hellen kolonilerinin kurulması aşamasında Likya adına rastlanır³⁵⁶. Ancak Teke Yarımadası'nda Hellen kültürüne ait herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanılmaması bölge sakinlerinin koloni akımlarına karşı başarılı bir direnç gösterdiğini kanıtlar niteliktedir³⁵⁷. Lidya egemenliğine de direnmeyi başaran³⁵⁸ Likyalılar ancak M.Ö. 540 yılında Pers denetimi altına alınmıştır³⁵⁹.

1.3.4. Geç Hitit ve Demir Çağı Mimarisi

M.Ö. 1200' lü yıllardaki siyasal-iklimsel göç hareketlilikleri sonucunda Hitit İmparatorluğu dağılmış ve Anadolu' nun etkin bir siyasal gücü olmaktan çıkmıştır. Hitit İmparatorluğu' nun dağılması özgün Hitit mimari geleneğinin (güney etkili)ciddi değişimlere uğramasına neden olmuştur.

Deniz kavimlerinin istilasından sonra Hitit ve Luvi toplulukları siyasal varlıklarını Anadolu' nun güney-güneydoğu kesimi ve Kuzey Suriye toprakları üzerinde küçük krallıklar halinde sürdürmüşlerdir³⁶⁰. Hititlerin ardılları olarak nitelendirilebilecek olan söz konusu bu krallıkların mimari alanda kendilerini gösterebilmesi de ancak M.Ö. birinci binyılın başlarına rastlamaktadır³⁶¹. Bu durum Hitit siyasi varlığının yanı sıra Hitit mimarisinin de M.Ö. 1200'lü yıllardan itibaren ortalama 200 yıl gibi bir zaman dilimi süresince kesintiye uğradığının kanıtı niteliğindedir³⁶².

Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyası sadece Hitit ve Luviler tarafından değil Arami topluluklar tarafından da iskân edilmeye başlanmıştır. Bu durum neticesinde Geç Hitit Krallıkları' nın mimari geleneği ise Hitit ve Arami kültür etkisinde şekillenerek gelişmiştir³⁶³. Zincirli kent kapısında olduğu gibi kale yapıları erken dönemde Hitit etkisini yansıtır. Ancak savunma yapılarında artık kule ve potern

³⁵⁶ Hartmurt Blum, "Likya' nın Tarihi Coğrafyası", Ed. H. İşkan ve E. Dünder, *Lukka' dan Likya' ya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 136.

³⁵⁷ Blum, 2016: 136.

³⁵⁸ Sevin, 2007: 134.

³⁵⁹ Blum, 2016: 136.

³⁶⁰ Naumann, 1975: 509.

³⁶¹ Naumann, 1975: 509.

³⁶² Naumann, 1975: 509.

³⁶³ Naumann, 1975: 510.

gibi unsurlar kullanılmamakta hendek sistemi tercih edilmektedir³⁶⁴. Saray yapıları Arami-Hitit kültürlerinin karışımı bir gelişme gösterirken tapınak mimarisi ise hemen hemen tümüyle Suriye etkili gelişim göstermektedir³⁶⁵. Saray yapısının unsurlarından olan ve anıtsal ön geçişi sağlayan “hıllamar” yapısının kullanılması Hitit mimari geleneğinin devamı niteliğindedir³⁶⁶. Ancak iki basamaklı bu geçiş yapılarının Suriye mimarisinde M.Ö. 1200’lü yıllardan önce de kullanıldığı bilinmektedir³⁶⁷. Erken dönemde kullanılan alçak sekili pencere yapıları Hitit mimari kültürünün devamı niteliğindedir³⁶⁸.

Hitit mimari öğelerinden olan dayanma ayakları söz konusu bu dönem içerisinde pek tercih edilmemiş olup sütun ve hayvan kabartmalı altlıkların kullanımı yoğunluk kazanmıştır. Geç Hitit mimarisindeki bu gelişim İon-Aeol mimarisinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur³⁶⁹.

Hitit ve Arami kültürlerinin karışımından oluşan yeni mimari geleneğin en tipik mimari öğelerinden biri de kuşkusuz orthostatlardır³⁷⁰.

³⁶⁴ Naumann, 1975: 510.

³⁶⁵ Naumann, 1975: 510.

³⁶⁶ Naumann, 1975: 510.

³⁶⁷ Naumann, 1975: 510.

³⁶⁸ Naumann, 1975: 510.

³⁶⁹ Naumann, 1975: 510.

³⁷⁰ Harmanşah, 2015: 203.

2. ORTHOSTATIN TANIMI VE MİMARİDE KULLANIMI

2.1. ORTHOSTAT NEDİR?

Orthostat teriminin arkeoloji literatüründeki kullanım anlamını bulmak için Klasik Arkeoloji Sözlüğü' nde orthostat maddesine bakıldığında: “*Antik mimaride bir tapındaki cellanın kaplama duvarı olarak duvar tabanına dikey konan büyük taş levhalar. Bazen kabartmalı olabilir. Kuzey Suriye, Asur ve Hitit mimarisinde duvarların alt kısımlarına konur. Mezar duvarlarını inşa etmekte kullanılır.*” ibaresi yer almaktadır³⁷¹.

Orthostat kelimesinin etimolojik kökeni hakkında bilgi sahibi olmak için Güler Çelgin' in Eski Yunanca-Türkçe Sözlük adlı kitabından “ *ὄρθιος, ὀρθόπους, ὀρθός, ὀρθότατος, ὀρθοστάδην, ὀρθῶς* ” gibi (günümüz “orthostat” teriminin telaffuzuna oldukça yakın) kelimelerin anlamına bakılmasında fayda olacaktır. Söz konusu bu sözcüklerin anlamları Güler Çelgin' in Eski Yunanca-Türkçe Sözlük adlı kitabında:

“ *ὄρθιος*³⁷²: *dik, doğru; yukarı doğru yükselen, yalçın, yüksek, kuvvetli.*

*ὀρθόπους*³⁷³: *ayaklarının üstünde dik duran, sağlam.*

*ὀρθός*³⁷⁴: *dik duran, ayakta, dik, meşru, yasal* (gibi anlamların niteleme sıfatı olarak kullanılması *ὀρθότατος* sözcüğü ile sağlanır³⁷⁵).

*ὀρθοστάδην*³⁷⁶: *ayakta ve dik durarak.*

*ὀρθῶς*³⁷⁷: *yerinde, uygun bir şekilde; gerçekten; adalete göre*” gibi anlamlara geldiği belirlenmiştir.

Eski Yunanca kelimelerin anlamları ve telaffuz şekilleri dikkate alındığında: orthostatın belli bir düzene göre dik olarak inşa edilen³⁷⁸ bir mimari unsur olduğunu

³⁷¹ Yasemin Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2006, s.285.

³⁷² Güler Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 476.

³⁷³ Çelgin, 2011: 477.

³⁷⁴ Çelgin, 2011: 477.

³⁷⁵ Çelgin, 2011: 477.

³⁷⁶ Çelgin, 2011: 477.

³⁷⁷ Çelgin, 2011: 477.

³⁷⁸ Harmanşah, 2015: 205.

söylemek yerinde olacaktır. Orthostat kelimesinin, dik, dik duran³⁷⁹ temel anlamındaki “ὀρθός” sözcüğünden “ὀρθότατος” sözcüğüne türemiş olmalıdır. Niteleme sıfatı olarak kullanılan “ὀρθότατος” sözcüğünün anlamı ise “diğer bloklara ya da taşlara göre dik ve düzenli duran” olarak yorumlanabilir. Nitekim orthostat bloklarının, yer aldığı aynı duvar bedeni içerisindeki birçok mimari unsura göre daha düzenli işlenmiş olup ve dikme olarak kullanılmış olması bu durumu (ὀρθός→ ὀρθότατος→ orthostat) desteklemektedir.

2.2. ANADOLU’DA ORTHOSTATIN KULLANILDIĞI İLK YERLEŞİMLER

Bu bölümde orthostatın Anadolu’daki ilk kullanımından bahsedilecektir. Ancak Anadolu’nun güney kesimi ayrıca detaylı olarak değerlendirileceği için söz konusu bölgenin dışında kalan, Anadolu coğrafyasındaki orthostatın ilk kullanımı ele alınacaktır.

2.2.1. Troia

Anadolu coğrafyasında orthostatın en erken kullanıldığı yerleşimlerden birisi de Troia yerleşmesidir. Kuzeybatı Anadolu Bölgesi’nde yer alan Troia yerleşmesi Çanakkale Boğazı’ nın Asya kıyısında, Küçük Menderes (Skamander) Nehri’ nin Ege Denizi’ne döküldüğü yerde oluşturduğu deltanın yakınında yer almaktadır³⁸⁰.

Troia höyüğü jeopolitik konumu itibariyle oldukça önemli bir yerleşim yeridir. Ancak Troia höyüğünü diğer prehistorik yerleşmelere göre önemli kılan nedenlerden birisi de Anadolu coğrafyasında prehistorik döneme ait kazısına başlanan ilk yerleşmelerden olmasıdır³⁸¹. Bunun yanı sıra Homeros’ un İlyada Destanı’na konu olmuş olması da ayrıca bu yerleşmenin popüleritesini oldukça arttırmıştır³⁸². Nitekim 1871 yılında³⁸³ Schliemann’ ın söz konusu destanda yer alan Priamos’un Troiası’ nı bulmak için başlattığı kazılar arkeoloji bilimi açısından oldukça önemli bir

³⁷⁹ Ayşe Muhibbe Darga, *Hitit Mimarlığı/1, Yapı Sanatı, Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.92,93.

³⁸⁰ Manfred Korfmann, “Denizsel Troia Kültürü”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’ na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.234.

³⁸¹ Korfmann, 2011: 234.

³⁸² Akurgal, 2014: 231.

³⁸³ Korfmann, 2011: 234.

gelişmedir³⁸⁴. Ancak Schliemann'ın yürüttüğü kazı çalışmalarının veya tahribatın bilimsel niteliği tartışılır.

Troia, Anadolu yarımadasından Avrupa'ya geçiş güzergâhında yer almasının yanı sıra Tunç Çağı'nın da varlığı bilinen altın ve bakır madeninin de yer alması höyüğün önemini ayrıca arttırmıştır³⁸⁵.

2.2.1.1. Troia Tunç Çağı Mimarisi

M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren yerleşimin olduğu saptanan Troia yerleşmesinin önemli mimari unsurlarından birisi de megaron yapılarıdır³⁸⁶. Troia'nın konumu itibariyle Kuzey Kültür bölgeleri ile ilişkisi ve Kiklad adalarındaki yerleşmelerle ciddi buluntu benzerliğinin olması, Troia halkının kökeninin bile tartışılacağı derecededir³⁸⁷. Ancak megaron planlı yapı geleneği ise tamamen Anadolu kökenli bir yapı geleneğidir³⁸⁸. Troia I-c tabakasından itibaren gelişmiş şekilde karşılaşılan megaron yapıları Troia II evresinde 2-3 ya da daha fazla arka arkaya sıralanmış dar ve dikdörtgen planlı yapılar olarak karşılaşılmıştır³⁸⁹. Taş ve kil karışımından inşa edilen³⁹⁰ megaron yapıları bazı değişikliklere uğramasına rağmen Troia Tunç Çağı mimarisinde geleneksel olarak devam ederek önemini koruduğu söylenebilir. Troia IV tabası ev yapıları birbirine yapışık ortak duvar kullanılan planda inşa edilmiştir³⁹¹. Troia VI yerleşmesinde her biri birbirinden bağımsız ve görkemli bir şekilde gelişim gösteren megaron yapıları ile karşılaşılrken Troia VIIa tabakasından söz konusu bu megaronların yerine yapım maliyeti düşük, belli bir plana göre inşa edilmemiş, birbiri içerisine girmiş olan ve sosyal sınıf ayrılığının göze çarptığı evlerin inşası tercih edilmiştir³⁹². Söz konusu bu ani değişimin nedeni deprem gibi doğal afetlerden ziyade, kentin Akalar

³⁸⁴ Akurgal, 2014: 231.

³⁸⁵ Korfmann, 2011: 238.

³⁸⁶ Naumann, 1975: 496.

³⁸⁷ Naumann, 1975: 496.

³⁸⁸ Naumann, 1975: 497.

³⁸⁹ Naumann, 1975: 497.

³⁹⁰ Korfmann, 2011: 238.

³⁹¹ Korfmann, 2011: 241.

³⁹² Akurgal, 2014: 239.

tarafından tahrip edilmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir³⁹³. Ancak daha güncel arkeolojik veriler dikkate alındığında meşhur Troia Savaşı, Troia VIIa tabakasının sonunu getirmiş olduğu düşünülmekte olup, aynı dönem içerisinde Miken Uygarlığı'nda da göze çarpan tahribat izleri, Hitit İmparatorluğu' nun çöküşü ve Mısır coğrafyasına kadar dayanan deniz kavimlerinin akımları bu durumu destekler niteliktedir³⁹⁴.

Troia' nın ilk yerleşim tabakasından itibaren kaba yonulu taşlarla inşa edilmiş olan savunma duvarlarının varlığı bilinmektedir³⁹⁵. Erken Tunç Çağı' ndan itibaren Troia savunma duvarları ile çevrelenerek kent ve kentin kralı ya da yönetici zümrenin yaşadığı saray yapısı da korumaya alınarak, sadece güven teşkil eden kişilerin girişine izin verildiği söylenebilir³⁹⁶. Nitekim Troia I tabakasında her iki yanında kulelerin yer aldığı genişliği yaklaşık 3 metreyi bulan kent kapısının varlığı bilinmektedir³⁹⁷. Bahsi geçen kulelerin inşasında tabanda oldukça büyük taşlar kullanılmış olup yukarıya doğru daha küçük boyutlu taşlar kullanılmış ve kerpiç malzemenin korkuluğun olduğu düşünülmektedir³⁹⁸. Troia II tabakasında saray yapısının olduğu bölümde hiçbir mimari unsurun inşa edilmediği bir bölüm vardır. Bahsi geçen bu alan dış bölümden izole edilmiş olup muhtemelen tehlikeli anlarda halkın bu alanda toplanıp çadır vb. sığınaklara yerleşmesi için savunma amaçlı ayrılmış olmalıdır³⁹⁹. Alman ekibinin yürüttüğü kazı döneminde Troia IV tabakasında surun varlığı saptanamamış olup Troia V tabakasında ise nispeten zayıf nitelikte bir savunma duvarının varlığı belirlenmiştir⁴⁰⁰. Kentin öneminin giderek arttığı en parlak dönemler arasında olan Troia VI tabakasında ise çok ciddi bir savunma duvarının varlığı bilinmekte olup söz konusu bu duvarın inşası sırasında önceki dönem kalıntılarının bile tahribata uğradığını söylemek mümkündür⁴⁰¹. Nitekim Troia VI tabakasının son evresine tarihlendirilen sur duvarı 550

³⁹³ Akurgal, 2014: 239.

³⁹⁴ Becks, 2011: 310.

³⁹⁵ Korfmann, 2011: 237.

³⁹⁶ Naumann, 1975: 498.

³⁹⁷ Akurgal, 2014: 231.

³⁹⁸ Akurgal, 2014: 231.

³⁹⁹ Naumann, 1975: 498.

⁴⁰⁰ Akurgal, 2014: 235.

⁴⁰¹ Korfmann, 2011: 241.

metre uzunluğunda ve 2 hektarlık bir alanı çevrelemektedir⁴⁰². Son Tunç Çağı' na tarihlendirilen söz konusu savunma duvarının kalınlığı 4-5 metre, yüksekliği ise 8 metreye kadar ulaşmakta olup günümüze kadar kısmen korunabilmiştir⁴⁰³. Bastion yapıları ile güçlendirilmiş⁴⁰⁴ söz konusu bu savunma duvarı, İlyada Destanı' nda ki tabire uyan testere dişi tekniği ile eğimli şekilde inşa edilmiş olup depreme dayanıklı ve estetik bir görünüme de sahiptir⁴⁰⁵. Sur duvarlarından kente geçişi sağlayan kent kapısı da Anadolu mimari geleneğinde inşa edilmiştir⁴⁰⁶.

Troia' nın taş alt yapı üzerinde yükselen kerpiçten üst yapı tekniği tamamen Anadolu' ya özgü bir mimari gelenektir⁴⁰⁷. Geç Tunç Çağı Troia mimarisi oldukça planlı bir kent modelinde olup, Aşağı kentin de sur duvarları ile çevrelenmiş olması Ege Dünyası' nda rastlanmayan bir özelliktir⁴⁰⁸. Aşağı kentin de sistemli bir savunma mimarisi ile korunmuş olması söz konusu dönemde Troia kentinin neredeyse Mısır ve Hitit İmparatorluğu kültürleri kadar yaşama kalitesinin yüksek bir yer olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Yüksek Troia Kültür tabakalarının ihtişamı⁴⁰⁹ bu durumu destekler niteliktedir.

2.2.1.2.Troia Mimarisinde Orthostatın Kullanımı

Kuzeybatı Anadolu Bölgesi 'nde Troia, bahsi geçen bölge hatta Anadolu için çoğu noktada öncü-kültür etkisi olan bir yerleşmedir. Nitekim Troia, Orta ve Son Tunç Çağı mimarisinde orthostat kullanma geleneğinin de öncülerindedir.

Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen Troia VI-Erken (M.Ö. 1800-1750) tabakasında kalenin güneydoğusunda oval ya da apsidal planlı olduğu düşünülen bir yapı açığa

⁴⁰² Becks, 2011: 310.

⁴⁰³ Becks, 2011: 310.

⁴⁰⁴ Becks, 2011: 314.

⁴⁰⁵ Becks, 2011: 315.

⁴⁰⁶ Becks, 2011: 314.

⁴⁰⁷ Becks, 2011: 311.

⁴⁰⁸ Becks, 2011: 311.

⁴⁰⁹ Ralf Becks, "Yüksek Troia Kültürü: Troia VI ve Troia VIIa", Ed. Ekrem Işın, *Troya- Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.84-91.

çıkartılmıştır. Bahsi geçen bu yapının temel kısmında orthostat olarak değerlendirilebilecek nitelikte, küçük boyutlu dikine taşlar kullanılmıştır⁴¹⁰ (Resim 1).

Troia Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş sürecinde yağmalanmış olan kent, mimari anlamda tekrar şekillenmiştir⁴¹¹. Söz konusu bu dönem içerisinde dikkat çeken mimari değişiklikler içerisinde sur duvarının dış yüzüne bitişik olarak inşa edilmiş olan ve muhtemelen depo amaçlı kullanılmış olan odaların varlığıdır⁴¹².

Troia VIIb2 (M.Ö. 1130- 1050/1030)⁴¹³ evresinde kalenin doğu kapısı kapatılmış ve kaleye giriş sadece güney kapıdan sağlanmıştır. Kalenin doğu bölümünde çok odalı yapılar bulunurken güney bölümde ise bir ya da iki odalı ev sıraları dönemin mimari yerleşimini temsil etmektedir. Kalenin içinde yer alan bazı yapıların inşa tekniği önceki dönem yapılardan oldukça farklıdır⁴¹⁴. Orta ölçekli kaba yonulu taşlar ile dörtgen planlı yapıların belirgin olduğu yerleşimde duvarların alt kısımlarında dikme taşların kullanılmaya başlanılmış olması, orthostatın Troia mimarisinde kullanılmaya başlanması bakımından önemlidir⁴¹⁵. Orthostatların Troia mimarisinde kullanımı ya duvarların alt kısımlarında bir sıra şeklinde ya da tek sıra örülü duvarın dış düzeyine kaplama şekliyle uygulanmıştır⁴¹⁶. Duvarların alt kısımlarında (duvar bedenindeki diğer taşlara nazaran) daha düz yonulu ve büyük blokların dikine inşa edilmesi ile hem imar alanından hem de yapı malzemesinden tasarruf edilmiştir (Resim 2). Ayrıca (Durankulak yerleşmesinde kuzey rüzgârlarına karşı kullanılan orthostatlar gibi) yapının ve duvarın statüğünü arttırmak amacıyla yalıtım malzemesi işlevi üstlendiğini de söylemek mümkündür⁴¹⁷.

⁴¹⁰ Donald Easton ve Bernhard Weninger, "Troia VI Lower Town – Quadrats I8 and K8: A Test Case for Dating by Pottery Seriation", *Studia Troica* 3, 1993, s. 55-57.

⁴¹¹ Magda Pieniazek-Sikora, "Some Comments on Northwest Pontic and North Aegean Settlement Architecture in the Last Quarter of the Second Millennium BC", Ed. B. Fischer, vd., *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Ege Yayınları, İstanbul, 2002, s.32.

⁴¹² Pieniazek-Sikora, 2002: 32.

⁴¹³ Ralf Becks, "Troia VII: the Transition from the Late Bronze Age to the Early Iron Age", Ed. B. Fischer, vd., *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Ege Yayınları, İstanbul, 2002, s.42.

⁴¹⁴ Becks, 2002a: 47.

⁴¹⁵ Becks, 2002a: 47.

⁴¹⁶ Pieniazek-Sikora, 2002: 32.

⁴¹⁷ Pieniazek-Sikora, 2002: 32-33.

Troia VIIb2 evresinde tipik bir mimari teknik olan orthostat kullanımının kökeni, muhtemel olarak iklimsel değişikliklerden dolayı bölgeye gelen yeni kültürlerin getirdiği (Balkan ve Güneybatı Pontus bölgeleri kaynaklı) bir mimari uygulama olduğu tahmin edilmektedir⁴¹⁸.

2.2.2. Gavurtepe

Gavurtepe Höyüğü, Batı Anadolu’ da orthostatın mimaride kullanılmaya başladığı ilk yerleşmelerden olması bakımından oldukça önem arz eden bir yerleşmedir. Toptepe Höyüğü’ nün 800 metre doğusunda⁴¹⁹, günümüz Manisa-Alaşehir’in 1 km. güneybatısında⁴²⁰ ve Sarıkız Çayı’nın batı kenarında⁴²¹ yer almaktadır.

Gavurtepe Höyüğü Geç Kalkolitik ve Tunç Çağı’ nda yerleşim görmüştür⁴²².

Alaşehir yöresinin prehistorik dönemine ışık tutması bakımından ve açığa çıkartılan buluntular dikkate alındığında Batı Anadolu’ nun önemli höyüklerindedir⁴²³.

2.2.2.1.Gavurtepe Tunç Çağı Mimarisi

Recep Meriç ve ekibi tarafından daha ilk yüzey araştırmalarının yapıldığı 1985 yılında Gavurtepe’ nin Arzawa Krallığı’ na ait etrafı surlarla çevrili bir saray yapısının olduğu tahmin edilmiştir⁴²⁴. Nitekim höyüğün bulunduğu coğrafi konum göz önüne canlandırıldığında Hitit İmparatorluğu’nun batı kısmındaki yerleşmeler ile oldukça rahat iletişim kurabilecek bir konumda yer aldığı söylenebilir⁴²⁵. Ayrıca höyükte

⁴¹⁸ Aslan ve Blum, 2012: 152-153.

⁴¹⁹ Recep Meriç, “1985 Yılı Alaşehir Kazı Çalışmaları”, 8. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 1986, s.261.

⁴²⁰ Engin Akdeniz, “2007 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2008, s.261.

⁴²¹ Ali Yalçın Tavukçu, vd., “Alaşehir-Philadelphia Araştırmaları 2013”, 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2015, s.305.

⁴²² Tavukçu, vd., 2015: 305.

⁴²³ Akdeniz, 2007: 261.

⁴²⁴ Meriç, 1986: 261.

⁴²⁵ Rabia Özcan, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.108.

yürütülen araştırmalar neticesinde açığa çıkartılan buluntular dikkate alındığında höyüğün M.Ö. ikinci bin yıl içerisinde yoğun olarak iskân edildiği anlaşılmaktadır⁴²⁶.

Gavurtepe’ de bulunan megaron yapısının etrafı büyük taşlar ile çevrelenmiş olup⁴²⁷, aynı zamanda yapının kendisi de kyklopik tarzda taşlar ile inşa edilmiştir⁴²⁸. 30 x 12 m. ölçülerinde olduğu tespit edilen megaron yapısının duvarlarının kalınlığı ise 2 metreyi bulmaktadır⁴²⁹. Megaron yapısının içerisinde çıkan Miken seramik buluntuları neticesinde yapı M.Ö. 2. binyılın ortalarına tarihlendirilmiştir⁴³⁰. Megaron yapısının tarihlendirilmiş olduğu bu dönem Hitit İmparatorluğu’ nun en parlak dönemi olduğu dikkate alınırsa megaron yapısının Recep Meriç’in ortaya attığı Arzawa saray yapısı olma ihtimali⁴³¹ de güçlenmektedir.

Höyüğün güney açmasında, küçük ve orta ölçekli taşlar ile örülmüş⁴³² 12 adet duvarın varlığı tespit edilmiş bunlardan 2 tanesinin megaron yapısı ile ilişkili olduğu saptanmıştır⁴³³. Bahsi geçen bu alanda devam ettirilen kazı çalışmalarında (Tunç Çağı’ nda) farklı evrelerde kullanım gören dikdörtgen planlı mekânların varlığı kanıtlanmıştır⁴³⁴.

Gavurtepe yerleşmesinin etrafı M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilen, megaron yapısındaki büyük boyutlu taşlara benzer taşlar ile inşa edilmiş, sur duvarı kalıntısına da rastlanılmıştır⁴³⁵.

2.2.2.2. Gavurtepe Mimarisinde Orthostatin Kullanımı

Höyüğün batı kısmında kazı ekibi tarafından sürdürülen çalışmalarda (sur duvarı üzerinde yerleşime girişi sağlayan ana kapıya ait olduğu kuvvetle muhtemel

⁴²⁶ Özcan, 2007: 108.

⁴²⁷ Özcan, 2007: 108.

⁴²⁸ Tavukçu, vd., 2015: 305.

⁴²⁹ Recep Meriç, “1988 Yılı Alaşehir Kazısı”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 1990, s.180.

⁴³⁰ Özcan, 2007: 108.

⁴³¹ Meriç, 1986: 261.

⁴³² Meriç, 1992: 227.

⁴³³ Recep Meriç, “1990 Yılı Alaşehir Kazısı”, *13. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 1992, s.227.

⁴³⁴ Recep Meriç, “1991 Yılı Alaşehir Kazısı”, *14. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 1993, s.355.

⁴³⁵ Meriç, 1990: 180.

olan) 2 adet orthostat bloğuyla karşılaşmıştır⁴³⁶. Söz konusu bu orthostat blokları yağmur suyunun doğal tahribatı neticesinde kısmen açılmış olup akabinde ise kaçak kazılar ile açılmıştır⁴³⁷. Sarımtırak renkte taştan yapılmış olan orthostatlardan güneyde olanı in-situ durumda dik vaziyette olup; 1,35 m. yüksekliğinde ve 1,40 m. genişliğindedir⁴³⁸. Diğer orthostat bloğu ise kaçakçılar tarafından devrilmiş vaziyette olup, 1,40 m. yüksekliğinde ve 1,60 m. genişliğindedir⁴³⁹. M.Ö. 2. binyılda yerleşmeye geçişi sağlayan ana kapıya ait olduğu tahmin edilen söz konusu bu orthostat blokları, Batı Anadolu mimari geleneğinin Gavurtepe’ de özgün ve en erken örneği olması bakımından oldukça önemlidir⁴⁴⁰.

M.Ö. 2. binyılda etrafı sur duvarı ile çevrili ve üzerinde anıtsal nitelikte kapıların yer aldığı tahkim sistemine özellikle Hitit mimari geleneğinden aşınayız. Ancak söz konusu bu orthostat blokları ile oluşturulan kapı inşa sisteminin Batı Anadolu’ da ki en erken varlığı Gavurtepe höyüğünde olduğu tahmin edilmektedir. Batı Anadolu’da ki bu farklı mimari uygulamanın nedeni muhtemelen Gavurtepe’ nin konumu itibarıyla⁴⁴¹ Hitit İmparatorluğu’nun batı sınırında yer almasından kaynaklıdır. Ancak Gavurtepe ana giriş kapısında kullanıldığı tahmin edilen orthostat blokları, Hitit merkezlerindeki anıtsal orthostatlardan farklıdır. Örneğin; Alaca Höyük gibi önemli Hitit kentlerinin anıtsal kapılarında hayvan kabartmalı bloklar kullanılırken⁴⁴², Gavurtepe yerleşmesinde ise sade orthostatlar kullanılmıştır. Gavurtepe yerleşmesinde bu orthostatlar eğer araştırma ekibinin tahmini gibi ana kapıda kullanıldıysa, görsellikten ya da anıtsallıktan ziyade kapının temel duvar yapısını oluşturarak kapının statüğünü arttırmak amacıyla kullanılmış olmalıdır.

2.2.3. Panaztepe

⁴³⁶ Meriç, 1990: 180, 181.

⁴³⁷ Meriç, 1990: 180.

⁴³⁸ Meriç, 1990: 181.

⁴³⁹ Meriç, 1990: 181.

⁴⁴⁰ Meriç, 1990: 181.

⁴⁴¹ Özcan, 2007: 108.

⁴⁴² Darga, 1985: 95.

Panaztepe Höyüğü İzmir ili, Menemen ilçesi, Kesik Köyü sınırları içerisindeki Panaztepe mevkiinde yer almakta olup, Menemen ilçesinin 13 km. güneybatısındadır⁴⁴³. Gediz Nehri' nin güneyinde konumlanmış olan höyükte sürdürülen araştırmalar neticesinde, Panaztepe' nin Erken Tunç Çağı' ndan Osmanlı Dönemi' ne kadar mimari kalıntılar açığa çıkartılmıştır⁴⁴⁴. Panaztepe' nin söz konusu bu dönemler arasında kesintisiz olarak yerleşim görmesi ve özellikle Erken Tunç Çağı' ndan Klasik Döneme kadar önemli bir yerleşim yeri⁴⁴⁵ olmasının nedeni, liman-kıyı yerleşmesi⁴⁴⁶ olmasından kaynaklıdır. Nitekim yerleşmede sürdürülen araştırmalarda bulunan Miken malzemeleri de Panaztepe' nin Ege-Yunan Dünyası ile olan ilişkisini destekler niteliktedir⁴⁴⁷. Ancak Gediz deltasında sürdürülen araştırmalar neticesinde Panaztepe coğrafyasında, Geometrik Dönem' de karasallaşmanın başladığı ve bu karasallaşma olarak adlandırılan değişiklik Roma Dönemi' nde sonlandığı anlaşılmıştır⁴⁴⁸. Gediz Nehri' nin biriktirdiği alüvyonlar ile kıyının şekil değiştirmesi ve akabinde görülen karasallaşmadan dolayı, Panaztepe' nin Tunç Çağları' nda ki önemi söz konusu bu dönemlerden sonra giderek azalmıştır⁴⁴⁹.

Panaztepe yerleşmesinin Tunç Çağı' nda ki (buluntular dâhilinde) Ege-Yunan kültürleri ile olan yakın ilişkisi kuşkusuzdur. Ancak Hitit metinlerinde de adı geçen Seha Nehri kuvvetle muhtemel olarak Gediz Nehri olmalıdır⁴⁵⁰ ki Hititler Dönemi' nde de bu güzergâhın önemi yadsınmaz. Nitekim Panaztepe mezarlık buluntuları

⁴⁴³ Armağan Erkanal, "Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları", 8. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 1986, s.253.

⁴⁴⁴ Armağan Erkanal-Ötkü ve Nazlı Çınardalı-Karaaslan, "Panaztepe 2005 Yılı Kazıları", 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2007, s.392, 393.

⁴⁴⁵ Özcan, 2007: 100, 101.

⁴⁴⁶ Armağan Erkanal-Ötkü ve Nazlı Çınardalı-Karaaslan, "Panaztepe 2010 Yılı Kazı Çalışmaları", 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2012, s.429.

⁴⁴⁷ Henüz Panaztepe' de sistematik olarak kazılar başlamadan kaçak kazılar ile açığa çıkartılmış eserler bile Miken mezar malzemeleridir. Söz konusu bu eserlerin, 1982 yılında Manisa Müzesi' ne satılması ve akabinde Panaztepe mevkiinden bulunduğu anlaşılmaması neticesinde, Panaztepe' nin bilimsel olarak araştırılmasında payı büyüktür (Erkanal, 1986: 253).

⁴⁴⁸ Nazlı Çınardalı-Karaaslan ve Neyir Kolankaya-Bostancı, "İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2014 Yılı Arkeolojik Yüze Araştırması", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2016, s.60.

⁴⁴⁹ Çınardalı-Karaaslan ve Kolankaya-Bostancı, 2016: 60.

⁴⁵⁰ Armağan Erkanal, "Son Tunç Çağı, Anadolu-Miken İlişkileri", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: ArkeoAtlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.328.

içerisindeki mühürler ve karakteristik özellikleri dikkate alındığında Panaztepe yerleşmesinin, Doğu Akdeniz coğrafyası içerisinde kalan Suriye-Levant Bölgesi ile olan ilişkilerini kanıtlamaktadır⁴⁵¹. Gene bahsi geçen mühür buluntularının birisi skarebe biçimli olup üzerinde III. Amenophis' in kraliyet ismi yer almaktadır⁴⁵². Söz konusu bu mühür buluntu neticesinde Panaztepe' nin Ege-Yunan coğrafyasından ta ki Yakın Doğu' ya kadar uzatılabilecek bir kültürel-ticari güzergâh üzerinde konumlandığını düşündürmektedir.

2.2.3.1. Panaztepe Tunç Çağı Mimarisi

Panaztepe höyüğünün kuzeybatı yamacında M.Ö. 2. bin yıla tarihlendirilen mekânın bulunduğu kentin Akropol kısmı yer almaktadır⁴⁵³. Höyüğün güney yamacında ise Aşağı Kent kısmı, doğu yamaçta ise M.Ö. 3. ve 2. bin yıllarına tarihlendirilen liman yerleşmesi bulunmaktadır⁴⁵⁴. Geç Tunç Çağı' na tarihlendirilen mezarlık alanları ise tepenin güneybatı ve kuzey kesimlerinde açığa çıkarılmıştır⁴⁵⁵.

Panaztepe akropolünde sürdürülen kazı çalışmaları neticesinde akropolün M.Ö. 2. binde yerleşimin olduğu mimari kalıntılar ile anlaşılmıştır⁴⁵⁶. Ancak akropol alanındaki varlığı daha net izlenebilen mimari kalıntılar ise Arkaik ve Klasik dönemlere tarihlendirilen yapılardır⁴⁵⁷. Tunç Çağı mimari kalıntılarının korunamamasının nedenleri, sonraki evrelerde (Arkaik ve Klasik Dönemler) sürdürülen inşaat faaliyetleri sırasında ciddi bir tahribata uğraması ve erozyondan kaynaklı doğal bozulmadır⁴⁵⁸. Akropolün sur duvarının kuzey bitişiğinden devam eden M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilen saray kompleksi akropolün en erken mimari kalıntılarındandır⁴⁵⁹. Genellikle orta ölçekli

⁴⁵¹ Erkanal, 2011: 331.

⁴⁵² Erkanal, 2011: 330.

⁴⁵³ Özcan, 2007: 101.

⁴⁵⁴ Özcan, 2007: 101.

⁴⁵⁵ Özcan, 2007: 101.

⁴⁵⁶ Armağan Erkanal-Ötkü, vd., "Panaztepe 2012 Yılı Çalışmaları", 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2014, s.25.

⁴⁵⁷ Armağan Erkanal-Ötkü ve Nazlı Çınardalı-Karaaslan, "Panaztepe 2014 Yılı Kazıları", 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2016, s.424.

⁴⁵⁸ Erkanal, vd., 2014: 25.

⁴⁵⁹ Erkanal, vd., 2014: 25.

kaba yonulu taşlar ile oluşturulmuş olan söz konusu bu yapı kompleksinin duvarları çoğunlukla birbirini dik kesen bir planda inşa edilmiş olup, megaron tarzındadır.

Sur duvarı ise genişliği 2 metre civarında olan ve arazinin topografyasına göre şekillendirilmiş ve merdiven tarzı yapı desteklenerek inşa edilmiştir⁴⁶⁰.

Akropol alanının kuzeydoğu kısmında yürütülen son dönem kazı çalışmalarında yer yer büyük taşların dikilerek kullanılması ile kuvvetlendirilmiş, M.Ö. 2. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen mekâna ait duvar kalıntıları ile karşılaşmıştır⁴⁶¹. Bu duvarların inşasında orta ölçekli taşlar (Arkaik Dönem duvarlarında kullanılan taşlara nazaran daha büyük boyutlu) tercih edilmiştir⁴⁶².

2.2.3.2. Panaztepe Mimarisinde Orthostatın Kullanımı

Kazı ekibi tarafından Mekân 26 ve Mekân 27 olarak adlandırılan yapıların duvarının zemin seviyesinde orthostatik blokların kullanıldığı bilinmektedir⁴⁶³. Arkaik Dönem mimari faaliyetleri sırasında bahsi edilen duvarların tahrip edilmiş olması nedeniyle mekânların tam olarak planı saptanamamıştır⁴⁶⁴.

Duvar temelinde orthostat olarak nitelendirilebilecek büyük boyutlu dikme taşların kullanıldığı Mekân 26 içerisinden çıkartılan seramik buluntular Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir⁴⁶⁵. Söz konusu bu tabaka kazı ekibi tarafından, Kültepe 1b tabakasıyla ilişkilendirilmiştir⁴⁶⁶. Mekân 27 içerisinden çıkan seramik buluntular kazı ekibi tarafından M.Ö. 2. bin yılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir⁴⁶⁷. Orthostat bloklarının kullanıldığı duvarlar göz önüne alındığında, Panaztepe akropolündeki bu uygulama, Hitit merkezlerinde kullanılan kabartmalı uygulamalardan ayrılık göstererek, duvarın statüğünü arttırmak amacıyla kullanıldığı düşünülebilir. 74 ve 77 numaralı duvarlardaki benzer uygulama Troia VIIb2 tabakasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 3). Ancak

⁴⁶⁰ Armağan Erkanal-Ötkü, vd., "Panaztepe 2013 Yılı Çalışmaları", 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.1, 2015, s.602.

⁴⁶¹ Armağan Erkanal-Ötkü ve Beyza Gülmez, "2015 Panaztepe Kazıları", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.3, 2017, s.356-358, 361, 362.

⁴⁶² Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: 356,357.

⁴⁶³ Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: 357.

⁴⁶⁴ Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: 356.

⁴⁶⁵ Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: 357.

⁴⁶⁶ Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: 357.

⁴⁶⁷ Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: 358.

Troia' da ki söz konusu bu tabaka Geç Tunç Çağı' na tarihlendirilmesi bakımından Panaztepe ile ayrılık göstermektedir⁴⁶⁸.

Panaztepe Liman Kent V-2 yapı katında büyük oranda tahrip olmuş H duvarında dikey olarak kullanılan yassı taşların kullanılmış olması, mimari teknik açıdan orthostat uygulamasını anımsatmaktadır⁴⁶⁹. Ayrıca büyük oranda tahrip olmuş, F duvarının da bazı yan taşlarının dik olarak yerleştirilmiş olduğu kazı ekibi tarafından tespit edilmiştir⁴⁷⁰. Söz konusu bu duvarların bulunduğu Panaztepe' nin Liman Kent V-2 yapı katı Troia VIIa ve VIIb tabakasıyla çağdaş olduğu saptanmıştır⁴⁷¹.

Panaztepe Liman Kent V-3 yapı katı içerisinde orta ölçekli yassı taşların duvarın her iki yanına dikilerek orta kısmının küçük boyutlu taşlar ile doldurularak oluşturulan tipik Panaztepe duvar mimari geleneği A duvarında gözlenebilmektedir⁴⁷². Liman Kent V-3 yapı katı Troia VII tabakası ile çağdaştır⁴⁷³.

Panaztepe Liman Kent yerleşmesindeki duvarların alt kısmında dikey olarak kullanılan yassı karakterli blokları orthostat olarak değerlendirmek pek de doğru değildir. Ancak aynı duvar bedeni içerisindeki diğer bloklara nazaran daha düzgün bir form veren ve dikine yerleştirilen bu bloklar, duvarın statüğünü arttırmak amacıyla kullanılan orthostatlar ile benzer bir mimari işlev taşıması bakımından önemlidir.

2.2.4. Liman Tepe

Liman Tepe, günümüz İzmir ili, Urla ilçesi, İskele mahallesindeki modern limanın hemen doğusunda Ege Denizi' ne uzanan bir burun üzerinde yer almaktadır⁴⁷⁴. Prehistorik Klazomenai olarak da tanımlanabilecek olan höyük, bir liman yerleşmesi olması bakımından oldukça önemlidir⁴⁷⁵. Kıta Yunanistan, Ege adaları ve Anadolu yarımadasını bağlayan İzmir Körfezi'nin güneyinde yer alan Liman Tepe'nin

⁴⁶⁸ Erkanal-Ötkü ve Çınardalı-Karaaslan, 2007: 403.

⁴⁶⁹ Erkanal-Ötkü ve Çınardalı-Karaaslan, 2007: 402-403.

⁴⁷⁰ Erkanal-Ötkü ve Çınardalı-Karaaslan, 2007: 403.

⁴⁷¹ Erkanal-Ötkü ve Çınardalı-Karaaslan, 2007: 404.

⁴⁷² Erkanal-Ötkü ve Çınardalı-Karaaslan, 2007: 405.

⁴⁷³ Erkanal-Ötkü ve Çınardalı-Karaaslan, 2007: 406.

⁴⁷⁴ Hayat Erkanal ve Vasıf Şahoğlu, "Liman Tepe (1992 -)", Ed. O. Bingöl, vd., *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)-Anadolu/Anatolia III.2 (Anı, Armağan Serisi)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2012, s.219.

⁴⁷⁵ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 219.

çevresinde değerli madenlerin de bulunması bakımından ayrıca önem arz etmektedir⁴⁷⁶. Bu sebepten dolayı Neolitik Dönem'e kadar geriye tarihlendirilebilecek kültür izlerine rastlanılmaktadır⁴⁷⁷. Söz konusu bu buluntuların günümüz sahil şeridinden yaklaşık 500 m. kadar içeride (Ege Denizi içerisinde) su altında ele geçmesi ve bölgenin tektonik hareketliliği de göz önüne alındığında kıyı şeridindeki değişikliklerden (Neolitik Dönem' den günümüze kadar) söz etmek mümkündür⁴⁷⁸.

M.Ö. 5. binyıldan beri kesintisiz yerleşimin olduğu Liman Tepe, Erken Tunç Çağı'nda ise Ege dünyasının en önemli yerleşmelerinden birisidir⁴⁷⁹.

2.2.4.1. Liman Tepe Tunç Çağı Mimarisi

Liman Tepe VI (Erken Tunç Çağı I) tabakasında dış kısımları toplama taşlar ile meyilli rampalar oluşturularak desteklenen sur duvarlarının ana bedeni levha taşlar ile inşa edilmiştir⁴⁸⁰. Sur duvarı üzerinde 1,5 m. arayla inşa edilmiş payandalar yer almaktadır⁴⁸¹. Bu çıkıntıların duvarın statüğünü arttırmanın yanı sıra üst kerpiç yapıyla bağlantıyı sağlayan ahşap dikmeleri taşıyan birer kaide işlevi gördüğü de düşünülmektedir⁴⁸². Bu sur duvarı üzerinden höyüğe geçişi sağlayan kapının her iki yanında da dikdörtgen kuleler yer almaktadır⁴⁸³. Savunma duvarına yaslandırılmış, taş temelli kerpiç bedenli ve beyaz sıvalı uzun evler söz konusu dönem için tipik mimari unsurlardandır⁴⁸⁴. 25 m. uzunluğuna kadar ulaşabilen dörtgen planlı bu uzun evler birkaç odadan oluşmakta ve genelde orta kısmındaki büyük odada ocak bulunmaktadır⁴⁸⁵. Liman Tepe V tabakasının başlarında dış yüzeyi levha taşlarla mantolanmış bir bastion ile savunma sistemi geliştirilmiştir.

⁴⁷⁶ Hayat Erkanal ve Sevinç Günel, "1994 Liman Tepe Kazıları", *17. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 1996, s.305-306.

⁴⁷⁷ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 219.

⁴⁷⁸ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 219.

⁴⁷⁹ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 221.

⁴⁸⁰ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 222.

⁴⁸¹ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 222.

⁴⁸² Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 222.

⁴⁸³ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 222.

⁴⁸⁴ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 222.

⁴⁸⁵ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 222.

Liman Tepe V tabakası büyük bir yangınla son bulur ve Liman Tepe IV-2 tabakasında höyüğün merkezinde çevre duvarı ile çevrelenen bir sitadel inşa edilir⁴⁸⁶. Liman Tepe V ve IV-2 tabakalarındaki anıtsal yapılar ve görkemli surlar dikkate alındığında höyüğün, Ege Dünyası'nda önemli bir yerleşme olduğu anlaşılmaktadır⁴⁸⁷.

Orta Tunç Çağı'nda ise yumruk büyüklüğündeki taşlar ile tabanı oluşturulmuş bir meydan etrafında oval mekânlar dönemin karakterize mimari elemanlarıdır. Söz konusu bu mekânların atölye olarak kullanıldığı tahmin edilmekte olup, höyüğün başka alanında keşfedilen dörtgen planlı mekânların ise iskân amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir⁴⁸⁸. Oval evlerde yürütülen çalışmalarda çatıyı destekleyen ahşap dikmeye ait 20 cm. çapında ahşap dikme deliğinin bulunmasıyla üst örtünün taşınması hakkında daha detaylı verilere ulaşılmıştır⁴⁸⁹.

Geç Tunç Çağı'nda ise birbirinden sokaklar ile ayrılan bağımsız yapılar görülmektedir⁴⁹⁰.

2.2.4.2.Liman Tepe Mimarisinde Orthostatın Kullanımı

Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen Liman Tepe IV ve III tabakalarının tipik mimari elemanlarından olan oval evlerinin alt kısımlarında orthostat olarak değerlendirilebilecek nitelikte düz yüzlü kireçtaşı levhalar kullanılmıştır. Liman Tepe III evresinde duvarların zemin seviyesinin altında kalan ortalama 30 cm. yüksekliğindeki alt kısmında kaba toplama taşlar ile oluşturulan bir örgü görülürken; zemin seviyesinin hemen üstünde yükselen ortalama 60 cm. yüksekliğindeki kısımda ise oldukça düzgün yüzlü muntazam kireç taşı levhaların kullanıldığı gözlemlenmiştir⁴⁹¹. Orta Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen 5,10 m. uzunluğunda, 53-60 cm. genişliğinde ve (korunabilen) 48 cm. yüksekliğindeki D-710 numaralı duvarda çoğunlukla levha taşlar kullanılırken az miktarda da toplama taşlar kullanılmıştır⁴⁹². Söz konusu bu duvarın dış

⁴⁸⁶ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 226.

⁴⁸⁷ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 226.

⁴⁸⁸ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 227.

⁴⁸⁹ Hayat Erkanal, "1998 Yılı Liman Tepe Kazıları", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2000, s.255.

⁴⁹⁰ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 228.

⁴⁹¹ Hayat Erkanal ve Sevinç Günel, "1995 Yılı Liman Tepe Kazıları", *18. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 1997, s.235.

⁴⁹² Hayat Erkanal, vd., "Liman Tepe 2013 Yılı Kara ve Sualtı Kazıları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, 2015, s.477.

yüzeyinde daha düz yüzlü bloklar, yani orthostat blokları kullanılmıştır⁴⁹³ (Resim 4). Liman Tepe IV evresinde 9,20 x 4,70 m. ölçülerindeki oval evin duvar kalınlığı 40-50 cm. arasında değişkenlik göstermektedir⁴⁹⁴. Korunabilen 35 cm. yüksekliğindeki kısımlarda ise toplama taşlar ile kireçtaşı levhaların bir arada kullanıldığı gözlemlenmiştir⁴⁹⁵. Söz konusu bu duvar örgüsünde taşlar bazen çift bazense tek sıra halinde örülmüş olup, ahşap malzemenin de yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmıştır⁴⁹⁶. Bahsi edilen oval yapının kuzeyinde ise uzunlukları 1,30 m. genişlikleri ise 0,78 m.' ye kadar ulaşan ve bazılarının üzerinde keski izlerinin de gözlemlendiği büyük boyutlu kireçtaşı levhalar açığa çıkartılmıştır⁴⁹⁷.

Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen Liman Tepe II.1a tabakasında 3 adet silo açığa çıkartılmış olup bunlardan bir tanesi Orta Tunç Çağı son evresine tarihlendirilmektedir⁴⁹⁸. Dairesel formda inşa edilen siloların duvarlarının alt kısımları orthostat olarak değerlendirilebilecek büyük boyutlu ve kalın taş levhaların dik yerleştirilmesiyle örülürken, silo duvarlarının üst kısımları ise küçük ve orta ölçekli yatay taşlarla örülmüştür⁴⁹⁹ (Resim 5).

Höyüğün güney kısmında sürdürülen kazı çalışmalarında Protogeometrik Dönem'e tarihlendirilen duvar kalınlığı 75-78 cm. arasında değişen oval bir yapının 4,48m.uzunluğundaki kısmı açığa çıkartılmıştır⁵⁰⁰. 37 cm. yüksekliğinde korunabilen duvarın iç kısmında yassı taşların, orthostat tarzında, dikine kullanıldığı gözlemlenmiştir⁵⁰¹.

2.2.5. Alishar

⁴⁹³ Erkanal, vd., 2015: 477.

⁴⁹⁴ Erkanal ve Günel, 1997: 238.

⁴⁹⁵ Erkanal ve Günel, 1997: 238.

⁴⁹⁶ Erkanal ve Günel, 1997: 238.

⁴⁹⁷ Erkanal ve Günel, 1997: 239.

⁴⁹⁸ Erkanal, vd., 2015: 474.

⁴⁹⁹ Erkanal, vd., 2015: 474.

⁵⁰⁰ Erkanal, 2000: 253.

⁵⁰¹ Erkanal, 2000: 253.

Alişar, günümüz Yozgat ili, Sorgun ilçesine bağlı (adını aldığı) Alişar Köyü'nün 2,5 km. kuzeyinde yer almaktadır⁵⁰². Her ne kadar erken dönem kazı çalışmalarında farklı görüşler ortaya atılsa da Alişar'da yapılan son dönem kazı ve araştırmalar neticesinde, Kalkolitik Dönem'den İslami devirlere kadar tabakalanmanın olduğu saptanmıştır⁵⁰³.

Hitit kralı Anitta'nın kenti Kussara'nın Alişar olabileceği ihtimalinin yanı sıra Assur ticaret kolonileri tabletlerinde sık sık adı geçen Ankuwa'nın Alişar'ın o dönemdeki adı olduğu düşünülmektedir⁵⁰⁴. Her iki olasılık ve Alişar'ın konumu göz önüne alındığında Orta Anadolu coğrafyasındaki önemi kuşkusuz tartışılmaz bir gerçektir.

2.2.5.1. Alişar Hitit Çağı Mimarisi

Alişar kazıları kesintisiz olarak devam ettirilememiştir. Yapılan kazı çalışmalarından elde edilen veriler, küçük yapı toplulukları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir⁵⁰⁵. Ancak büyük yapı geleneği ve mimari yayılımı noktasında elde edilen veriler sınırlıdır⁵⁰⁶.

H. H. von der Osten ve ekibi tarafından Hitit tabakalarında yürütülen erken dönem kazı çalışmalarında Kalkolitik Dönem'den kalma savunma duvarının varlığı tespit edilmiştir⁵⁰⁷. Aynı duvar Hitit Çağı'nda da önemini arttıran Alişar'ı koruyor olmalıdır. Alişar savunma duvarının mimari gelişiminde, özellikle M.Ö. 2. binyıl Anadolu savunma duvarlarında görülen tipik sandık tipi uygulama Alişar için de geçerlidir⁵⁰⁸. Orta ve büyük ölçekli (0,60 ile 2 m. arası) kırık taşlar ile örülen ve üst yapısı kerpiç malzemeden yapılan sur duvarının üzerine (birbirine bitişik ve dörtgen

⁵⁰² Veli Ünsal, "Alişar'ın Yozgat Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Katkısı", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, C.1, 2016, s.55.

⁵⁰³ Ünsal, 2016: 56.

⁵⁰⁴ Ignace Jay Gelb, *Inscriptions from Alishar and Vicinity*, (The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXVII-Researches in Anatolia Volume VI), The University of Chicago Press, Illinois, 1935, s.9.

⁵⁰⁵ Naumann, 1975: 27.

⁵⁰⁶ Naumann, 1975: 27.

⁵⁰⁷ Hans Henning von der Osten, *The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32 Part I*, (The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXVIII-Researches in Anatolia Volume VII), The University of Chicago Press, Illinois, 1937, s.110-118.

⁵⁰⁸ Naumann, 1975: 260.

planlı⁵⁰⁹) sandık tipi duvarlar örülerek savunma alanları oluşturulmuştur⁵¹⁰. Bu sandık planlı mekânların içi savunma amaçlı kullanılırken, tavan bölümü ise siper yolu olarak işlev görmektedir⁵¹¹.

Alişar Hitit mimari unsurlarından birisi de potern⁵¹² yapısıdır⁵¹³. Hattuşa poternleri ile benzer bir planda inşa edilmiş olmasına karşın; Alişar potern yapısının üstü büyük boyutlu işlenmiş kapak taşları ile örtülerek (Hattuşa poternlerinden) farklılık göstermektedir⁵¹⁴.

Hitit mimarisi konutlarının tipik özelliği olan taş temelli, kerpiç duvar bedenli yapılar⁵¹⁵, Alişar yerleşmesinde de görülmektedir. Bu konut yapıları tekil durumda açığa çıkartılan dörtgen planlı ev ya da birbirine bitişik ve çeşitli büyüklükte dörtgen planlı yapı kompleksinden oluşmaktadır⁵¹⁶.

2.2.5.2. Alişar Mimarisinde Orthostatın Kullanımı

Alişar mimarisinde duvar statüğünü arttırmak amacıyla kural dışı bir mimari uygulama, Bakır Çağı'na tarihlendirilen Alişar 7M tabakasında açığa çıkartılan bir yapıda göze çarpmaktadır⁵¹⁷. Temel kısmı taşlarla oluşturulmuş olan duvarın iç yüzüne bakan yarısı kerpiç malzeme kullanılarak örülürken, aynı duvarın dış kısmında ise taş temel örgüsü zemin seviyesinden yukarı doğru yükseltilerek adeta bir duvar döşegi oluşturulmuştur⁵¹⁸. İşlev bakımından orthostatlar ile benzerlik gösteren bu uygulamadaki taş malzemeyi (temel taşları ile aynı küçük boyutlu taşların kullanılmasından dolayı) orthostat olarak değerlendirmek mümkün değildir. Gerçek

⁵⁰⁹ Hans Henning von der Osten, *The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32 Part II, (The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXIX-Researches in Anatolia Volume VIII)*, The University of Chicago Press, Illinois, 1937a, s.25.

⁵¹⁰ Naumann, 1975: 260.

⁵¹¹ Naumann, 1975: 260.

⁵¹² Potern yapılarının askeri bir işlevi olduğu kabul edilmektedir. Ancak son dönem Hattuşa kazı başkanı Seeher'e göre; poternler başka bir amaç için inşa edilmiş olmalıdır (Seeher, 2011: 303.). Benzer ihtimal Alişar için de düşünülebilir.

⁵¹³ Osten, 1937a: 7.

⁵¹⁴ Osten, 1937a: 7.

⁵¹⁵ Naumann, 1975: 390.

⁵¹⁶ Naumann, 1975: 386-387.

⁵¹⁷ Osten, 1937: 114.

⁵¹⁸ Osten, 1937: 114.

anlamda orthostatik bir uygulama olarak değerlendirilebilecek mimari uygulama Alişar 10T tabakasında⁵¹⁹ özel işlevi olduğu saptanan ve kazı ekibi tarafından konak yapısında görülmektedir⁵²⁰. Alişar 10T tabakasında açığa çıkartılan duvarların genelinde görüldüğü gibi konak yapısı da taş temelli duvarlarla, taş ve kerpiç malzeme kullanılarak inşa edilmiştir⁵²¹. Konak yapısının, zemini kerpiç malzeme ile oluşturulan ve içerisinde ocağında bulunduğu 4,60 x 8,50 m. ölçülerindeki odanın yanı sıra; 3,50 x 3,50 m.- 3,65 x 3,90 m.- 4,50 x 6,50 m. gibi çeşitli ölçülerde dörtgen planlı odalardan oluştuğu saptanmıştır⁵²². Konak yapısının güney bölümünde bulunan ahşap kalıntılara göre, konağın üst örtüsü ahşap malzeme kullanılarak kapatılmış olmalıdır⁵²³. Konağın batı ve güney cephesindeki duvarın alt kısmında, kalınlığı 1,20 metreye ulaşan taş temel yapısı üzerine dikilmiş, orthostat blokları görülmektedir (Resim 6)⁵²⁴. Batıdan güneye doğru sıralı 18,65 m. uzunluğundaki kısmı korunabilen orthostat bloklarının yüksekliği 70 cm. ile 1 m. arasında değişkenlik göstermektedir⁵²⁵. Ancak Alişar konak yapısında görülen orthostat blokları Hattuşa-Boğazköy örneklerine göre oldukça kaba bir görünümde⁵²⁶.

Hattuşa ve Alaca Höyük orthostatlarına nazaran oldukça kaba görümlü ve ince işçilikten uzak olan Alişar orthostatları, görsel propagandadan ziyade duvar yapısının statüğünü arttırmak amacıyla kullanılmış olmalıdır. Görsel anlamda düşünülebilecek tek olgu, duvar yapısı içerisindeki taşlara göre daha büyük boyutlu ve dik olarak sıralanmış olmalarından kaynaklı olarak orthostatların dikkat çekiyor olmasıdır.

2.2.6. Hattuşa-Boğazköy

⁵¹⁹ Alişar 10T tabakası Karum Ib (Kültepe-Kaniş) tabakası ile çağdaş olduğu bilindiğine göre, Alişar 10T tabakası Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlendirilmelidir. Alişar 10T=Karum Ib için bakınız:

Hülya Kaya Hasdemir, "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Ankuwa Üzerine Bir Değerlendirme", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, C.1, 2016, s.66.

⁵²⁰ Naumann, 1975: 79.

⁵²¹ Osten, 1937a: 15-18.

⁵²² Osten, 1937a: 15-18.

⁵²³ Osten, 1937a: 20.

⁵²⁴ Osten, 1937a: 17-19.

⁵²⁵ Osten, 1937a: 18.

⁵²⁶ Naumann, 1975: 79.

Hattuşa, günümüz Yozgat ilinin 30 km. kuzeydoğusunda⁵²⁷, Çorum ili sınırları içerisinde Boğazköy’ de (Büyükkale), dik bir kayalık üzerindeki teraslı bir alanda konumlanmaktadır⁵²⁸.

Hattuşa adını (Hitit egemenliğinden önce, bölgenin yerel halkı olarak bilinen) Hatti halkından aldığı düşünülmektedir⁵²⁹. Yazılı kaynaklardan Kussara kralı Anitta tarafından M.Ö. 18. yy.’ da lanetlendiği bilinen kent, buna karşın Hititlerin başkenti olmuştur⁵³⁰. Hattuşa sadece siyasi bir başkent değil aynı zamanda (şimdiye kadar 31 adet tapınağın varlığı bilinen) Hititlerin dini merkezidir⁵³¹. Öyle ki yazılı kaynaklarda Hattuşa “bin tanrılı ülke” olarak geçmektedir⁵³².

Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Hattuşa’ nın sanıldığı gibi aksine tümüyle terk edilmediği, yerleşmenin dağlık kesimlerde devam ettiği son dönem kazı çalışmalarında saptanmıştır⁵³³. Yukarı kent tapınaklarının ayinlerle temizlenerek planlı bir göç faaliyetinin olduğu düşünülmektedir⁵³⁴. Nitekim Büyükkale köy yerleşimi ile yukarı kentteki 7 numaralı tapınakta söz konusu döneme ait izler saptanmıştır⁵³⁵. Hattuşa’ nın önemini yitirmesinin nedeni muhtemelen iklimsel değişikliklerden kaynaklı olmalıdır.

Hitit İmparatorluğu’ nun dağılmasından sonra Büyükkale köy yerleşimine ait birkaç ahşap mekânın varlığı ve tunç-demir malzemenin işlendiği atölyenin açığa çıkartılmış olması göz önüne alındığında; sanılanın aksine bu dönemde tümüyle göçebe

⁵²⁷ Jürgen Seeher, “Boğazköy: Pteria? Tavium Hattuşa! Hitit Başkentinin Keşfi / Boğazköy: Pteria? Tavium Hattusha! The Discovery of The Hittite Capital”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy’den Karatepe’ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2006, s.98.

⁵²⁸ Akurgal, 2015: 127.

⁵²⁹ Akurgal, 2015: 127.

⁵³⁰ Meltem Doğan- Alparslan, “İki Başkent, İki Serüven: Ankara ve Hattuşa / Two Capitals, Two Adventures: Ankara and Hattusha”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy’den Karatepe’ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2006, s.72.

⁵³¹ Seeher, 2011: 303.

⁵³² Seeher, 2011: 303.

⁵³³ Hermann Genz, “Boğazköy-Terkedilmeyen Kent”, Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.86.

⁵³⁴ Harmanşah, 2015: 73.

⁵³⁵ Genz, 2012: 86.

bir yaşam tarzının olmadığı kazı ekibi tarafından kanıtlanmıştır⁵³⁶. Ancak bu Demir Çağı yerleşiminin Hattuşalı kişilerce mi yoksa yeni gelen kişilerce mi oluşturulduğu henüz netlik kazanmamıştır⁵³⁷.

2.2.6.1. Hattuşa-Boğazköy Hitit Çağı Mimarisi

Hattuşa mimarisi (Hititlerin başkenti olmasından kaynaklı olarak) doğal olarak Hitit siyasi varlığına şekillenmiştir⁵³⁸. Eski Hitit Devleti Dönemi'nde 76 hektarlık bir alanı kaplayan yerleşme, muhtemelen M.Ö. 14. yy.'da 2,5 kat daha artmıştır⁵³⁹.

Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Hattuşa taş temelli, kerpiç-tuğlalar ile yükseltılarak inşa edilen 6 km.'lik bir sur duvarıyla çevrilmiştir⁵⁴⁰. Sur duvarı üzerine belli aralıklarla tahkimatı arttırmak amacıyla kuleler inşa edilmiştir⁵⁴¹. Kuleler bu dönemde sur duvarından daha yüksek şekilde inşa edilmiş olmalıdır ki kentte bulunan seramik malzeme betimi parçası (duvarın önüne taşmış ve oldukça yüksek dörtgen planlı, üstü testere dişi şeklinde) bu durumu desteklemektedir⁵⁴².

Mimari-heykeltıraşlık kompozisyonuyla anıtsal nitelikte inşa edilen Aslanlı Kapı, Sfenks Kapısı ve Kral Kapısı şehre girişi sağlayan önemli yapılardandır⁵⁴³. Kapılar güvenlik noktasında sorun teşkil eden alanlardan olmasından kaynaklı, kapıların her iki yanını dörtgen kuleler ile korunmaya alınmıştır⁵⁴⁴.

Hattuşa'nın önemli mimari unsurlarından biri de kaba yonulu taşlar kullanılarak bindirme tekniği ile inşa edilmiş olan yer kapılarıdır (poternler)⁵⁴⁵. Hitit mimarisinde askeri amaçlı bir işlevinin olduğu bildiğimiz bu yapılar, son dönem kazı çalışmalarını yürüten Seeher'e göre başka bir amaç inşa edilmiş olmalıdır ki askeri işlevde

⁵³⁶ Genz, 2012: 86.

⁵³⁷ Genz, 2012: 87.

⁵³⁸ Seeher, 2011: 303.

⁵³⁹ Seeher, 2011: 302.

⁵⁴⁰ Seeher, 2011: 302.

⁵⁴¹ Seeher, 2011: 302.

⁵⁴² Jürgen Seeher ve Andreas Schachner, "Boğazköy/Hattusa - Fifty Years of Restoration and Site Management- (Boğazköy/Hattuşa - Restorasyon ve Alan Yönetiminin Elli Yılı)", Ed. M. Bachmann, vd., *Conservation and Site Management within Natural, Urban and Social Frameworks (Doğal, Kentsel ve Sosyal Çerçevede Koruma ve Alan Yönetimi)*, Ege Yayınları, İstanbul, 2014, s.148.

⁵⁴³ Seeher, 2011: 302.

⁵⁴⁴ Seeher, 2011: 303.

⁵⁴⁵ Naumann, 1975: 128-136.

kullanılabilecek (yukarı alana ulaşmak için) zaten merdiven yapılarının olması potensleri bu noktada gereksiz kılmaktadır⁵⁴⁶.

Hitit kralları Hattuşa' nın yüksek kesiminde (günümüz Büyükkale) konumlanmış olan alandan yönetmekteydiler⁵⁴⁷. Oldukça sarp kayalıklar üzerinde olmasına rağmen bu alan ayrıca kuleler ile korunmaya alınmıştır⁵⁴⁸. Bu alanda kral ve yöneticilerin oturduğu saray yapı kompleksi vardır. Saray planı, avlu etrafında çeşitli büyüklükteki dörtgen odalardan oluşmaktadır⁵⁴⁹.

Hattuşa' da yapılan kazı çalışmalarında bugüne kadar 31 adet tapınak yapısı açığa çıkartılmıştır⁵⁵⁰. Hattuşa tapınaklarının birçok tanrıya hizmet ettiği söylenebilir⁵⁵¹. Gelişmiş tapınak yapısının genel planı, dörtgen formda kült odalarına doğru uzanan avlu⁵⁵² etrafında çeşitli büyüklükte ve duvarları birbirini dik kesen (dörtgen planlı) odalardan oluşmaktadır.

Dörtgen planlı, önü avlulu ve iki odalı ev geleneği, Hattuşa sivil mimarisini temsil etmektedir⁵⁵³.

2.2.6.2.Hattuşa-Boğazköy Mimarisinde Orthostatın Kullanımı

Hattuşa mimarisinde tapınak duvarlarının dışa bakan yüzeylerinde alışlagelmiş duvar geleneğinin dışında dış yüzeyleri düzeltilmiş bloklar duvar bedeninin alt kısımlarında dikilerek kullanılmaya başlanmıştır⁵⁵⁴. Bu uygulamanın temelinde Hitit mimari geleneğinde büyük boyutlu taşların benimsenmesi ve bu blokların duvar bedeninde sergilenmesi amaçları yatmaktadır. Bunun yanı sıra duvar statığının artırılması da doğal bir nedendir. Hattuşa mimarisinde bu uygulamalar Tapınak I, II, III, IV ve V yapılarında görülebilir.

⁵⁴⁶ Seeher, 2011: 303.

⁵⁴⁷ Seeher, 2011: 303.

⁵⁴⁸ Naumann, 1975: 406.

⁵⁴⁹ Seeher, 2011: 303.

⁵⁵⁰ Seeher, 2011: 303.

⁵⁵¹ Naumann, 1975: 464.

⁵⁵² Naumann, 1975: 465.

⁵⁵³ Naumann, 1975: 384.

⁵⁵⁴ Naumann, 1975: 79.

Tapınak V ana giriş bölümündeki duvarın dış yüzünde, merdiven yanağına birleşik olarak büyük boyutlu orthostat blokları sıralanmıştır⁵⁵⁵. Yüksekliği 1,80 m. olan blokların genişliği değişkenlik göstermektedir⁵⁵⁶. Bu bloklarda dikey birleşme aralıkları görülmektedir⁵⁵⁷. Orthostat bloklarının dikine birleştiği kısım dış yüzeyde daha kusursuz, duvarın iç kısımlarında ise yer yer açık kalmıştır⁵⁵⁸. Bu tamamen büyük boyutlu taşların mümkün olduğunca etkili bir biçimde sergilenebilmesi çabasıdır kaynaklı bir sonuçtur. Asıl görsel mühendislik uygulaması; tapınağın ana girişine yaklaştıkça anıtsal bir etki bırakmak amacıyla orthostat bloklarının oluşturduğu tabaka yüksekliğinin düzenlenmesidir⁵⁵⁹. Peter Neve yönetiminde yürütülen çalışmalarda bu tapınağın aynı zamanda saray işlevinin olduğu da anlaşılmıştır⁵⁶⁰. Ayrıca orthostatlar üzerindeki çekiç izlerinden orthostatların kabartmalar ile bezeneceği planlanmış ancak tamamlanamamış olduğu düşünülmüştür⁵⁶¹.

Tapınak I' de ki orthostatik bir uygulama; orthostat blokları ile oluşturulmuş bir tabaka (duvar alt bedeni) görüntüsü veren, ancak tüm duvar bedenini taşıyan tek parça blokla oluşturulmuş duvar döşegi uygulamasıdır⁵⁶² (Resim 7). Bu M.Ö. 2. bin yıl mimarisi açısından Akdeniz ve Ön Asya' da bilinen tek örnektir⁵⁶³. Bu mimari ürünün ortaya çıkmasında Hititlerin büyük taşlara olan tutkusu⁵⁶⁴ ve mimari ürünü sergileme (Tapınak V' te ki gibi) belki de mimari "başarabilmişliğin" propagandası yatmaktadır. Nitekim 1,40 x 5,25 x 1,80 m. ölçülerindeki en büyük taşın, yapının göze ilk çarpacak cephesine konmuş olması bu durumu destekler⁵⁶⁵. Yapı alanına getirilen bu bloğun yontulması bulunduğu konumda yapılmış ve yontu sırasında kopan artık-kırık taşlar

⁵⁵⁵ Naumann, 1975: 79.

⁵⁵⁶ Naumann, 1975: 79.

⁵⁵⁷ Naumann, 1975: 79.

⁵⁵⁸ Naumann, 1975: 79.

⁵⁵⁹ Naumann, 1975: 79.

⁵⁶⁰ Peter Neve, "Boğazköy-Hattuşa 1985 Kazı Mevsiminin Sonuçları", *8. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 1986, s.235.

⁵⁶¹ Neve, 1986: 235.

⁵⁶² Naumann, 1975: 81.

⁵⁶³ Naumann, 1975: 81.

⁵⁶⁴ Naumann, 1975: 81.

⁵⁶⁵ Naumann, 1975: 81.

blok ve zemin arasındaki boşluğun doldurulmasında kullanılmıştır⁵⁶⁶. Bloğun alt kısımları kaldırım inşasında düz bir zemin eki oluşturmak için yontulmadan kaba bırakılır⁵⁶⁷. Yapımı tamamlanan duvar döşegenin, mekânın içine gelen kısmı sıvanır ancak dış kısmı, taşı sergileme amaçlı sıvanmamıştır⁵⁶⁸.

Tapınak II, III ve IV' te düzenlenmiş bir temeli örten, aynı zamanda eşik işlevi gören düzlem bulunmakta, orthostat blokları bu düzlem üzerinde yükselmektedir⁵⁶⁹. Tapınak II' de granit, yarı granit ve yarı kireçtaşı malzemedен yapılan orthostatlar kullanılmıştır⁵⁷⁰. Aynı zamanda yarım orthostatlar üzerinden tahta destekli yığma duvar ve duvar döşegi üzerinde kerpiç malzemenin kullanıldığı yarı kargir tarzı tercih edilmiştir⁵⁷¹.

Hattuşa orthostatları Hitit mimari geleneğine has, özgün bir kültürde şekillenmiştir. Bunun neticesinde büyük boyutlu ve duvar bedenini taşıyıcı işlevi olan orthostat blokları tercih edilmiştir. Orthostat blokları üzerinde bezemenin olmamasına rağmen, blokların heybetleriyle mimariye uygulanarak görsellik kazandırılmıştır. Ancak Kral kapı sövesinin iç kısmında ucu hilal biçimli kıvrılmış kılıç kuşanmış elinde balta taşıyan, kısa elbiseli, ayakta betimlenmiş erkek figürü⁵⁷² (Savaş Tanrısı?), Geç Hitit etkisinde yapılan kabartmalı orthostatlardaki figürlerle biçim yönünden benzemektedir. Ayrıca hiyeroglifli odanın iç cephe taşları hiyeroglif kabartmalar ile bezenmiş⁵⁷³ olup, Karkamış orthostatlarını anımsatmaktadır.

2.2.7. Alaca Höyük

Alaca Höyük, günümüz Çorum ilinin güneyinde ve Alaca ilçesinin kuzeybatısında yer almaktadır. 1842 yılında W. G. Hamilton adlı gezginin keşfiyle

⁵⁶⁶ Naumann, 1975: 81.

⁵⁶⁷ Naumann, 1975: 81.

⁵⁶⁸ Naumann, 1975: 81.

⁵⁶⁹ Naumann, 1975: 82.

⁵⁷⁰ Naumann, 1975: 82.

⁵⁷¹ Naumann, 1975: 82.

⁵⁷² Seeher, 2011: 303.

⁵⁷³ Seeher, 2011: 307.

arkeoloji dünyasını üzerine çeken Alaca Höyük⁵⁷⁴, Kalkolitik Çağ' dan beridir yerleşim görmüş olduğu bilinen Alaca Höyük, Erken Tunç Çağı'nda ise en parlak dönemini yaşamıştır⁵⁷⁵. Önemli Hitit merkezlerinden birisi olmakla birlikte⁵⁷⁶ Hitit mimarisinde kabartmalı orthostatların kullanılması bakımından da ayrıca önem arz etmektedir⁵⁷⁷.

2.2.7.1. Alaca Höyük Hitit Çağı Mimarisi

Alaca Höyük yerleşmesinin keşfedilerek ünlenmesine yol açan ilk mimari buluntu kente güneyden geçişi sağlayan her iki yanında sphenks heykellerinin olduğu anıtsal kapı yapısıdır⁵⁷⁸.

İhtişamlı akropol ve kalesi bulunmayan Alaca Höyük, kerpiç malzemeden yapılan sur duvarıyla korunmaya alınmıştır⁵⁷⁹. Sphenksli Kapı'nın batı yanında yapılan araştırmalarda, sandık duvar tarzı yapım tekniği ile inşa edilmiş olan sur duvarı ile korunmaya alınmış olduğu bilinmekte olup söz konusu bu duvarlar üzerinde kule yapılarının varlığı kesinlik kazanmış değildir⁵⁸⁰. Orta ve büyük ölçekli taşlar kullanılarak, bindirme tekniği ile sivri kemer şeklinde inşa edilen (Hattuşa yerleşmesindeki benzer) potern geçitleri ile de kent güvenliği arttırılmıştır⁵⁸¹.

Dörtgen, asimetrik bir yerleşim planının görüldüğü Alaca Höyük' te, dar bir avlu etrafında birbirine yapışık şekilde inşa edilmiş farklı büyüklükteki odalardan oluşan ve çoğunlukla tekil duran mekânların varlığı bilinmektedir⁵⁸². Sphenksli Kapı'nın kuzey-kuzeydoğu yönündeki yapı kompleksi muhtemelen tapınak-saray yapısı olmalıdır. Ana girişi Sphenksli Kapı' ya bakan binanın odaları dar uzun bir ortak avluya açılmaktadır⁵⁸³. Çoğu odasının işlevi tanımlanamayan bu yapıdaki odalardan birinde

⁵⁷⁴ Hatçe Baltacıoğlu, "Güneş Kursları, Alaca Höyük ve Arinna", Ed. B. Avunç, *Hayat Erkanal'a Armağan-Kültürlerin Yansıması*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, s.129.

⁵⁷⁵ Akurgal, 2015: 143.

⁵⁷⁶ Naumann, 1975: 16.

⁵⁷⁷ Akurgal, 2015: 143.

⁵⁷⁸ Naumann, 1975: 25.

⁵⁷⁹ Naumann, 1975: 410.

⁵⁸⁰ Naumann, 1975: 266.

⁵⁸¹ Naumann, 1975: 128, 132.

⁵⁸² Naumann, 1975: 411.

⁵⁸³ Macqueen, 2015: 104.

aşşap dikmelerin yükseltilmesi için üstleri oyulmuş duvar döşekleri bulunmaktadır⁵⁸⁴. Bahsi geçen saray yapısında çevresine ayaklı geçitler dizilmiş olan avlu döşemeleri vardır⁵⁸⁵.

Alaca Höyük ana kapının hemen yakınında yer ala mekânın duvarları taş temel üzerinde yapılarak zemin seviyesinden yükseltilmiştir. Bu düzenlemede bir koyu bir açık renk taşlar sıralanarak temel yapısına görsellik kazandırılmıştır⁵⁸⁶.

Eğimli arazinin düzleştirilmesinin ardından imar faaliyetlerine başlanan⁵⁸⁷ Alaca Höyük’ te, üzeri taş malzeme ile kaplanan cadde altında atık su sisteminin de uygulandığı bilinmektedir⁵⁸⁸.

2.2.7.2. Alaca Höyük Mimarisinde Orthostatin Kullanımı

Alaca Höyük Sphenksli Kapısı adını, girişin her iki yanında yükselerek kenti (kötü etki ve kötü adamlardan⁵⁸⁹) koruyan⁵⁹⁰, andezit taşından⁵⁹¹ yapılmış dev sphenks heykellerinden almaktadır. Sphenkslerin kapı içerisindeki yan kısımları da işlenmiş olup, sağdaki sphenks üzerinde çift başlı kartal betimlemesi görülmektedir⁵⁹². Sphenksler aynı zamanda anıtsal kapının sövelerini oluşturmaktadır⁵⁹³. Gözleri oyularak cepheden yapılmış olan insan yüzlerinde⁵⁹⁴ iç içe kavislendirilerek kıvrımları verilen kulaklar oval bir kepçe formundadır. Özellikle sağdaki sphenks örneğinde başı ve yüzü korumak ya da kutsal bir anlam kazandırmak amacıyla at nalı biçiminde baş kısmında bir bantla tutturularak göğüs üzerine doğru sarkan başlık görülmektedir⁵⁹⁵. Sphenksler

⁵⁸⁴ Naumann, 1975: 110, 410.

⁵⁸⁵ Naumann, 1975: 413.

⁵⁸⁶ Macqueen, 2015: 94.

⁵⁸⁷ Naumann, 1975: 410.

⁵⁸⁸ Macqueen, 2015: 88-89.

⁵⁸⁹ Macqueen, 2015: 80-81.

⁵⁹⁰ Akurgal, 2015: 143.

⁵⁹¹ Harmanşah, 2015: 235.

⁵⁹² Macqueen, 2015: 153.

⁵⁹³ John Garstang, *The Land Of The Hittites, An Account Of Recent Explorations and Discoveries In Asia Minor*, Constable and Company Ltd, London, 1910, s. 253.

⁵⁹⁴ Garstang, 1910: 253.

⁵⁹⁵ Garstang, 1910: 253-254.

Mısır sanatında popüler olmasına karşın, Alaca Höyük sphenksleri yerel bir ekolün reprezentatifi olarak değerlendirilmelidir⁵⁹⁶.

Girişin her iki yanında yer alan kule yapısının duvarları kabartmalı orthostat blokları ile bezenmiştir⁵⁹⁷ (Resim 8). Mimari-heykeltıraşlık kompozisyonun başarılı bir şekilde uygulandığı kapı, anlatı programı noktasında en erken örneği olmalıdır⁵⁹⁸. Söz konusu yapıyı (Hitit merkez bölgesinde) özel kılan bir diğer neden ise duvar döşegi yapısının kullanılmış olmasıdır⁵⁹⁹. Bu durumun nedeni sadece bu yerleşmedeki orthostatlarda kurban ve av sahnelerinin betimlenmiş olmasına bağlanmıştır⁶⁰⁰.

Girişin solunda yer alan ilk iki orthostatta, kral ve eşinin bir kaide üzerinde duran ve Gök Tanrısı sembolize eden boğaya tapınmaları betimlenmiştir. Boğa ile kral kabartması arasında Gök Tanrı ile ilişkili sunak kabartması görülmektedir⁶⁰¹. Boğa figürü dünyevi gücü ve erkeksiliği sembolize etmektedir ki boğanın erkeklik organının da betimlenmiş olması bu durumu destekler niteliktedir⁶⁰². Erkek ve kadın figürleri uzun elbiseli betimlenmiş olup, erkek figürün sağ elinde ucu kıvrık lituus (tören asası) bulunmaktadır. Figürlerin betimleme özellikleri dikkate alındığında erkek figür rahip-kral, kadın ise kraliçe-rahibe olmalıdır⁶⁰³. Tören alayında rahip-kral ve eşini takip eden, sunum için getirilen koyunlar ve arkasında liderlerini takip eden uzun tören elbiselerini giymiş görevliler yer almaktadır⁶⁰⁴. Görevlilerin betimlendiği sahneyi takip eden orthostat üzerinde üç adet insan figürü betimlenmiş olup, en baştaki figür merdiven üzerinde çalışmakta ve aşağıdaki figür de onun yardımcısı olmalıdır⁶⁰⁵. En soldaki figür ise (sahnedeki) geriye dönük şekilde nefesli bir çalgı aleti çalmaktadır. Garstang' a göre bu sahne, inşa edilmekte olan sarayın bitmek üzere olduğunu anlatmakta, merdiven⁶⁰⁶

⁵⁹⁶ Garstang, 1910: 254. Ayrıca; Macqueen, 2015: 153-155.

⁵⁹⁷ Harmanşah, 2015: 235.

⁵⁹⁸ Harmanşah, 2015: 235.

⁵⁹⁹ Naumann, 1975: 82.

⁶⁰⁰ Naumann, 1975: 82.

⁶⁰¹ Garstang, 1910: 256.

⁶⁰² Garstang, 1910: 256.

⁶⁰³ Garstang, 1910: 257-258.

⁶⁰⁴ Garstang, 1910: 257-259.

⁶⁰⁵ Garstang, 1910: 259-260.

⁶⁰⁶ Naumann' a göre bu orthostatta betimlenmiş olan gibi seyyar merdivenler, Hititler tarafından şehir saldırılarında da askeri amaçlı kullanılmış olmalıdır (Naumann, 1975: 189).

üzerinde çekiçle çalışan kişi ise (bu orthostatları yontan) sanatçıyı temsil etmektedir⁶⁰⁷. Takip eden sahnede ise ibadet alayıyla bire bir ilişkili olmayan müzisyenler betimlenmiştir. Müzisyenler ve imar ustalarının elbiseleri kısadır. Müzisyenleri takip eden son sahnede ise (tapınım amacı olmayan, sıradan) bir boğanın çektiği yük arabası vardır.

Sphenksli Kapı'nın sağ tarafındaki orthostat bloklarından oluşan sahnede ise tanrıçaya sunum-tapınım yapan figürler betimlenmiştir⁶⁰⁸. Ayak bileklerine kadar uzanan bir elbise giymiş olan ana tanrıça arkalıklı bir oturak üzerinde oturur biçimdedir, bu tanrıça figürü Kybele' nin erken tipi olmalıdır⁶⁰⁹. Ana tanrıçaya doğru birbirini takip eder biçimde betimlenmiş figürler ise kısa elbiseler giymişler, kollar ibadet eder durumda ve ayakkabılarının ucu kıvrık olarak betimlenmiştir. Bu figürlerin baş kısımları ise büyük ölçüde yıpranmış durumdadır⁶¹⁰.

Sphenksli Kapı'nın her iki tarafındaki kabartmalarda (birbirini takip eden figürler, uzun tören elbisesi ve lituus, ucu kıvrık ayakkabılar, sıradan kişilerin giydiği kısa elbiseler ve düz betimlenen burunlar) Hitit sanatı anlayışı hâkimdir. Ayrıca Hitit inanç sistemi, imar faaliyetleri ve müzik aletleri hakkında da bize bilgiler veriyor olması bakımından önemlidir. Birbirine bitişik şekilde orthostat sıraları üzerindeki sahnelerde konu bütünlüğü olması bakımından "hikâyeci anlatım" söz konusudur. Ayrıca saray ya da tapınak inşası faaliyetlerinden sonra düzenlenen, rahip-kralın başını çektiği tören siyasi bir propaganda niteliğindedir.

Alaca Höyük orthostat bloklarının mimari işlevi noktasında, kule duvarlarının sağlamlığını arttırdığını söylemek mümkündür. Nitekim Alaca Höyük'te Assur geleneğinden farklı olarak daha büyük kalınlıkta orthostatların kullanılmış olması bu durumu destekler niteliktedir.

⁶⁰⁷ Garstang, 1910: 260.

⁶⁰⁸ Garstang, 1910: 262-264.

⁶⁰⁹ Garstang, 1910: 262.

⁶¹⁰ Garstang, 1910: 263.

3. ANADOLU’NUN GÜNEY KESİMİNDE ORTHOSTATIN MİMARİDE KULLANIMI

Anadolu’nun güney kesiminde Alalakh ve Tilmen Höyük’ te M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilen orthostatların varlığı bilinmekte olup, diğer merkezlerdeki orthostatlar Demir Çağı’ nda Geç Hitit sanatında yapılmışlardır.

3.1. ALALAKH (AÇÇANA HÖYÜK)

Coğrafi konumu itibariyle kültürler arası geçiş güzergâhında yer alan Alalakh, M.Ö. 2. bin yılında bölgenin en büyük ve önemli höyükleri arasındadır⁶¹¹. Anadolu’ nun güney kesiminde mimaride orthostatın kullanıldığı (varlığı bilinen) en erken örneklerin de Alalakh’ ta olması bakımından oldukça önemlidir⁶¹². Böylelikle M.Ö. 2. bin yıl Doğu Akdeniz ve Kuzey Suriye mimari geleneğinin incelenmesinde kaynak niteliğindedir.

3.1.1. Konumu

Alalakh, Amik Ovası ortasında, Asi Nehri’nin kıvrımına yakın yerde günümüz Hatay ili sınırları içerisinde bulunmaktadır⁶¹³.

Coğrafi konumu itibariyle, Mısır, Mezopotamya, Anadolu ve Ege Adaları kültürlerinin geçiş noktasında olması Alalakh yerleşmesinin önemini kuşkusuz arttırmıştır. Nitekim Alalakh’ ta yürütülen erken dönem kazılardan beri, Hitit

⁶¹¹ Kutlu Aslıhan Yener ve Murat Akar, “Aççana Höyük, Antik Alalakh Kenti Çalışmaları 2012”, Ed. K. Dörtlük, vd., *Anmed-Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2013-11*, Vehbi Koç Vakfı Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi, Matsis Matbaa Hizmetleri, Antalya, 2013, s.1.

⁶¹² Veli Sevin, *Assur Resim Sanatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2014, s.21-22.

⁶¹³ Kutlu Aslıhan Yener, “Aççana Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları”, 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, 2007, s. 223.

coğrafyasından Girit-Minos⁶¹⁴ coğrafyasına kadar, yakın kültürel ilişkilerin izleri saptanmıştır⁶¹⁵.

3.1.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Alalakh yerleşmesi, 1930'lu yıllarda Robert John Braidwood tarafından yürütülen Amik Ovası yüzey araştırmalarında saptanarak kayda geçilmiştir⁶¹⁶. Sir Leonard Woolley tarafından British Museum ve Oxford Üniversitesi adına 1936 yılında başlanan kazı çalışmaları 1939 yılında sonlandırılmış, 2. Dünya Savaşı'nın ardından 1946-1949 yılları arasında tekrar sürdürülmüştür⁶¹⁷.

2000 yılında bölgede Prof. Dr. Aslıhan Yener başkanlığında sürdürülen yüzey araştırmaları neticesinde Alalakh kentinin (Aççana Höyüğü'nün) güncel bir haritası hazırlanarak yeni dönem kazı çalışmalarına başlanmıştır⁶¹⁸. Alalakh yerleşmesinin yeni dönem araştırma ve kazı çalışmaları ise Koç Üniversitesi öğretim görevlisi Emeritus Prof. Dr. Aslıhan Yener başkanlığındaki kazı ekibi tarafından halen sürdürülmektedir.

3.1.3. Tabakalanma

Erken dönem kazılarında 18 yerleşim tabakasının varlığı saptanan⁶¹⁹ Aççana höyüğünde ve sonraki adıyla Alalakh kentinin Neolitik Çağ'dan beri yerleşim gördüğü öngörülmüş olup, yapılan kazılarda Neolitik tabakayla karşılaşılmamıştır⁶²⁰. Yerleşmenin 17-14. tabakaları Kalkolitik Çağ'a, 13-11. tabakaları İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir⁶²¹.

⁶¹⁴ Kutlu Aslıhan Yener, "A Monumental Middle Bronze Age Apsidal Building at Alalakh", Ed. N. C. Stampolisis, vd., *Nostoi: Indigenous Culture, Migration+Integration in the Aegean Islands+Western Anatolia During the Late Bronze+Early Iron Ages*, Koç University Press, İstanbul, 2015, s.485-486.

⁶¹⁵ Yener ve Akar, 2013: 1.

⁶¹⁶ Yener, 2007: 223.

⁶¹⁷ Yener, 2007: 223.

⁶¹⁸ Yener, 2007: 223.

⁶¹⁹ Yener ve Akar, 2013: 1.

⁶²⁰ [www.tayproject.org/TAYmaster_fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2540&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster_fm$Retrieve?YerlesmeNo=2540&html=masterdetail.html&layout=web). (14.07.2018).

⁶²¹ [www.tayproject.org/TAYmaster_fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2540&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster_fm$Retrieve?YerlesmeNo=2540&html=masterdetail.html&layout=web). (14.07.2018).

Woolley tarafından sürdürülen kazı çalışmaları zamanındaki kazı tekniklerinin ve teknolojik materyallerin yetersizliği nedeniyle höyüğün stratigrafisi ve tabakalanma noktasındaki veriler, yeni dönem kazı ekibi tarafından tekrar hazırlanmaktadır⁶²². Modern kazı teknikleri ve teknolojik yöntemler yardımıyla başlatılan yeni dönem kazı çalışmalarında yüzey toprağının hemen altında Geç Tunç Çağı tabakasına rastlanılmıştır⁶²³. Yeni dönem kazı çalışmaları Orta ve Geç Tunç Çağı tabakaları üzerine yoğunlaşmıştır. M.Ö. 2. bin yılında Mukış'ın başkentliğini üstlenen ve kültürler arası geçiş noktasındaki öneminden dolayı⁶²⁴ kentin M.Ö. 2200-1300 yılları arasında yerleşim yeri olarak seçildiğini söylemek mümkündür⁶²⁵ ki bu izler 7. ve 4. tabakalarda oldukça belirgindir⁶²⁶.

3.1.4. Mimari

Alalakh 2010 yılı kazı çalışmalarında, IV seviye sarayının avlusunda açığa çıkartılan apsidal tarzda yapı, Alalakh mimari geleneğinin dışında bir üsluptur⁶²⁷. Apsidal yapı uygulaması, Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Dönem'de Anadolu ve Ege dünyasında görülürken, (Alalakh örneğine benzer, Orta Tunç Çağı örnekleri) Troia VI ve Demircihöyük'te görülmektedir⁶²⁸. Çift sıra kerpiç malzemedan örülen apsis duvarı ile ilişkili olabilecek dörtgen planlı odalar da yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılmıştır⁶²⁹. Tapınak olduğu düşünülebilecek olan yapı Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir⁶³⁰.

Alalakh'da sürdürülen erken dönem kazı çalışmalarından beri ele geçen buluntular ve VII tabaka saray fresklerinin Ege Dünyası ve Minos ile yakın benzerliği dikkate alınır; Alalakh'ın Ege Dünyası ile olan kültürel ilişkisinden söz etmek

⁶²² Kutlu Aslıhan Yener, "Alalakh (Aççana Höyük) 2007 Yılı Çalışmaları", 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, 2009, s. 285.

⁶²³ Yener, 2007: 223.

⁶²⁴ Yener ve Akar, 2013: 1.

⁶²⁵ Yener, 2007: 223.

⁶²⁶ Murat Akar, "Krallar ve Tüccarlar Kenti Alalakh", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.33, 2013, s.87-93.

⁶²⁷ Yener, 2015: 486

⁶²⁸ Kutlu Aslıhan Yener ve Murat Akar, "Alalakh Antik Kenti 2010 Yılı Çalışmaları", 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, 2012, s. 4.

⁶²⁹ Yener, 2015: 486.

⁶³⁰ Yener, 2015: 485.

mümkündür⁶³¹. Ancak Yarım Lim sarayının Knossos sarayından daha erken döneme tarihlendirilmesi⁶³² ve son dönem Alalakh kazılarındaki buluntular⁶³³ dikkate alındığında bu kültürel etkileşim, Anadolu' nun güneyinden Ege dünyasına olmalıdır. Nitekim son yıllardaki kazı çalışmalarında, Tabaka VII sarayının erken evrelerinde de çok sayıda (kırmızı, beyaz, kahverengi ve siyah boyaların kullanıldığı) fresk parçaları ile karşılaşmıştır. Kazı ekibi Doğu Akdeniz' de ki bu fresk uygulamasının, Ege eksenli bakış açısının aksine, yerel gelişiminin anlaşılması ve kronolojik olarak değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır⁶³⁴.

2012 yılında sürdürülen kazı çalışmalarında Alalakh Orta Tunç Çağı savunma duvarı açığa çıkartılmıştır. Tamamen kerpiç tuğla malzemeden inşa edilen bu savunma duvarı 3 metre kalınlığında olup dışa dönük payandalar ile desteklendiği gözlemlenmiştir⁶³⁵. Kente giriş 9 x 17 m. ölçülerinde karşılıklı inşa edilmiş kuleler ile denetim altına alınmıştır⁶³⁶. Bu kuleler üzerinde karşılıklı üçer tane duvar ayağı inşa edilmiş olup, bunlar aynı zamanda kapı sövelerini oluşturmaktadır⁶³⁷. Söz konusu bu kent kapısının Hititlerin Kuzey Suriye bölgesinde henüz etkin olmadıkları (M.Ö. 18 yy. sonları⁶³⁸) döneme tarihlendirilmesi⁶³⁹ ve Hitit kent kapılarının kuleler ile tahkim edilmesinde etkileyici rol üstlenmiş olabileceği bakımından önemlidir⁶⁴⁰.

Alalakh mimarisinde ağırlıklı olarak pişmiş kerpiç malzeme kullanılmıştır. Özellikle kerpicing yalıtımı oldukça gerekli bir mimari faaliyettir. Alalakh kazılarında saray yapılarının tabanları küçük taşlar ile sıkıştırılıp daha sonra taban ve duvarın iç

⁶³¹ Yener, 2015: 485.

⁶³² Naumann, 1975: 123.

⁶³³ Kutlu Aslıhan Yener ve Murat Akar, "Aççana Höyük (Alalah) 2016 Yılı Çalışmaları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, 2018, s. 537-539.

⁶³⁴ Yener ve Akar, 2018: 539.

⁶³⁵ Yener ve Akar, 2013: 4.

⁶³⁶ Naumann, 1975: 297.

⁶³⁷ Naumann, 1975: 297.

⁶³⁸ Naumann, 1975: 298.

⁶³⁹ Naumann, 1975: 296.

⁶⁴⁰ Naumann, 1975: 504.

kısımları neredeyse beton kadar sert bir sıva ile korunmaya alınmıştır⁶⁴¹. Saray banyolarının tabanında kireç sıva uygulaması yaygındır⁶⁴².

Tell Aççana höyüğünde M.Ö. 3. binyıl ortasından beri pişmiş tuğlalar ile inşa edilmiş tonoz yapıları bilinmekte olup, bu örnekler bilinen en eski örnekler arasında olması bakımından önemlidir⁶⁴³.

Alalakh mimarisinde M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilen ancak çeşitli evrelerle ilişkili konut yapılarının varlığı bilinmektedir⁶⁴⁴. Bu yapılar arasında Tabaka I evresine ait özel işlevli (ocak ve mutfak gibi) dörtgen planlı odalardan oluşan yapı dikkat çeker⁶⁴⁵.

Alalakh' da erken dönem kazılarında beri saray yapılarının varlığı tespit edilmiştir. M.Ö. 3. binyılın son çeyreğine tarihlendirilen Tabaka XI ve X saray kalıntıları, dörtgen planlı odalardan oluşmaktadır⁶⁴⁶. 2 metreyi bulan duvar kalınlığı ve merdiven boşluklarının varlığı dikkate alınırsa çok katlı olduğu söylenebilir⁶⁴⁷. Ancak saray yapılarının en gelişmiş örneği Tabaka VII' deki Yarım Lim sarayıdır⁶⁴⁸. Çeşitli büyüklükte dörtgen planlı odalar, ortadaki ana giriş kapısıyla kapatılan ve ortasında ocak bulunan avlu ile ayrılmaktadır⁶⁴⁹. Avlunun bir yanındaki odalar günlük yaşam diğer kısımdakiler ise yönetim işlevlidir⁶⁵⁰. Büyük oranda korunmuş olan duvarlarda bile pencere ile karşılaşılmanmış olması, tavanın hemen alt bölümünden aydınlatılmanın sağlandığını düşündürmektedir⁶⁵¹.

Yarım Lim Sarayı ile benzer üslupla, avlu ile 3 bölüme (yönetim, günlük yaşam ve resmi bölüm) ayrılan Niqmepa Sarayı M.Ö. 15-14. yüzyıllara

⁶⁴¹ Yener ve Akar, 2012: 5.

⁶⁴² Yener ve Akar, 2012: 5.

⁶⁴³ Naumann, 1975: 126.

⁶⁴⁴ Naumann, 1975: 392.

⁶⁴⁵ Naumann, 1975: 393, 395-396.

⁶⁴⁶ Naumann, 1975: 413-414.

⁶⁴⁷ Naumann, 1975: 413-414.

⁶⁴⁸ Naumann, 1975: 414.

⁶⁴⁹ Naumann, 1975: 414.

⁶⁵⁰ Naumann, 1975: 414-416.

⁶⁵¹ Naumann, 1975: 416.

tariflendirilmektedir⁶⁵². Merdiven ve 2 sütün ile dzenlenen n geit blmünün varlığı hilani yapılarının mimari gelişiminin izlenmesi bakımından önem taşır⁶⁵³.

Erken dönem kazılarında Woolley M.Ö. 4. Binyıl sonundan M.Ö. 2. Binyıl sonuna kadar birbiri üzerine farklı dönemlerde inşa edilmiş 17 tapınak yapısı saptamıştır⁶⁵⁴. Bunlar genel olarak dörtgen planlıdır. Ancak 2010 yılı kazısında bu bölgede (kutsal alanda) saptanan apsidal yapı da tapınak olmalıdır⁶⁵⁵.

3.1.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Tell Aççana (Alalakh) mimarisinde orthostat blokları kent kapısının girişinde, Yarım Lim sarayı ve Niqmepa sarayında kullanılmıştır⁶⁵⁶. Ayrıca Tabaka VII sarayı 17 numaralı mezar odasının duvarında da orthostat bloklarının kullanıldığı bilinmektedir⁶⁵⁷.

M.Ö. 18 yy. sonlarından beridir Alalakh' ta orthostat bloklarının kullanılmış olması M.Ö. 2. binyılda Anadolu' nun güney kesiminin mimari gelişiminin izlenmesi bakımından önemlidir.

Alalakh Tabaka VII kent kapısının sövelerinde ve kapının her iki cephesinde de 0,50 m. kalınlığında⁶⁵⁸, 1,10 m. yüksekliğinde, 1,60 m. genişliğinde kireç taşı malzemedен yapılmış orthostat blokları kullanılmıştır⁶⁵⁹ (Resim 9). Moloz taşlardan oluşan duvar temeli üzerinde yükselen bu orthostatlar, kerpiç duvarın taban kaplamasını oluşturmaktadır⁶⁶⁰. Bahsi geçen bu orthostatlar, kerpiç duvarın taş döşegini oluşturmayıp, duvar tabanının aşınmasını önlemek amacıyla kullanılmıştır⁶⁶¹. M.Ö. 18. yy.' in sonuna tarihlendirilen bu düzenleme söz konusu bölge ve Anadolu coğrafyasında

⁶⁵² Naumann, 1975: 416-417.

⁶⁵³ Naumann, 1975: 417.

⁶⁵⁴ Naumann, 1975: 475-481.

⁶⁵⁵ Yener ve Akar, 2013: 3.

⁶⁵⁶ Naumann, 1975: 85-89.

⁶⁵⁷ Yener ve Akar, 2018: 538.

⁶⁵⁸ Harmanşah, 2015: 229.

⁶⁵⁹ Naumann, 1975: 85.

⁶⁶⁰ Naumann, 1975: 85.

⁶⁶¹ Naumann, 1975: 85.

bilinen en eski uygulamalardandır. Alalakh kazılarında bu orthostatlar üzerinde yatay ahşap giriş kalıntıları ile karşılaşmıştır⁶⁶².

Alalakh Tabaka VII (M.Ö. 18 yy. sonları) Yarım Lim sarayında Kabul Odası 5, Tören Avlusu 9 ve 1-13 numaralı odaları da içine alan resmi işlevli bölümdeki duvarların alt kısımlarında ince sıvalı-cilalı bazalt orthostat blokları kullanılmıştır⁶⁶³ (Resim 10). 40-90 cm. arasında yüksekliği değişen orthostat blokları, kerpiç duvarın alt kısımlarını korumak amacıyla kullanılmıştır⁶⁶⁴. Orthostatlar üzerinde yatay ahşap girişlerin varlığı bilinmektedir⁶⁶⁵. 5 numaralı odanın duvarı (hem kerpiç üst duvarı hem de orthostat blokları ile kaplı alt duvarı) komple sıvanarak, sıvanın üzeri fildişi sarısı, kahverengi ve siyah renklerine boyanmıştır⁶⁶⁶. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi bu duvar boyama uygulaması, Ege dünyası duvar boyama geleneği ile oldukça benzerdir⁶⁶⁷. Ancak Yarım Lim sarayı, Knossos sarayından daha erkene tarihlendirilmektedir⁶⁶⁸.

Alalakh Tabaka VII, 17 numaralı mekân mezar odası olarak kullanım görmüştür⁶⁶⁹. Bir merdiven ile inilen mezar odasının duvarlarının alt kısımları düz yüzlü (kabartmasız), ince yonulu bazalt orthostat blokları ile kaplanmıştır⁶⁷⁰. Bu alanda yapılan son dönem kazı çalışmalarında orthostat bloklarının kerpiç duvara değil, taş malzemedен oluşturulan dolguya yaslandığı tespit edilmiştir⁶⁷¹.

Alalakh Tabaka IV2 de, M.Ö. 15-14. yüzyıllara tarihlendirilen Niqmepa sarayının ön avlusunda orthostat blokları, duvar döşeginin kaplanmasında kullanılmıştır⁶⁷². Toprak seviyesinin biraz üzerine kadar çıkan bir düzlem üzerine yerleştirilmiş, 72 cm. yüksekliğindeki bazalt malzemedен yapılmış orthostat blokları

⁶⁶² Harmanşah, 2015: 229.

⁶⁶³ Harmanşah, 2015: 229.

⁶⁶⁴ Harmanşah, 2015: 229.

⁶⁶⁵ Harmanşah, 2015: 229.

⁶⁶⁶ Naumann, 1975: 123.

⁶⁶⁷ Naumann, 1975: 123.

⁶⁶⁸ Naumann, 1975: 123.

⁶⁶⁹ Yener ve Akar, 2018: 538.

⁶⁷⁰ Yener ve Akar, 2018: 538.

⁶⁷¹ Yener ve Akar, 2018: 538.

⁶⁷² Naumann, 1975: 85-86.

oldukça ince bir mimari işçiliğin ürünüdür⁶⁷³. Ancak kentte orthostatın kullanıldığı diğer alanlarla (kent kapısı ve Yarım Lim sarayı) benzer şekilde, Niqmepa sarayındaki orthostatlar üzerinde de kabartmaya rastlanılmamıştır⁶⁷⁴. Erken dönem kazı çalışmalarında bu alanda bulunan kabartma parçası, Alalakh orthostatlarında kabartmalı örneklerin olabileceğini düşündürmüş olmakla birlikte henüz netlik kazanmamıştır⁶⁷⁵.

3.2. TİLMEN HÖYÜK

Tilmen Höyük, Anadolu'nun güney kesiminde, kültürler arası geçiş güzergâhında bulunmasının yanı sıra mimaride orthostatın erken dönem kullanım örneklerinin de olması bakımından oldukça önemli bir yerleşmedir⁶⁷⁶.

3.2.1. Konumu

Gaziantep ili, İslahiye ilçesinin 10 km. doğusunda, volkanik tepeciklerle dolu oldukça engebeli bir ovanın içerisinde ve alçak bir doğal tepecik üzerinde yer almaktadır⁶⁷⁷.

3.2.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

İstanbul Üniversitesi adına, U. Bahadır Alkım başkanlığında “İslahiye bölgesi Kazı ve araştırmaları” adlı bir proje kapsamında 1958 yılında varlığı saptanan Tilmen Höyük’ te kazı çalışmalarına başlanmıştır⁶⁷⁸. Aynı ekip tarafından 1964 yılında höyükteki kazılar sonlandırılmış olup, 1967 ile 1972 yılları arasında tekrar kazılmıştır⁶⁷⁹.

⁶⁷³ Naumann, 1975: 86.

⁶⁷⁴ Naumann, 1975: 86.

⁶⁷⁵ Naumann, 1975: 85-86.

⁶⁷⁶ Sevin, 2014: 21,22.

⁶⁷⁷ Refik Duru, “Tilmen Höyük”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.359.

⁶⁷⁸ Duru, 2011: 359.

⁶⁷⁹ Duru, 2011: 359.

Erken dönem kazı çalışmalarının sonlandırılması sonucunda höyük definecilerin ve doğal tahribatın etkisiyle oldukça zarar görmüştür. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi adına Refik Duru başkanlığında yerleşmedeki tahribatları düzeltmek ve yeni arkeolojik verilere ulaşmak amacıyla tekrar kazı çalışmalarına başlanmıştır⁶⁸⁰. 2003 yılında İstanbul Üniversitesi ile Roma ve Bologna üniversitelerinin ortak projesi ile Tilmen Höyük kazı çalışmaları Türk-İtalyan kazı ekibi tarafından yürütülmüştür⁶⁸¹.

3.2.3. Tabakalanma

Tilmen Höyük’ te yapılan kazı ve araştırmalar neticesinde höyüğün en üst tabakasında İslam ve Roma-Bizans dönemi karışık dolgu tabakası ile karşılaşmıştır⁶⁸². Bu tabakanın altında ise M.Ö. 1. bin yılına ait Demir Çağı tabakaları yer almaktadır⁶⁸³. Söz konusu bu tabakalar altında ise 2. tabaka olarak adlandırılmış olan Orta Tunç Çağı yer almaktadır⁶⁸⁴. Kazı ekibi tarafından 9 yapı katının varlığını barındırdığı tespit edilen 3. tabaka ise İlk Tunç Çağı’na tarihlendirilmiştir⁶⁸⁵. Höyüğün en erken kültür tabakası ise 4 yapı katını barındıran ve 4. tabaka olarak adlandırılan Son Kalkolitik Çağ tabakasıdır⁶⁸⁶.

3.2.4. Mimari

Tilmen Höyük, yer aldığı bölgede şimdiye kadar kazısı yapılan yerleşmeler içerisinde mimari kalıntılar noktasında en verimli sonuçların elde edildiği yerleşmedir⁶⁸⁷.

⁶⁸⁰ Refik Duru, “Tilmen Höyük Kazı, Onarım ve Çevre Düzenlemesi Projesi, 2002 yılı Çalışma Raporu”, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.1, 2004, s.289.

⁶⁸¹ Nicolò Marchetti, “The 2003 Joint Turco-Italian Excavations at Tilmen Höyük”, 26. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, 2005, s.129.

⁶⁸² Duru, 2011: 359.

⁶⁸³ Duru, 2011: 359.

⁶⁸⁴ Duru, 2011: 359.

⁶⁸⁵ Duru, 2011: 359.

⁶⁸⁶ Duru, 2011: 359.

⁶⁸⁷ M. Savrum Kortanoğlu, *Türkiye’de Höyük Yerleşmelerinin Korunması, Değerlendirilmesi ve Devamlılığının Sağlanması Sorunu: Tilmen Höyük Arkeolojik Park Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s.73.

Son Kalkolitik Çağ mimarisi kısıtlı alanda yapılan kazılar neticesinde tam anlamıyla çözülememiş olmasına rağmen kerpiç malzemenin yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir⁶⁸⁸.

İlk Tunç Çağı mimarisinin ilk 5 evresinde kerpiç malzeme kullanılırken, son 3 evresinde ise yükseklikleri 50 ile 90 cm. arasında değişen taş temeller kullanılmaya başlanmıştır⁶⁸⁹.

Tilmen Höyük' ün günümüze dek büyük ölçüde korunagelen en güzel mimari örneklerinin hemen hemen hepsi Orta Tunç Çağı yapılarıdır⁶⁹⁰. M.Ö. 2. bin yılın başların itibaren Tilmen höyük mimarisi, önceki evrelerden farklı olarak daha büyük planlı mekânların varlığıyla gelişim göstermektedir⁶⁹¹. Uzunlukları 5 metreyi geçen ve temelden itibaren 3 m. civarında yükselen taş duvarların varlığı anıtsal nitelikte mimariye geçişin izlerini yansıtmaktadır⁶⁹². Söz konusu bu dönemin önemli yapı elemanları saraylar, tapınak ve hilani tipindeki yapılar, anıtsal nitelikteki kent kapıları ve savunma duvarlarından oluşmaktadır.

Saray yapıları, mimari gelişimine göre Orta Tunç Çağı içerisinde (kazı ekibi tarafından) 2 evrede incelenmiştir⁶⁹³. İlk evre sarayları birbirinden bağımsız 3 yapıdan oluşmakta⁶⁹⁴ olup bunlar sırasıyla 21 x 36 m.- 2,5 x 9 m. ve 20 x 30 m. ölçülerindeki A, B ve E yapılarından oluşmaktadır⁶⁹⁵. Refik Duru tarafından söz konusu bu yapıların mimari özellikleri dikkate alınarak A yapısının resmi işlerin yürütüldüğü yapı, B yapısının tapınak ve E yapısının ise hilani olarak kullanım gördüğü düşünülmüştür⁶⁹⁶. İlk evre sarayları kalınlığı 1,50 ile 1,80 m. arasında ölçüleri değişen taş duvarlar örülerek inşa edilmiştir. Temelden itibaren büyük boyutlu taşlar kullanılarak 80-100 cm. yüksekliğinde duvarın alt bedeni oluşturulmuş üst kısımları ise kerpiç malzeme ile

⁶⁸⁸ Refik Duru, *Unutulmuş Bir Başkent Tilmen*, Türsab Yayınları, İstanbul, 2003, s.11.

⁶⁸⁹ Kortanoğlu, 2012: 86,87.

⁶⁹⁰ Kortanoğlu, 2012: 89.

⁶⁹¹ Kortanoğlu, 2012: 89.

⁶⁹² Kortanoğlu, 2012: 89.

⁶⁹³ Duru, 2003: 20.

⁶⁹⁴ Refik Duru, "Tilmen Höyük Sarayları", *X. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, C.1, 1986, s.123.

⁶⁹⁵ Duru, 1986: 124-125.

⁶⁹⁶ Duru, 1986: 125-126.

yükseltilmiştir⁶⁹⁷. Saray yapılarının önemli bölümlerinde ise oldukça ince bir işçilikle yapılmış bazalt orthostatların kullanılmış olması bakımından önemlidir⁶⁹⁸. 2. evre saray yapılarının mimarisi ise duvarların alt kısımlarında kyklopik tarzda taşların kullanılması bakımından değişkenlik göstermekte olup, değişik boyutlardaki orthostat bloklarının ise ilk evre saraylarından sökülerek kullanıldığı düşünülmektedir⁶⁹⁹. Dörtgen planlı, 2 odalı sonradan eklenme yapılarak 3 odalı olarak kullanım gören 2. evre saraylarından D yapısı da tapınak olarak tanımlanmıştır⁷⁰⁰.

Tilmen Höyük, iç ve dış sur duvarları ile tümüyle koruma altına alınmıştır. Sur duvarları temelden itibaren 3-4 m. yüksekliğindeki kısımları kyklopik tarzı taşlar ile örülerek, savunma sisteminin statığı arttırılmıştır⁷⁰¹. Nitekim savunma duvarlarının bazı yerlerinde 3-4 tonluk bloklar kullanılarak inşa edildiği bilinmektedir ki Refik Duru söz konusu dönem için Anadolu'nun en gösterişli sur duvarının Tilmen Höyük yerleşmesinde olduğunu söyler⁷⁰². Yerleşmenin savunma duvarları üzerinde anıtsal nitelikte kent kapıları ve kuleler inşa edilerek tahkimat güçlendirilmiştir. Ayrıca kent kapılarında oldukça ince işçilikle yapılmış düz yüzlü, düz yonulu bazalt bloklar kullanılarak görsellik arttırılmıştır⁷⁰³.

Tilmen Höyük'ün Demir Çağı mimari tabakası oldukça tahrip olmuştur. Bahadır Alkım ve ekibi tarafından yapılan erken dönem kazı çalışmalarında Roma tabakasının hemen altında oldukça ciddi bir tahribat tabakası içerisinde Demir Çağı'na ait büyük kerpiç parçaları, anıtsal bir mimariye ait olduğu düşünülen düzgün kesilmiş taş bloklar ve muhtelif mimari parçalar ile karşılaşmıştır⁷⁰⁴. Söz konusu bu bulgular herhangi bir mimari plan vermemektedir⁷⁰⁵.

⁶⁹⁷ Duru, 1986: 123.

⁶⁹⁸ Duru, 1986: 123.

⁶⁹⁹ Duru, 1986: 123-124.

⁷⁰⁰ Duru, 1986: 127.

⁷⁰¹ Kortanoğlu, 2012: 90.

⁷⁰² Duru, 2004: 291.

⁷⁰³ Kortanoğlu, 2012: 90.

⁷⁰⁴ U. Bahadır Alkım, "1960 Yılı Yesemek Çalışmaları ve Tilmen Höyük Kazısı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S.XI-I, 1962, s.5.

⁷⁰⁵ Alkım, 1962: 5.

3.2.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Tilmen Höyük' te yapılan kazı çalışmaları neticesinde orthostatın Orta Tunç Çağı II tabakasından itibaren saray duvarlarının alt kısımlarında ve bu saraylarla ilişkili kapılarda kullanılmaya başlandığı bilinmektedir (Resim 11-12). Tilmen Höyük, Anadolu mimarisinde söz konusu dönem için, orthostatın yapım tekniği ve mimari işlevi açısından en güzel ve erken örneklerin görüldüğü yerleşmelerden birisidir⁷⁰⁶. Bu durum sonucunda Orta Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye mimarisinin karakteristik özelliklerini anlamak bakımından kaynak durumundadır⁷⁰⁷.

Orta Tunç Çağı II tabakasının erken evre saraylarından olan A yapısının önemli bölümlerinde, sarayın duvar bedeninin alt kısımlarında oldukça ince bir işçilikle kesilmiş, düz yüzlü ve ince yonulu bazalt malzemeden yapılmış orthostatların kullanıldığı görülmektedir⁷⁰⁸. Bezemesiz olan orthostatların bulunduğu duvarın alt kısımlarında ise düzgün kesilmiş yassı taşlardan sağlam bir kaide oluşturularak⁷⁰⁹, hem orthostatlar dengeli bir zemin üzerine sağlamca dikilerek yükseltilmiş hem de taban seviyesinden duvar bedenine nemin önlenmesi amaçlanmıştır⁷¹⁰. Tilmen Höyük mimarisinde, İlk Tunç Çağı' nın son evresinden beri duvar yapılarının statüğünün artırılması amacıyla taş temeller kullanıldığı bilinmektedir⁷¹¹. Söz konusu dönem de ise sadece duvar yapısının sağlamlığı artırılmamış olup aynı zamanda yapıya görsellik de kazandırılmıştır.

Tilmen Höyük mimarisinde, mimaride kullanımı ve işlevi bakımından A yapısıyla benzer şekilde B, E, mekânlarında ayrıca C ve G yapılarıyla ilişkili kapılarda orthostat kullanılmıştır⁷¹². Orthostatın kullanıldığı bu mekânlar, sıradan bir yapı karakteristiği yansıtmamaktadır. Nitekim A ve C yapılarının resmi işlevli yapılar, G yapısının sarayla ilişkili mutfak-kiler yapısı, E yapısının hilani, B yapısının ise tapınak olarak kullanım gördüğü düşünülmektedir⁷¹³.

⁷⁰⁶ Sevin, 2014: 21,22.

⁷⁰⁷ Harmanşah, 2015: 221-222.

⁷⁰⁸ Duru, 1986: 124.

⁷⁰⁹ Duru, 1986: 123.

⁷¹⁰ Harmanşah, 2015: 206.

⁷¹¹ Kortanoğlu, 2012: 86,87.

⁷¹² Duru, 1986: 123.

⁷¹³ Duru, 1986: 123-128.

Son dönem Tilmen Höyük kazı çalışmalarında kapı pervazı görevi üstlenen düzgün kesilmiş, ince yonulu bazalt orthostatlar açığa çıkartılmıştır⁷¹⁴. Bu uygulamaya benzer örnekler, Tilmen Höyük'e yaklaşık 15 km. uzaklıkta olan Taşlı Geçit Höyük Demir Çağı III tabakalarında karşılaşılmıştır⁷¹⁵.

3.3. TAYINAT HÖYÜK (KUNULUA)

Tayinat Höyük coğrafi konumu itibariyle hem Erken Tunç Çağı hem de Erken Demir Çağı'nda önemli bir yerleşim merkezidir. Ayrıca Erken Demir Çağı anıtsal nitelikte mimarinin gelişiminin izlenmesi bakımından da önem arz etmektedir⁷¹⁶.

3.3.1. Konumu

Tayinat Höyük, günümüz Hatay ili, Reyhanlı ilçesinin 17-18 km. batısında, Asi Nehri'ne oldukça yakın bir konumda yükselmekte olup, höyüğün batısında ise kuzey-güney yönlü uzanan Amanos Dağları yer almaktadır⁷¹⁷.

Anadolu, Doğu Akdeniz ve Suriye ticaret yollarına ev sahipliği yapmış bir ova olan Amik Ovası içerisinde yer alan höyük⁷¹⁸, Tell Aççana-Alalakh yerleşmesinin de yaklaşık 1,5 km. kuzeybatısındadır⁷¹⁹.

3.3.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Tayinat Höyük' te ilk arkeolojik araştırmalar, Chicago Oriental Institute ekibinin 1930'lu yıllarda Amik Ovası'nda yürüttükleri arkeolojik araştırmayla başlamıştır⁷²⁰. Chicago Oriental Institute araştırma ekibinin 1995 yılında Amik Ovası Yüzey

⁷¹⁴ Nicolò Marchetti, "The 2006 Joint Turco-Italian Excavations at Tilmen Höyük", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2008, s.391.

⁷¹⁵ Nicolò Marchetti, "The 2010 Joint Turco-Italian Excavations at Taşlı Geçit Höyük", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, 2012, s.532-533.

⁷¹⁶ Harmanşah, 2015: 100.

⁷¹⁷ Elif Ünlü, "Tell Tayinat Yerleşiminde Geç Tunç – Erken Demir Çağı Geçiş Dönemi Seramikleri Üzerinden Amik Ovası'nda Görülen Yerel Devamlılıklar ve Doğu Akdeniz Bağlantıları", *Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisini Araştırma Merkezi-OLBA Dergisi*, S.25, 2017, s.92.

⁷¹⁸ Ünlü, 2017: 92.

⁷¹⁹ Harmanşah, 2015: 100.

⁷²⁰ Robert John Braidwood, *Mounds in The Plain of Antioch-An Archeological Survey*, (The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XLVIII), The University of Chicago Press, Illinois, 1937, s.9-10.

Araştırmaları Projesi ile höyükte yeni dönem yüzey araştırmaları 1997 yılında tekrar yapılmıştır⁷²¹. 2004 yılından itibaren Toronto Üniversitesi'nden Prof. Timothy P. Harrison başkanlığında, Tayinat Höyük son dönem kazı çalışmalarına devam edilmektedir⁷²².

3.3.3. Tabakalanma

Tayinat Höyük' te erken dönem kazılardan bu yana Erken Tunç Çağı ve Demir Çağı tabakaları ile karşılaşılmış olup, söz konusu bu tabakalar içerisinde de zengin arkeolojik buluntular açığa çıkartılmaya devam edilmektedir⁷²³.

Höyük (kentin birincil yerleşimi) M.Ö. 3000-2000 yılları arasında yerleşim görmüştür⁷²⁴. M.Ö. 2. binyıl başında höyük terk edilir⁷²⁵.

Yerleşmenin M.Ö. 2. binyılda kesintiye uğramasının nedeni Aççana (Alalakh) höyüğü ile (muhtemelen bölgedeki iklimsel değişikliklerden kaynaklı olarak) dönüşümlü olarak iskân edilmesidir⁷²⁶. Geç Tunç Çağı' nın sonlarında Tayinat' ın yerleşimi Erken Tunç Çağı höyüğü üzerinde tekrar şekillenmiştir⁷²⁷. Bu yerleşim şekillenmesinden sonra Demir Çağı' nda Amik vadisi içerisinde en büyük yerleşim yerlerinden birisi haline gelmiştir⁷²⁸. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre Pattin Krallığı'nın başkenti Kunulua burasıdır⁷²⁹. Demir Çağı tabakaları ise M.Ö. 1200-550 yıllarına tarihlendirilmektedir.

3.3.4. Mimari

⁷²¹ Stephen Batiuk, vd., "The Ta'yinat Survey, 1999-2002", Ed. K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Projects, Volume 1, Surveys In The Plain Of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Illinois, 2005, s.171.

⁷²² Ünlü, 2017: 93.

⁷²³ Timothy P. Harrison, vd., "Tayinat Höyük Kazıları, 2015", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2017, s.548.

⁷²⁴ Timothy P. Harrison, vd., "2004 Yılı Tayinat Höyük Kazıları", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2006, s.354.

⁷²⁵ Yener ve Akar, 2013: 7.

⁷²⁶ Yener ve Akar, 2013: 7.

⁷²⁷ Harmanşah, 2015: 146.

⁷²⁸ Jacob Lauinger ve Stephen Batiuk, "A Stele of Sargon II at Tell Tayinat", *Zeitschrift für Assyriologie-De Gruyter*, S.105-1, 2015, s.54.

⁷²⁹ Harrison, vd., 2006: 354.

M.Ö. 3. bin mimari kalıntıları içerisinde kalınlığı 1 metre, yüksekliği 2 metreye kadar ulaşan yapı kalıntıları görülmektedir⁷³⁰. Mükemmel bir mimari organizasyonla, üst kat ya da çatının taşınması amaçlı yerleştirilmiş desteklerin varlığı tespit edilmiştir⁷³¹. Tunç Çağı yapı malzemesi olarak kerpiç tuğla yoğun kullanım görmüştür. Çamur ile sıvanarak örülen bu pişmiş tuğla duvarlar ayrıca kireç ile sıvanmıştır⁷³².

Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş evresinde Alalakh'dan Tayinat'a (Kunula) kayan yerleşim hareketleri sonucunda eski höyüğün üzerinde Tayinat yerleşimi şekillenmiştir⁷³³. Kuzey Suriye-Güney Anadolu'da Geç Hitit kentlerinde görüldüğü gibi⁷³⁴, Tayinat Demir Çağı mimarisinde de sınıfsal bir mimari şekillenme (yukarı ve aşağı şehir şeklinde) söz konusudur. Eski höyüğün yüksek topografik yapısının fiziki avantajından kaynaklı olarak⁷³⁵, yeni kent kurucuları tarafından kale olarak iskâna açılmıştır.

Geç Hitit geleneği kent düzenlemesinde yapılar doğrusal bir planda dağılmakta olup, şehir tümüyle savunma duvarları ile çevrelenir⁷³⁶. Ancak Tayinat kazılarında sur duvarının varlığı kalıntılardan değil, kent kapılarının bulunduğu konumdan anlaşılmaktadır⁷³⁷. Şehir kapıların sıralanışına göre; yerleşmenin batı kısmındaki savunma duvarı düz bir doğrultuda iken diğer kısımlarda oval bir hat çizmekte olduğu kabul edilmektedir⁷³⁸.

M.Ö. 9. yüzyılın başından itibaren kalenin batı kısmının ortasındaki alanda taşlar ile kaplanmış geniş bir avlu çevresinde inşa edilmiş anıtsal nitelikte yapı kompleksi vardır⁷³⁹. Söz konusu bu yapılaşma yeni dönem kazı çalışmalarıyla daha da ayrıntılı anlaşılmaya başlamıştır. Erken dönem kazı ekibi tarafından megaron olarak tanımlanan ve M.Ö. 9. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen bir tapınak yapısı açığa çıkartılmıştır. Son

⁷³⁰ Timothy P. Harrison, vd., "Tayinat Höyük Kazıları, 2009", 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, 2011, s.369.

⁷³¹ Harrison, vd., 2011: 369.

⁷³² Harrison, vd., 2006: 355.

⁷³³ Yener ve Akar, 2013: 7.

⁷³⁴ Harmanşah, 2015: 146.

⁷³⁵ Harmanşah, 2015: 146.

⁷³⁶ Harmanşah, 2015: 146.

⁷³⁷ Pucci, 2008: 141.

⁷³⁸ Pucci, 2008: 141.

⁷³⁹ Harmanşah, 2015: 178.

dönem kazı ekibinin bu alanda devam ettirdiği çalışmalarda megaron tipinde inşa edilen tapınak yapısının, ön cephesinin düzgün kesilmiş dörtgen yassı taşlarla oluşturulan merdiven kısmı saptanmıştır⁷⁴⁰. Bu merdiven döşeminin üstünde batı duvarı önünde bazalt malzemedeki bir sütunun varlığı (Harrison ve ekibi tarafından) tespit edilmiştir⁷⁴¹. Yapının duvarları (batı alandaki yapılar gibi) ahşap kafes tekniği ile inşa edilmiştir⁷⁴². Tapınağın batı duvarının dış yüzeylerinin ise beyaz sıva ile sıvandığı tespit edilmiştir⁷⁴³. Bu tapınak batı ve güney çevresindeki alanda ise kısmen korunabilmiş küçük ve orta ölçekli kayrak taşlarından ile oluşturulmuş bir zeminin varlığı saptanmıştır⁷⁴⁴. Tapınak yapısının giriş ve ana oda kısmında, kısmen korunmuş kil tuğlalar ile zemin döşemesinin varlığı görülmektedir⁷⁴⁵. Merdivenler ile yükseltilmiş, aslanlı kaide (Alan1-Bina II örneği⁷⁴⁶) üzerinde yükselen sütunlu bir giriş, her ne kadar hilani planını anımsatsa da megaron tipinde inşa edilmesinden kaynaklı olarak hilani⁷⁴⁷ dışında değerlendirilmektedir⁷⁴⁸. Tayinat'ın Ege dünyası ile ilişkisinin olmasına rağmen, bu yapı tipinin Hurri geleneğinin devamı olduğu düşünülmektedir⁷⁴⁹.

M.Ö. 10-9. yüzyıllara tarihlendirilen Tayinat saray yapısının kuzey cephesi üç sütunla oluşturulmuş bir ön geçit ile düzenlenmiştir⁷⁵⁰. Dörtgen bir planda inşa edilen yapının işlevine göre büyüklüğü değişen ve salona açılan kapılarının olduğu odalardan oluşmaktadır⁷⁵¹.

Anıtsal nitelikte mimari kalıntıların olduğu alana (iç kaleye) doğudan Demir Çağı III' e tarihlendirilen Kapı VII' den girilmektedir⁷⁵². Dış kentten bu alana geçişi

⁷⁴⁰ Harrison, vd., 2011: 370.

⁷⁴¹ Harrison, vd., 2011: 370.

⁷⁴² Harrison, vd., 2011: 371.

⁷⁴³ Harrison, vd., 2011: 371.

⁷⁴⁴ Harrison, vd., 2011: 371.

⁷⁴⁵ Harrison, vd., 2011: 371.

⁷⁴⁶ Timothy P. Harrison, vd., "Tayinat Höyük Kazıları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2008, s.90.

⁷⁴⁷ Harmanşah, 2015: 195.

⁷⁴⁸ Naumann, 1975: 483.

⁷⁴⁹ Naumann, 1975: 483.

⁷⁵⁰ Naumann, 1975: 426-427.

⁷⁵¹ Naumann, 1975: 427.

⁷⁵² Harrison, vd., 2017: 553.

sağlayan Kapı XI' den itibaren batıya doğru şehre ana giriş sağlanıyor olmalıdır⁷⁵³. Kapı VII çevresinde çok sayıda kırıklı bazalt kabartma parçalarının bulunması, önceki dönem kazılarındaki aslan heykeli ve Şuppiluliuma heykeli gibi önemli buluntuların varlığı dikkate alınır⁷⁵⁴; Kapı VII' den iç kaleye doğru törensel bir yolun varlığından söz edilebilir⁷⁵⁵.

3.3.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Tayinat-Kunulua yerleşmesinde Demir Çağı tapınak yapılarında⁷⁵⁶ ve iç kaleye bir tören yolu ile bağlantı sağlayan Kapı VII çevresinde⁷⁵⁷ ve (Kapı VII' nin doğusunda) dış kent kapısı XI de orthostat bloklarının kullanıldığı tespit edilmiştir⁷⁵⁸.

Son dönem kazı ekibi tarafından Alan 2 diye adlandırılan Tapınak XVI olarak kayda geçilen yapı çevresinde sürdürülen çalışmalarda kare formunda, düzgün kesilmiş, dış yüzleri ince yonulu bazalt orthostatların tapınak ya da anıtsal bir yapı elemanının alt kısmında kullanıldığı tespit edilmiştir⁷⁵⁹ (Resim 13). Bu orthostatların mimari işlevi kazı ekibi tarafından, tapınak ya da benzeri yapıların bir platform üzerinde yükseltilmesi olarak yorumlanmıştır⁷⁶⁰. Başka bir deyişle bu orthostatlar görsel etkinin yanı sıra aynı zamanda duvar döşegi işlevi de görmektedirler. Harrison ve ekibi, söz konusu bu alanda erken dönem kazı ekibi tarafından yapılmış çalışmalarda bulunan oldukça deforme olmuş kabartma hiyeroglif yazıtlı bazalt orthostat parçalarının da Tapınak XVI' a ait olabileceğini tahmin etmektedirler⁷⁶¹ (Resim 14).

İç kalenin doğusunda bulunan Kapı VII ve çevresinde kireçtaşından yontulmuş orthostatlar açığa çıkartılmıştır⁷⁶². Alan 7 olarak adlandırılan yerde son dönem kazı

⁷⁵³ Harrison, vd., 2017: 554.

⁷⁵⁴ Harrison, vd., 2017: 542.

⁷⁵⁵ Harrison, vd., 2017: 554.

⁷⁵⁶ Harrison, vd., 2011: 372.

⁷⁵⁷ Pucci, 2008: 143, 143.

⁷⁵⁸ Pucci, 2008: 143, 141.

⁷⁵⁹ Harrison, vd., 2011: 372.

⁷⁶⁰ Harrison, vd., 2011: 372.

⁷⁶¹ Harrison, vd., 2011: 372.

⁷⁶² Pucci, 2008: 143, 145

çalışmalarında da çok sayıda bazalt kabartma parçası da bulunmuştur⁷⁶³. Hem kireçtaşı hem de bazalt parçaların bulunması (Tell Halaf örneğine benzer⁷⁶⁴) kireçtaşı-bazalt orthostatların beraber kullanıldığını akla getirir.

Doğudaki dış kent kapısı Kapı XI' in her iki yandaki kapı pervazları düzgün kesilmiş dörtgen bazalt orthostat bloklarıyla güçlendirilmiştir⁷⁶⁵. Bu blokların üzerinde ahşap destek malzemesi için düzenleme görülmektedir⁷⁶⁶.

3.4. TELL HALAF

Tell Halaf höyüğü, adını M.Ö. 7. bin yıl Kuzey Mezopotamya bölgesinde yayılım göstermiş olan (Halaf Kültürü) kültürden almaktadır⁷⁶⁷. Tell Halaf bulunduğu konum itibarıyla oldukça önemli bir yerleşmedir. Tell Halaf mimarisinde kullanılan orthostatlar, Kuzey Suriye-Hitit bölgesi yapı ve kabartma sanatının anlaşılması için kaynak niteliğindedir.

3.4.1. Konumu

Tell Halaf höyüğü, Şanlıurfa ili Ceylanpınar ilçesinin hemen birkaç yüz metre karşısında, Suriye sınırları içerisindeki Rasüleyn'in batısında ve Habur Nehri kıyısında yer almaktadır⁷⁶⁸. Yerleşme Mezopotamya ve Anadolu topraklarını birbirine bağlayan önemli bir konumda yer almaktadır.

3.4.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Tell Halaf' ta ilk arkeolojik araştırmalar Max Freiherr von Oppenheim tarafından 1899 yılında yapılmış olup, bu kazı çalışması ancak 3 gün ile sınırlı kalmıştır⁷⁶⁹. Oppenheim yönetimindeki 1911-1913 yılları arasında ve 1929 yılında

⁷⁶³ Harrison, vd., 2017: 542.

⁷⁶⁴ Naumann, 1975: 423.

⁷⁶⁵ Pucci, 2008: 143, 141.

⁷⁶⁶ Pucci, 2008: 143, 141.

⁷⁶⁷ Marc Grellert ve Jochen Schmid, "Oriental Adventures – The Excavations at Tell Halaf – Syria, A Virtual Reconstruction" *19. International Conference on Cultural Heritage and New Technologies*, 2014, s.2.

⁷⁶⁸ Grellert ve Schmid, 2014: 2.

⁷⁶⁹ Grellert ve Schmid, 2014: 2.

yapılan kazı çalışmalarında, anıtsal nitelikte mimari yapı kalıntıları ve çok sayıda kabartmalı orthostat açığa çıkartılmıştır⁷⁷⁰.

1943 yılında Charlottenburg'a ki Tell Halaf Müzesi'ne bir hava saldırısı neticesinde, Oppenheim'in kazılarında çıkartılan eserler zarar gördü⁷⁷¹. Çoğunluğunu bazalt orthostatların oluşturduğu bu zarar gören eserler 2002-2009 yılları arasında restore edildi⁷⁷².

Tell Halaf son dönem kazı çalışmaları, Demir Çağı yerleşmesini daha iyi anlamak amacıyla, 77 yıllık uzun bir aradan sonra 2006 yılında Alman ve Suriyeli bir kazı ekibi tarafından tekrar yürütülmeye başlanmıştır⁷⁷³. Ancak Suriye'de halen devam etmekte olan iç karışıklıklar nedeniyle kazı çalışmaları 2011 yılında sonlandırılmıştır⁷⁷⁴.

3.4.3. Tabakalanma

Bereketli hilal bölgesinin kuzey kısmında yer alan yerleşmede M.Ö. 7. bin yılına kadar geriye giden Neolitik Dönem kültürü ve M.Ö. 4. Bin yıl Kalkolitik Dönem kültürü vardır⁷⁷⁵. Oppenheim dönemi kazılarında çok sayıda prehistorik boyalı-çanak çömlek bulunmuş olmasına karşın, erken dönem mimari kalıntılarını çözümleyememişlerdir⁷⁷⁶. Son dönem kazı çalışmalarına göre Tell Halaf'ın prehistorik yerleşimi yuvarlak planlı yapılardan oluştuğu söylenebilir⁷⁷⁷.

Tell Halaf' ta Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000-1200) tarihlendirilen oldukça az sayıda buluntunun gelmiştir. Bu bilgi dahilinde; Kalkolitik Çağ'ın sonunda Tell Halaf'ın terk edilerek erleşim yeri olarak Tell Fecheriye' nin tercih edildiği söylenebilir⁷⁷⁸. Erken

⁷⁷⁰ Max Freiherr von Oppenheim, *Der Tell Halaf: Eine Neue Kultur im Ältesten Mesopotamien*, S. U. Brodhaus, Leipzig, 1931, s.40, 41, 71-164.

⁷⁷¹ Alessandra Gilbert, "Tell Halaf", Ed. D. Diner, *Enzyklopädie Jüdischer Geschichte und Kultur*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, 2015, s.61.

⁷⁷² Grellert ve Schmid, 2014: 4-5.

⁷⁷³ Elisabeth Katzy, "Excavation 2006", *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, 2012, s.1.

⁷⁷⁴ Grellert ve Schmid, 2014: 5.

⁷⁷⁵ Jörg Becker, "Periods of Settlement: The Prehistoric Settlement at Tell Halaf", *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, 2012, s.1.

⁷⁷⁶ Becker, 2012: 1.

⁷⁷⁷ Becker, 2012: 1.

⁷⁷⁸ Mirko Novák, "Periods of Settlement: Iron Age", *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, 2012, s.2.

Demir Çağı'ndan itibaren göçebe Arami kavimlerinin iskan ettiği yerleşme, M.Ö. 1000 civarında Bit-Bakhiani Beyliği'nin merkezi olan Guzana olarak adlandırılır⁷⁷⁹. Guzana kenti (Tell Halaf), M.Ö. 8. yüzyılın başlarında Assur egemenliğine girmiş⁷⁸⁰ ve Assurluların yıkılışına kadar Assur kenti olarak kalmıştır⁷⁸¹.

Tell Halaf, Hellenistik Dönem'den İslami Dönem'e kadar yerleşim görmüştür⁷⁸².

3.4.4. Mimari

Tell Halaf'ın Demir Çağı yerleşimi, kale ve aşağı kentten oluşmakta ve toplamda 55 hektarlık bir alana yayılım göstermektedir⁷⁸³. Üzerinde çok sayıda kule yer alan 3 metre kalınlığındaki kerpiç sur duvarları ile kentin 3 cephesi çevrelenmiş olup, kuzey bölümü ise Dicle Nehri'nin kollarından olan Habur Çayı tarafından doğal olarak korunmaktadır⁷⁸⁴.

100 x 600 metrelik bir alana yayılan kale yerleşmesi, Aşağı Kentten hissedilir derecede yüksekte yer almakta ve kerpiç duvarlar ile Aşağı Kentten ayrılmaktadır⁷⁸⁵. Kaleye giriş nehir tarafındaki kapıdan ve (ana girişi oluşturan) güney kapıdan sağlanmaktadır⁷⁸⁶.

Kale yerleşim planı içerisinde kazısı yapılan alanlarda, birbirine bitişik şekilde çeşitli büyüklükte ve (mutfak, kiler vb.) işlevde dörtgen planlı odaların oluşturduğu evler bulunmaktadır⁷⁸⁷. Bunlardan hilani, tapınak ve saray gibi önemli yapılarının varlığı da bilinmektedir⁷⁸⁸.

⁷⁷⁹ Novák, 2012: 2-3.

⁷⁸⁰ Max Freiherr von Oppenheim, *Tell Halaf III: Die Bildwerke*, Walter de Gruyter&Co., Berlin, 1955, s.25.

⁷⁸¹ Novák, 2012: 3.

⁷⁸² Elisabeth Katzy, "Periods of Settlement: Hellenistic and Later Periods", *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, 2012a, s.2.

⁷⁸³ Grellert ve Schmid, 2014: 5.

⁷⁸⁴ Grellert ve Schmid, 2014: 5.

⁷⁸⁵ Grellert ve Schmid, 2014: 5.

⁷⁸⁶ Grellert ve Schmid, 2014: 5.

⁷⁸⁷ Naumann, 1975: 395-396.

⁷⁸⁸ Grellert ve Schmid, 2014: 6.

Kent yöneticisi, ortak bir avluya açılan bitişik odalardan oluşan ve anıtsal nitelikte resmi bir salonu olmayan, iç avluya geçişler sıradan odalardan bir sarayda yaşamaktadır⁷⁸⁹. Bu yapı kuzeydoğu kısımda kale burçlarının hemen yanında oldukça güvenli bir bölgede olup, su kuyusuna da yakındır⁷⁹⁰.

Kalenin batı kısmının en dışında (kazı ve araştırmacıların A alanı diye adlandırdığı) ayaklı bir geçitle girişi bulunan Tapınak-Saray yapısı yer almaktadır⁷⁹¹. Söz konusu bu yapı Kuzey Suriye' nin özgün "hilani" yapılarının ilk örneklerindendir⁷⁹². İlk yapım evresi M.Ö. 9 yy. başlarına tarihlendirilen bu yapı, M.Ö. 8. yy' da Kapara Sarayı olarak tekrar kullanım görmüştür⁷⁹³. Kerpiç kuleler ile dışa kapalı bir kompleks olarak inşa edilen yapı bir kale görünümünde olup, bu yapıda çok sayıda kabartmalı orthostatlar kullanılmıştır⁷⁹⁴.

3.4.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Tapınak-Sarayının kuzey ön girişi 3 adet taşıyıcı büyük heykeller (karyatitler) ile süslenerek anıtsallık kazandırılmıştır. Hilani giriş kapısının sağ ve sol cepheleri (güney cephesinde kullanılan orthostatlara nazaran) büyük boyutlu kabartmalı orthostat plakaları ile bezenmiştir⁷⁹⁵ (Resim 15). Kapara zamanında hilani yapısının tekrar şekillendiği kentte yapılan kazı çalışmaları neticesinde kanıtlanmıştır⁷⁹⁶. Muhtemel olarak ilk kullanımda asimetrik bir hatta sahip olan kuzey cephenin, Kapara zamanında yapıldığı referans alınırsa girişi süsleyen orthostatlarda Kapara döneminin mimari-heykeltıraşlık faaliyetleri arasında sayılmalıdır⁷⁹⁷.

Tapınak-Sarayın ön cephesinde orthostatlar üzerinde av sahnesi, güneş kursu taşıyan cinler, sphenks, aslan ve boğa figürleri betimlenmiştir. Ayrıca ayakta, saçaklı

⁷⁸⁹ Naumann, 1975: 438.

⁷⁹⁰ Naumann, 1975: 438-439.

⁷⁹¹ Naumann, 1975: 421.

⁷⁹² Naumann, 1975: 421.

⁷⁹³ Naumann, 1975: 421.

⁷⁹⁴ Naumann, 1975: 421-423.

⁷⁹⁵ Oppenheim, 1955: 19.

⁷⁹⁶ Oppenheim, 1955: 19.

⁷⁹⁷ Oppenheim, 1955: 19.

uzun etek giymiş ve başında silindirik formlu bir başlık taşıyan, ellerinde topuz ya da kısa asa olan tanrısal erkek figürleri de görülür⁷⁹⁸.

Tapınak-Sarayın güney duvarı kerpiç malzeme ile yükseltilmiş olup, kuleler ile tahkimatı güçlendirilmiştir⁷⁹⁹. Tapınak-Sarayın güney cephe düzenlemesinde kerpiç duvarın alt kısımları (kuzey, ön cephe orthostatlarına göre küçük boyutlu) ortalama 60-80 cm. yüksekliğinde⁸⁰⁰, 240 adet kabartmalı orthostat kullanılarak kaplanmıştır⁸⁰¹ (Resim 16). Bazalt ve kırmızı renge boyanan kireç taşı malzemesinden yapılan bu orthostatlar, yapı malzemesine göre de ritmik bir sırada applike edilmiştir⁸⁰². Bu alanda kullanılan orthostatların bazılarında ikincil kullanıma dair bulguların olduğu⁸⁰³, betimleme özellikleri ve kazı çalışmalarında ele geçen yazıt dikkate alındığında; küçük orthostatların Kapara döneminden daha önce yapıldığı, yeni düzenleme yapılan hilani yapısında da ikincil kullanım olduğu düşünülmektedir⁸⁰⁴. Bu alanda kullanılan orthostat plakalarının duvarın ağırlığını taşıma gibi bir işlevi yoktur, çeşitli betimleme ve renk kompozisyonları ile Tapınak-Sarayın güney cephesine hareketlilik kazandırılmıştır⁸⁰⁵. Ancak bu orthostatlar, kerpiç duvarda su yalıtım malzemesi işlevi görmekte ve bunun neticesinde duvarın (sel suyundan) yıkılmasını engellenmektedir⁸⁰⁶.

Küçük orthostatlar grubunun genelinde tekli erkek figürleri betimlenmiştir⁸⁰⁷. Bu figürlerin çoğu kısa etekli elbise ile görülmekte, badem şeklinde gözler ve kavisli burun büyük olarak betimlenmiştir⁸⁰⁸. Bu tek figürler ile betimlenen orthostatlar, görsel hareketlilik için aynı kompozisyonda kullanılmıştır⁸⁰⁹. Okçu, mızrak, sopa vb. nesnelere taşıyan erkek figürlerinin yanı sıra kısa kollu, etek uçları saçaklı uzun etekle

⁷⁹⁸ Oppenheim, 1955: 213-225.

⁷⁹⁹ Naumann, 1975: 423.

⁸⁰⁰ Naumann, 1975: 423.

⁸⁰¹ Oppenheim, 1955: 14.

⁸⁰² Naumann, 1975: 423.

⁸⁰³ Oppenheim, 1955: 14.

⁸⁰⁴ Oppenheim, 1955: 19.

⁸⁰⁵ Naumann, 1975: 86.

⁸⁰⁶ Naumann, 1975: 86.

⁸⁰⁷ Oppenheim, 1955: 15.

⁸⁰⁸ Oppenheim, 1955: 15.

⁸⁰⁹ Oppenheim, 1955: 15.

betimlenmiş elinde uzun bir bıçak tutan kadın figürü de vardır⁸¹⁰. Bahsi geçen bu orthostat bloğunun üst bölümünde Fırtına Tanrısı'na adandığını belirten yazıt bazı orthostat bloklarında da görülmektedir⁸¹¹. Kireç taşından yapılmış bir orthostatta merdiven ile hurma ağacına tırmana figür görülmektedir⁸¹². Buradaki merdiven Alaca Höyük imar ustasının kullandığına benzerdir. Aynı orthostat grubu içerisinde aslan⁸¹³, antilop⁸¹⁴, devekuşu⁸¹⁵, grifon⁸¹⁶ gibi hayvanlarla olan mücadele erkek betimlemeleri⁸¹⁷, çeşitli tanrısal figür, mitolojik yaratıklar, hayvan betimlemeleri (boğa, aslan, ceylan kuş vb.), bitkisel betimler görülmektedir⁸¹⁸ (Resim 17).

Küçük orthostatlar grubunun Kapara dönemi öncesinden kaldığı varsayılırsa, bölgenin Assur öncesi mimari-heykeltıraşlık kompozisyonu hakkında kaynak niteliğindedir.

Tell Halaf orthostat ve mimari kompozisyon sanatı, Mitanni etkisi altında olduğu düşünülmekte; ancak üslup yönünden Samal ve Karkamış, içerik bakımından ise Arslantepe ve Alaca Höyük kabartmaları ile benzerdir⁸¹⁹.

3.5. KARKAMIŞ

M.Ö. 1200'lü yılların ardından Hitit İmparatorluğu'nun siyasi varlığının sona ermesinden sonra ortaya çıkan Geç Hitit Krallıkları arasında (siyasi otorite ve Hititlerin ardılı olması bakımından) en önemli krallık Karkamış Krallığı'dır⁸²⁰. Geç-Hitit ve

⁸¹⁰ Oppenheim, 1955: 15, 81.

⁸¹¹ Oppenheim, 1955: 15, 81.

⁸¹² Oppenheim, 1955: 15.

⁸¹³ Oppenheim, 1955: 86.

⁸¹⁴ Oppenheim, 1955: 89.

⁸¹⁵ Oppenheim, 1955: 90.

⁸¹⁶ Oppenheim, 1955: 91.

⁸¹⁷ Yunan sanatında Theseus-Minotaorus mücadele sahnelerini anımsattığı açıktır. Bunun neticesinde Geç-Hitit sanatının Yunan sanatına etkisinden söz edilebilir. İlgili sav için bkz: Fahri Işık, "Karanlık Dönem'in Aydınlığı ve Frig Sanatının "Anadoluluğu" Üzerine", *Anadolu/Anatolia*, S.24, 2003, 22.

⁸¹⁸ Oppenheim, 1955: 15-16.

⁸¹⁹ Naumann, 1975: 19.

⁸²⁰ Peker, 2011: 394.

Demir Çağı mimarisinde orthostatın kullanılmış olması bakımından da önem arz etmektedir.

3.5.1. Konumu

Karkamış Krallığı'nın coğrafi konumu, günümüz Gaziantep ilinin Kargamış ilçesi yakınlarında, Fırat ırmağı ile Türkiye-Suriye sınırının kesiştiği yerde, Fırat ırmağının batı kıyısında yer alan Kargamış yerleşmesinin bir bölümü de Suriye topraklarında kalmaktadır⁸²¹. Türkiye ve Suriye'de bulunan toprakları yaklaşık 900 x 900 m. boyuta ulaşan oldukça geniş bir alana yayılan antik kentin ortalama yarısı Suriye sınırları içerisinde kalmakta olup, söz konusu bu kısım, antik kentin Aşağı Şehir ya da Dış-Kent bölümünü oluşturmaktadır⁸²².

Karkamış Krallığı'nın hüküm sürdüğü coğrafya, konumu itibariyle günümüz de olduğu gibi eski çağlarda da oldukça önemli bir yerdir. Karkamış, tarihöncesi devirlerden bu yana Mezopotamya-Anadolu ve Kuzey Suriye kültür bölgeleri arasındaki kervan yollarının kavşak noktasında bulunmasından ötürü, birçok uygarlıklara mekân olmuş bir kenttir⁸²³. Bu önemli konumundan dolayı Hitit İmparatorluk Dönemi'nde ayrıcalıklı bir yer olan Karkamış, Kuzey Suriye' de Hititlerin siyasi bir merkezi haline gelmiştir⁸²⁴.

3.5.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Karkamış kentine ait kalıntıları ilk kez 1699 yılında bir İngiliz şirketinin Halep temsilcisi olan H. Maundrell fark etmiş olup, kentte bilimsel nitelikte çalışmalar 1911 yılında British Museum adına David H. Hogart başlatılmıştır⁸²⁵. 1912-1914 yılları arasında L. Woolley ve T. E. Lawrence yönetiminde devam eden kazı çalışmaları 1.

⁸²¹Nicolò Marchetti, "Karkamış – Türk-İtalyan Heyeti'nin 2011-2014 Yılları Arasındaki Kazı Çalışmaları", *Arkeoloji ve Sanat*, S.148, 2015, s.39.

⁸²² Marchetti, 2015: 39.

⁸²³Güliden Özdemir, *Karkamış-Gaziantep Kentsel Gelişiminde Yeşil Alanlarının Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007, s.80.

⁸²⁴ Harmanşah, 2015: 72.

⁸²⁵ Peker, 2011: 395.

Dünya Savaşı' nın olumsuz şartlarından dolayı ancak 1920 yılında tekrar bir sezon daha devam ettirilebilmiştir⁸²⁶. Uzunca bir zaman kazı çalışmasının yapılmadığı Karkamış kentinde yeni dönem kazı çalışmalarına 2011 yılında Türk-İtalyan ekibi tarafından tekrar başlanmıştır⁸²⁷.

3.5.3. Tabakalanma

Höyük yamacında yapılan araştırmalarda Neolitik Dönem'e tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur. Ancak Neolitik Dönem tabakası ile karşılaşmamıştır. Neolitik dönem' de yaşamın olduğu düşünülen Karkamış'ta asıl önemli yerleşme Kalkolitik ve Tunç Çağı ile başlamıştır⁸²⁸.

Karkamış yerleşmesine ait kalıntılar Yukarı Kent, Akropolis, İç kale ve Aşağı Kent olmak üzere 3 kısımdan oluşmaktadır⁸²⁹. Hitit İmparatorluğu Devri' nde konumu gereği ayrı bir öneme hatta özerkliğe sahip olan Karkamış, Hitit İmparatorluğu' nun dağılmasından sonra Hititlerin ardılı sayılabilecek nitelikte siyasi varlığını korumuştur. Bu durum neticesinde M.Ö. 2. ve 1. bin yıllarında ve özellikle 1. bin yıl içerisinde kentin nüfusu oldukça genişleyerek günümüz Suriye toprakları içerisine doğru yayılım göstermektedir⁸³⁰. Karkamış yerleşmesinde Kalkolitik Dönem' den günümüze kadar yerleşim kesintisiz olarak devam etmiştir.

3.5.4. Mimari

Aşağı kenti çevreleyen sur duvarı arazi topografyasına uydurularak inşa edilmiş olup, çoğu Geç Hitit kenti surlarına göre daha az kıvrımlı yapılmıştır⁸³¹. Bu savunma

⁸²⁶ Peker, 2011: 395.

⁸²⁷ Marchetti, 2015: 39.

⁸²⁸ Charles Leonard Woolley ve Richard David Barnett, *Carchemish Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum, Part III: The Excavations in the Inner Town and The Hittite Inscriptions*, The Trustees of the British Museum-Cambridge University Press, London, 1952, s.214.

⁸²⁹ Nicolò Marchetti, "The 2011 Joint Turco-Italian Excavations at Karkemish", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2013, s.350.

⁸³⁰ Marchetti, 2013: 350.

⁸³¹ Naumann, 1975: 343.

duvarı tamamen askeri savunma amacıyla inşa edilmiş⁸³² ve nihayetinde geometrik tasar yönünden son derece başarılıdır⁸³³. Karkamış' ta çift duvar tekniği kullanılmış, ancak kuleler ve burçlar düzenli yerleştirilmemiştir⁸³⁴.

Karkamış kerpiç kale duvarları, kulesiz, girintisiz-çıkıntısız formda oldukça yüksek bir yapıda olmasına karşın, düzgün korunabilmiş duvar hattına rastlanılmamıştır⁸³⁵. Hiçbir Geç Hitit kale duvarında sandık duvar sistemiyle karşılaşılmaz⁸³⁶. Karkamış nehir duvarı üzerindeki görülen kazamat yapıları da bu durumu bozmaz⁸³⁷. İç kaleyi çevreleyen savunma duvarı da arazi koşullarına göre şekillendirilmiştir⁸³⁸. İç kalede yer yer 5 metre kalınlığa ulaşan batı duvarında taş temele rastlanılmazken, nehir kısmındaki duvarın alt kısımlarında orthostat blokları vardır ve taş temel üzerinde yükselirler⁸³⁹. Nehir duvarının güçlendirilmiş alt yapısı, nehir taşkınlarının önlenmesi ve kale duvarının statığının artırılması amaçlı yapılmıştır⁸⁴⁰. Karkamış kent duvarlarının inşasında yumuşak dokulu yığmalar, sandık formundaki daha sert tabaka içerisine doldurularak dış yüzeyleri kerpiç ile kaplanmıştır⁸⁴¹. Böylece yığma değil sanki örülmüş bir kent duvarı görüntüsü vermesi bakımından farklı bir türdedir⁸⁴². Karkamış kent duvarları en geç M.Ö. 13 yy.' da (Hitit İmparatorluğu'nun yıkılma sürecinde) yapılmıştır⁸⁴³.

⁸³² Charles Leonard Woolley, *Carchemish Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum, Part II: The Town Defences*, The Trustees of the British Museum-Oxford University Press, London, 1921, s.49.

⁸³³ Naumann, 1975: 343.

⁸³⁴ Naumann, 1975: 343.

⁸³⁵ Naumann, 1975: 268.

⁸³⁶ Naumann, 1975: 266.

⁸³⁷ Naumann, 1975: 266.

⁸³⁸ Woolley, 1921: 146.

⁸³⁹ Naumann, 1975: 268.

⁸⁴⁰ Naumann, 1975: 268.

⁸⁴¹ Naumann, 1975: 317.

⁸⁴² Naumann, 1975: 317.

⁸⁴³ Naumann, 1975: 317.

İç kale duvarları M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilmekte olup, dış ve iç kale kapıları ise M.Ö. 1. binyıl içerisinde inşa edilmiştir⁸⁴⁴. Ancak Su Kapısı ve iç kaledeki Batı Kapısı eski yapı geleneği izlerini taşımaktadır⁸⁴⁵.

Karkamış anıtsal mimarisinin çekirdeğini Kral Kapısı ile (Akropolise doğru kuzeydoğu yönünde) Su Kapısı arasındaki alan oluşturur⁸⁴⁶. Bu alanın tam orta kısmında, anıtsal teras duvarları ile sınırlana üçgen formunu andıran meydan bulunmaktadır⁸⁴⁷. Bu meydanın kuzeyinde Büyük Merdiven yapısı bulunmaktadır⁸⁴⁸. Söz konusu bu merdiven döşeminin ortasından batıya doğru bir geçişle Fırtına Tanrısı Tapınağı yapı kompleksine geçilmektedir⁸⁴⁹. Ana tapınak yapısı, kompleksin kuzey batı köşesinde kare planlı tek odadan oluşmaktadır⁸⁵⁰.

Aşağı Saray meydanının güneyinde, Kral Kapısının doğusunda zengin donatılmış hilani yapısı bulunmaktadır⁸⁵¹. Batı cephesinde 2 sütunlu girişi bulunan yapının dış konturları kare planlı iken ortadaki kabul salonu dikdörtgen formundadır. Bu değişikliğin nedeni ön ve arka ana duvarlarının oldukça kalın yapılmasından kaynaklıdır. Kuzeydoğu kısmında bir hücre odanın varlığı (olası merdiven alanı) ve duvarların kalınlığı dikkate alınır, iki katlı olduğu düşünülebilir⁸⁵². Ömür Harmanşah bu yapının Kubaba Tapınağı olması gerektiğini düşünmektedir⁸⁵³.

Aşağı kentte 5 adet ev açığa çıkartılmıştır. Sınırlı alanlarda yapılan incelemeler neticesinde evlerin oda düzenleri dikkate alındığında; Alishar ve Boğazköy M.Ö. 2. binyıl konutlarını anımsatmaktadır⁸⁵⁴.

⁸⁴⁴ Naumann, 1975: 303.

⁸⁴⁵ Naumann, 1975: 303.

⁸⁴⁶ Harmanşah, 2015: 183-184.

⁸⁴⁷ Harmanşah, 2015: 184.

⁸⁴⁸ Harmanşah, 2015: 186.

⁸⁴⁹ Harmanşah, 2015: 190.

⁸⁵⁰ Naumann, 1975: 483.

⁸⁵¹ Harmanşah, 2015: 192.

⁸⁵² Naumann, 1975: 483.

⁸⁵³ Harmanşah, 2015: 192.

⁸⁵⁴ Naumann, 1975: 397.

Karkamış yapılarının duvarları kerpiç-tuğla ile çamur harç kullanılarak yükseltilmiştir⁸⁵⁵. Tuğla yapımında ve harç malzemesinde yerel toprak kullanılmıştır⁸⁵⁶. Ancak höyük kısmında çamur harç başka alandan gelmiştir⁸⁵⁷. Tuğlaların boyutu aynı dönem yapılarında bile değişkenlik göstermektedir⁸⁵⁸. Dolayısıyla tuğla formundan tarihleme yapmak imkânsızdır⁸⁵⁹. Kerpiç-tuğla duvarlar toprak yapısına göre orthostatlar ve düzgün kesilmiş taş temel podyum üzerinde, sıkıştırılmış çakıl taşı zemin ya da direkt teraslı zemin üzerinde yükselmektedir⁸⁶⁰. Taş temel döşeminin oluşturduğu yükseklik duvarın dış bölümünde belirgin iken duvarın iç bölümlerinde ise bu döşem çoğu zaman görülmez ve nadiren taban seviyesinin birkaç cm. üstünde izlenebilir⁸⁶¹.

Taş yapı malzemesi olarak kireçtaşı ve bazalt kullanılmıştır⁸⁶². Bölgede temini basit olan kireçtaşlarının deformesi oldukça kolay olduğu için tercih edilmez⁸⁶³. Ancak kireçtaşı ocaklarının alt tabakalarında nerdeyse mermer kadar sert ama işlemesi de kolay olan kireçtaşı Geç Hitit Karkamış mimarisinde tercih sebebi olmuştur⁸⁶⁴. Bazalt malzeme ise başka alanlardan getirilmiştir. Woolley bu bazalt temin alanı için Arap Pınar (Hadatu) güneyindeki yeri önerir⁸⁶⁵. Son dönem araştırmalar neticesinde bazalt kaynağı ve kabartmalı orthostatlar için Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesi önerilebilir⁸⁶⁶.

3.5.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

⁸⁵⁵ Woolley, 1921: 143.

⁸⁵⁶ Woolley, 1921: 143.

⁸⁵⁷ Woolley, 1921: 143.

⁸⁵⁸ Woolley, 1921: 143.

⁸⁵⁹ Woolley, 1921: 144.

⁸⁶⁰ Woolley, 1921: 143.

⁸⁶¹ Woolley, 1921: 146.

⁸⁶² Woolley, 1921: 144.

⁸⁶³ Woolley, 1921: 145.

⁸⁶⁴ Woolley, 1921: 145.

⁸⁶⁵ Woolley, 1921: 144-145.

⁸⁶⁶ Refik Duru, “Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi”, Ed. N. Karul, *Arkeoatlas-Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011a, s.388.

Hitit İmparatorluk Dönemi'nde bölgesel bir ayrıcalığa sahip olan Karkamış, Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından en önemli krallık halini almış ve bundan dolayı Erken Demir Çağı'nda (M.Ö. 1180'den itibaren) mimari faaliyetler büyük ölçüde tekrar şekillenmiştir⁸⁶⁷. M.Ö. 10. yy- 9. yüzyılın başında, Suhis-Katuwas hanedanlığının büyük çaplı mimari faaliyetlerinde kabartmalı orthostat bloklarının kullanıldığı bilinmektedir⁸⁶⁸.

Karkamış'ın Hitit dünyasındaki ayrıcalıklılığı, zengin orthostat programlarına da yansımıştır. Nitekim Karkamış kale yerleşmesi içerisinde, Su Kapısı, Kral Kapısı, Büyük Merdiven, Fırtına Tanrısı Tapınağı, Hilani yapısı, Kral Burcu ve Aşağı Saray meydanı çevresindeki duvarlarda orthostat bloklarının kullanıldığı bilinmektedir⁸⁶⁹.

Erken dönem mimari kalıntılardan olan Su Kapısı iki odalı, iki kuleli bir kapı geçiştir⁸⁷⁰ (Resim 18). Adını Fırat kıyısında olmasından kaynaklı almıştır. Kapı yapısının eğimli geçiş alanı üç adet çıkıntılı payandalar ile tahkim edilmiş olup, bu payandalarda sade ve kabartmalı orthostatlar kullanılmıştır⁸⁷¹. Kapının giriş bölümünde ise muhtemelen koruyucu kapı aslanları yer almaktaydı⁸⁷². Kabartmalı orthostatlarda kanatlı aslanlar, koruyucu boğa adam, boğa-aslan mücadelesi, ziyafet sahnesi, kutsal hayvanların çektiği arabasında Fırtına Tanrısı'na kurban sunumu-libasyon sahneleri yer almaktadır⁸⁷³. Karkamış-Su Kapısındaki Fırtına Tanrısı'na kurban ve kanının sunulması sahnesi; Arslantepe-Aslanlı Kapı kabartması⁸⁷⁴ ile oldukça benzerdir⁸⁷⁵.

Kale ile Aşağı Kenti birbirine bağlayan yapı, Aşağı Saray meydanının güney batısındaki alanda Woolley yönetimindeki kazılarda keşfedilen Kral Kapısıdır⁸⁷⁶. Kral Kapısının doğu kısmındaki duvarda Kubaba'nın öncülük ettiği ve onu ardışık olarak

⁸⁶⁷ Harmanşah, 2015: 71-72.

⁸⁶⁸ Harmanşah, 2015: 32.

⁸⁶⁹ Harmanşah, 2015: 184-196.

⁸⁷⁰ Harmanşah, 2015: 186.

⁸⁷¹ Harmanşah, 2015: 186.

⁸⁷² Harmanşah, 2015: 186.

⁸⁷³ Harmanşah, 2015: 186.

⁸⁷⁴ Akurgal, 2015: 154.

⁸⁷⁵ Harmanşah, 2015: 186.

⁸⁷⁶ Woolley ve Barnett, 1952: 192.

takip eden 15 rahibenin takip ettiği, alay geçidi sahnesi yer almaktadır⁸⁷⁷ (Resim 19). Kubaba aslanın taşıdığı tahtında oturmakta, sağ elinde ayna sol elinde nar taşımaktadır⁸⁷⁸. Rahibeler silindirik formlu polos giyerler, polosun arkasından vücudun arka kısmını kapatan uzun bir şal görülür⁸⁷⁹. Kadınların bu giyimleri Anadolu kadınlarmın giyimini hatırlatır⁸⁸⁰. Gözler ve kulaklar büyük, burun ve ağız ise orantılı betimlenmiştir⁸⁸¹. Bunların yanı sıra rahibeler gibi birbirini takip eder şekilde betimlenmiş, kısa etekli kurban taşıyıcı figürler betimlenmiştir⁸⁸². Tören alayındaki figürlerin birbirini takip eder şekilde ardışık betimlenmeleri, üslup bakımından Yazılıkaya-Tanrılar geçidi kaya kabartmasını anımsatır⁸⁸³. Benzer hayvan taşıyan figür, Karatepe-Aslantaş M.Ö. 8. yy. orthostatlarında da görülmekte; bu “omuzda kurbanlık boğa/buzağı taşıma olgusu” Arkaik Yunan sanatına da geçer⁸⁸⁴. Tören alayının betimlendiği kabartma duvarını doğuya doğru bir geçit kesmektedir⁸⁸⁵. Ömür Harmanşah, Hilani yapısının aksında bulunan bu geçit ve bu alandaki kabartmaları Hilani yapısı ile ilişkilendirilmiş, Hilani yapısının Kubaba Tapınağı olabileceğini düşünmektedir⁸⁸⁶. Kral Kapısının sövelerinde kullanılan yazıtlı örnekler burada devşirme olarak kullanılmış olup, tören alayının geçişine göndermede bulunur⁸⁸⁷.

Kral Kapısından Aşağı Saray meydanına doğru çıkarken doğu teras duvarında Kral Burcu yer almaktadır⁸⁸⁸. Bu alanın düzenlenmesinde kullanılan iki orthostatta müzisyenler betimlenmiştir⁸⁸⁹. Üslup olarak Alaca Höyük müzisyenlerini hatırlatsa da

⁸⁷⁷ Harmanşah, 2015: 191.

⁸⁷⁸ Akurgal, 2015: 271.

⁸⁷⁹ Akurgal, 2015: 97.

⁸⁸⁰ Akurgal, 2015: 97.

⁸⁸¹ Akurgal, 2015: 97.

⁸⁸² Akurgal, 2015: 270.

⁸⁸³ Akurgal, 2015: 324.

⁸⁸⁴ Akurgal, 2015: 324.

⁸⁸⁵ Harmanşah, 2015: 191.

⁸⁸⁶ Harmanşah, 2015: 191-193.

⁸⁸⁷ Harmanşah, 2015: 191.

⁸⁸⁸ Harmanşah, 2015: 191.

⁸⁸⁹ Harmanşah, 2015: 191.

buradaki betimleme özellikleri ve müzik aletlerinin çeşitliliği⁸⁹⁰ noktasında ayrılık gösterir.

Aşağı Saray meydanının güneybatısında Haberciler Duvarı yer almakta olup, bu cephe de kabartmalı orthostat bloklarıyla düzenlenmiştir⁸⁹¹. Kireçtaşı ve bazalt malzeme ile yapılan bu kabartmalı orthostatlarda genel olarak Assur etkisinde mitolojik kavramların (kuş başlı adamlar, boğa gövdeli insan başlı adamlar, insan vücutlu aslan başlı adamlar vb.)⁸⁹² yanı sıra hayvanlar da betimlenmiştir⁸⁹³ (Resim 20-21). Buradaki kuş başlı adamlar, betimleme bakımından birkaç ayrıntı (kanatlı ve elinde sepet olan Sakçagözü örneği) ile ayrılık gösterse de, Sakçagözü örneğiyle üslup bakımından oldukça benzerdir⁸⁹⁴.

Aşağı Saray meydanının batısındaki alanda uzanan duvar (Kabartmalı Uzun Duvar) üzerinde de kireçtaşı ve bazalt malzemeden yapılmış muntazam bir mimari-heykeltıraşlık uygulaması vardır⁸⁹⁵ (Resim 22). Üç sıra düzgün kesilmiş, düz yonulu taşlardan oluşan bir podyum üzerinde sıralanan orthostatların yüksekliği 2 m. civarındadır⁸⁹⁶. Orthostat sırasının güney kısmında askeri kuzey kısmında ise dini geçit alayı betimlenmiştir⁸⁹⁷. Ayrıca kireçtaşı malzemeden yapılmış II. Suhis' in yazıtı yer almaktadır⁸⁹⁸ (Resim 23). Birbirini takip eden tahkimatlı ve kısa etekli betimlenmiş piyadeler betimlenmiştir⁸⁹⁹ (Resim 24). Piyadelerin kuzeyinde II. Suhis' in siyasi ve inşa faaliyetlerini anlatan hiyeroglif yazıtı yer almaktadır⁹⁰⁰. Yazıtın kuzey devamında atlı savaş arabaları üzerindeki ok atan savaşçılar betimlenmiştir⁹⁰¹. Bu orthostatların birinde atın altında hayvan varken (Resim 25b) diğerinde ise vurulmuş düşman yer

⁸⁹⁰ Akurgal, 2015: 277.

⁸⁹¹ Harmanşah, 2015: 190-191.

⁸⁹² Akurgal, 2015: 278.

⁸⁹³ Woolley ve Barnett, 1952: 185-191.

⁸⁹⁴ Akurgal, 2015: 167.

⁸⁹⁵ Harmanşah, 2015: 187.

⁸⁹⁶ Harmanşah, 2015: 187.

⁸⁹⁷ Harmanşah, 2015: 187.

⁸⁹⁸ Harmanşah, 2015: 187.

⁸⁹⁹ Harmanşah, 2015: 187.

⁹⁰⁰ Harmanşah, 2015: 188-190.

⁹⁰¹ Harmanşah, 2015: 187.

alır⁹⁰² (Resim 25a). At ve insan betimleri Assur etkisinde olup, düşmanın sağ elini havada yumruk yapması hala Hitit etkilerinin devam ettiğinin göstergesidir⁹⁰³. Büyük merdiven yapısının batı istinat duvarının eklendiği yerde bu askeri geçiş alayının konusu aniden dinsel bir halini almaktadır⁹⁰⁴. Bir yazıt ve Suhis' in karısının oturur betimlendiği ve yazıtın yer aldığı orthostatta güney bölümle (II. Suhis' in yazıtıyla) konu bütünlüğü sağlanmıştır⁹⁰⁵. Suhis' in karısı karısının önünde (kuzyinde) Suriye tipi tanrıça ve onun kuzey kısmında ise Geç Hitit tipindeki tanrılar (Kubaba, Karhuhas?, Fırtına Tanrısı) yer almaktadır⁹⁰⁶. Ömür Harmanşah bu tanrılar geçidini, Fırtına Tanrısı Tapınağı ile ilişkilendirmiştir⁹⁰⁷.

Kabartmalı uzun duvarın kuzeydoğu bitişiğinde, Akropolise geçişi sağlayan anıtsal bir kapı ve Büyük Merdiven diye adlandırılan alanda çok sayıda Katuwas' a ait yazıtlı orthostat örnekleri bulunmuştur⁹⁰⁸. Bu yazıtlı örneklerde orthostat kullanımından da söz edildiği son dönem araştırmalarında kabul edilmiştir⁹⁰⁹.

Fırtına Tanrısı Tapınağının tek odadan oluşan mabet odasının içi ve dış yüzleri düzgün kesilmiş, oldukça ince yonulu kireçtaşı orthostatlar ile kaplanmıştır⁹¹⁰. Bu tapınağın bazalt orthostattan yapılan kapı sövelerinde Katuwas' ın inşa faaliyetlerinden (Fırtına Tanrısı Tapınağının yapımıyla alakalı) bahsedilmektedir⁹¹¹ (Resim 26).

Kral Kapısının doğu aksında yer alan Hilani yapısında da (Fırtına Tanrısı Tapınağındaki uygulamaya benzer) düzgün kesilmiş, ince yonulu orthostatların kullanıldığı saptanmıştır⁹¹².

⁹⁰² Akurgal, 2015: 288-289.

⁹⁰³ Akurgal, 2015: 288-289.

⁹⁰⁴ Harmanşah, 2015: 189.

⁹⁰⁵ Harmanşah, 2015: 189.

⁹⁰⁶ Harmanşah, 2015: 189.

⁹⁰⁷ Harmanşah, 2015: 190.

⁹⁰⁸ Harmanşah, 2015: 186.

⁹⁰⁹ Harmanşah, 2015: 187.

⁹¹⁰ Harmanşah, 2015: 190.

⁹¹¹ Harmanşah, 2015: 190.

⁹¹² Harmanşah, 2015: 192-293.

Karkamış Aşağı Kentin güney sınırında C evinin temel yapılarında da kaba yonulu (ancak aynı duvar bedenindeki diğer taşlara nazaran daha düzgün ve dikine uygulanmış) orthostat taşların kullanıldığı saptanmıştır⁹¹³ (Resim 27). Bu duvardaki uygulama, Troia VIIb2 tabakasındaki uygulamayı⁹¹⁴ andırması bakımından önemlidir⁹¹⁵. Benzer mimari teknikle inşa edilen⁹¹⁶ D ve E evlerinde bulunan çok sayıda kalıp yapımı ok uçları, İskit kültürüyle ilişkilendirilmiştir⁹¹⁷. Aşağı kent buluntularının yukarı kente göre farklılık göstermesi olağandır. Ancak hem D ve E yapılarındaki buluntular hem de C evindeki orthostat uygulamasının (Troia VIIb2 gibi) Balkan ve Kuzeybatı Pontus Bölgeleri etkili olduğu ihtimali göz önüne alındığında; Karkamış' ın farklı kültürleri de barındırarak, küçük bir yerde imparatorluk geleneğini devam ettirdiği varsayılabilir.

Woolley Tören Kapısı alanında yürüttüğü kazı sırasında, orthostat blokları ile kerpiç üst yapı arasında kömürleşen ahşap hatıl kalıntısını çıkarttığına hala orthostatların zıvana deliği içerisinde temiz kum ve kireç tozu olduğunu gözlemlemiştir⁹¹⁸. Bundan dolayı Woolley orthostatlar üzerindeki zıvana deliklerinin ahşap hatıl ile bağlantı amaçlı değil, taşların taşınabilmesi amaçlı yapıldığını öne sürer⁹¹⁹. Ancak bu orthostatların Tören Kapısı alanında ikincil kullanım olduğu göze alındığında; burada olmasa bile orijinal yerinde ahşaplar ile bağlantısının bu zıvana delikleriyle sağlandığı akla yatkındır⁹²⁰.

Karkamış mimarisinde kullanılan orthostatlar, Hattuşa' dan Karkamış' a kayan siyasi merkezde⁹²¹ Assur-Aram etkisiyle doğmuş Geç Hitit sanatının⁹²² en önemli

⁹¹³ Woolley, 1921: 146.

⁹¹⁴ Becks, 2002a: 47. ve Pieniazek-Sikora, 2002: 32.

⁹¹⁵ Naumann, 1975: 70-71.

⁹¹⁶ Bu yapılarda düzgün taş temel ve oldukça ince yonulu taşlardan oluşturulmuş merdiven yapısı vardır. Ancak orthostat bloklarına rastlanmaz.

⁹¹⁷ Şevket Dönmez, "Karkamış D ve E Konutları Üzerine Yeni Gözlemler", Ed. E. Genç ve D. Çelik, *Aykut Çınaroğlu'na Armağan/Studies in Honour of Aykut Çınaroğlu*, Ege Yayınları, Ankara, 2008, s.226-227.

⁹¹⁸ Naumann, 1975: 117.

⁹¹⁹ Naumann, 1975: 117.

⁹²⁰ Naumann, 1975: 117-118.

⁹²¹ Harmanşah, 2015: 71-72.

⁹²² Akurgal, 2015: 96-106.

örneklerindedir. Kamusal alanları süsleyen orthostatlar, Hitit İmparatorluğu' nun küllerinden doğan Karkamış Krallığı'nın mimari-heykeltıraşlık uygulamasıyla yapılan görsel propagandasıdır.

3.6. ZİNCİRLİ HÖYÜK (SAM'AL)

M.Ö. 1200'lü yıllarda Hitit İmparatorluğu' nun siyasi varlığının sona ermesinden sonra ortaya çıkan Geç Hitit Krallıkları arasında en önemlilerden birisi de Zincirli merkezli Sam'al Krallığı'dır⁹²³. Geç-Hitit ve Demir Çağı mimarisinde orthostatın kullanılmış olması bakımından da önem arz etmektedir⁹²⁴.

3.6.1. Konumu

Sam'al-Zincirli yerleşmesi günümüz Gaziantep ili, İslahiye ilçesi, Zincirli köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Amanos Dağları' nın doğu eteğinde ve Beylan Geçidi' nin oldukça yakınında yer alan yerleşmenin güneyinden Karasu Nehri geçmektedir⁹²⁵. Kilikya Kapısı ve Yukarı Fırat Vadisi yoluyla Anadolu ve Mezopotamya ticari yollarına yakın bir konumda yer alması bakımından stratejik öneme sahiptir⁹²⁶.

3.6.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Zincirli Höyük' teki ilk arkeolojik incelemeleri 1883 yılında Osman Hamdi Bey yapmış olup sekiz adet kabartmalı taş levhaları açığa çıkartmıştır⁹²⁷. Yerleşmede daha kapsamlı araştırma ve kazı çalışmaları 1888 yılında Alman Karl Humann ile Felix von

⁹²³ Cengiz Demirel, *Geç Hitit Şehir Devletleri'nden Sam'al(M.Ö.1200-600)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2012, s. 83.

⁹²⁴ John Garstang, *The Land Of The Hittites, An Account Of Recent Explorations and Discoveries In Asia Minor*, Constable and Company Ltd, London, 1910, s.13.

⁹²⁵ John Garstang, *The Hittite Empire*, Constable and Company Ltd, London, 1929, s.237.

⁹²⁶ Demirel, 2012: 67.

⁹²⁷ Özyar, 2011: 376.

Luschan yönetiminde sürdürülmüştür⁹²⁸. Bu çalışmalar neticesinde kent planı büyük ölçüde belirlenmiştir.

Zincirli Höyük son dönem kazı çalışmaları ise Chicago Üniversitesi'nden Prof. Dr. David Schloen başkanlığındaki ekip tarafından devam ettirilmektedir⁹²⁹.

3.6.3. Tabakalanma

Alman kazı ekibi tarafından sürdürülen çalışmalar neticesinde Zincirli Höyük' te M.Ö.2500 tarihinden itibaren yerleşimin varlığı tespit edilmiştir⁹³⁰. M.Ö. 2500-1500 yılları arasında 8 hektarlık bir alana yayılan yerleşim, 1500-900 yılları arasında ise küçük bir köy görünümünde olduğu düşünülmektedir⁹³¹. M.Ö. 9. yy' da kent oldukça önemli bir yerleşim yeri haline gelmiş ve toplamda 40 hektarlık bir alana yayılmıştır⁹³².

3.6.4. Mimari

Zincirli yerleşmesi iç kale ve aşağı kent olarak yerleşim gören ve kenti tümüyle çevreleyen dairesel planlı çift savunma duvarı⁹³³ ile dikkat çekmektedir⁹³⁴. 2,2 km. uzunluğunda, 3 m. kalınlığında, korunabilen yüksekliği 3 m. civarında olan dış savunma duvarının temel ve alt bölümünde büyük boyutlu taşlar kullanılmış, duvarın üst bölümü ise (günümüze ulaşmayan) kerpiç malzeme ile yükseltilmiştir⁹³⁵. Bahsi geçen duvar üzerine eşit aralıklarla 100 adet kule inşa edilerek kentin tahkimatı güçlendirilmiştir⁹³⁶.

Dış savunma duvarı ile aynı mimari özelliği taşıyan iç savunma duvarının inşası ise dış surdan içeri geçmeyi başarabilen düşmanın söz konusu iki duvar arasına sıkıştırılması amaçlanarak inşa edilmiştir⁹³⁷.

⁹²⁸ Özyar, 2011: 376.

⁹²⁹ David Schloen ve Virginia R. Hermann, "Zincirli Höyük Excavations 2015", 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, 2017, s.173-187.

⁹³⁰ Demirel, 2012: 71.

⁹³¹ Demirel, 2012: 71.

⁹³² Demirel, 2012: 71.

⁹³³ Garstang, 1910: 271.

⁹³⁴ Özyar, 2011: 376.

⁹³⁵ Demirel, 2012: 72.

⁹³⁶ Demirel, 2012: 72.

⁹³⁷ Demirel, 2012: 72.

Kente giriş, dış surun güney, batı ve kuzeydoğu kısımlarına inşa edilmiş kapılardan sağlanmıştır. Benzer şekilde iç kale yerleşmesi de surla çevrilmiş ve surun güney kısmındaki kapı üzerinden iç kaleye geçiş sağlanmıştır⁹³⁸. Sanduka tipi bir mimari planı andıran kapıların inşasında düz kesilmiş büyük bloklar çift sıra tekniği ile örülerek orta kısımlardaki ise daha küçük boyutlu moloz ve çakıl malzeme ile yer yer kerpiç kullanılarak doldurulmuştur⁹³⁹. Dış sur üzerindeki güney kapı kabartma orthostatlar kullanılmış ve anıtsal bir nitelik kazandırılmıştır. İç kale üzerindeki güney kapıdan içeri doğru rampa taşlar döşeli ve üzeri muhtemelen alçı gibi bir malzeme ile kaplanarak pürüzsüz bir yüzey oluşturulmuştur. Bu uygulama ile hem yola görsellik kazandırılmış olmalı hem de düşmanın ayakta durmasını zorlaştıracak bir zemin oluşturulmuştur⁹⁴⁰.

Zincirli' de yapılan arkeolojik kazı çalışmaları ağırlıklı olarak iç kale bölümünde ve anıtsal nitelikteki yapılarda yoğunlaştırılmış olmasından kaynaklı özellikle aşağı şehir sivil yapılaşması hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır⁹⁴¹. İç kale yerleşmesinde yapılan kazı çalışmaları neticesinde anıtsal nitelikteki yapılar büyük ölçüde açığa çıkartılmış ve tanımlanmıştır. Orta ölçekli taş malzeme ve yer yer ahşap atkılarının da kullanıldığı söz konusu bu yapılar dörtgen planlı birbirine bitişik ve özellikle doğu kısımdaki alanda arka duvarları ortak ve penceresiz olarak inşa edilerek güvenlik arttırılmıştır⁹⁴². Ortak bir avluya açılan odalardan oluşan bu anıtsal nitelikteki yapı kompleksinin M.Ö. 2. binyıldan itibaren Hitit mimarisinin karakteristik bir ögesi olduğu bilinmektedir. Hitit mimari geleneğinin Sam'al da devam ettiği söylenebilir; ancak bazıları kabartma ile bezenmiş olan bu yapılarda üslup bakımından M.Ö. 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Assur etkisi de oldukça belirgindir⁹⁴³.

⁹³⁸ Özyar, 2011: 376.

⁹³⁹ Marina Pucci, *Functional Analysis of Space in Syro-Hittite Architecture*, Hadrian Books Ltd., Oxford, 2008, s. 17-23.

⁹⁴⁰ Demirel, 2012: 76.

⁹⁴¹ Demirel, 2012: 71.

⁹⁴² Garstang, 1910: 272, 273.

⁹⁴³ Özyar, 2011: 376.

Zincirli' de yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan loğ taşının varlığı dikkate alındığında, evlerin üst örtüsü çalılar ile sıkıştırılmış düz toprak örtü ile kapatılmış olmalıdır⁹⁴⁴.

3.6.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Zincirli Höyük (Sam'al) yerleşmesinde sürdürülen kazı çalışmalarında orthostatın bazı hilani yapılarının giriş kısımlarında, kentin güney kapısında ve iç kalenin dış kapısında kullanıldığı saptanmıştır⁹⁴⁵.

Aşağı Şehirden kente girişi sağlayan anıtsal nitelikteki güney kapısı, kente girişi sağlayan kapılar arasında en büyük olanıdır⁹⁴⁶. Çift sur sistemi ile örülmüş olan güney sur duvarı üzerine, dörtgen planlı her ikisi de ikişer adet kule ve ortada ise boş alan⁹⁴⁷ ile kent güvenliğinin arttırılması amaçlanarak inşa edilmiştir. Güney kapının iç kısımda yer alan güney cephesinin her iki yanı da ince yonulu ve üzerinde kabartmalar olan orthostat blokları ile kaplanmıştır⁹⁴⁸. Kulelerin güney yüzleri ise düz yonulu düz yüzlü orthostat blokları ile kaplanmıştır⁹⁴⁹. Kabartmalı orthostatlar hem mimari dizilişleri hem de bezeme özelliği bakımından bir ahenk ve simetrik bir anlayış hâkimdir⁹⁵⁰. Giriş kapısının her iki yanında da aslan betimlemeleri yer alır ve her iki aslanın yan sırasında ise benzer şekilde bezenmiş ayakta grifon figürleri yer almaktadır⁹⁵¹. Mitolojik yaratıklar, av sahneleri ve ayakta betimlenen erkek figürlerinin hareketliliği giriş alanındaki boşluğu görsel olarak doldurmakta ve koruyucu bir işlev üstlenmektedirler⁹⁵²

⁹⁴⁴ Darga, 1985: 124.

⁹⁴⁵ Özyar, 2011: 376.

⁹⁴⁶ Marina Pucci, "Founding and Planing a New Town: The Southern Town Gate at Zincirli", Ed. P. Ciafardoni ve D. Giannesi, *From the Treasures of Syria-Essays on Art and Archaeology in Honour of Stefania Mazzoni*, Nederlands Institut Voor Het Nabije Oosten, Leiden, 2015, s. 38.

⁹⁴⁷ Pucci, 2015: 38-40.

⁹⁴⁸ Pucci, 2015: 39.

⁹⁴⁹ Pucci, 2015: 44.

⁹⁵⁰ Şükrü Özudoğru, *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Likya İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Antalya, 2008, s.92.

⁹⁵¹ Pucci, 2015: 44-45.

⁹⁵² Pucci, 2015: 44.

(Resim 28). Söz konusu kabartmaların betimleme özellikleri dikkate alındığında, orthostatlar M.Ö. 10-9. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir⁹⁵³.

Zincirli yerleşmesinde orthostat bloklarının mimaride kullanıldığı bir diğer yapı ise iç kalenin (güney kısmında yer alan ve iç kaleye geçişi sağlayan tek kapı) dış kapı yapısıdır⁹⁵⁴ (Resim 29-30). Yüksekliği 4 metrenin üzerinde olan kapının (iç kaleye geçişi sağlayan) iki adet eşik yapısı bulunmakta ve dışa taşkın dörtgen planda inşa edilmiş kuleler ile tahkimatı güçlendirilmiştir⁹⁵⁵. Yapının temeli düz yonulu taşlar ile güçlendirilerek, bu düzenlenmiş zemin üzerine ise kabartmalı orthostatlar yerleştirilmiştir. Orthostatların yapıya aplikasyonunu sağlamak ve blokların taşınması amacıyla hem levhalarda hem de duvar bloklarında dübel deliklerinin olması dikkate alındığında orthostatlar, söz konusu yapı ile aynı dönemde inşa edilmiş olmalıdır⁹⁵⁶. Orthostatların betimleme özellikleri dikkate alındığında M.Ö. 10. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁹⁵⁷. Orthostatlar üzerinde, savaşçılar, hayvan figürleri (aslan, boğa, dağ keçisi), mitolojik varlıklar betimlenmiştir. Bir atın çektiği savaş arabasındaki savaşçıların mücadelesinin sahnelenmesi iki blok üzerine konu bütünlüğü sağlanarak işlenmiştir⁹⁵⁸ (Resim 31). İç kale kapısının orthostat blokları ile bezenmiş olması kapıya hem görsellik kazandırmış olmasının yanı sıra kentin siyasi-askeri gücü de vurgulanılmış ve nihayetinde mitolojik varlıklar ile de manevi bir koruma işlevi üstlendiğini söylemek mümkündür.

Zincirli Hilani 3 ve 4 numaralı yapılarda da orthostat blokları kullanılmıştır. Söz konusu bu kabartma tasvirleri kent kralına önemli konuları rapor eden yazman, krala müzik ziyafeti icra eden alay ve sunum sahneleri olarak özetlenebilir⁹⁵⁹ (Resim 32-33).

Zincirli mimari düzenlemesinde ve orthostatlarının betimleme ve üslup özelliklerinde Assur etkisi (kulak önüne sarkan saç betimi, kavisli burun, Aram tarzı

⁹⁵³ Pucci, 2015: 57-59.

⁹⁵⁴ Pucci, 2008: 18.

⁹⁵⁵ Pucci, 2008: 18.

⁹⁵⁶ Pucci, 2008: 18.

⁹⁵⁷ Pucci, 2008: 20.

⁹⁵⁸ Garstang, 1929: 245-247.

⁹⁵⁹ Alessandra Gilibert, A., (2011), *Syro-Hittite Monumental Art and the Archaeology of Performance, The Stone Reliefs at Carchemish and Zincirli in the Earlier First Millenium BCE*, Walter de Gruyter GmbH&Co, Berlin, 2011, s.85-90.

tiara takmaları gibi⁹⁶⁰) yadsınamaz⁹⁶¹. Ancak Hitit sanatı etkileri de (kısa kitonlu figürler⁹⁶², İnandık vazosunda da olduğu gibi birbirini takip eder şekilde betimlenmiş sunum yapan figürler gibi) büyük ölçüde hala göze çarpmaktadır. Zincirli orthostatlarının görsel bellekteki etkisi, mimari dizilimi ve betimlemesindeki ahenkle sınırlı kalmayıp aynı zamanda bu bloklar boyanarak⁹⁶³ betimlemelere derinlik kazandırılmıştır.

3.7. ARSLANTEPE

Adını yöre halkının Malatya ile Fırat Nehri arasında bulduğu kapı aslanı heykelinden almakta ve 1894 yılından beri böyle anılmaktadır⁹⁶⁴. Hitit kaynaklarında ise Malitiya, Melid, Meliddu olarak geçmektedir⁹⁶⁵. Arslantepe mimarisinde kullanılan Geç Hitit tarzındaki orthostatların kullanılmış olması bakımından önemlidir⁹⁶⁶.

3.7.1. Konumu

Arslantepe, günümüz Malatya ilinin sınırları içerisinde, Torosların kuzeyindeki Malatya Ovası'nda⁹⁶⁷ ve Fırat Nehri' ne oldukça yakın bir yerde yer almaktadır⁹⁶⁸. Assur ticaret güzergahının yakının da yer alan Arslantepe, Assur kolonilerine katılmayarak özerk bir ticari oluşum sergilemiştir⁹⁶⁹. Bulunduğu konum itibariyle bakır

⁹⁶⁰ Akurgal, 2015: 99-100.

⁹⁶¹ Pucci, 2008: 175-176.

⁹⁶² Garstang, 1929: 242.

⁹⁶³ Naumann, 1975:123.

⁹⁶⁴ Naumann, 1975: 28.

⁹⁶⁵ Marcella Frangipane, "Arslantepe-Malatya: A Prehistoric and Early Historic Center in Eastern Anatolia", Ed. G. McMahon, ve S. Steadman, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, Oxford University Press, Oxford, 2011, s.968.

⁹⁶⁶ Akurgal, 2015: 96-99.

⁹⁶⁷ Marcella Frangipane, "Arslantepe-Melid-Malatya", Ed. G. P. Carratelli, *Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme- Türkiye'deki İtalyan Kazıları*, Çev. E. Özbayoğlu, Ankara İtalyan Kültür Heyeti, Ankara, 1993, s.31.

⁹⁶⁸ Marcella Frangipane, "Arslantepe", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011a, s. 134.

⁹⁶⁹ Frangipane, 1993: 65.

maden yataklarına yakın bir yerde yer alması⁹⁷⁰ hem de Hitit İmparatorluğu'nun doğu sınırında yer alması bakımından önemli yerleşmedir⁹⁷¹. Nitekim höyükteki veriler Anadolu merkezi, Kafkasya, Suriye ve Kuzey Mezopotamya bölgeleri ile ilişkisini kanıtlamaktadır⁹⁷².

3.7.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Arslantep'e de ilk arkeolojik araştırmalar Louis Delaporte başkanlığındaki bir ekip tarafından 1932-1939 yılları arasında yapılmış olup, Geç Hitit dönemi sarayı ve Aslanlı Kapı bu dönemde keşfedilmiştir⁹⁷³. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ara verilen çalışmalara (Delaporte bu savaş zamanın ölmüştür), 1950'lerin başına kadar Claude Schaeffer başkanlığında sürdürülmüştür⁹⁷⁴.

1961 yılında Hititolog Piero Meriggi ve Salvatore Puglisi yönetiminde başlatılan kazılar⁹⁷⁵, halen İtalyan kazı ekibi tarafından Marcella Frangipane başkanlığında devam etmektedir.

3.7.3. Tabakalanma

M.Ö. 5. binyıla kadar uzanan höyük yerleşimi, Kalkolitik, Tunç, Hitit ve Geç Hitit devirleri boyunca neredeyse kesintisiz olarak yerleşim görmüştür. Ayrıca Roma ve Bizans kalıntı tabakalarının da varlığı höyükte izlenebilmektedir⁹⁷⁶.

3.7.4. Mimari

Kalkolitik Dönem Arslantepe mimarisi, Anadolu'da tipte birbirine yapışık şekilde inşa edilmiş yapı kompleksinden oluşmaktadır⁹⁷⁷. Bu dönemde taş ve tuğla malzemeden oluşturulan bir platform üzerinde yükselen tapınak yapısı vardır⁹⁷⁸.

⁹⁷⁰ Nocera ve Palmieri, 2011: 150-151.

⁹⁷¹ Frangipane, 1993: 65.

⁹⁷² Alba Palmieri ve Marcella Frangipane, "The 1988 Campaign at Arslantepe, Malatya, 11. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.1, 1990, s.191-192.

⁹⁷³ Frangipane, 1993: 32.

⁹⁷⁴ Frangipane, 1993: 33.

⁹⁷⁵ Frangipane, 1993: 33.

⁹⁷⁶ Frangipane, 2011a: 134.

Kalkolitik Dönem mimarisinden itibaren görülen taş temeller üzerine kerpiç duvar uygulaması⁹⁷⁹ M.Ö. 2. binyılda da görülmektedir⁹⁸⁰. Hitit Dönemi'nde kent kapısının her iki yanında alt kısımları büyük taş temeller ile oluşturularak üst kısımları kerpiç ile yükseltileen dörtgen planlı kuleler inşa edilmiştir⁹⁸¹. Birbiri ile bağlantılı dörtgen kule uygulaması Orta Anadolu'nun tipik mimari öğelerinden olup, toprak malzemededen yapılan sur duvarları ise, erken dönem tabakalarında da görüldüğü üzere Suriye-Mezopotamya karakterli olmalıdır⁹⁸². Hitit İmparatorluk Dönemi'nde kent girişi düzenlemesi tekrar düzenlenmiş olup, Hitit merkezlerindeki geçitlere benzer imparatorluk kapısı inşa edilmiştir⁹⁸³. Bu dönemde sur duvarları taş temelli kerpiç malzemededen yapılmıştır⁹⁸⁴.

Arslantepede mimarisinde Hitit poternlerini andırır şekilde büyük taşlarla yalancı bir tonoz sistemiyle örülmüş yapı vardır⁹⁸⁵. İçerisine bir merdiven döşemiyle inilen yapının giriş kısmı sur yapısından daha yukarıda kaldığından dolayı su kaynağı ile ilişkilendirilmiştir⁹⁸⁶.

Hitit İmparatorluğu' nun dağılmasından sonra bölgesel bir yönetim merkezi olan yerleşmede Erken Demir Çağı' nda yangın tabakasının varlığı saptanmıştır⁹⁸⁷. Bu tahribatın arkasından kente giriş kapısı ve sur duvarları tekrar düzenlenerek kerpiç sur duvarı inşa edilmiştir.⁹⁸⁸

⁹⁷⁷ Marcella Frangipane, "Son Kalkolitik Çağ, Doğu Anadolu", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: ArkeoAtlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2011b, s. 136.

⁹⁷⁸ Frangipane, 2011b: 128.

⁹⁷⁹ Frangipane, 1993: 38.

⁹⁸⁰ Frangipane, 1993: 65.

⁹⁸¹ Frangipane, 1993: 65.

⁹⁸² Frangipane, 1993: 65.

⁹⁸³ Frangipane, 1993: 66.

⁹⁸⁴ Frangipane, 1993: 66.

⁹⁸⁵ Frangipane, 1993: 66.

⁹⁸⁶ Frangipane, 1993: 66.

⁹⁸⁷ Frangipane, 1993: 67.

⁹⁸⁸ Frangipane, 1993: 67.

Arslantepe Kale Kapısı M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir⁹⁸⁹. Kalınlığı net olarak saptanamayan geçit duvarının üzerinde kulelerin olduğu tahmin edilmektedir⁹⁹⁰. Kent kapısının geçiş kısmında (karşılıklı inşa edilmiş çıkıntılar ile oluşturulmuş) üç adet kapı geçidi bulunmaktadır⁹⁹¹. Alalakh örneğini andıran bu Kuzey Suriye tipi geçit uygulamasının doğuda Anadolu içlerine kadar yayılmış olması bakımından önemlidir⁹⁹².

M.Ö. 1. bin mimarisinde yerleşim ev tipi mimari dağılım göstermektedir⁹⁹³. Anıtsal nitelikte duvar kalınlığı 1,60 metreye ulaşan ve saray olarak tanımlanan yapının taş temeli saptanmıştır⁹⁹⁴.

3.7.5. Orthostatın Mimari Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Delaporte başkanlığında yürütülen ilk dönem Arslantepe kazı çalışmalarında 10. yüzyıla tarihlendirilen saray yapısı ve “Aslanlı Kapı” olarak da bilinen geçit açığa çıkartılmıştır⁹⁹⁵. Saray girişinin her iki yanında da yüksek kabartma şeklinde yontulmuş ve yuvarlak betimlenmiş olan baş kısımları ise dışarıda yapılmıştır⁹⁹⁶. Hem Aslanlı Kapı hem de avlunun duvarları alçak kabartma şeklinde işlenmiş bloklar ile süslenmiştir⁹⁹⁷. Arslantepe’deki bu mimari-heykeltıraşlık kompozisyonu, Geç Hitit sanatının doğudaki temsilcisi niteliğindedir⁹⁹⁸.

Arslantepe Aslanlı Kapı duvarındaki kabartmalarda ağırlıklı olarak sunum ve kurban sahneleri konu edinilmiştir⁹⁹⁹. Kurban ve sunum konulu kabartmalarda Kral Sulumeli, Fırtına Tanrısı’na kurban ettiği boğanın kanını akıtarak (libasyon)

⁹⁸⁹ Naumann, 1975: 309.

⁹⁹⁰ Naumann, 1975: 309

⁹⁹¹ Naumann, 1975: 308.

⁹⁹² Naumann, 1975: 309.

⁹⁹³ Frangipane, 1993: 67.

⁹⁹⁴ Frangipane, 1993: 67.

⁹⁹⁵ Frangipane, 1993: 32.

⁹⁹⁶ Frangipane, 1993: 32.

⁹⁹⁷ Frangipane, 1993: 32-33.

⁹⁹⁸ Frangipane, 1993: 33.

⁹⁹⁹ Akurgal, 2015: 264-267.

sunmaktadır¹⁰⁰⁰ (Resim 34). Çoğu örnekte kurban edilen hayvan hemen kralın arkasında betimlenmiştir¹⁰⁰¹. Kral, Alacahöyük örneğindeki gibi benzer bir tipte, rahip-kral formunda (uzun tören elbisesiyle ve ucu kıvrık asasıyla) betimlenmiştir¹⁰⁰². Kutsal öküzlüğünün çektiği arabada ve arabadan inmiş şekilde ayakta betimlenen Fırtına Tanrısı, Hitit İmparatorluk Dönemi betimlemelerine oldukça benzerdir¹⁰⁰³.

Arslantepede kabartmalarındaki Hitit geleneği dışında yeniliklerde görülmektedir¹⁰⁰⁴. Fırtına Tanrısının başlığındaki ponpon, kralın saçının alın ve ensede kıvrım yapması Hitit geleneğinin dışında olan yenilikler arasındadır¹⁰⁰⁵. Bir diğer yenilik ise diğer kurban ve sunum sahnelerinin olduğu bloklarda kralın tanrıyı açık elle selamlamasıdır¹⁰⁰⁶. Hitit geleneğinde işlevi olmayan el havada yumruk şeklinde betimlenirken, açık elle selamlama Assur etkisidir¹⁰⁰⁷.

Arslantepede orthostatlarında hiyeroglif yazıtlar yer alması bakımından da önemlidir. Örneğin kurban ve sunum sahnelerinde betimlenen Malatya kralının adının “Sulumeli” olduğu kralın üzerinde kabartma şeklindeki hiyeroglif yazıttan anlaşılmaktadır¹⁰⁰⁸ (Resim 34).

Arslantepede’de sürdürülen yeni dönem kazılarında iki adet kabartmalı orthostat bloğu açığa çıkartılmıştır¹⁰⁰⁹ (Resim 35-36). Söz konusu bu kabartmalı orthostatlar, höyüğün kuzeydoğu kısmında yer alan Aslanlı Kapı tabakasının altında (Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasının hemen ardından çıkan ciddi bir yangınla tahrip olan taş temelli kerpiç sur duvarının oradan¹⁰¹⁰) çıkmıştır¹⁰¹¹. Liverani bu orthostat bloklarını Aslanlı Kapı orthostatlarına benzeterek, bu blokların kent kapısına ait bir düzenlemede

¹⁰⁰⁰ Akurgal, 2015: 154.

¹⁰⁰¹ Akurgal, 2015: 154, 265-266.

¹⁰⁰² Akurgal, 2015: 96, 154.

¹⁰⁰³ Akurgal, 2015: 96, 154, 223.

¹⁰⁰⁴ Akurgal, 2015: 96, 154.

¹⁰⁰⁵ Akurgal, 2015: 154, 155, 265.

¹⁰⁰⁶ Akurgal, 2015: 154, 155, 265.

¹⁰⁰⁷ Akurgal, 2015: 154.

¹⁰⁰⁸ Akurgal, 2015: 154.

¹⁰⁰⁹ Mario Liverani, “Arslantepede in The Neo-Hittite Period”, *Origini: Preistoria e Protostoria Delle Civiltà Antiche*, S.XXXIV, 2012, s.337.

¹⁰¹⁰ Frangipane, 1993: 67.

¹⁰¹¹ Liverani, 2012: 337.

kullanıldığını düşünmektedir¹⁰¹². Açığa çıkartılan blokların birinde; ayakta karşılıklı kuş başlı betimlenen figürlerin bir elinde kısa ucu kıvrık sopa, diğer elinde ise şimşek demeti yer almaktadır¹⁰¹³. Merkezde ise kutsal ağaç görülmektedir¹⁰¹⁴. Söz konusu bu sahne Sakçagözü orthostatlarını da anımsatmaktadır¹⁰¹⁵.

Arslantepe orthostatları, Aslanlı Kapı inşa faaliyetlerinde ikincil olarak kullanım görmüş olmalıdırlar¹⁰¹⁶. Nitekim orthostatlar üslup bakımından M.Ö. 12-11. yüzyıllara tarihlendirilmekte olup, Aslanlı Kapı için bu tarih stratigrafik sorun teşkil eder¹⁰¹⁷. Ayrıca son dönem kazılarda bulunan orthostatların Aslanlı Kapı tabakasının daha altındaki bir tabakadan bulunmuş olması ve Aslanlı Kapı alanındaki orthostatlarla aynı stilde olması bu durumu destekler niteliktedir¹⁰¹⁸. Tüm bu çıkarımlar neticesinde; Arslantepe'nin Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından hemen sonra önemli bir yönetim merkezi olduğu anlaşılmakta olup, (Arslantepe orthostatları ve M.Ö. 12-11 yy. inşa faaliyetleri) Erken Demir Çağı'nda Geç Hitit sanatı ve mimari-heykeltıraşlık uygulaması hakkında bilgi vermektedir.

3.8. KARATEPE-ASLANTAŞ (AZATİWATAYA)

Karatepe-Aslantaş kalesi, M.Ö. 8- 7. yüzyılın başında¹⁰¹⁹, Kilikya Suriye Hitit Kralı Adanawalı Azatiwas tarafından kurulmuş olup, bu kaleye kendi ismini vererek buraya Azatiwataya demiştir¹⁰²⁰. Geç Hitit mimari-heykeltıraşlık kompozisyonunun en önemli temsilcilerinden olması bakımından önemlidir.

3.8.1. Konumu

¹⁰¹² Liverani, 2012: 338.

¹⁰¹³ Liverani, 2012: 339, (fig.5b).

¹⁰¹⁴ Liverani, 2012: 339, (fig.5b).

¹⁰¹⁵ Garstang, 1910: 303.

¹⁰¹⁶ Harmanşah, 2015: 83.

¹⁰¹⁷ Harmanşah, 2015: 83.

¹⁰¹⁸ Liverani, 2012: 337-338.

¹⁰¹⁹ Harmanşah, 2015: 152.

¹⁰²⁰ Harmanşah, 2015: 22.

Karatepe-Aslantaş kalesi, günümüz Osmaniye ili, Kadirli ilçesinin yaklaşık 21 km. doğusunda, Osmaniye' nin km. kuzeyinde ve Adana' nın ise 125 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır¹⁰²¹.

Kale, tarihöncesi çağlardan kalma kervan yolu, Akyol ve doğusunda yer alan Ceyhan Nehri' ne de hâkim bir konumda yükselmektedir¹⁰²². Doğu Akdeniz bölgesini, Toroslardaki geçitler üzerinden İç Anadolu'ya bağlayan kara yolunu, güneyindeki ovaları kontrol edebilen bir konumdadır¹⁰²³. Özetle; Suriye-Akdeniz ve Anadolu deniz ve kara ticaretini kontrol edebilecek konumda olması itibariyle stratejik bir öneme sahiptir. Bu stratejik öneminden dolayı Azatiwatas burada deyim yerindeyse büyük bir karakol kurar.

3.8.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Karatepe-Aslantaş' ın arkeoloji dünyasına tanıtılma öyküsü; 1945 yılında içinde Halet Çambel, Muhibbe Darga gibi arkeologlarında olduğu, Helmuth Theodor Bossert yönetimindeki bir ekip tarafından Geç Hitit İmparatorluğu zamanındaki eski Hitit kervan yollarını araştırma çalışmalarıyla başlar¹⁰²⁴. Köylülerin aslan söylencesinin konusu olan aslan heykelini ekip ancak 1946 yılında keşfedebilir¹⁰²⁵. Kalenin Aslantaş adı da bu heykelden dolayı gelmektedir.

Karatepe-Aslantaş kalesindeki bilimsel nitelikteki ilk kazı çalışmaları 1947 yılında, H. Th. Bossert ve U. Bahadır Alkım yönetiminde başlamıştır¹⁰²⁶. Kısıtlı imkânlarla sürdürülen kazı çalışmaları, Bossert tarafından 1951 yılında sonlandırılmış, açığa çıkartılan eserlerin korunması ve restorasyonuna başlanması amaçlanmıştır¹⁰²⁷.

¹⁰²¹ Halet Çambel, "Karatepe-Aslantaş Öyküsü / The Story of Karatepe-Aslantaş", Ed. F. Canpolat, *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittite World, Yapı Kredi Yayınları*, 4. Baskı, İstanbul, 2006, s.128-129.

¹⁰²² Çambel, 2006: 129.

¹⁰²³ Çambel, 2006: 129.

¹⁰²⁴ Çambel, 2006: 122.

¹⁰²⁵ Çambel, 2006: 126.

¹⁰²⁶ Çambel, 2006: 127.

¹⁰²⁷ Çambel, 2006: 134-135.

Türkiye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Romen Istituto Centrale de Restauro' nun (ICR) ortak projesi ile Halet Çambel' in de içinde olduğu koruma ve onarım çalışmaları 1952-1957 yılları arasında devam etmiştir¹⁰²⁸. 1987 yılında Halet Çambel ve ekibi tarafından kısıtlı bir çalışma tekrar yapılabılmıştır. Halet Çambel tarafından deyim yerindeyse son nefesine kadar devam eden Karatepe-Aslantaş çalışmaları nihayetinde, kale bugün açık hava müzesi olarak ziyarete açıktır.

3.8.3. Tabakalanma

Karatepe-Aslantaş bir yerleşime açık höyük değil, tepe üstü bir kale yapısı olmasından kaynaklı olarak tabakalanma inşa faaliyetlerinin evrelerine göre düşünülmelidir. İlk yapı evresini sur duvarı, giriş kapıları, saray ve kutsal yapılar kapsamaktadır¹⁰²⁹. Sonraki evredeki faaliyetler ise giriş kapılarının düzenlenmesi ve taş temel duvarı altındaki örme duvar uygulamaları olarak özetlenebilir¹⁰³⁰.

Karatepe-Aslantaş (Azatiwataya) kalesi, bölgenin siyasi coğrafyası, yazıtlar ve buluntular dikkate alındığında M.Ö. 8 yüzyılın sonundan¹⁰³¹ Orta Demir Çağı'na kadar kullanım görmüş olmalıdır¹⁰³².

3.8.4. Mimari

Karatepe-Aslantaş, Geç Hitit Dönemi içerisinde en geç döneme tarihlendirilen bir kale yapısıdır¹⁰³³. Bir kaya kalesi olan Karatepe-Aslantaş, topografik yapılaşma bakımından Boğazköy-Büyükkale ile oldukça benzerlik göstermektedir¹⁰³⁴.

195 x 375 metrelik bir alanı kapsayan Karatepe-Aslantaş kalesinin çevresi, düzenli aralıklarla (17-23 m.)¹⁰³⁵ yerleştirilen 4,80 x 9,60 m. boyutlarında¹⁰³⁶ kare

¹⁰²⁸ Çambel, 2006: 136-137.

¹⁰²⁹ Ayşe Muhibbe Darga, *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları-Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul, 1992, s.335.

¹⁰³⁰ Darga, 1992: 335.

¹⁰³¹ Harmanşah, 2015: 152.

¹⁰³² Darga, 1992: 335-337.

¹⁰³³ Naumann, 1975: 343.

¹⁰³⁴ Naumann, 1975: 343-344.

¹⁰³⁵ Naumann, 1975: 277.

kuleler ile desteklenmiş, topografyaya göre seyri değişkenlik gösteren¹⁰³⁷ (poligonal) bir duvar ile korunmaya alınmıştır¹⁰³⁸. Ayrıca kalede sur duvarını andıran, kuleler ile desteklenmiş rampalar bulunmaktadır¹⁰³⁹.

Kaleye giriş kuzeydoğudaki Kuzey Kapı ve güneybatıdaki Güney Kapı adı verilen yapılardan sağlanmaktadır¹⁰⁴⁰. Kapılar plan ve yapım tekniği açısından Geç Hitit-Kuzey Suriye yapı geleneğinin dışında, topografyadan kaynaklı farklı bir gelişim göstermişlerdir¹⁰⁴¹. Daha düzgün bir planda inşa edilen Kuzey Kapısı; 13 m. derinliğe kadar ulaşan, aralarında 5 m. mesafe olan karşılıklı iki kule ile desteklenmiştir¹⁰⁴². Bu kuleler arasındaki 9 metrelik geçiş alanının sonuna 4 m. derinliğinde söve ile desteklenen tek kanatlı bir kapı yerleştirilerek, geçiş kontrolü sağlanmıştır¹⁰⁴³.

M.Ö. 8. yüzyılda bile Karatepe-Aslantaş kale döşeminde Hitit mimari geleneğinin etkisi görülmektedir¹⁰⁴⁴. Ancak (Geç Hitit yerleşmeleri gibi) burada da sandık duvar yapımına rastlanılmamıştır¹⁰⁴⁵.

İşlevlerine göre büyüklüğü değişkenlik gösteren dörtgen planlı odalardan oluşan ve bu odaların dörtgen geniş bir ortak avluya açıldığı saray yapı kompleksi yer almaktadır¹⁰⁴⁶. Bu yapı kompleksinin güneybatı aksında çevre duvarına bitişik inşa edilmiş, dörtgen odalardan oluşan kışla yapısı vardır¹⁰⁴⁷. Bu yapının inşasında da orta ölçekli kırık taşlar kullanılmıştır.

¹⁰³⁶ Helmuth Theodor Bossert, vd., *Karatepe Kazıları (Birinci Ön-Rapor)/Die Ausgrabungen auf dem Karatepe (Erster Vorbericht)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1950, s.7.

¹⁰³⁷ Naumann, 1975: 344.

¹⁰³⁸ Çambel, 2006: 128.

¹⁰³⁹ Bossert, vd., 1950: 7.

¹⁰⁴⁰ Çambel, 2006: 128.

¹⁰⁴¹ Naumann, 1975: 309.

¹⁰⁴² Naumann, 1975: 309.

¹⁰⁴³ Naumann, 1975: 309.

¹⁰⁴⁴ Naumann, 1975: 345.

¹⁰⁴⁵ Naumann, 1975: 345.

¹⁰⁴⁶ Martina Sicker-Akman, "Die Bauwerke", Ed. H. Çambel, *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Band 2 (DAI-Archäologische Forschungen Band 29)*, Reichert Verlag, Wiesbaden, 2014, s.69-70.

¹⁰⁴⁷ Sicker-Akman, 2014: 80-81.

Küçük ve orta ölçekli kırık taşlardan oluşturulan kanalların üzeri de gene aynı yapı malzemesiyle kapatılarak kullanılmıştır¹⁰⁴⁸. Taşların daha düz yüzlü olan kısımları, kanal yapısının iç kısmına gelmektedir.

3.8.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Karatepe-Aslantaş kalesine girişi sağlayan kapılarda kapı heykelleri, koruyucu aslan ve sphenksler kullanılarak girişe anıtsallık kazandırılmıştır¹⁰⁴⁹. Bu kapıların iç cephe duvarları (yazıtlı ve yazıt olmayan örnekleri olan) kabartmalı bazalt orthostat bloklar ile kaplanmıştır¹⁰⁵⁰.

Kalenin kuzeydoğu bölümünde yer alan ve kazı ekibi tarafından Kuzey Kapı olarak kayda geçilen yapının her iki duvarı da kabartmalı orthostat blokları ile kaplanmıştır¹⁰⁵¹ (Resim 37). Orthostatlarla kaplı giriş kısmının her iki köşesindeki orthostatta da (girişi süsleyen orthostat sırasıyla bütüncül olarak) aslan kabartması ve sphenks yer alır¹⁰⁵². Yuvarlak başlı, ağzı açık, dişleri ve bıyıkları betimlenen arlanın baş kısmı dışarıda (heykel formunda) betimlenmiştir¹⁰⁵³. Bu aslanların bacakları vücuda oranla oldukça kalın yapılmıştır¹⁰⁵⁴. Doğu kısımdaki aslanın kuyruk ve arka kısmı aynı blok içerisine sığdırılarak, blok dışarı doğru (takip eden orthostat ise içeri doğru) kavislendirilerek birleşir¹⁰⁵⁵. Köşelerdeki kapı sphenksleri de aslan kabartmalarına benzer üslupta insan yüzü başları heykel biçiminde yapılmış olup, göz kısımları oyularak farklı taşların (kurşun madde kullanılarak) aplikasyonu ile detaylandırılmıştır¹⁰⁵⁶. Kuzey Kapısında kullanılan orthostatlar üzerinde oldukça zengin betimleme çeşitliliği göze çarpmaktadır¹⁰⁵⁷. Bunlar arasında tanrısal figürler, askerler,

¹⁰⁴⁸ Sicker-Akman, 2014: 26. Görsel ayrıntı için aynı eserde; bkz. (Lev. 23.1).

¹⁰⁴⁹ Çambel, 2006: 129.

¹⁰⁵⁰ Çambel, 2006: 129.

¹⁰⁵¹ Sicker-Akman, 2014: 51- (Res. 15). Ayrıca Kuzey Kapı orthostatlarının dizilim planı için bkz:

Halet Çambel ve Aslı Özyar, *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Die Bildwerke*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 2003, s.124 (Res. 145).

¹⁰⁵² Bossert, vd., 1950: 16. ve Sicker-Akman, 2014: 50-51.

¹⁰⁵³ Bossert, vd., 1950: 16.

¹⁰⁵⁴ Çambel ve Özyar, 2003: (Lev. 11a).

¹⁰⁵⁵ Bossert, vd., 1950: 17. Görsel ayrıntı için bkz. Çambel ve Özyar, 2003: 124 (Res. 145).

¹⁰⁵⁶ Bossert, vd., 1950: 16-17.

¹⁰⁵⁷ Bossert, vd., 1950: 17-18.

doğa olayı ve av sahnesi hayvanlar, mitolojik yaratıklar yer almaktadır¹⁰⁵⁸. Bazı orthostatlarda sahne alt-üst şeklinde iki zemine ayrılmıştır¹⁰⁵⁹. Figürler zemin üzerine profilden yerleştirilmiştir¹⁰⁶⁰. Ancak Mısır Tanrısı Bes cepheden çıplak olarak Fenike stilinde¹⁰⁶¹ betimlenmiştir¹⁰⁶². İnsan figürlerinin betimlenme ayrıntıları dikkat edildiğinde yüz hatları (özellikle burun, Karkamış örneklerinin tersine) kabaca betimlenir. Bu alanda dikkat çeken bir betimleme de bir palmye önünde ve ayakta çocuk emziren tanrıçadır¹⁰⁶³. Fenike etkilerinin görüldüğü tanrıçanın elbise betimi (etek kısmındaki dikine düz çizgiler) ve çocukla birlikte betimlenmesi dikkate alındığında Bayındır Tümülüsü buluntularına benzer¹⁰⁶⁴. Tanrıçanın çocuk emziren sıradan bir anne gibi betimlenmesi, daha geç dönemde (Klasik Dönem' de) Yunan sanatındaki tanrıların kişiselleştirilmesini (sıradan yeme-içme, sıradan günlük işler gibi) anımsatır. Arkaik Yunan sanatının ikonografik öncülerinden sayılan bir diğer betimleme ise gene batı kanadında omuzunda buzağı taşıyan figürdür¹⁰⁶⁵. Karatepe-Aslantaş örneği, Karkamış tören alayındaki kurbanlık boğa taşıyan figürlerle bazı bezeme detayları hariç aynı üslupta betimlenmiştir¹⁰⁶⁶.

Kuzey Kapısının avlularındaki orthostat bloklarında da giriş alanında olduğu gibi oldukça zengin bir betimleme çeşitliliği (köşelerdeki karşılıklı sphenksler ve aslanlar, Tanrı Bes, birbirini takip eder insan figürleri, doğa öğeleri, hayat ağacına tırmanır karşılıklı keçiler, atlı savaş arabasındaki savaşçılar, kurban hayvanları, deniz akını gibi) vardır¹⁰⁶⁷. Bunlar arasında en dikkate değer olan Kuzey Kapı Sağ Avlu (batı avlu) orthostat içerisindeki askerler ile betimlenmiş olan gemi kabartmasıdır¹⁰⁶⁸ (Resim 38-39). Bu kabartmada sadece doğal görünebilecek (su yüzeyi ve üzerindeki) alanda

¹⁰⁵⁸ Bossert, vd., 1950: 17-18.

¹⁰⁵⁹ Bossert, vd., 1950: 17.

¹⁰⁶⁰ Bossert, vd., 1950: 17.

¹⁰⁶¹ Akurgal, 2015: 319.

¹⁰⁶² Bossert, vd., 1950: 17.

¹⁰⁶³ Çambel ve Özyar, 2003: 61.

¹⁰⁶⁴ Çambel ve Özyar, 2003: 61-63.

¹⁰⁶⁵ Akurgal, 2015: 324. ve Çambel ve Özyar, 2003: 66.

¹⁰⁶⁶ Çambel ve Özyar, 2003: 65.

¹⁰⁶⁷ Çambel ve Özyar, 2003: 126-127. Görsel ayrıntı için aynı eserde; bkz. (Res. 146-147).

¹⁰⁶⁸ Çambel ve Özyar, 2003: 84. Görsel ayrıntı için aynı eserde; bkz. (Lev. 96-97).

sınırlı kalmayıp, su altında yüzen iki kişi ve balıklarda gösterilmiştir. Muhtemelen betimlenen nehir Fırat, konu ise askeri bir çıkartmadır. Su altındaki figürlerin de gemideki kişilerle aynı tipte betimlenmiş olmaları dikkate alınırca, bunlar düşman değil, denizaltından saldırı yapan ekip üyeleridir. Geminin bölümlerinin de işlendiği bu orthostattan dolayı kullanılan gemi modelini tahmin edebiliriz¹⁰⁶⁹. Hikâyeci bir üslupla betimlenen Karatepe-Aslantaş'taki bu orthostat sahnesi; Assur merkezlerinden Tell Halaf orthostat örneği¹⁰⁷⁰, Nineve saray rölyefini ve Til Barsip duvar resimleri ile oldukça benzerdir¹⁰⁷¹.

Karatepe-Aslantaş kalesinin güneybatı alanında bulunan ve kazı ekibi tarafından Güney Kapı olarak adlandırılan kapı döşeminin iç cephe kısımlarında da kabartmalı orthostat blokları kullanılmıştır¹⁰⁷². Güney Kapısı geçiş alanı ve yan avlu hücreleri, Kuzey Kapı mimari-heykeltıraşlık uygulamasıyla benzer bir programda orthostat bloklarıyla donatılmıştır.

Güney Kapı döşeminde tanrısal figürler, boğa vücutlu cinler gibi mitolojik figürler, kral ve hizmetçileri, müzisyenler, kurban getiren ve taşıyanlar, tekne betimleri, av sahnesi, boğa ve keçiler gibi çok sayıda figür betimlenmiştir¹⁰⁷³. Söz konusu bu kabartmalar grubu içerisinde; kapının batı duvarında Azatiwatas'ın yemek şöleni konu edilmiştir¹⁰⁷⁴. Kapı aslanının betimlendiği orthostat bloğunun devamında alt-üst olmak üzere ikiye bölünmüş bir orthostat bloğu vardır. Bu orthostatın üst sahnesinde krala yemek ve içki götüren figürler betimlenmiş olup, alt sahnede ise müzisyenler betimlenmiştir¹⁰⁷⁵ (Resim 40). Üst sahnede Frig stili kaplar göze çarparken¹⁰⁷⁶, alt sahnede ise Yunan müziğine geçen lyra göze çarpan detaylardandır¹⁰⁷⁷. Kuzey bitişiğindeki orthostat bloğu da alt-üst sahne olarak ikiye bölünmüş olup, üst sahnesinde

¹⁰⁶⁹ Çambel ve Özyar, 2003: 86.

¹⁰⁷⁰ Oppenheim, 1955: 100.

¹⁰⁷¹ Çambel ve Özyar, 2003: 87.

¹⁰⁷² Çambel ve Özyar, 2003: 37-38.

¹⁰⁷³ Çambel ve Özyar, 2003: 128-133. Orthostat bloklarının kapının bölümlerine göre dizilim planları için aynı eserde; bkz. (Res. 148-150).

¹⁰⁷⁴ Akurgal, 2015: 316-317.

¹⁰⁷⁵ Akurgal, 2015: 316.

¹⁰⁷⁶ Fahri Işık, "Batı Uygarlığının Kökeni: Erken Demir Çağ Doğu-Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S.XXVIII, 1989, s.10.

¹⁰⁷⁷ Akurgal, 2015: 316.

Azatiwatas'ın ziyafeti yer almaktadır¹⁰⁷⁸ (Resim 41). Merkezde Azatiwatas arkalıklı koltukta oturur biçimde betimlenmiş masanın üzerindeki yiyeceklerden almaktadır¹⁰⁷⁹. Kralın arkasında onu serinleten hizmetçisi vardır. Yemek kralın karşısında (bir önceki orthostatın üst sahnesindeki hizmetçilerin devamı betimlenmiştir¹⁰⁸⁰. Alt sahnede ise hizmetçiler tarafından krala sunulmak üzere ya da kurban edilmek üzere¹⁰⁸¹ olan boğa betimlemesi vardır¹⁰⁸².

Karatepe-Aslantaş kabartmalı orthostatları, düzgün kesilmiş, düz yolulu bir döşem üzerinde yükselmektedir. Bu kaidelerden bazılarında yazıt yer almaktadır¹⁰⁸³. Kuzey Kapısının üç orthostat bloğu tamamen Fenike alfabeleriyle yazılmış yazıtlı örneklerdir. Karatepe-Aslantaş yazıtları Fenike-Luvi hiyerogliflerinden oluşan bilinguist karakterlidir¹⁰⁸⁴. Kapı geçişlerindeki orthostat ya da kaideler üzerinde; sol tarafta Fenike alfabesi, sağ tarafta ise Luvi hiyeroglifleri görülmektedir¹⁰⁸⁵. Kalenin kurucusu Azatiwatas'ın adının da bu yazıtlar, Karatepe-Aslantaş tarihi açısından kaynak teşkil eder¹⁰⁸⁶.

Kalenin kapılarında kabartmalı orthostatların kullanılması neticesinde, kalenin kutsal ve siyasi peyzajı güçlendirilmiştir¹⁰⁸⁷. Üslup anlamında yabancı (özellikle Fenike) unsurlardan etkilenmiş olan Karatepe-Aslantaş orthostat kabartmaları Geç Hitit sanatı hâkimdir¹⁰⁸⁸. Kabartmalardaki bu durum mimari anlamda da geçerlidir¹⁰⁸⁹. Karatepe-Aslantaş orthostatlarının en ince kalınlığı ortalama 25 cm.'dir. Dolayısıyla bu orthostatlar duvarda bağlama taşı işlevini üstlenmektedirler¹⁰⁹⁰.

¹⁰⁷⁸ Akurgal, 2015: 317.

¹⁰⁷⁹ Akurgal, 2015: 317.

¹⁰⁸⁰ Akurgal, 2015: 317.

¹⁰⁸¹ Bossert, vd., 1950: 17.

¹⁰⁸² Akurgal, 2015: 317.

¹⁰⁸³ Çambel, 2006: 129.

¹⁰⁸⁴ Bossert, vd., 1950: 20.

¹⁰⁸⁵ Bossert, vd., 1950: 19.

¹⁰⁸⁶ Naumann, 1975: 29.

¹⁰⁸⁷ Harmanşah, 2015: 237.

¹⁰⁸⁸ Bossert, vd., 1950: 18.

¹⁰⁸⁹ Naumann, 1975: 510.

¹⁰⁹⁰ Bossert, vd., 1950: 19.

3.9. COBA HÖYÜK (SAKÇAGÖZÜ)

Coba Höyük, Anadolu, Suriye ve Akdeniz kültür bölgelerinin kesiştiği bir coğrafyada yer alması ve Geç Hitit mimarisinde orthostat bloklarının mimaride kullanıldığı yerleşmelerden biridir¹⁰⁹¹.

3.9.1. Konumu

Coba Höyük günümüz Gaziantep ili, Nurdağı ilçesine bağlı Sakçagözü mahallesinin yaklaşık olarak 3 km. kadar kuzeybatısında, Hisar mahallesinin kuzeyinde, Sakçagözü Ovası içerisinde yer almaktadır¹⁰⁹².

Amanos Dağlarının doğusunda yer alan höyüğün çevresi verimli tarım arazileri ile çevrili olması bakımından¹⁰⁹³ hem de Anadolu-Kuzey Suriye kültür geçiş güzergâhında olması bakımından oldukça önemli bir yerleşim merkezidir¹⁰⁹⁴.

3.9.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Osman Hamdi Bey'in 1883 yılında, İslahiye bölgesinde yürüttüğü arkeolojik çalışmalar sırasında Coba Höyük bilimsel olarak keşfedilmiştir¹⁰⁹⁵. Erken dönem araştırma kayıtlarında höyük, Sakçagözü olarak adlandırılmıştır. Bölgede araştırma yapan diğer bir kişi ise John Garstang'dır. 1907 yılında yerleşim yüzeyinde gördüğü orthostatlar Garstang'ın ilgisini çekmiş¹⁰⁹⁶ ve 1908 yılında burayı kazmaya başlamıştır¹⁰⁹⁷. Böylece Coba Höyük'te ilk kazı çalışmalarına başlanmıştır.

¹⁰⁹¹ Sevin, 2014: 23.

¹⁰⁹² İbrahim Üngör, "Gaziantep ili Nurdağı İlçesi'nde Tarihi ve Arkeolojik Çalışmalar", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.13, C.4, 2017, s.224.

¹⁰⁹³ Üngör, 2017: 224.

¹⁰⁹⁴ Duru, 2003: 8.

¹⁰⁹⁵ Üngör, 2017: 215-216.

¹⁰⁹⁶ John Garstang, "Notes on A Journey Through Asia Minor", Ed. J. L. Myres, *Annals of Archaeology and Anthropology 1*, The University of Liverpool: University Press, London, 1908, s.3,11-12.

¹⁰⁹⁷ John Garstang, "Excavations at Sakje-Geuzi, in North Syria: Preliminary Report for 1908.", Ed. J. L. Myres, *Annals of Archaeology and Anthropology 1*, The University of Liverpool: University Press, London, 1908a, s.97-11.

1949 yılında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına, John Waechter başkanlığında son dönem kazı çalışmaları başlatılmıştır¹⁰⁹⁸. Plat Taylor ve Veronica Seton Williams' ın katılımıyla yapılan çalışmalar neticesinde, ilk dönem kazı çalışmaları da değerlendirilerek, höyüğün yerleşim tabakaları tanımlanabilmiştir¹⁰⁹⁹.

3.9.3. Tabakalanma

Coba Höyük¹¹⁰⁰ son dönem çalışmaları neticesinde höyükte toplam 12 kültür tabakası tespit edilmiştir. Höyüğün kuzey ve doğu kısmında yapılan kazı çalışmalarında Neolitik Dönem izleri olarak tahmin edilen arkeolojik verilere rastlanılmıştır¹¹⁰¹.

Coba Höyük 1. tabakası-Neolitik Çağ, 2. tabaka- Samarra ve Erken Halaf (Erken Kalkolitik Çağ), 3. tabaka-Halaf (Kalkolitik Çağ), 4. tabaka-Obeyd, 5. tabaka Uruk ve Jemdet Nasr Hanedanlığı, 6 ile 8. tabakalar Orta Tunç Çağı'na, 9 ile 11. tabakalar Demir Çağı' na tarihlendirilmekte olup; 12. tabaka ise Orta Çağ çukurlarını barındırmaktadır¹¹⁰².

3.9.4. Mimari

Coba Höyük'te yapılan kazı çalışmaları netçisinde ilk mimari kalıntılar 2. tabakadan açığa çıkartılan ve Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen, bunlar yarı konar-göçer bir kültür özelliğini yansıtan kulübelerdir¹¹⁰³.

3. tabakada ise tabanı kil malzemeden oluşturulan, dörtgen planlı, taş temelli yapı açığa çıkartılmıştır¹¹⁰⁴. 4. tabakada ise pise veya dal örgü sistemiyle inşa edilmiş mekânların varlığı tespit edilirken, 5. tabakada herhangi bir yapı planı veren mimari

¹⁰⁹⁸ İbrahim Üngör, "İslahiye ve Çevresinde Geç Hitit Merkezleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, 2011, s.145.

¹⁰⁹⁹ Üngör, 2011: 145.

¹¹⁰⁰ Coba Höyük'te yarım yüzyılı aşkın bir süredir kazı çalışması yapılmamaktadır. Yapılan kazılar ise sınırlı imkânlar ve oldukça kısıtlı teknolojiden yararlanılarak yapılabilmektedir. Coba Höyük konumu itibarıyla tarih öncesi devirlerden beri önemini koruyan bir bölgede yer almakta olup, söz konusu bölgenin ve Coba Höyük stratigrafisinin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için daha gelişmiş kazı teknikleriyle incelenmesi gerekmektedir.

¹¹⁰¹ Üngör, 2017: 225.

¹¹⁰² John Du Plat Taylor, vd., "The Excavations at Sakce Gözü" *Iraq XII-2*, 1950, (53-158). ve Üngör, 2011: 145.

¹¹⁰³ Üngör, 2017: 226.

¹¹⁰⁴ Üngör, 2017: 226.

kalıntıya rastlanılmamıştır¹¹⁰⁵. Bu yüzden höyüğün Erken Tunç Çağı mimarisi tam olarak çözülememiştir¹¹⁰⁶. Ancak yapı malzemesi olarak çay taşlarının kullanıldığını söylemek mümkündür¹¹⁰⁷.

Sakçagözü' nde (Coba Höyük) Demir Çağı kentine ait mimari kalıntılar John Garstang tarafından sürdürülen ilk dönem kazılarında tespit edilmiş ve tanımlanmıştır¹¹⁰⁸. Etrafı duvarlarla çevrili kale içerisindeki saray yapısı ve bu sarayla ilişkili portiko döşemi önemli yapı kalıntılarındandır¹¹⁰⁹.

Birbirine bitişik dörtgen planlı odaları kapsayan kalenin etrafı 3 m. kalınlığındaki duvar ile çevrelenmiştir¹¹¹⁰. Kyklopi karakterli bu duvar üzerinde dıştan 4-10 m. aralıklarla dizilen, 4 m. genişliğinde 1 m. derinliğinde yassı duvar çıkmaları saptanmıştır¹¹¹¹. Alt tabakada kullanılan kyklopi taşlar (Büyükkale örneğindeki gibi) Hitit mimari geleneğini çağrıştırmaktadır¹¹¹². Yassı duvar çıkmaları, savunma amacından ziyade duvar ayağı işlevi görmektedir¹¹¹³. Kalenin savunması duvarın her dört köşesine çıkıntılı olarak inşa edilmiş kuleler ile arttırılmıştır¹¹¹⁴.

Etrafı duvar ile çevrelenmiş kale yapı kompleksinin kuzeydoğu köşesinde (kale yapı kompleksiyle beraber bütüncül planlı¹¹¹⁵) saray yapısı bulunmaktadır¹¹¹⁶. Savunma duvarının kuzeydoğu köşesi aynı zamanda sarayın kuzey ve doğu duvarı (sarayın bu bölümünde ayrıca bir duvar inşa edilmeden doğrudan savunma duvarına yaslandırılmış olmasından dolayı) işlevi taşımaktadır¹¹¹⁷. Ön geçit bölümü ve merdiven döşeminin olduğu yapı, kale içerisindeki ana yapıyı oluşturmaktadır¹¹¹⁸.

¹¹⁰⁵ Üngör, 2017: 226.

¹¹⁰⁶ Üngör, 2017: 227.

¹¹⁰⁷ Üngör, 2017: 227.

¹¹⁰⁸ Garstang, 1910: 298-314.

¹¹⁰⁹ Garstang, 1910: 102.

¹¹¹⁰ Naumann, 1975: 273.

¹¹¹¹ Naumann, 1975: 273.

¹¹¹² Garstang, 1910: 300.

¹¹¹³ Naumann, 1975: 273.

¹¹¹⁴ Naumann, 1975: 273.

¹¹¹⁵ Naumann, 1975: 270, 437.

¹¹¹⁶ Naumann, 1975: 437.

¹¹¹⁷ Naumann, 1975: 437.

¹¹¹⁸ Naumann, 1975: 437-438.

3.9.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Sakçagözü Demir Çağı sarayının giriş bölümü oldukça ince bir işçilikle işlenmiş orthostat blokları ile dekore edilmiştir¹¹¹⁹ (Resim 42). Giriş kapısının her iki yanında Hitit koruyucu aslanlarını andıran¹¹²⁰ bir uygulama vardır¹¹²¹. Böylelikle portikodan saraya giriş bölümüne anıtsallık kazandırılmıştır. Girişi koruması işlevi bakımından Hitit mimari kompozisyonunu andırsalar bile aslanların betimleme özellikleri dikkate alındığında Hitit sanatından oldukça uzaklaşmış, Assur-Arami etkiler göze çarpmaktadır¹¹²². Söz konusu bu aslanlar kapının geçiş alanı ve dış cephesini süsleyen orthostat blokları ile aynı döşem içerisinde¹¹²³. Bir başka deyişle, bu aslan kabartmaları aynı zamanda köşelere gelen orthostat bloklarıdır. Ancak aslanların göğüsten itibaren ön cephesi (protom kısmı) orthostat bloklarından taşarak, gerçek bir aslan heykeli görünümünde işlenmiştir¹¹²⁴ (Resim 43).

Aslan kabartmalarından sarayın içine doğru, giriş kısmının her iki yanında da aslanları takip eder şekilde betimlenmiş sakallı, üzerinde boynuz betimi olan başlık giymiş sphenksler vardır¹¹²⁵ (Resim 43). Başlık altından dışarı sarkan kıvrım makarna tipinde uzun saç betimi Aram tarzıdır¹¹²⁶.

Aslan kabartmalarının bitişiğinde, portik kısmındaki her iki bölümdeki dış cephede insan vücutlu, kuş başlı ve kanatlı betimlenmiş figürler yer alır¹¹²⁷ (Resim 44). Bir elinde sepet taşıyan figürler havada olan diğer eliyle muhtemelen tohum saçmaktadırlar¹¹²⁸. Kısa etekli betimlene bu figürlerin bacak kasları kısmen verilmiş

¹¹¹⁹ Garstang, 1910: 300 (Pl. LXXVIII).

¹¹²⁰ Garstang, 1910: 302.

¹¹²¹ Garstang, 1910: 301.

¹¹²² Akurgal, 2015: 162.

¹¹²³ Garstang, 1910: 301.

¹¹²⁴ Garstang, 1910: 301.

¹¹²⁵ Garstang, 1910: 304.

¹¹²⁶ Akurgal, 2015: 161.

¹¹²⁷ Garstang, 1910: 302.

¹¹²⁸ Garstang, 1910: 302.

olup ayakları ise çıplaktır¹¹²⁹. Betimleme özellikleri dikkate alındığında Assur-Aram stilindedirler¹¹³⁰.

Dış cephede kuş adamları takip eden her iki taraftaki orthostatlarda karşılıklı ayakta betimlenmiş sakallı ve uzun saçlı, üzerinde boynuz betimi olan kısa silindirik başlıklı erkek figürleri vardır¹¹³¹ (Resim 44). Ortadaki kutsal ağaç ekseninde simetrik betimlenen figürlerin aşağıda kalan ellerinde kıvrık kama, yukarıdaki elleriyle de kanatlı güneş kursunu taşımaktadırlar¹¹³². Kursun merkezinde yukarı doğru hilal ve ortasında rozet betimi vardır¹¹³³. Her iki figürün de merkeze doğru öne çıkan bacakları açıkta kısa etekli diğer ağırlık taşıyan bacak ise saçaklı uzun elbise ile kapalıdır¹¹³⁴.

Sakçagözü orthostatlarında (ellerinde kuş ve başak taşıyan) sunum yapan uzun elbiseli, bellerinde düz kılıç taşıyan figürler ve (birbirini takip eden üç adet orthostat üzerinde) aslan avının sahnelendiği betimlemeler vardır¹¹³⁵.

Sakçagözü saray girişinde ve portikoya bakan cephe duvarlarının alt kısımlarında kullanılan kabartmalı orthostat blokları ile hem saraya anıtsallık kazandırılmış, hem de duvarların yalıtımı sağlanmıştır. Hitit tipi orthostatları gibi (kalın yapılmış) taşıyıcı bir fonksiyonu olmayan Sakçagözü orthostatları, Samal örneklerine göre de ince olup, duvar kaplamasında kullanılan levhalardan oluşmaktadır¹¹³⁶. Saray girişinin ortasında yer alan sphenks sütun altlığı¹¹³⁷ merkezli, simetrik bir biçimde aynı figürlerin olduğu orthostatlar karşılıklı yerleştirilmiştir. Başarılı mimari-heykeltıraşlık görsel kompozisyonu neticesinde, orthostatlar bu alanda (görsel anlamda) siyasi propaganda işlevini de üstlenmektedirler¹¹³⁸. Sakçagözü' nde M.Ö. 1. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen orthostatlar, Geç Hitit sanatının Assur-Arami etkisiyle son şeklini alması bakımından önemlidir.

¹¹²⁹ Garstang, 1910: 302-303.

¹¹³⁰ Garstang, 1910: 302.

¹¹³¹ Garstang, 1910: 303.

¹¹³² Garstang, 1910: 303.

¹¹³³ Garstang, 1910: 303. Garstang bu betimi Türk bayrağının proto tipine benzetmiştir.

¹¹³⁴ Garstang, 1910: 303-304.

¹¹³⁵ Garstang, 1910: 306-310.

¹¹³⁶ Sevin, 2014: 23.

¹¹³⁷ Garstang, 1910: 310.

¹¹³⁸ Sevin, 2014: 23.

3.10. HADATU (ARSLANTAŞ)

Arap Pınar olarak da anılan¹¹³⁹ Kuzey Suriye’deki Assur merkezlerinden olan Hadatu, Geç Hitit-Assur sanatında yapılmış olan orthostat bloklarının kullanıldığı yerlerden olması bakımından önemlidir.

3.10.1. Konumu

Günümüzde Kuzey Suriye toprakları içerisinde Hadatu, Fırat Nehri’ nin doğusunda yer almakta olup¹¹⁴⁰, Karkamış’ın 30 km. doğusunda¹¹⁴¹ ve Tell Ahmar’ın ise 35 km. kuzeydoğusundadır¹¹⁴².

Hadatu kenti; Tell Halaf, Harran ve Till Barsip üzerinden Assur’ dan Suriye’ ye giden yol üzerinde konumlanmıştır¹¹⁴³. Bulduğu konum dikkate alındığında sadece Assur-Suriye güzergâhında değil, Anadolu yarımadası ile güney bölgeler arasındaki geçiş güzergâhı üzerinde olduğunu söylemek gerekir. M.Ö. 8. yy. ortalarından itibaren Kuzey Suriye’yi denetim altına alan Assurlular, konumundan dolayı Hadatu (askeri-siyasi denetim¹¹⁴⁴) merkezini kurmuşlardır¹¹⁴⁵.

3.10.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Hadatu’ da ilk arkeolojik araştırmalar 1886 yılında Osman Hamdi Bey tarafından yapılmıştır¹¹⁴⁶. O dönemde burası Arap Pınar olarak anılmakla birlikte, kapı aslanlarının varlığı nedeniyle (Arslantepe ve Karatepe-Aslantaş’ ta olduğu gibi) Arslantaş olarak anılmaya başlanmıştır¹¹⁴⁷.

¹¹³⁹ Naumann, 1975: 31.

¹¹⁴⁰ Naumann, 1975: 31.

¹¹⁴¹ Sevin, 2014: 95.

¹¹⁴² Harmanşah, 2015: 177.

¹¹⁴³ Naumann, 1975: 31.

¹¹⁴⁴ Hadatu mimari plan bakımından Assur ordugâhlarını anımsatır (Naumann, 1975: 243-244.).

¹¹⁴⁵ Sevin, 2014: 95.

¹¹⁴⁶ Naumann, 1975: 31.

¹¹⁴⁷ Naumann, 1975: 31.

Hadatu' da bilimsel nitelikteki kazılar ise 1928 yılında F. Thureau-Dangin ve J. Darrous tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar kısıtlı alanlarda yapılsa da saray mimarisi, kapı ve sur duvarlarının planı hakkında önemli sonuçlar vermiştir¹¹⁴⁸.

3.10.3. Tabakalanma

Hadatu' da yapılan kazı ve araştırmalar neticesinde kentin, M.Ö. 8. yüzyılda¹¹⁴⁹ kentin kurulduğu (kapı aslanı üzerindeki yazıtlardan) anlaşılmıştır¹¹⁵⁰. Ancak Ömür Harmanşah; Hadatu' dan bulunan aslanlara göre tarihlenen en geç M.Ö. 9. yy. olması gerektiğini ifade eder¹¹⁵¹.

Hadatu bölgesindeki Assur hâkimiyeti boyunca öneminin koruduğunu söylemek yanlış olmaz.

3.10.4. Mimari

Hadatu kenti, kuleler ile tahkimatı arttırılmış¹¹⁵², Assur ordugâhı tarzında oval bir kent duvarı ile korunmaya alınmıştır¹¹⁵³. Bu sur üzerinde kente geçişi sağlayan doğu, batı ve kuzey yönünde konumlanmış kent kapıları yer almaktadır. Doğu ve batıdaki kapılarda bazalttan yapılmış birer çift koruyucu kapı aslanları yer almaktadır. Bu aslanlar önden iki, yandan ise beş ayaklı betimlenmiş olmaları bakımından Kuzey Suriye' deki tüm örneklerden farklılık göstermektedir.

Doğu Kapısı aslanları üzerinde Luvice, Aramice ve Akadça olmak üzere üç dilde yazılmış yazıt yer almaktadır. Bu yazıtta Assur valisi, kendini Masuwari olarak tanıtmakta olup, kentin kuruluşunu anlatmaktadır¹¹⁵⁴.

Kentin zirvesinde boyalı duvar resimlerinin olduğu Tiglatpileser III sarayı yer almaktadır¹¹⁵⁵. Sarayın birbirine yakın işlevli odaların ölçüleri eşittir¹¹⁵⁶. Saray planına

¹¹⁴⁸ Naumann, 1975: 31.

¹¹⁴⁹ Sevin, 2014: 95.

¹¹⁵⁰ Harmanşah, 2015: 97-98.

¹¹⁵¹ Harmanşah, 2015: 177.

¹¹⁵² Naumann, 1975: 31.

¹¹⁵³ Naumann, 1975: 243-244

¹¹⁵⁴ Harmanşah, 2015: 177.

¹¹⁵⁵ Sevin, 2014: 95.

bütünsel olarak bakıldığında Geç Hitit-Kuzey Suriye saraylarından tümüyle farklılık göstermektedir¹¹⁵⁷. Bu mimari farklılıktan dolayı bölgede Assur denetiminin egemen olduğu söylenebilir¹¹⁵⁸. Höyüğün güneydoğu yamacında ise Fildişi Evi yer almaktadır¹¹⁵⁹.

Hadatu mimarisinde yapı malzemesi olarak (diğer yapı malzemelerinin yanı sıra) pişmiş tuğlalar kullanılmıştır¹¹⁶⁰. Yıkınma odalarının zemin kaplamasında asfalta batırılmış pişmiş tuğlalar kullanılmıştır¹¹⁶¹. Bunun yanı sıra dördül tuğlalardan oluşan bir yapı temeli üzerinde orta ölçekli taşlar ve tekrar tuğlalar kullanılmış olması bakımından önemlidir¹¹⁶².

Hadatu kanalizasyon sisteminde uzun kireçtaşı blokların oyularak, kimi zaman içi asfalt malzeme ile kaplanarak oluşturulmuş kanalların kullanıldığı görülmüştür¹¹⁶³. Bu kanalların üzeri tuğla ya da kireç taşı malzemeler kullanılarak kapatılmıştır¹¹⁶⁴.

Kapı yapıların bazılarında iç pervaz sistemi kullanılmıştır¹¹⁶⁵. Orthostat bloklarının kullanılmadığı alanlarda büyük kapı kanadını taşıması amaçlı yapılan büyük rezeler toprak altına çakılmıştır¹¹⁶⁶.

3.10.5. Orthostatın Mimaride Kullanıldığı Yapılar ve Tanımlanması

Geç Hitit tarzındaki Batı Kapı odasının duvarlarının iç yüzleri bazalt malzemeden yapılmış kabartmalı orthostatlar ile süslenmiştir¹¹⁶⁷ (Resim 45-46). Ortalama 1 m. yüksekliğindeki bu orthostatların toprak altına gelen kısımları işlenmeden kaba bırakılmıştır¹¹⁶⁸.

¹¹⁵⁶ Naumann, 1975: 438.

¹¹⁵⁷ Naumann, 1975: 435, 438.

¹¹⁵⁸ Naumann, 1975: 438.

¹¹⁵⁹ Naumann, 1975: 438. Veli Sevin bu yapıyı İştar Tapınağı olarak tanımlar (Sevin, 2014: 95).

¹¹⁶⁰ Naumann, 1975: 53, 61, 158.

¹¹⁶¹ Naumann, 1975: 53, 211, 212.

¹¹⁶² Naumann, 1975: 61.

¹¹⁶³ Naumann, 1975: 209.

¹¹⁶⁴ Naumann, 1975: 209.

¹¹⁶⁵ Naumann, 1975: 170.

¹¹⁶⁶ Naumann, 1975: 173-175.

¹¹⁶⁷ Sevin, 2014: 95.

¹¹⁶⁸ Sevin, 2014: 95.

Batı Kapısı odasında kullanılan orthostatlar üzerinde betimlenen ana konu, resmigeçit törenidir¹¹⁶⁹. Tören alayının en başında küpe, pazubent ve bilezik takmış olan tombul yanaklı bir figür vardır¹¹⁷⁰ (Resim 45). Kısa kollu uzun entari ve tek omzunu açık bırakan uzun elbise ile betimlenen figürün sol eli belindeki kılıcın kabzasında sağ el ise aşağıda serbest betimlenmiştir¹¹⁷¹. Söz konusu bu figür hadım ağa sınıfından üst düzey bir yöneticidir¹¹⁷². Aynı orthostat bloğu üzerinde yöneticiyi takip eder ikili erkek figürü verilmiştir¹¹⁷³. Profilden yan yana betimlenen ikili figür örneği Geç Hitit merkezlerindeki geçit törenine göre farklılık gösterir. Devam eden orthostat bloğunda ise bir atlının koruculuk ettiği at arabası üzerinde soylu bir kişi at sürücüsüyle betimlenmiştir¹¹⁷⁴ (Resim 46). Devam eden orthostatlarda ise topuzlu muhafızlar, huni biçimli miğfer giymiş askerler vardır¹¹⁷⁵ (Resim 47).

Buluntu alanı bilinmeyen orthostatlarda ise haraç ya da armağan getiren elçiler görülmektedir¹¹⁷⁶ (Resim 47).

Hadatu orthostatlarında konu bakımından Karkamış geçit törenine benzer bir konu işlenmiştir¹¹⁷⁷. Birbirini takip eder betimlenme (İvriz, Yazılıkaya, İnandık gibi) Hitit sanatının tanınan olgularındandır¹¹⁷⁸. Ancak betimleme özellikleri yönünden bazı farklılıklar gösterirler. Assur sanatının özelliklerinden olan topuz ya da volüt gibi ense kısımlarındaki saçların betimlenmesi, Hadatu örneklerindeki tüm figürlerde (yabancı elçiler dâhil) görülür. Bunun yanı sıra kısa bodur figürler Samal örneklerini andırmaktadır¹¹⁷⁹.

¹¹⁶⁹ Sevin, 2014: 95.

¹¹⁷⁰ Sevin, 2014: 95.

¹¹⁷¹ Sevin, 2014: 95-96.

¹¹⁷² Sevin, 2014: 95-96.

¹¹⁷³ Sevin, 2014: 96.

¹¹⁷⁴ Sevin, 2014: 96.

¹¹⁷⁵ Sevin, 2014: 96-98.

¹¹⁷⁶ Sevin, 2014: 99-100.

¹¹⁷⁷ Sevin, 2014: 100.

¹¹⁷⁸ Sevin, 2014: 100.

¹¹⁷⁹ Sevin, 2014: 100.

Hadatu orthostatlarının kullanıldığı alan bakımından, Karatepe-Aslantaş kapı avlularını anımsatır. Ayrıca her iki yerin de sınır karakolu işlevini üstlendiğini de söylemek yanlış olmaz.

Hadatu orthostatlarında betimlenen figürler, blok altında verilen zemin üzerinde yükselir. Orthostatların alt kısımlarının kaba olarak bırakılması bu blokların kaba olduğu kısımlarının toprağa gömülerek¹¹⁸⁰ blokların ve yapı duvarın statüğünün artırıldığı söylenebilir.

¹¹⁸⁰ Sevin, 2014: 95.

4. ORTHOSTATIN MİMARİDE KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Tunç ve Demir Çağı mimarisinde orthostatın kullanımında coğrafi faktörler, inanç-kültür etkisi ve görsel anlatı noktasında siyasi faktörler etkin rol oynamıştır.

4.1. COĞRAFİ FAKTÖRLER

İnsanlık tarihi boyunca, insanın en temel ihtiyaçlarından birisi de kuşkusuz barınma ihtiyacı olmuştur. Bu ihtiyaç neticesinde çağlar boyunca şekillenerek gelişen yapılaşma nihayet çağımız modern mimarisini doğurmuştur. Tarih öncesi devirlerden bu yana süregelen yapılaşmayı şekillendiren en önemli faktörlerin başında coğrafi etkiler gelmektedir. Günümüz modern mimarisinde dahi söz konusu bu durum hala geçerliliğini korumaktadır. Nitekim coğrafi faktörler, (inşa faaliyetlerinde yapı malzemesinin tercihinden, yapının -nem, yağış, deprem vb.- doğal etkenlerden korunmasına kadar) tarih boyunca mimari alanı üzerindeki şekillendirici-baskın gücünü hala korumaktadır.

Mimari yapıyı etkileyen coğrafi faktörler, yer altı (deprem, tektonik hareketlilikler, yer altı suları¹¹⁸¹ vb.) ve yer üstü (yağış-sel, sıcaklık-soğukluk, yangın vb.) etmenler olarak ikiye ayrılır. Örneğin; her iki durumda da su-nem olgusu¹¹⁸², hem yer altı hem de yer üstü etmenlerinden olması bakımından önemlidir ki yapının (temelinden itibaren, duvar bedeni ve nihayetinde üst örtüsüne kadar) mimari şekillenmesini etkilemektedir. Bunun sonucunda (nemden kaynaklı) yalıtım ihtiyacı ortaya çıkmıştır ki yalıtım günümüz modern mimarisinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur¹¹⁸³.

Tunç Çağı'ndan¹¹⁸⁴ beri bazı yapıların temelinde büyük taş bloklarının kullanıldığı bilinmektedir¹¹⁸⁵. Büyük ölçekli taşlar, hem duvarın üst bedeninin toprak

¹¹⁸¹ Çiğdem Tekin, vd., *Mimari Yapılarda Su Yalıtımı*, Ed. G. İpek, Ofset Yapımevi, İstanbul, 2015, s.20.

¹¹⁸² Ayşe Gülçin Küçükaya, *Taşların Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri*, Birsen Yayınevi, İstanbul, 2004, s.60.

¹¹⁸³ Tekin, vd., 2015: 66.

¹¹⁸⁴ Tez konusunun kapsadığı ilk dönem olmasından kaynaklı olarak, Tunç Çağı'ndan önceki temel yapım teknikleri burada yer almamaktadır.

¹¹⁸⁵ Naumann, 1975: 58-61.

neminden izolasyonunu sağlamak hem de doğal hareketliliklerden (deprem vb.) kaynaklı yıkımı engellemek için kullanılmıştır¹¹⁸⁶. Ancak duvarların etmenlerden korunması ve statığının artırılması sadece temel yapısı ile sınırlı değildir. Duvarların toprak üzerinde kalan kısımları, özellikle duvar bedenlerinin alt kesimleri hava etmenlerine ve mekanik aşınmalara açık olduğu için taş temeller toprak seviyesinin üzerinde yükseltilmiştir¹¹⁸⁷. Bu uygulama sonucunda duvar döşekleri ve orthostatlar mimaride kullanılmaya başlanmıştır¹¹⁸⁸. Arkeoloji dünyasında varlığı bilinen ilk orthostat örnekleri, Orta Tunç Çağı' nın ilk yüzyıllarına tarihlendirilmektedir¹¹⁸⁹. İlk dönem orthostatlarının yapımında, yapıya görsellik kazandırmaktan ziyade, duvarın alt bedenini koruyarak, duvarın statığının artırılması amaçlanmıştır¹¹⁹⁰. Bu amaç doğrultusunda yapılmış olan orthostatlara verilebilecek en erken ve en güzel örnekler: Alalakh Tabaka VII (M.Ö. 18 yy. sonları) kent kapısındaki ve Yarım Lim sarayındaki orthostat örnekleridir. Ayrıca Tilmen Höyük' te Orta Tunç Çağı II erken evre saray duvarlarının alt kısımlarında kullanılan orthostatlar da bu gruba dâhildir¹¹⁹¹.

Orta Anadolu Hitit Çağı mimarisinde Alishar konak yapısında¹¹⁹², Boğazköy tapınaklarında¹¹⁹³ orthostat kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Hitit mimari geleneğinde büyük taşlarla yapının dış etmenlere karşı korunmaya alınmasının yanı sıra yapıya anıtsallık kazandırma olgusu da oldukça etkindir. Hitit mimarisinde orthostat uygulamasının en gelişmiş programı Alaca Höyük Sphenksli Kapı döşeminde görülmektedir¹¹⁹⁴.

Kuzeybatı Anadolu' da Troia VIIb2 evresinde kullanılan düz yüzlü, kaba yonulu orthostat blokları, mekân duvarının dış yüzünde (rüzgâr vb.) dış etmenlere karşı yalıtım malzemesi (Durankulak yerleşmesindeki uygulamaya benzer şekilde) işlevi

¹¹⁸⁶ Naumann, 1975: 59.

¹¹⁸⁷ Naumann, 1975: 77.

¹¹⁸⁸ Naumann, 1975: 77-78.

¹¹⁸⁹ Harmanşah, 2015: 204.

¹¹⁹⁰ Harmanşah, 2015: 204.

¹¹⁹¹ Duru, 1986: 123.

¹¹⁹² Naumann, 1975: 79.

¹¹⁹³ Naumann, 1975: 81-82.

¹¹⁹⁴ Naumann, 1975: 83-84.

görmektedir¹¹⁹⁵. Troia VIIb2 evresindeki orthostat uygulamasına benzer bir kullanım, Karkamış (Demir Çağı) C evinin duvarında da görülmesi bakımından önemlidir.

Batı Anadolu’ da karşılaşılan basit orthostatik uygulamalar (Panaztepe örneğindeki gibi) ise gelişmiş orthostat programının dışında olan mimari deneyimler olarak yorumlanmalıdır.

Orthostatların duvar bedenine bağlanmasında ahşap malzeme kullanılmıştır. Bu teknik uygulama orthostatların üzerindeki zıvana deliklerinden anlaşılmaktadır¹¹⁹⁶. Temini basit (kurşun, demir vb. malzemelere göre), hafif ve esnek bir malzeme olmasından kaynaklı, orthostatlarda bağlayıcı malzeme olarak seçilmiş olmalıdır. Hafif bir malzeme olması duvar yükünü çok etkilememiştir. Esnek olması bakımından da depremlere karşı direncini arttırmıştır.

Orthostatlarda malzeme seçiminde hem hammaddeye ulaşma kolaylığı hem de dayanıklılık ön plandadır. Örneğin; Karkamış’ ta yumuşak dokulu kireçtaşına ulaşmak çok basit olsa da mimari de (dolgu maddesi dışında) tercih edilmez¹¹⁹⁷. Ancak taş ocaklarının daha alt tabakasından çıkarılan sert ve işlenmesi basit kireçtaşı ile oldukça dayanıklı bir malzeme olan bazalt orthostat yapımında tercih edilmiştir¹¹⁹⁸.

Zemin yapısının türü de orthostat programlarının uygulanmasında etkili olmuştur. Zeminin sert olduğu alanlarda (Alaca Höyük örneği gibi) orthostatlar kırıklı taşlardan oluşturulmuş basit bir zemin üzerinde yükselirken¹¹⁹⁹, güney bölgelerde (Alalakh ve Tilmen örnekleri gibi) ise işlenmiş ve biraz dışa çıkık taş temeller kullanılmıştır¹²⁰⁰.

M.Ö. 1200’lü yıllardaki göç hareketliliği, (kuvvetle muhtemel iklimsel değişiklikten kaynaklı olan) güneye doğru bir domino etkisi yaratarak nihayetinde Geç Hitit sanatını doğurur. Bunun neticesinde Assur, Aram ve Fenike etkili yapılmış orthostatlar karşımıza çıkar.

4.2. SİYASİ FAKTÖRLER

¹¹⁹⁵ Pieniazek-Sikora, 2002: 32-33.

¹¹⁹⁶ Naumann, 1975: 117

¹¹⁹⁷ Woolley, 1921: 145.

¹¹⁹⁸ Woolley, 1921: 143.

¹¹⁹⁹ Naumann, 1975: 84.

¹²⁰⁰ Naumann, 1975: 85.

Mimariyi şekillendiren önemli etkenlerden birisi de siyasi kaynaklıdır. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce bir kasaba görünümünde olan Ankara, Atatürk ve yeni kurucu üyelerin yönetim merkezi olarak Ankara' yı seçmesi buranın (günümüz) metropol şehri olmasıyla sonuçlanmıştır¹²⁰¹.

Siyasi gücün olmasa olmaz olgusu propagandadır. Anıtsal nitelikteki ya da görsel olarak bezenmiş yapılar her zaman propaganda işlevini üstlenmişlerdir. Tunç Çağı' nda yalıtım ve sağlamlaştırma amacıyla uygulanan ve düz yonulu taşlardan yapılan dışa taşkın duvar temelleri insanlarda görsel anlamda anıtsallık dürtüsünü uyandırmıştır¹²⁰². Alalakh ve Tilmen Höyük yerleşmesinde kullanılan (M.Ö. 18. yy.-ilk dönem grubuna dâhil) orthostatların, duvar tabanlarını dış etmenlerden korumanın¹²⁰³ yanı sıra yapılara görsellik kattığı kuşkusuzdur. Nitekim Alalakh örneğinde orthostatların, görsel-propaganda işlevi görecekt önemli kamusal yapılarda (kent kapısı ve Yarım Lim sarayı) kullanılmış olmaları¹²⁰⁴ bu durumu destekler niteliktedir. Söz konusu bu orthostatların oldukça ince işçilik ürünü olması¹²⁰⁵ dikkate alındığında; sadece yalıtım değil, görsel bir amaç taşıdığı da kesindir.

Hitit mimarisinde düz yüzlü ya da büyük boyutlu taşlar her zaman yapının dış yüzünde, görünebilecek en iyi noktada bilinçli olarak sergilenmiştir¹²⁰⁶. Hitit mimarisinde abartılı (orthostat sırası izlenimi veren tek bloktan oluşan) büyüklükte kullanılan bloklar “mimari başarabilmişliğin” propagandasıdır. Bunun en iyi aynı zamanda (bilinen) tek örneği Hattuşa-Boğazköy Tapınak I' de ki uygulamadır¹²⁰⁷. Hitit mimarisinde gelişmiş nitelikte, görsel-propaganda işlevindeki orthostat programına verilebilecek en güzel örnek; Alaca Höyük Sphenksli Kapı' da görülen orthostat uygulamasıdır¹²⁰⁸. Kapının sol yanındaki kabartma konusu dikkate alındığında; yapımı bitmiş ya da bitmek üzere olan kamusal bir yapının resmi açılışının gerçekleştirilmekte

¹²⁰¹ Harmanşah, 2015: 15.

¹²⁰² Naumann, 1975: 77-78.

¹²⁰³ Naumann, 1975: 85.

¹²⁰⁴ Naumann, 1975: 85.

¹²⁰⁵ Naumann, 1975: 85.

¹²⁰⁶ Naumann, 1975: 79, 81.

¹²⁰⁷ Naumann, 1975: 81.

¹²⁰⁸ Naumann, 1975: 82, 85.

ve bunun neticesinde Gök Tanrısı' na yapılan sunum olarak özetlenebilir¹²⁰⁹. Alaca Höyük' te görülen bu orthostat programında (kralın imar faaliyetlerini konu alan) tamamen siyasi bir propaganda anlatısının olduğunu söylemek mümkündür. Fırtına Tanrısı ile ilişkilendirilen boğa da kralın ve kentin “dünyevi-siyasi¹²¹⁰” gücünü vurgulamaktadır.

M.Ö. 1200'lü yıllarda yıkıcı göç hareketleri ve iklimsel değişiklikler Hitit İmparatorluğu' nun dağılarak daha güney bölgelerde şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle Kuzey Suriye, Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Assur ve Hitit kültürlerinin bölgede oluşturduğu yeni şekillenmeler, orthostatlar üzerindeki kabartmaların betimleme özelliklerinde de etkili olmuştur. Örneğin birbirini takip eder Hitit sanat unsurları ile ensede kıvrık saç betimi ya da topuz gibi belirgin Assur betimleme unsurları birlikte görülmektedir. Büyük oranda gelenekçi (Hitit) unsurlarını koruyan Malatya-Arslantepe orthostatlarında¹²¹¹ dahi Assur etkileri (el havada selamlama, saç betimi vb. gibi) göze çarpmaktadır¹²¹².

Siyasi idarenin yaptığı icraatlar propaganda olgusunun temelini oluşturur. Bu işlevi taşıyan orthostatlara verilebilecek en güzel örneklerden biri de Karkamış'tadır. Karkamış kamusal alanının hemen hemen her yapı unsurunda orthostatlar ile süslüdür. Ancak bu uygulamalardan Aşağı Saray meydanının batı cephesindeki uzun duvarda yükseklikleri 2 m. civarında kabartmalı orthostatlar kullanılmıştır¹²¹³. Bu orthostat programında II. Suhis' in uzun yazıtı, kralın hem askeri başarılarını hem de inşa faaliyetlerini anlatan oldukça uzun bir siyasi propaganda metnidir¹²¹⁴.

Kuzeybatı bölgesinde Troia' da ise orthostat olgusu oldukça farklıdır. Troia mimarisi oldukça özgün bir karaktere sahiptir¹²¹⁵. Nitekim Troialıların, Miken ve Hitit mimarisinden haberdar ve aynı mimari unsurları yapabilecek donanıma sahip olmalarına rağmen bilinçli olarak Hitit ve Miken yapı geleneğini (kyklopik taşların

¹²⁰⁹ Garstang, 1910: 256.-262

¹²¹⁰ Garstang, 1910: 256.

¹²¹¹ Akurgal, 2015: 96.

¹²¹² Akurgal, 2015: 154.

¹²¹³ Harmanşah, 2015: 187.

¹²¹⁴ Harmanşah, 2015: 188-190.

¹²¹⁵ Naumann, 1975: 501.

yoğun kullanımı, tonoz ve kemer uygulamaları) etmemişlerdir¹²¹⁶. Troialılar, Hitit orthostat programlarına benzer bir uygulamayı yerel mimarisine (muhtemelen siyasi bağımsızlığın vurgulanması olgusundan kaynaklı) bilinçli olarak dâhil etmemiştir.

4.3. İNANÇ VE KÜLTÜR ETKİSİ

Tarih öncesi çağlarda doğaya karşı zaferini henüz kazanamamış modern yaşamdan uzak insanlık, çeşitli olgulara (bunun çoğunluğu insan yaşamını etkileyen doğa olgu ve olaylarından kaynaklıdır: güneş, ay, fırtına, şimşek vb.) tapınım göstermişlerdir. Tapınmanın özünde iman, yani boyun eğme vardır ki bunun sonucunda inanların onun şiddetinden etkilenmeyeceği ya da onun gücünün inananları koruyacağı düşüncesi yatar.

İnanç olgusu imar faaliyetlerini birincil derecede etkileyen faktörlerden olmuştur. Yani insanlık henüz kendisini doğanın zorlu şartlarına karşı tam anlamıyla korumaya alacak konutları yaygın olarak inşa edemediği, hatta beslenme ve depolama amaçlı kullanılacak seramik kaplar üretmediği dönem de bile Tanrı ya da Tanrıları memnun edecek, onlara tapınılacak mabetler yapmayı başarabilmişlerdir. Nitekim Göbekli Tepe kutsal alanındaki kült alanı bu durumu destekler nitelikteki (varlığı bilinen) en eski örnektir¹²¹⁷. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’ de¹²¹⁸ akıllara durgunluk verecek bir imar ürününün ortaya çıkması tamamen inanç etkilidir. Göbekli Tepe kutsal alanındaki bezemeli dikmeler, mimari-heykeltıraşlık uygulamalarının da bilinen ilk örneğidir. M.Ö. ikinci binyıl içerisinde ve özellikle Geç Hitit döneminde en güzel örneklerini bildiğimiz orthostat blokları da bir mimari-heykeltıraşlık kompozisyonun birer ürünü olması bakımından (benzerlik göstermesi) önemlidir.

Hitit mimarisinde doğa-inanç olgularından kaynaklı kutsal alanın mimari-heykeltıraşlık kompozisyonun uygulandığı yerlerden birisi de Eflatun Pınar anıtıdır. Eflatun Pınar, Hitit coğrafyasında önemli su kaynaklarından birisidir ki bundan kaynaklı bu yer kutsal sayılarak¹²¹⁹ mimari-heykeltıraşlık örnekleriyle bezenmiştir.

¹²¹⁶ Naumann, 1975: 501.

¹²¹⁷ Schmidt, 2011: 64-65.

¹²¹⁸ Schmidt, 2011: 64-65.

¹²¹⁹ Naumann, 1975: 451.

Hitit orthostatlarının en güzel örnekleri Alaca Höyük’ te ki Sphenksli Kapı’nın her iki yanını süsleyen anıtsal girişten bilinmektedir¹²²⁰. Girişin her iki tarafında da dinsel öğeler ön planda tutulmuştur. Sağ taraftaki kabartmalı orthostatlarda Anadolu’ da Neolitik Dönem’ den bu yana varlığını bildiğimiz (Oturun Tanrıça kültü) oturan tanrıça kabartması vardır¹²²¹. Oturan tanrıçanın buradaki betimi Kybele’ nin erken tipi olmalıdır¹²²². Sol tarafta ise Fırtına Tanrısı’ na tapınım-sunum söz konusudur. Alaca Höyük anıtsal kapı düzenlemesinde dikkati çeken bir husus rahip-kralın ve eşinin yani en önemli kişiliklerin Fırtına Tanrısı’ na tapınım gösterir şekilde betimlenmesidir ki sağdaki tanrıçaya tapınım gösterenler arasında rahip-kral görülmemektedir. Demek ki Hititler erken dönemden beri Anadolu coğrafyasında tapınım gören “Ana Tanrıça” olgusuna hala inanmakta ancak rahip-kralın Fırtına Tanrısı’ na tapınım göstermesi (askeri ve politik) “dünyevi güç” anlayışının Hitit inancında daha baskın geldiğini düşündürmektedir. Nitekim Fırtına Tanrısı’ nı sembolize eden boğa figürünün erkeklik organının da betimlenmiş olması “dünyevi güç” olgusunu destekleyen bir diğer detaydır¹²²³.

Alaca Höyük kabartmalı orthostatlarında inanç olgusu ile ilişkilendirilen detaylardan biri de; boğa ile rahip kral arasında betimlenen, üzeri enine şerit bezeli sunak kabartmasıdır.

Geç Hitit mimari-heykeltıraşlık kompozisyonu da, Hitit sanatında olduğu gibi inanç etkilidir. Kabartmalı orthostat blokları üzerindeki Fırtına Tanrısı betimleri bu durumu destekler niteliktedir. Bu olgu, Samal, Karkamış, Arslantepe örneklerinde oldukça belirgindir. Bunun yanı sıra Tell Halaf kabartmalı orthostatlarında da Fırtına Tanrısı betiminin görülmesi ya da Fırtına Tanrısı’ na adandığı belirtilen orthostatlar üzerindeki yazıtlar göz önüne alındığında¹²²⁴ “dünyevi güç” anlayışı etkindir. Ayrıca Karkamış Fırtına Tapınağının iç ve dış cephe duvarları da orthostatlar ile kaplanmıştır¹²²⁵. Tüm bu uygulamalar ve Geç Hitit orthostatlarında sık sık boğa ve aslan

¹²²⁰ Harmanşah, 2015: 235.

¹²²¹ Garstang, 1910: 262.

¹²²² Garstang, 1910: 262.

¹²²³ Garstang, 1910: 256.

¹²²⁴ Oppenheim, 1955: 15, 81.

¹²²⁵ Harmanşah, 2015: 190.

kabartmalarının da kullanılmış olması aynı inanç olgusunun ürünü olarak değerlendirilebilir.

M.Ö. 12. yüzyılın başlarında görüldüğü düşünülen ciddi bir iklim değişikliği neticesinde, kültür bölgeleri kuzeyden bir domino etkisiyle daha güneylere doğru yönelmiştir. Nitekim bu iklimsel değişiklik sonucunda deniz kavimlerinin yağmaları, Hitit İmparatorluğu' nun dağılmasına neden olmuş, yerleşim daha güney bölgelerde şekillenmiştir. Bunun neticesinde Hitit sanatı kuşkusuz yabancı inanç unsurlarından (Arami, Assur, Fenike) fazlaca etkilenmiştir. Arslantepe, Karkamış, Sam'al, Sakçagözü ve Karatepe-Aslantaş orthostatlarında görülen mitolojik yaratıkların betimi tamamen yabancı etkilidir¹²²⁶. Karatepe-Aslantaş orthostatlarında ise farklı etkilerin olduğu, bezeme çeşitliliği daha yaygındır¹²²⁷. Karkamış uzun duvar orthostatlarındaki tanrılar geçidinde Geç Hitit tipi tanrıların ikonografisi belirgindir¹²²⁸.

Hititlerin inanç anlayışı bir ortak potada şekillenmiştir ki imparatorluk döneminde bile çok fazla tanrı ve tanrıça anlayışı, Hititlerin "bin tanrılı halk" olarak araştırmacılar tarafından adlandırılmasına neden olmuştur. Belki de Hititleri imparatorluk yapan ana nedenlerden birisi de çeşitli inançları bünyesinde barındırabilmiş olmasından kaynaklıdır. Hititler, güney bölgesinde de aynı inanç anlayışı ile yeni kültür bölgelerinde varlığını sürdürebilmişlerdir. Güney bölgesindeki Geç Hitit orthostatlarının betimleme özellikleri bu durumu destekler.

¹²²⁶ Akurgal, 2015: 274-275, 300, 319.

¹²²⁷ Çambel ve Özyar, 2003: 128-133

¹²²⁸ Harmanşah, 2015: 189.

5. ANADOLU’NUN GÜNEY KESİMİNDE AÇIĞA ÇIKARTILAN ORTHOSTATLARIN TİPOLOJİSİ

Bu bölümde Anadolu’nun güney kesiminde Tunç ve Demir Çağı mimarisinde kullanılan orthostat bloklarının tipine ve kullanıldığı yapıya göre genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

5.1. BEZEME TEKNİĞİNE GÖRE SINIFLANDIRMA

Anadolu’ nun güney kesimindeki mimaride kullanılan orthostatlar, bezemesiz ve bezemeli olmak üzere iki alt grupta ele alınacaktır.

5.1.1. Bezemesiz Orthostatlar

Anadolu’ nun güney kesiminde mimaride kullanılan bezemesiz orthostatlar, düzgün kesilmiş ve ince yonulu taşlardan (bazalta veya kireç taşı) yapılmıştır. Bu gruba dâhil olan orthostatlarda görsellik olgusu ikincil planda olup, orthostatların asıl mimari işlevi duvarın alt bedenini dış etmenlerden ve doğal bozulmalardan korumaktır.

Araştırma coğrafyamız içerisinde en erken tarihli orthostat örnekleri M.Ö. 18 yy.’ a tarihlendirilen Alalakh ve Tilmen Höyük uygulamalarıdır¹²²⁹. Kolay deforme olan bir yapı malzemesi olan kerpiçten yapılan duvarlar, ince cidarlı (duvar kaidesi özelliği taşımayan) orthostat blokları korunmaya alınmıştır¹²³⁰. Bu uygulama günümüz mimarisindeki “lambir” uygulamasını anımsatır.

Karkamış aşağı kent C evindeki uygulamada kaba yonulu kırık taşlar ev duvarının dış cephesinde dikine kullanılmıştır¹²³¹. Bu uygulama Troia VIIb2 tabakasındaki yapı pratiğini¹²³² anımsatır.

Gavurtepe, Liman Tepe, Panaztepe ve Troia gibi Anadolu’nun güney kesimi dışındaki yerleşmelerde görülen erken tip-bezemesiz orthostat uygulamaları diğer önemli mimari örneklerdendir.

¹²²⁹Naumann, 1975: 504.

¹²³⁰Naumann, 1975: 504.

¹²³¹Woolley, 1921: 146.

¹²³²Pieniazek-Sikora, 2002: 32.

5.1.2. Bezemeli Orthostatlar

Anadolu' nun güney kesiminde ele geçen bezemeli orthostatlar üzerinde ya kabartma görsel programları ya da yazıt yer almaktadır. Ancak her iki uygulamanın da aynı orthostat bloğu üzerinde olduğu örnekler de mevcuttur. Ancak orthostatların bezeme tekniğine göre değerlendirileceği için kabartma ve yazıtlı olmak üzere iki alt başlık altında ele alınmıştır.

5.1.2.1. Kabartmalı Örnekler

Tunç Çağı'na tarihlendirilen Alalakh ve Tilmen orthostat örneklerinde korunabilmiş bir kabartmalı örneğe rastlanılmamıştır. Ancak Alalakh Tabaka IV (M.Ö. 15-14. yy.) Niqmepa Sarayı içerisinde tek bir kabartma diliminin bulunmuş olması burada kabartmalı orthostat uygulamasının olduğunu düşündürür¹²³³. Ayrıca Oylum Höyük 2013 yılı kazı çalışmalarında üzerinde geyik türü bir hayvana ait olduğu düşünülen boynuz kabartması olan orthostat parçası ele geçmiştir¹²³⁴. M.Ö. 2. binyıla ait olduğu tahmin edilen parçanın orijinal kullanım mekânı bilinmemektedir¹²³⁵. Bu buluntular dikkate alındığında M.Ö. 2. binyıl içinde bu bölgede kabartmalı orthostat programlarının olduğu tahmin edilmektedir¹²³⁶.

Anadolu' nun güney kesiminde, korunabilen kabartmalı orthostatların hepsi Demir Çağı mimarisinin ürünüdür¹²³⁷. Bu orthostatlarda dinsel öğeler, doğa öğeleri betimlenmiş olup bazı örneklerde hikâyeci bir anlatım üslubu hâkimdir.

5.1.2.1.1. Dinsel Öğeler

Kabartmalı orthostatlar üzerinde betimlenen dinsel öğeler; tanrı, tanrıça betimleriyle sphenks, grifon vb. mitolojik varlıklardan oluşmaktadır. Ayrıca kanatlı güneş kursları da sıklıkla betimlenen dinsel öğelerdendir.

¹²³³ Naumann, 1975: 86.

¹²³⁴ Atilla Engin, vd., "Oylum Höyük, 2013", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2015, s.238.

¹²³⁵ Engin, vd., 2015: 238.

¹²³⁶ Naumann, 1975: 86.

¹²³⁷ Hitit merkezlerinden Alaca Höyük Sphenksli Kapı mimari-heykeltıraşlık uygulaması, Hitit İmparatorluk Dönemi' ne ait istisnai ve muntazam bir uygulamadır. Kabartmalı orthostatlar ile görsel anlatı programının oluşturulduğu (bilinen) en erken örnektir (Harmanşah, 2015: 235.).

Orthostatlar üzerinde en çok betimlenen tanrı kuşkusuz Fırtına Tanrısı' dır. Geç Hitit kabartmalarında Fırtına Tanrısı basamaklı/çıkıntılı ve yukarı doğru daralan uzun başlığı ile betimlenir. Genellikle elinde şimşek demeti olur. Bu şimşek demeti olgusu Yunan mitolojisindeki Zeus' u anımsatır. Fırtına Tanrısı ikonografik olarak Hitit geleneğinin özelliklerini taşımasının yanı sıra, Assur-Aram etkisinde (ponponlu başlık, polosun ya da saçın arkada volüt yapması vb.) betimlenmiştir¹²³⁸. Hitit sanatında oldukça benimsenen erkek tanrı/baba tanrı olgusu, siyasi ve askeri gücü sembolize etmesi bakımından Geç Hitit sanatında da sevilerek işlenmiştir. Böylelikle yeni merkezlerde (Arslantepe, Sam'al, Karkamış gibi) Hitit İmparatorluğu' nun eski gücünün devam ettiği propagandası yapılmış olmalıdır. Geç Hitit orthostatlarında yabancı unsur tanrı betimlemeleri de görülür. Bu durum Hitit politikasında da olduğu gibi "yabancı unsurları da özümsemek" anlamında yorumlanmalıdır. Örneğin Karatepe-Aslantaş orthostatlarında görülen ve (aynı sırada yer aldığı diğer orthostatlardaki figürlerden farklı olarak) cepheden betimlenen Tanrı Bes¹²³⁹, bu durumun en marjinal örneğidir.

Orthostatlar üzerinde ana tanrıça olgusu (Fırtına-Gök Tanrısı' na nazaran) pek yer almaz. Betimlenen tanrıçalar arasında Güneş Tanrısı Kubaba yer alır. Kubaba' nın betimlendiği Arslantepe örneğinde Hitit gelenekleri (Fırtına Tanrısı solda ve karşısında oturur Kubaba) devam etmektedir¹²⁴⁰. Karatepe-Aslantaş örneğinde betimlenen tanrıça olgusu erken dönem örneklerine göre oldukça farklıdır¹²⁴¹. Tanrıça burada sanki sıradan bir anne gibi betimlenmiştir. Fenike stilinde ayakta betimlenen tanrıça Klasik Dönem Yunan sanatındaki tanrıların sıradan insanlar gibi betimlenmesi olgusunu anımsatır.

Geç Hitit orthostatlarındaki mitolojik yaratıklar da oldukça çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Karkamış örneklerinde kuş kuyruklu, kanatlı aslanlar, Hitit tarzı giyimli kuş başlı adamlar (grifonlar), insan başlı boğalar ya da aslan başlı insanlar gibi¹²⁴² ikonografik olarak çok çeşitlilik göstermektedir.

¹²³⁸ Akurgal, 2015: 96-103, 154-159.

¹²³⁹ Akurgal, 2015: 319.

¹²⁴⁰ Akurgal, 2015: 267.

¹²⁴¹ Çambel ve Özyar, 2003: 61.

¹²⁴² Akurgal, 2015: 268, 274, 278.

Geç Hitit orthostatlarındaki Assur, Aram ve Fenike etkisiyle betimlenen dinsel öğeler; hem çeşitlilik olarak (yabancı öğelerin de benimsenmesi) hem de betimsel olarak geleneksel Hitit sanatından farklılık göstermektedir.

5.1.2.1.2. Doğa Öğelerinin Betimlenmesi

Orthostatlar üzerinde betimlenen doğa öğeleri, genel olarak hayvanlar ve bitkilerden oluşmaktadır. Hayvanlar arasında en çok boğa ve aslan betimlenmektedir. Bu hayvanlar aynı zamanda dini-siyasi bir güç propagandası işlevi görmesi bakımından da tercih sebebidir. Bunların yanı sıra geyik, tavşan, kaplumbağa, kuş, keçi, koyun gibi hayvanlar orthostatlar üzerinde betimlenen doğa öğeleri arasındadır.

Bitkiler içerisinde ise ağaç betimi sıklıkla görülür ve bu betim çoğu zaman ikonografik olarak yarı mitolojik hayat ağacı şeklindedir. Ancak Karatepe-Aslantaş örneğinde olduğu gibi oldukça gerçekçi betimlenmiş ağaç örnekleri de görülür¹²⁴³.

Doğa öğelerinin betimi sadece karasal figürlerle sınırlı kalmamıştır. Karatepe-Aslantaş örneğinde görülen gemi betimlemesinde deniz/nehir ve içerisindeki balıklar dahi verilmiş olması bakımından farklı bir örnektir¹²⁴⁴.

5.1.2.1.3. Hikâyeci Anlatım

Hikâyeci anlatım, aynı ya da farklı orthostatlar üzerinde belli bir konu bütünlüğü olan bir olguyu anlatan anlatım şeklidir. Alaca Höyük Sphenksli Kapı örneğinde¹²⁴⁵ görülen kralın inşa faaliyetlerinden sonra Fırtına Tanrısı' na yaptığı sunum-kurban hikâyeci bir üslupla betimlenmiş olup, orthostatlarla anlatı programı gerçekleştirilmiştir. Benzer betimlemeler Geç Hitit orthostatlarında da görülmekte olup bunun en güzel örneği Karkamış' ta görülür. Karkamış Aşağı Saray meydanının batı sınırındaki anıtsal duvardaki kabartmalarda konu bütünlüğü olup, siyasi, askeri ve dini bir anlatı programı vardır¹²⁴⁶. Bu alanda II. Suhis' in askeri-siyasi başarılarının yanı sıra imar faaliyetleri

¹²⁴³ Çambel ve Özyar, 2003: 61.

¹²⁴⁴ Çambel ve Özyar, 2003: 84.

¹²⁴⁵ Garstang, 1910: 256-262.

¹²⁴⁶ Harmanşah, 2015: 187.

anlatılmış olup¹²⁴⁷, bu başarı neticesinde Karkamış tanrılarına karşı şükran söz konusudur.

Karatepe-Aslantaş orthostatında betimlenen gemi örneğinde bir deniz çıkartmasının anlatısı söz konusudur¹²⁴⁸. Benzer şekilde Tell Halaf örneğindeki gemi betiminde de aynı durum (hikâyeci anlatım) söz konusudur¹²⁴⁹.

5.1.2.2. Yazıtlı Örnekler

Orthostatlar ile gerçekleştirilen propaganda amaçlı anlatı programı yazıtlar ile güçlendirilmiştir. Bu yazıtlar bazen betimlenen figürlerin tanıtımında kullanılmıştır. Figürlerin üzerinde hiyeroglif yazıtların görüldüğü en güzel örneklerden biri de Arslantepe’ dedir. Fırtına Tanrısı ve Kral Sulumeli figürlerinin üzerinde hiyeroglif yazıtlardan figürlerin kimliği anlaşılmaktadır¹²⁵⁰.

Orthostatlar ile gerçekleştirilen ve yazıtlarla desteklenen anlatı programında kullanılan yazıtlar bazen Karatepe-Aslantaş’ ta olduğu gibi bilingual (Luvi hiyeroglifi ve Fenike dili) karakterlidir¹²⁵¹. Benzer uygulama (Luvi, Arami ve Akad dili) üç dilde Hadatu kapı aslanı üzerine yazılmış yazıttır¹²⁵². Bu yazıtlar kent tarihi hakkında ciddi bilgiler vermektedir.

Karkamış Kabartmalı Uzun Duvar’daki yazıtlı orthostatlarda II. Suhis’ in askeri-siyasi başarıları ile imar faaliyetleri anlatılmıştır¹²⁵³. Böylelikle orthostatlarla yapılan propaganda yazıtlar ile güçlendirilmiştir.

Tayinat Höyük (Kunulua) yerleşmesinden bulunan hiyeroglif yazıtlı orthostat parçaları tapınak yapısının platformunu oluşturuyor olmalıdır¹²⁵⁴.

5.2. ORTHOSTATLARIN KULLANILDIĞI MİMARİ YAPILAR

¹²⁴⁷ Harmanşah, 2015: 187.

¹²⁴⁸ Çambel ve Özyar, 2003: 84.

¹²⁴⁹ Oppenheim, 1955: 100.

¹²⁵⁰ Akurgal, 2015: 154.

¹²⁵¹ Bossert, vd., 1950: 19-20.

¹²⁵² Harmanşah, 2015: 177.

¹²⁵³ Harmanşah, 2015: 187.

¹²⁵⁴ Harrison, vd., 2011: 372.

Kullanıldığı yapının görselliğini ve statüğünü artırmak ya da propaganda işlevi ile kullanılan orthostatlar, bu sebeplerden dolayı mümkün olduğunca göze çarpan yerlerde ve önemli kamu yapılarında kullanılmıştır. Bu yapılar arasında özellikle kent kapıları, saraylar-hilaniler, tapınaklar ile anıtsal cadde duvarları tercih sebebi olmuştur.

5.2.1. Kent Kapıları

Kent kapıları, kentin siyasi, askeri ve ekonomik gücünün kente dışarıdan gelenlere anlatılmasında kullanılan en önemli reprezentatif yapılardandır. Ayrıca kente giriş çıkışlarda mecburi olarak kullanılacak bir mekân olması bakımından kapılar önemli bir propaganda aracı olmuştur. Böylesine önemli bir yapının hem duvarlarını dış ve doğal etmenlere karşı korumak hem de görsel anlatı programı geliştirmek amacıyla kent kapılarında orthostatlar kullanılmıştır. Orthostatların ilk örneklerinde bile Alalakh kent kapısı (M.Ö. 18 yy.) orthostatların kullanım yerinde tercih sebebi olmuştur¹²⁵⁵.

Geç Hitit kentlerinin kent kapılarında kabartmalı orthostat anlatı programıyla düzenlenmiş anıtsal girişler bulunmaktadır. Örneğin Sam'al orthostatları üzerinde betimlenen ilişkili figürlerin karşılıklı simetrik bir tarzda dizilimiyle¹²⁵⁶ ve bu orthostatların boyanmasıyla¹²⁵⁷ kent kapısının görselliği artırılmıştır.

Ayrıca Orta Anadolu' da Hitit merkezlerinden Alaca Höyük Sphenksli Kapı' da kullanılan kabartmalı orthostatlar ile oluşturulan görsel anlatı programı bilinen en erken örnektir¹²⁵⁸. Batı Anadolu' da ise M.Ö. 2. binyıl Gavurtepe kent kapısında kabartmasız orthostat bloklarının kullanıldığı bilinmektedir¹²⁵⁹.

5.2.2. Tapınaklar

Tarihöncesi çağlardan beri (Neolitik Göbekli Tepe kutsal alanı gibi) ibadethaneler en gözde yapı merkezlerinden biri olmuştur. Bu durum Tunç ve Demir Çağları içinde geçerliliğinin korumuştur. Tapınak yapılarının hem görsel etkisinin hem de statüğünün artırılması amaçlı orthostat blokları kullanılmıştır. Bu amaçlar

¹²⁵⁵ Naumann, 1975: 85.

¹²⁵⁶ Özudoğru, 2008: 92.

¹²⁵⁷ Naumann, 1975:123.

¹²⁵⁸ Harmanşah, 2015: 235.

¹²⁵⁹ Meriç, 1990: 180-181.

doğrultusunda Anadolu' nun güneyinde tapınak mimarisinde kullanıldığı bilinen en erken örnekler Tilmen Höyük' tedir. Orta Tunç Çağı' na tarihlendirilen ve kazı ekibi tarafından B yapısı olarak adlandırılan tapınakta ince işçilik ürünü düz orthostatlar kullanılmıştır¹²⁶⁰. Buna benzer orthostat uygulamaları ise Orta Anadolu'da Hitit başkenti Hattuşa tapınak mimarisinde de görülmektedir¹²⁶¹.

Tapınak yapılarında orthostatlar Geç Hitit mimarisinde de kullanılmıştır. Örneğin; Karkamış Fırtına Tanrısı Tapınağı' nın tek odadan oluşan kült odasının hem iç hem de dış cephesi orthostat bloklarıyla kaplanmıştır¹²⁶².

5.2.3. Saray ve Hilani Yapıları

Saray ve Hilani yapıları bir yerleşmedeki en önemli kamu binalardandır. Sıradan ev tipinin dışında bir görünümde olan saray yapıları yöneticinin konutu olarak nitelendirilebilir¹²⁶³. Ancak bu saray yapılarını bazen (Tell Halaf örneğinde olduğu gibi) tapıktan ayırt etmek oldukça imkânsızdır¹²⁶⁴. Bunun yanı sıra işlevine göre büyüklük-küçüklü birçok odadan oluşan saray yapılarının ön cepheleri bazen yükseltilmiş ve sütunlar ile bezenmiş hilani bölümleriyle şekillenmektedir¹²⁶⁵. Bir yerleşmede en önemli yapı unsurları arasında yer alan sarayların hem görselliği hem de dayanıklılığı oldukça önemli bir konudur. Bu durum neticesinde M.Ö. 18 yy. içerisinde ilk örneklerini bildiğimiz orthostat blokları Alalakh Yarım Lim Sarayı' nda kullanılmıştır¹²⁶⁶. Benzer şekilde Tilmen Höyük' te çağdaş saray mimarisinde de düz yüzlü, ince yonulu orthostat blokları kullanılmıştır¹²⁶⁷.

Geç Hitit mimarisinde saray ve hilani yapılarında orthostat blokları kullanılmıştır. Örneğin; Sam'al kazılarında açığa çıkartılan ve Hilani 3 ve 4 adı verilen yapıların duvarlarının alt kısımları kabartmalı orthostat bloklarıyla kaplanmıştır¹²⁶⁸.

¹²⁶⁰ Duru, 1986: 123-128.

¹²⁶¹ Naumann, 1975: 79-82.

¹²⁶² Harmanşah, 2015: 190.

¹²⁶³ Naumann, 1975:398.

¹²⁶⁴ Naumann, 1975:398.

¹²⁶⁵ Harmanşah, 2015: 194-195.

¹²⁶⁶ Naumann, 1975: 85.

¹²⁶⁷ Naumann, 1975: 85.

¹²⁶⁸ Gilibert, 2011: 85-90.

Böylelikle saray yapının görselliği ve anıtsal etkisi arttırılmıştır. Benzer şekilde Sakçagözü sarayının giriş kısmı ve portiko duvarları kabartmalı orthostat blokları ile kaplanmıştır¹²⁶⁹.

5.2.4. Anıtsal Cadde Duvarları

Görsel anlatının hedef kitlesi kuşkusuz insanlardır. Bu nedenden dolayı insan nüfusunun yoğun olduğu mekânlar propaganda için tercih sebebi olmuştur. Yakındoğu’ da anıtsal nitelikteki duvarlarda orthostatlarla anlatı programlarının temeli M.Ö. 2000’li yıllara kadar uzanır¹²⁷⁰. Ancak araştırma coğrafyamız içerisinde ilk (bilinen) orthostat örneklerinin Alalakh kapı geçişinde kullanılmış olması¹²⁷¹ da benzer şekilde propaganda nedenlidir. Zamanla gelişen bu anlatı programı kapı geçişi gibi alanlarla sınırlı kalmamıştır. Kapı geçişinden kent merkezine doğru, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu cadde duvarları da orthostatlarla yapılan görsel anlatı için ideal bir uygulama alanı olmuştur.

Anıtsal nitelikte cadde duvarları ile yapılan görsel anlatı programına verilebilecek en güzel örnek Karkamış Aşağı Saray meydanının çevresindeki cadde duvarlarıdır. Bu duvarlar arasında meydanın batı sınırını oluşturan ve kazı ekibi tarafından Kabartmalı Uzun Duvar olarak adlandırılan duvar anlatı programı oldukça etkileyici bir uygulamadır¹²⁷².

5.2.5. Mezar Yapısı

Mezar yapıları, özellikle önemli bir kişinin gömütü ise anıtsal bir nitelik taşıması, bu nedenden dolayı görsel anlatı ve statüğünün arttırılmış olması gayet olağan bir durumdur. Ancak Tunç ve Demir Çağları boyunca Anadolu’ nun güney kesiminde orthostat bloklarının kullanıldığı mezar yapısına sadece (bilinen) Alalakh Tabaka VII’ de rastlanılmıştır¹²⁷³. Ancak bu mezar yapısı tekil bir yapı olmayıp, saray kompleksi içerisinde merdivenle giriş sağlanarak anıtsal bir nitelik kazandırılan 17 numaralı oda

¹²⁶⁹ Garstang, 1910: -300-302.

¹²⁷⁰ Harmanşah, 2015: 221.

¹²⁷¹ Naumann, 1975: 85.

¹²⁷² Harmanşah, 2015: 187.

¹²⁷³ Yener ve Akar, 2018: 538.

mezar olarak kullanılmıştır. Bu mezar odasının duvarlarının alt kısımlarında düz yüzölçümlü ve ince yonulu bazalt orthostatlar kullanılmıştır¹²⁷⁴. Bu uygulama programı mezar yapıları için representatif bir uygulama olmayıp, sarayın diğer bölümlerindeki uygulamalar ile aynıdır. Özetle mezar yapılarında orthostat kullanımlarının gelişimi ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Ancak ait olduğu gömüt için bir kimlik işlevi gören mezar stelleri ile kabartmalı orthostatların şekil ve işlev olarak benzerliği, mezar yapılarında da orthostatların tercih edildiği ihtimalini arttırmaktadır.

5.2.6. Sivil Mimari Yapıları

Sivil mimari yapıları, sıradan konut yapıları olarak değerlendirilmelidir. Kent mimari peyzajındaki önemi anıtsal nitelikteki yapılara nazaran oldukça düşük olduğu için orthostatlar sivil mimari yapılarda pek tercih sebebi olmamıştır. Orthostat bloklarının kullanıldığı örneklerde ise duvarın sağlamlığının ve görseelliğinin artırılması amaçlı duvarın dış kesiminde kullanılmıştır. Ancak bu bloklar kabartmasız ve (önemli yapılardaki örneklerdeki gibi nazaran) kaba yonuludur.

Tilmen Höyük Orta Tunç II tabakası saray kompleksinin bazı odalarının kapı pervazlarının yapımına benzer ancak Demir Çağı III tabakasına ait evlerin kapı pervazları da orthostat blokları ile düzenlenmiştir¹²⁷⁵.

Alişar 10T tabakasında açığa çıkartılan konak yapısının batı ve güney cephesindeki duvarların alt kısımlarında orthostat uygulaması görülmektedir¹²⁷⁶.

Karkamış aşağı kentte yer alan C evinin duvarının alt kısımlarında da kaba yonulu dik taşların kullanılması¹²⁷⁷, Troia VIIb2 tabakasındaki orthostat uygulamasıyla¹²⁷⁸ benzer olması bakımından önemlidir.

¹²⁷⁴ Yener ve Akar, 2018: 538.

¹²⁷⁵ Marchetti, 2012: 532-533.

¹²⁷⁶ Osten, 1937a: 17-19.

¹²⁷⁷ Woolley, 1921: 146.

¹²⁷⁸ Pieniazek-Sikora, 2002: 32.

SONUÇ

Anadolu yarımadası, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü vazifesi görmesi, ideal iklimi ve zengin maden yataklarına sahip olması bakımından tarihöncesi devirlerden bu yana önemini korumuştur. Tunç ve Demir Çağları boyunca, özellikle de Anadolu'nun güney kesimi Mezopotamya, Suriye ve Mısır coğrafyası ile hem karadan hem de (Akdeniz ile) denizden Anadolu ve Avrupa kültürleri arasında geçiş güzergâhında yer alması bakımından ayrıca önemlidir. Söz konusu bu kültürel çeşitlilik mimari geleneğinin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Anadolu'da maden sektörünün oluşmasının ardından zenginleşen kültürler, çömlekçi çarkı ve yazıyla tanışmasıyla doruk noktasına ulaşmış ve yeni siyasi güçler ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun batı-kuzeybatı kesiminde Troia Kültürü etkili olurken, daha iç kesimlerde Hitit Kültürü etkili olmuştur. Nitekim Anadolu'da varlığı bilinen ilk imparatorluk olan Hitit İmparatorluğu kurulmuştur. Maden sektörünün oluşmasıyla başlayan tüm bu gelişmeler Tunç Çağı boyunca mimari şekillenmede de etkisini göstermiştir. Zenginleşen kültürler adeta büyük, dayanıklı ve korunaklı yapılaşma yarışına girmişlerdir. Bunun neticesinde düzgün kesilmiş bloklar, gösterişli ve dayanıklı yapılar inşa etmek amacıyla tercih sebebi olmuştur.

Günümüz modern mimaride olduğu gibi, Tunç ve Demir Çağı mimarisinde de estetik, statik ve yalıtım en temel imar programlarıdır. Duvarların alt bedenlerinde kullanılan orthostatlar da söz konusu bu imar programlarının doğurduğu mimari bir üründür. Yapının aşınmalara en açık yeri alt duvar bedeni olmasından kaynaklı olarak yapının statliğini arttırmak amacıyla kullanılan düzgün temel taşları zemin seviyesinden yükseltilerek kullanılmaya başlar. Zemin seviyesinden yükseltilen bu bloklar yapıya sağlamlık dışında görsellik de kazandırmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı Anadolu coğrafyasında Tunç Çağı'ndan itibaren, alt duvar bedeninde dik, büyük ve düz yüzlü bloklar, yani orthostatlar kullanılmaya başlanmıştır. Orthostat bloklarının yapımında, hammaddeye ulaşım imkânı ve bloğun kullanılacağı yerdeki iklimsel özellikler ana etmenlerdir. Araştırma kapsamındaki orthostat bloklarının büyük çoğunluğu bazalt ve kireçtaşı malzemedendir. Orthostat bloklarının duvar bedenine bağlanmasında ise çoğunlukla ahşap malzeme tercih edilmiştir.

Araştırma coğrafyamız içerisinde mimaride orthostatın kullanıldığı en erken örnekler Alalakh ve Tilmen Höyük yerleşmelerinde görülmektedir. Alalakh Tabaka VII (Orta Tunç Çağı) Yarım Lim Sarayı ve kent kapısındaki orthostat uygulamaları bilinen en erken mimari uygulamalardır. Düzgün kesilmiş (dörtgen), düz yüzlü ve ince yonulu oldukça muntazam bir mimari ürün olan bu orthostatlar üzerinde bezeme görülmez. Ancak Yarım Lim Sarayı'nda kullanılan bazalt orthostatlar üzerine sıva ve cila uygulanmıştır. Anadolu'nun güney kesiminde, erken tip-bezemesiz ancak ince işçilik ürünü orthostatların kullanıldığı bir diğer örnek, Tilmen Höyük Orta Tunç Çağı saray mimarisidir.

Orta Anadolu Hitit mimarisinde erken tip-bezemesiz orthostat bloklarının kullanıldığı örnekler arasında Alishar 10T konak yapısı ve Hattuşa Tapınak I' deki uygulamalar en belirgin örneklerdir. Ancak Hitit İmparatorluk Çağı'nda Alaca Höyük Sphenksli Kapı' da kullanılan kabartmalı orthostat blokları en muntazam örneklerdir. Kent girişinde kabartmalı orthostatlar ile oluşturulan bu görsel anlatı programı bilinen en erken uygulamadır. Bu anlatı programında Ana Tanrıça olgusu ve Gök Tanrı inancının ustalıkla işlendiği dinsel öğelerin yanı sıra dünyevi-siyasi gücün propagandası da yapılmıştır. Alaca Höyük mimari-heykeltıraşlık uygulaması Hititlerin yontu ve mimari sanatının yanı sıra inanç ve siyasi yapısı hakkında da bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

Tunç Çağı mimarisinde Anadolu'nun batı ve kuzeybatı kesiminde ise Liman Tepe, Panaztepe, Gavurtepe ve Troia mimarisinde orthostat bloklarının kullanıldığı bilinmektedir. Kullanıldığı duvar bedenindeki diğer bloklara nazaran dik konumda ve düz yüzlü olan orthostat blokları bu bölgede (Güney ve Orta Anadolu örneklerine nazaran) daha özgün bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Nitekim en erken orthostat örnekleri olan Alalakh orthostatlarına nazaran Batı ve Kuzeybatı Anadolu orthostatlarının köşeleri dik bir hat oluşturmaz ve daha kaba görünümündedir. Kullanım amaçları ise yapıya görsellik kazandırmaktan ziyade yapının statüğünü arttırmak ve (Troia VIIb2 örneği gibi) yapı malzemesi ve inşaa alanından tasarruf etmektir. Ayrıca (Gavurtepe kent kapısında kullanıldığı tahmin edilen orthostatlar dışında) Batı ve Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde kullanılan erken tip orthostatlar, Orta ve Güney Anadolu örneklerinde olduğu gibi kent kapısı ve tapınlarda kullanıldığı örneklere

rastlanılmaması bakımından da farklılık göstermektedir. Orthostat hammaddesi olarak da genellikle yerel taşlar kullanılmıştır.

M.Ö. 12 yüzyılın sonundan itibaren Anadolu'ya gelen deniz kavimlerinin akımları ve ciddi iklimsel değişiklikler nedeniyle oluşan olumsuzluklar sonucunda Hitit İmparatorluğu dağılmıştır. Daha güney bölgelere doğru gerçekleşen göç hareketlilikleri adeta bir domino etkisiyle yeni siyasi şekillenmeler doğurmuş ve Geç Hitit Krallıkları ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu yeni kültürel şekillenmeler, geleneksel Hitit sanatının yanı sıra Assur-Aram etkili yeni orthostat programlarının gelişmesinde de etkili olmuştur.

Geç Hitit Krallıkları arasında en önemlisi Hitit İmparatorluk Dönemi'nden beri özgün bir konuma sahip olan Karkamış Krallığı'dır. Karkamış Aşağı Saray Meydanı etrafındaki yapı ve cadde duvarlarında, Su Kapısı, Kral Kapısı, Fırtına Tanrısı Tapınağı ve hilani yapısında orthostatlar kullanılmıştır. Aşağı Saray Meydanı çevresi ve önemli yapılarda kullanılan kabartmalı ve yazıtlı orthostat blokları ile Suhis-Katuwas Hanedanlığı'nın siyasi gücünün propagandası yapılmıştır. Ustaca yapılmış zengin bezeme çeşitliliğinin olduğu kabartmalı orthostatlarda birbirini takip eder Hitit etkili yapılmış figürlerin yanı sıra Assur etkili mitolojik kavramlar da göze çarpmaktadır. Tıpkı Hitit inanç sisteminde olduğu gibi Karkamış orthostatlarında da geleneksel ve yabancı unsurlar bir arada görülmektedir. Karkamış kentinin jeopolitik önemi ve zengin orthostat bezemeli anıtsal yapıları göz önüne alındığında, adeta eski başkent Hattuşa Karkamış'a taşınmış izlenimini vermektedir. Karkamış orthostatları üzerindeki yazıt ve betimlemeler Geç Hitit inanç ve siyasi sisteminin yanı sıra yontu ve mimari faaliyetleri hakkında bilgiler vermesi bakımından da önemlidir.

Kabartmalı orthostatlar üzerinde, geleneksel Hitit sanatının izlerinin büyük ölçüde görülebildiği bir diğer yerleşme (Melid Krallığı'nda) Arslantepe' dir. Örneğin; öküz arabasında ve arabadan inmiş şekliyle betimlenen Fırtına Tanrısı betimi, Hitit İmparatorluk Dönemi betimlerini andırır. Ancak açık elle selamlama gibi detay Assur etkilidir.

Sam'al Krallığı, Zincirli' de Assur etkisinde şekillenmiş Geç Hitit Dönemi kabartmalı orthostatlar kent ve kale kapılarının yanı sıra hilani girişinde de

kullanılmıştır. Özellikle güneydeki kent kapısındaki orthostatların diziliminde bir ahenk söz konusudur.

Demir Çağı mimarisinde Anadolu' nun güney kesiminde Tayinat Höyük, Tell Halaf, Hadatu-Arslantaş, Coba Höyük-Sakçagözü ve Karatepe-Aslantaş kalesi orthostatın kullanıldığı önemli merkezlerdendir. Tayinat Höyük' te Tapınak XVI' a ait olabileceği düşünülen hiyeroglif yazıtlı orthostat parçaları da açığa çıkartılmıştır. Tell Halaf' ta ise Tapınak-Saray'da dinsel öğelerden, savaşçı, avcı, hayvan ve bitki figürlerine kadar bezeme çeşitliliği olan çok sayıda orthostat kullanılmıştır. Hadatu Batı Kapısı' nda ki kabartmalı orthostatlar üzerinde resmigeçit töreni ve haraç-hediye getiren elçiler betimlenmiştir. Coba Höyük Demir Çağı saray girişi de kabartmalı orthostatlar ile süslenmiştir. Kapının her iki yanında da baş kısmı heykel şeklinde dışarı fırlamış aslan kabartmalarının olduğu düzenlemenin her iki yanında da mitolojik varlıklar, savaş arabası, aslan avı ve sunu taşıyan erkeklerin betimlendiği orthostatlar yer almaktadır.

Karatepe-Aslantaş kalesine girişi sağlayan kapılarda kapı heykelleri, koruyucu aslan ve sphenksler kullanılarak girişe anıtsallık kazandırılmıştır. Bu kapıların iç cephe duvarları (yazıtlı ve yazıt olmayan örnekleri olan) çok sayıda zengin betimleme çeşitliliği olan kabartmalı bazalt orthostat bloklar ile donatılmıştır. Fenike stilinde cepheden betimlenen Mısır Tanrısı Bes, ayakta çocuk emziren Tanrıça figürü betimi önemli kabartmalardandır. İçerisindeki askerler ile betimlenmiş olan gemi kabartması olan orthostatta su yüzeyinin altındaki askerler ve balıklar da işlenmiştir. Söz konusu bu orthostattaki betimleme detayları dikkate alındığında, (söz konusu dönem için) kullanılan geminin modelini ve deniz akınının nasıl gerçekleştiğini tahmin etmek mümkündür.

Tunç ve Demir Çağı örneklerinin ele alındığı orthostatlar; coğrafi, siyasi ve inanç-kültür etkisiyle tapınaklar, saray ve hilani yapıları, kent kapıları, anıtsal cadde duvarları ve sivil mimari yapılarında kullanılmıştır. Mezar yapısında ise (söz konusu dönem için) sadece Alalakh Tabaka VII' de kullanılmıştır. Ancak bu mezar, (diğer odalarında da orthostatın kullanıldığı) saray kompleksi içerisinde merdivenle giriş sağlanarak anıtsal bir nitelik kazandırılan odadan oluştuğu için bu uygulamayı saray yapısı dışında değerlendirmek yanlış olacaktır.

Hem Ege hem de Levant Bölgesi'nde Orta Tunç Çağı'ndan beri mimaride kullanılmaya başlanan orthostatların tip ve fonksiyonel gelişimi, bölgesel olarak oldukça farklılık göstermektedir. Levant grubu orthostatları tip olarak, oldukça düz yüzlü ve ince işçilik ürünü plakalardan oluşmaktadır. Ege grubu orthostatları ise daha kaba bir görünüme sahip, çoğunlukla yassı taşlardan oluşmaktadır. Söz konusu bu blokların kenarları (Levant örneklerinin aksine) düz bir hat çizmezler, yani tam anlamıyla kusursuz bir dörtgen formu oluşturmazlar. Ayrıca Levant Bölgesi orthostatları fonksiyonel olarak, anıtsal nitelikte kamusal yapılarda kullanım görürken; Ege grubu orthostatları ise (Gavurtepe örneği hariç) sivil mimari yapılarında tercih sebebi olmuştur. Levant örneklerine göre görsellikten oldukça uzak olan Ege grubu orthostatları, (Levant örneklerinin aksine) kullanıldığı yapıya anıtsal nitelik ve görsellik kazandırmaktan ziyade; yapının statüğünü arttırmak amacıyla kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akar, M., (2013), “Krallar ve Tüccarlar Kenti Alalakh”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.33, (84-93).
- Akdeniz, E., (2008), “2007 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, (255-267).
- Akdeniz, M. G., (2016), *Tarihöncesi ve İlk Çağ Mimarlığı*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Akurgal, E., (2014), *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi, 10. Baskı, Ankara.
- Akurgal, E., (2015), *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Alkım, U. B., (1962), “1960 Yılı Yesemek Çalışmaları ve Tilmen Höyük Kazısı”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S.XI-I, (5-6).
- Alkım, U. B., (1969), “İslahiye Bölgesi Çalışmaları (1968)” *Türk Arkeoloji Dergisi*, S.XVII-1, (39-42).
- Alparslan, M., (2009), *Hititolojiye Giriş*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları-Graphis Matbaa, İstanbul.
- Alparslan, M., (2011), “Gurgum Krallığı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (375).

- Alparslan, M., (2011a), “Pattin Krallığı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (387-388).
- Alvaro, C., (2012), “The Topography and Architecture at Arslantepe During The Second and First Millenia BC: Reconsidering More Than 100 Years of Researches”, *Origini: Preistoriae Protostoria Delle Civiltà Antiche*, S.XXXIV, (345-361).
- Aslan, R. ve Blum, S. W. E., (2012), “Demir Troia”, Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (150-153).
- Aydıngün, Ş. ve Karakaya, H., (2011), “Edirne Müzesi'nden Geç Hitit Dönemi Orthostatları”, *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.3, (463-475).
- Baltacıoğlu, H., (1996), “Alaca Höyük Sfenksli Kapı Heykeltıraşlık Eserlerinin Tarihlendirilmesi”, Ed. V. Kaya, vd., *Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1995 Yılığ*, Dönmez Offset-Müze Eserleri Turistik Yayınları, Ankara, (274-295).
- Baltacıoğlu, H., (2003), “Alaca Höyük Sfenksli Kapı Aşçılar Kabartması”, *Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)*, C.6, S.1, (59-131).
- Baltacıoğlu, H., (2006), “Güneş Kursları, Alaca Höyük ve Arinna”, Ed. B. Avunç, *Hayat Erkanal'a Armağan-Kültürlerin Yansıması*, Homer Kitabevi, İstanbul, (129-137).
- Batiuk, S. vd., (2005), “The Ta'yinat Survey, 1999-2002”, Ed. K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Projects, Volume 1, Surveys In The Plain Of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Illinois, (171-192).

- Baykal-Seeher, A., (2006), “Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış / A Brief Look at the Hittite World”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiyology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, (14-20).
- Beal, R. H., (1992), “The Location of Cilician Ura”, *Anatolian Studies*, S. 42, (65-73).
- Becker, J., (2012), “Periods of Settlement: The Prehistoric Settlement at Tell Halaf”, *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, (1).
- Beckman, G., (2018), “Antik Yakın Doğu'da Diplomasi, Savaş ve Antlaşmalar”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.61, (18-27).
- Becks, R., (2002), “Yüksek Troia Kültürü: Troia VI ve Troia VII a”, Ed. E. Işın, *Troya- Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, (84-94).
- Becks, R., (2002a), “Troia VII: the Transition from Bronze Age to the Early Iron Age”, Ed. B. Fischer, vd., *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Ege Yayınları, İstanbul, (41-57).
- Becks, R., (2011), “Son Tunç Çağı, Troia”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (310-316).
- Becks, R., (2012), “Son Tunç Çağı ve İlk Demir Çağı Mimarisi-Troia”, Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (316-321).

- Becks, R., (2016), “Tarih Öncesinde Likya”, Ed. H. İşkan ve E. Dündar, *Lukka’ dan Likya’ ya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (26-36).
- Bingöl, O., (2004), *Arkeolojik Mimariye Taş*, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, Ankara.
- Bingöl, O., (2012), *Bu Koca Taşları Nasıl İşlediler, Nasıl Kaldırdılar*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Bingöl, O., (2015), *Arkeolojik Mimariye Resim (İ.Ö. 30,000-500)*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Bittel, K., (1976), “The Great Temple of Hattusha-Boğazköy”, *American Journal of Archaeology*, S. 80-1, (66-73).
- Blum, H., (2016), “Likya’ nın Tarihi Coğrafyası”, Ed. H. İşkan ve E. Dündar, *Lukka’ dan Likya’ ya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (136-142).
- Blum, S. W. E, (2002), “Troia’ da Biten Erken ve Başlayan Orta Tunç Çağı: Troia IV ve Troia V”, Ed. E. Işın, *Troya- Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, (74-84).
- Bossert, H. T. ve Çambel, H., (1945), *Karatepe: Yeni Bir Hitit Harabesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Önasya Kültürlerini Araştırma Enstitüsü Yayınları-1, İstanbul.
- Bossert, H. T. ve Alkım, U. B., (1947), *Karatepe, Kadirli ve Dolayları (İkinci Ön-Rapor)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Önasya Kültürlerini Araştırma Enstitüsü Yayınları-3, İstanbul.

- Bossert, H. T. vd., (1950), *Karatepe Kazıları (Birinci Ön-Rapor)/Die Ausgrabungen auf dem Karatepe (Erster Vorbericht)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Braidwood, R. J., (1937), *Mounds in The Plain of Antioch-An Archeological Survey, (The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XLVIII)*, The University of Chicago Press, Illinois.
- Brandau, B. ve Schickert, H., (2011), *Hititler, Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Çev. N. Mertoğlu, Arkadaş Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Brown, M. ve Smith, S., (2016), “The Land of Carchemish and Its Neighbours During the Neo-Hittite Period (c. 1190-717 BC.)”, Ed. T. J. Wilkinson, vd., *Carchemish in Context The Land of Carchemish Project, 2006-2010 (BANE)*, S.4, Oxbow Books, Oxford, (22-37).
- Bülbül, C., (2014), “Aramiler” *Tarih Okulu Dergisi*, S. 29, (405-421).
- Casabonne, O., (2012), “Kilikia: Bağımsızlıktan Makedon Fethine”, Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (218-226).
- Casana, J ve Herrmann, J. T., (2010), “Settlement History and Urban Planning at Zincirli Höyük, Southern Turkey, *Journal of Mediterranean Archaeology*, C.1, S.23, (55-80).
- Collins, B. J., (2007), *The Hittites and Their World*, Society of Biblical Literature, Atlanta.
- Çambel, H. ve Özyar, A., (2003), *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Die Bildwerke*, Verlag Philipp Zaren, Mainz.

- Çambel, H., (2006), “Karatepe-Aslantaş Öyküsü / The Story of Karatepe-Aslantaş”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiyology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, (122-144).
- Çambel, H. ve Akman, M., (2008), “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 2006 Yılı Çalışmaları”, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, (333-343).
- Çambel, H. ve Akman, M., (2009), “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 2006 Yılı Çalışmaları”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, (155-163).
- Çelgin, G., (2011), *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Çığ, M. İ., (2005), *Hititler ve Hattuşa, İştâr'ın Kaleminden*, Kaynak Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Çığ, M. İ., (2017), *Ortadoğu Uygarlık Mirası-1*, Kaynak Yayınları, 10. Baskı, Ankara.
- Çınardalı-Karaaslan N. ve Kolankaya-Bostancı, N., (2016), “İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması”, *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, (49-71).
- Çilingir, S., (2011), *Hitit Tapınak Kentleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Darga, A. M., (1985), *Hitit Mimarlığı/1, Yapı Sanatı, Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- Darga, A. M., (1992), *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları-Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul.
- Demirel, C., (2012), *Geç Hitit Şehir Devletleri'nden Sam'al (M.Ö.1200-600)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Denel, E., (2012), “İlk Demir Çağı Ekonomi ve Etkileşim”, *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, C.1, (336-343).
- Dinçol, A. M. ve Dinçol B., (2006), “Eskiçağ'da Doğu Akdeniz Havzası ve Anadolu'da Diller ve Yazılar / Languages and Writing in the Eastern Mediterranean Basin and Anatolia in Antiquity”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, (20-38).
- Dinçol, A., (2011), “Son Tunç Çağı, Hititler”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (256-292).
- Doğan- Alparslan, M., (2006), “İki Başkent, İki Serüven: Ankara ve Hattuşa / Two Capitals, Two Adventures: Ankara and Hattusha”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, (72-88).
- Doğan- Alparslan, M., (2011), “Kızıldag-Karadağ Yazıtları”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (378-381).

- Dönmez, Ş., (2008), “Karkamış D ve E Konutları Üzerine Yeni Gözlemler”, Ed. E. Genç ve D. Çelik, *Aykut Çınaroğlu'na Armağan/Studies in Honour of Aykut Çınaroğlu*, Ege Yayınları, Ankara, (225-234).
- Duru, R., (1986), “Tilmen Höyük Sarayları”, *X. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, C.1, (121-131).
- Duru, R., (2003), *Unutulmuş Bir Başkent Tilmen*, Türsab Yayınları, İstanbul.
- Duru, R., (2004), “Tilmen Höyük Kazı, Onarım ve Çevre Düzenlemesi Projesi, 2002 yılı Çalışma Raporu”, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (289-297).
- Duru, R., (2011), “Tilmen Höyük”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (359).
- Duru, R., (2011a), “Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (388).
- Duru, R., (2013), *Tilmen Höyük Kazıları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Easton D. ve Weninger, B., (1993), “Troia VI Lower Town – Quadrats İ8 and K8: A Test Case for Dating by Pottery Seriation”, *Studia Troica* 3, (45-96).
- Efe, T., (2011), “Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı/Kırılma Noktası: Batı Anadolu”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (198-228).

- Engin, A., (1997), *Kilis-Oylum Höyük Buluntularının Işığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin M.Ö. 2. Bin Yıl Seramiği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Engin, A. vd., (2015), “Oylum Höyük, 2013”, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (235-255).
- Er, Y., (2006), *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- Erkanal, A., (1986), “Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları”, *8. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (253-263).
- Erkanal, A., (1988), “Panaztepe Kazıları 1987 Yılı Sonuçları”, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (59-67).
- Erkanal, A., (1990), “1988 Panaztepe Kazısı Sonuçları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (368-382).
- Erkanal, A., (2011), “Son Tunç Çağı, Anadolu-Miken İlişkileri”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (328-332).
- Erkanal-Ötkü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N., (2007), “Panaztepe 2005 Yılı Kazıları”, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (391-413).
- Erkanal-Ötkü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N., (2012), “Panaztepe 2010 Yılı Kazı Çalışmaları”, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (419-441).

- Erkanal-Ötkü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N., (2016), “Panaztepe 2014 Yılı Kazıları”, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (423-441).
- Erkanal-Ötkü A. ve Gülmez, B., (2017), “2015 Panaztepe Kazıları”, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, (355-371).
- Erkanal-Ötkü, A. vd., (2014), “Panaztepe 2012 Yılı Çalışmaları”, *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (24-37).
- Erkanal-Ötkü, A. vd., (2015), “Panaztepe 2013 Yılı Çalışmaları”, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (601-615).
- Erkanal H. ve Günel, S., (1996), “1994 Liman Tepe Kazıları”, *17. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (305-328).
- Erkanal H. ve Günel, S., (1997), “1995 Yılı Liman Tepe Kazıları”, *18. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (231-260).
- Erkanal, H. ve Şahoğlu, V., (2012), “Liman Tepe (1992 -)”, Ed. O. Bingöl, vd., *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)-Anadolu/Anatolia III.2 (Am, Armağan Serisi)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, (219-230).
- Erkanal, H., (1995), “1994 Panaztepe Kazıları Sonuçları”, *17. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (329-337).
- Erkanal, H., (2000), “1998 Yılı Liman Tepe Kazıları”, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (251-262).
- Erkanal, vd., (2015), “Liman Tepe 2013 Yılı Kara ve Sualtı Kazıları”, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, (473-494).

- Fidan, S. S., (2014), “Yazılı Belgeler Işığında Lukka Ülkesi’ nin Hitit Tarihindeki Yeri”, Ed. E. Akyürek-Şahin, vd., *Eskiçağ Yazıları 6*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, (191-224).
- Frangipane, M., (1993), “Arslantepe-Melid-Malatya”, Ed. G. P. Carratelli, *Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme- Türkiye’deki İtalyan Kazıları*, Çev. E. Özbayoğlu, Ankara İtalyan Kültür Heyeti, Ankara, (31-70).
- Frangipane, M., (2011), “Arslantepe-Malatya: A Prehistoric and Early Historic Center in Eastern Anatolia”, Ed. G. McMahon, ve S. Steadman, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, Oxford University Press, Oxford, (968-992).
- Frangipane, M., (2011a), “Arslantepe”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (134-135).
- Frangipane, M., (2011b), “Son Kalkolitik Çağ, Doğu Anadolu”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (126-141).
- Freiberg, S., (1935), “Türkiye’nin Karadeniz, Orta Anadolu, Akdeniz ve Trakya Ülkelerinin Taşları”, Çev. A. Birand, *T.C. Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalarından*, S.9, (5-24).
- Gander, M., (2016), “Antik Yakındoğu Kaynaklarında Lukka, Likyalılar ve Trímili”, Ed. H. Işkan ve E. Dünder, *Lukka’ dan Likya’ ya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (80-100).
- Garstang, J., (1908), “Notes on A Journey Throuhg Asia Minor”, Ed. J. L. Myres, *Annals of Archaeology and Anthropology 1*, The University of Liverpool: University Press, London, (1-12).

- Garstang, J., (1908a), “Excavations at Sakje-Geuzi, in North Syria: Preliminary Report for 1908.”, Ed. J. L. Myres, *Annals of Archaeology and Anthropology 1*, The University of Liverpool: University Press, London, (97-117).
- Garstang, J., (1910), *The Land Of The Hittites, An Account Of Recent Explorations and Discoveries In Asia Minor*, Constable and Company Ltd, London.
- Garstang, J., (1929), *The Hittite Empire*, Constable and Company Ltd, London.
- Gelb, I. J., (1935), *Inscriptions from Alishar and Vicinity*,(The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXVII-Research in Anatolia Volume VI), The University of Chicago Press, Illinois.
- Genge, H., (1979), *Nordsyrisch-südanatolische Reliefs: Eine Archäologisch-historische Untersuchung Datierung und Bestimmung (II: Abbildungen-Anmerkungen)*, Denmark by Bianco Lunos Bogtrykkeri, København.
- Genz, H., (2012), “Boğazköy-Terkedilmeyen Kent”, Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (84-89).
- Gilibert, A., (2011), *Syro-Hittite Monumental Art and the Archaeology of Performance, The Stone Reliefs at Carchemish and Zincirli in the Earlier First Millenium BCE*, Walter de Gruyter GmbH&Co, Berlin.
- Gilibert, A., (2015), “Tell Halaf”, Ed. D. Diner, *Enzyklopädie Jüdischer Geschichte und Kultur*, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart, (58-62).

- Grellert M.ve Schmid, J., (2014), “Oriental Adventures – The Excavations at Tell Halaf – Syria, A Virtual Reconstruction” *19. International Conference on Cultural Heritage and New Technologies*, (1-15).
- Günaydın, K., (2004), *Karkamiş in The First Millenium BCE.: Sculpture and Propaganda*, The Department of Archaeology and History of Art Bilkent University, The Institute of Economics and Social Sciences, A Master’s Thesis, Ankara.
- Günbattı, C., (2011), “Akadlı Sargon”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’ na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (250-251).
- Harmankaya, S., (2002), “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme-Giriş”, *TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4a: İlk Tunç Çağı*, S.4, (7-41).
- Harmanşah, Ö., (2015), *Eski Yakındoğu’da Kent, Bellek, Anıt*, Çev. F. Yavuz, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Harrison, T. P. vd., (2006), “Tayinat Höyük Kazıları, 2015”, *27. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (353-363).
- Harrison, T. P. vd., (2008), “Tayinat Höyük Kazıları, 2015”, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (85-99).
- Harrison, T. P. vd., (2011), “Tayinat Höyük Kazıları, 2009”, *32. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, (368-382).
- Harrison, T. P. vd., (2017), “Tayinat Höyük Kazıları, 2015”, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (539-555).

- Hawkins, J. D. ve Weeden, M., (2016), “Sketch History of Karkamish in the Earler Iron Age (Iron I-IIB)”, Ed. T. J. Wilkinson, vd., *Carchemish in Context The Land of Carchemish Project, 2006-2010 (BANE)*, S.4, Oxbow Books, Oxford, (9-21).
- Himmetoğlu, M. F., (2015), “Güney Anadolu’da Arami Bir Devlet Olarak Sam’al ve Kralı Kilamuwa’nın Dış Politikası, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, (8-15).
- Hnila, P. ve Pieniazek-Sikora, M., (2002), “Erken Demir Çağında Troia (Troia VII b 1-3)”, Ed. E. Işın, *Troya- Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, (94-104).
- Hogard, D. G., (1914), *Carchemish Report on the Excavations at Djerabis on Behalf of the British Museum, Part I: Introductory*, The Trustess of the British Museum-Oxford University Press, London.
- Işık, F., (1989), “Batı Uygarlığının Kökeni: Erken Demirçağ Doğu-Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S.XXVIII, (1-39).
- Işık, F., (2003), “ “Karanlık Dönem” in Aydınlığı ve Frig Sanatının “Anadoluluğu” Üzerine”, *Anadolu/Anatolia*, S.24, (19-33).
- Jean, E., (2006), “Bir Yeniden Doğuşun Tarihçesi: Hitit Uygarlığı / Chronicle of A Renaissance: The Hittite Civilization”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy’den Karatepe’ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiyology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, (148-187).
- Jean, E., (2006a), “Giriş / Introduction”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy’den Karatepe’ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe*

Hittiyology and the Discovery of the Hittite World, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, (6-14).

- Karauğuz, G., (2001), *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Karauğuz, G., (2005), *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Katzy, E., (2012), "Excavation 2006", *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, (1).
- Katzy, E., (2012a), "Periods of Settlement: Hellenistic and Later Periods", *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, (2).
- Kaya-Hasdemir, H., (2016), "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Ankuwa Üzerine Bir Değerlendirme", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, C.1, (64-69).
- Korfmann, M., (2011), "Denizsel Troia Kültürü", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (234-241).
- Kortanoğlu, M. S., (2012), *Türkiye'de Höyük Yerleşmelerinin Korunması, Değerlendirilmesi ve Devamlılığının Sağlanması Sorunu: Tilmen Höyük Arkeolojik Park Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Kozal, E., (2012), "Son Tunç Çağı: Anadolu ve Komşuları", Ed. N. Karul, *Son Tunç Çağı' ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2012/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (282-294).

- Kozbe, G., (2008), “Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Güneydoğu Anadolu Bölgesi, *Türkiye Arkeoloji Yerleşmeleri*, S. 6a, (33-42).
- Kurt, M., (2007), *Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. 1. Bin Mezopotamya-Anadolu İlişkileri*, Murat Kitabevi, Konya.
- Küçükaya, A. G., (2004), *Taşların Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri*, Birsen Yayınevi, İstanbul.
- Küsmez, P., (2009), *Başlangıcından M.Ö. 2. Binin Sonuna Kadar Anadolu Tasvir Sanatında Av Sahneleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Protohistarya ve Ön Asya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Lauinger, J. ve Batiuk, S., (2015), “A Stele of Sargon II at Tell Tayinat”, *Zeitschrift für Assyriologie-De Gruyter*, S.105-1, (54-68).
- Liverani, M., (2012), “Arslantepe in The Neo-Hittite Period”, *Origini: Preistoriae Protostaria Delle Civiltà Antiche*, S.XXXIV, (331-345).
- Macqueen, J. G., (2015), *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. E. Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, 4. Baskı, Ankara.
- Manuelli, F., (2012), “A New From The East. Arslantepe and The Central Anatolian World During The Late Bronze and Iron Ages: Interactions and Local Development”, *Origini: Preistoriae Protostaria Delle Civiltà Antiche*, S.XXXIV, (361-374).
- Marchetti, N., (2005), “The 2003 Joint Turco-Italian Excavations at Tilmen Höyük”, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (129-137).

- Marchetti, N., (2008), “The 2006 Joint Turco-Italian Excavations at Tilmen Höyük”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (389-403).
- Marchetti, N., (2012), “The 2010 Joint Turco-Italian Excavations at Taşlı Geçit Höyük”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, (531-546).
- Marchetti, N., (2013), “The 2011 Joint Turco-Italian Excavations at Karkemish”, 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (349-365).
- Marchetti, N., (2015), “Karkamış – Türk-İtalyan Heyeti’nin 2011-2014 Yılları Arasındaki Kazı Çalışmaları”, *Arkeoloji ve Sanat*, S.148, (39-52).
- Marocchi, M. vd., (2010), “Vitrification of Bazalt Orthostats and Mud Building Components from Tilmen Höyük (South-Eastern Turkey): An Experimental and Geoarchaeological Approach”, *Journal of Archaeological Science*, S.37, (488-498).
- Melchert, H. C., (2010), *Luviler: Anadolu’nun Gizemli Halkı*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Memiş, E., (2010), *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 10. Baskı, Bursa.
- Meriç, R., (1986), “1985 Yılı Alaşehir Kazı Çalışmaları”, 8. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (259-273).
- Meriç, R., (1990), “1988 Yılı Alaşehir Kazısı”, 11. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (179-191).
- Meriç, R., (1992), “1990 Yılı Alaşehir Kazısı”, 13. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (227-237).

- Meriç, R., (1993), “1991 Yılı Alaşehir Kazısı”, *14. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (355-365).
- Naumann, R., (1975), *Eski Anadolu Mimarlığı*, Çev. B. Madra, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Neve, P., (1986), “Boğazköy-Hattuşa 1985 Kazı Mevsiminin Sonuçları”, *8. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (233-253).
- Nocera, G. M. ve Palmieri, A. M., (2011), “Doğu Anadolu Madenciliği”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı' na Anadolu'mun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (150-153).
- Novák, M., (2012), “Periods of Settlement: Iron Age”, *Tell Halaf Ausgrabung Projekt*, (2-3).
- Novák, M. ve Kozal, E., (2016), “Ovalık Kilikya Bölgesi: Yeni Kronoloji”, *Tarihte Adana ve Çukurova*, C.1, (55-62).
- von Oppenheim, (1931), *Der Tell Halaf: Eine Neue Kultur im Ältesten Mesopotamien*, S. U. Brodhaus, Leipzig.
- von Oppenheim, M. F., (1955), *Tell Halaf III: Die Bildwerke*, Walter de Gruyter&Co., Berlin.
- von der Osten, H. H., (1937), *The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32 Part I*, (The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXVIII-Research in Anatolia Volume VII), The University of Chicago Press, Illinois.

- von der Osten, H. H., (1937a), *The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32 Part II, (The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXIX-Research in Anatolia Volume VIII)*, The University of Chicago Press, Illinois.
- Oyman-Girginer, Ö., (2006), “Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu’ya Genel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S.3, (103-126).
- Özcan, R., (2007), *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Öniz, H. ve Beşaltı, K., (2016), “Geç Hitit Denizciliği İçin Muhtemel Bir Örnek: Karatepe/A Possible Example To Hittite Seamanship: Karatepe”, *Kubaba-Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih Dergisi*, (73-81).
- Özdoğan, M., (2011), “Paleolitik Çağ: İlk Adımlar”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (28-41).
- Özdoğan, M., (2011a), “Çanak Çömleksiz Neolitik”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (56-73).
- Özgen, E., (1986), “Gaziantep Kilis Bölgesi Höyük Yüzey Araştırmaları: Oylum Höyük”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (239-249).
- Özgen, E. ve Helwing, B., (2001), “Ausgrabungen auf dem Oylum Höyük, 1997-2000: Zweiter Vorläufiger Bericht”. *Istanbul Mitteilungen*, S.51, (61-136).

- Özgen, E. ve Helwing, B., (2003), “On the Shifting Border Between Mesopotamia and the West: Seven Seasons of Joint Turkish-German Excavations at Oylum Höyük”. *Anatolica*, S.29, (61-85).
- Özgen, E. vd., (2014), “Oylum Höyük, 2012”, *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (159-175).
- Özgüç, T., (2011), “Kültepe-Kaniş Assur Ticaret Kolonileri”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (244-251).
- Özhanlı, M., (2006), “Kilikya Bölgesinde Demir Çağ Kadın Betimlemeleri”, *Silifke Müzesi Konferansları*, (15-23).
- Özüdoğru, Ş., (2008), *Arkaik Dönem Plastik Eserler Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar*”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Antalya.
- Özüdoğru, Ş., (2013), “Arkaik Dönem’ den Bir Likya Dynast Mezarı Üzerindeki “Aslan Öldürme” Sahnesi: Anlamı ve Kökeni Üzerine Değerlendirmeler”, *Anadolu/Anatolia*, S.39, (69-86).
- Özyar, A., (2011) “Geç Hitit Krallıkları”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (370-390).
- Özyar, A., (2011a), “Geç Hitit Sanatı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (382-387).

- Palmieri, A. ve Frangipane, M., (1990), “The 1988 Campaign at Arslantepe, Malatya, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, (191-203).
- Peker, H., (2011), “Karkamış Krallığı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (392-402).
- Peker, H. ve Pelvanoğlu, T., (2018), “Geç Tunç Çağının İki Süper Gücü Suriye’de Karşı Karşıya: İyi Kardeşlik ve İyi Barış’tan Önce Kadeş Savaşı”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.61, (70-76).
- Pieniazek-Sikora, M., (2002), “Some Comments on Northwest Pontic and North Aegean Settlement Architecture in the Last Quarter of the Second Millennium BC”, Ed. B. Fischer, vd., *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Ege Yayınları, İstanbul, (29-41).
- Pucci, M., (2008), *Functional Analysis of Space in Syro-Hittite Architecture*, Hadrian Books Ltd., Oxford.
- Pucci, M., (2015), “Founding and Planing a New Town: The Southern Town Gate at Zincirli”, Ed. P. Ciafardoni ve D. Giannessi, *From the Treasures of Syria-Essays on Art and Archaology in Honour of Stefania Mazzoni*, Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden, (35-75).
- Pulak, C., (2011), “İhtiyar Akdeniz Uluburun Batığı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (318-328).

- Pullu, S., (2011), “Tabal Krallığı”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (390-392).
- Schachner, A., ve Bucak, E., (2004), “Geç Hitit ya da Geç Asur? Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde Yeni Bir Orthostat”, Ed. T. Korkut, *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan Anadolu'da Doğdu*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Schachner, A., (2011), “Güneydoğu Anadolu' da Assur Egemenliği”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (416-419).
- Schirmer, W., (1982), *Hitit Mimarlığı*, Çev. B. Madra, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Schmidt, K., (2011), “Göbekli Tepe”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (64,65.).
- Seeher, J., (2006), “Boğazköy: Pteria? Tavium Hattuşa! Hitit Başkentinin Keşfi / Boğazköy: Pteria? Tavium Hattusha! The Discovery of The Hittite Capital”, Ed. F. Canpolat, *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi / From Boğazköy to Karatepe Hittiology and the Discovery of the Hittite World*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, (98-116).
- Seeher, J., (2011), “Hititlerin Başkenti Hattuşa”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (302-309).
- Seeher, J ve Schachner, A., (2014), “Boğazköy/Hattusa - Fifty Years of Restoration and Site Management- (Boğazköy/Hattuşa - Restorasyon ve Alan

Yönetiminin Elli Yılı)", Ed. M. Bachmann, vd., *Conservation and Site Management within Natural, Urban and Social Frameworks (Doğal, Kentsel ve Sosyal Çerçevde Koruma ve Alan Yönetimi)*, Ege Yayınları, İstanbul.

- Sevin, V., (2002), *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Sevin, V., (2007), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Sevin, V., (2011), "Eski Yakındoğu'nun Süper Gücü Assur İmparatorluğu", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (404-415).
- Sevin, V., (2014), *Assur Resim Sanatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Sicker-Akman, M., (2014), "Die Bauwerke", Ed. H. Çambel, *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Band 2 (DAI-Archaologische Forschungen Band 29)*, Reichert Verlag, Wiesbaden, (15-112).
- Summers, G., (2011), "Kummuhu Krallığı", Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (381).
- Tamur, E., (2017), "Style, Ethnicity and the Archaeology of the Aramaeans: The Problem of Ethnic Markers in the Art of the Syro-Anatolian Region in the Iron Age" *Forum Kritische Archäologie*, S. 6, (1-72).
- Tavukçu, A. Y. vd., (2015), "Alaşehir-Philadelphia Araştırmaları 2013", 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1, (301-321).

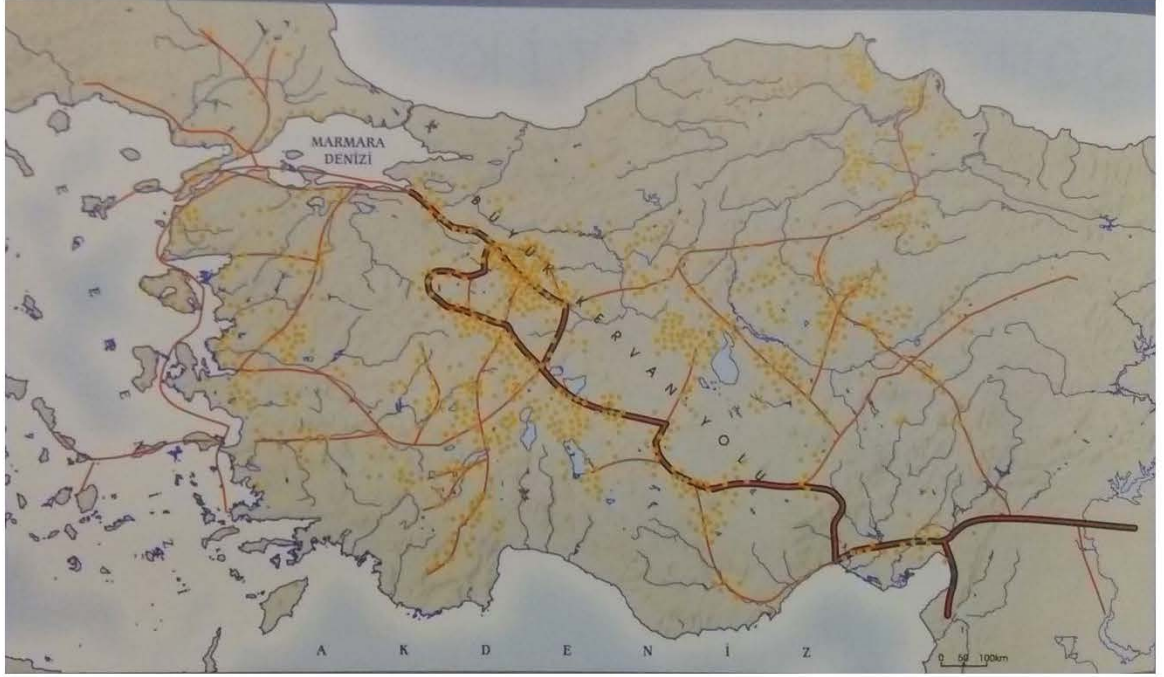
- Taylor, J. D. P. vd., (1950), “The Excavations at Sakce Gözü” *Iraq XII-2*, (53-158).
- Tekin, Ç. vd., (2015), *Mimari Yapılarda Su Yalıtımı*, Ed. G. İpek, Ofset Yapımevi, İstanbul.
- Topçu, Y. S., (2010), *Oylum Höyük Terrakotta Figürinleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Tuğcu, İ., (2016), “Karatepe-Aslantaş (Azatiwataya) Tasvir Sanatında Tekne Betimleri”, *Çukurova Araştırma Dergisi*, C.2, S.2, (39-53).
- Umurtak, G. ve Duru, R., (2018), “Hacılar Büyük Höyük Kazıları-2016”, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, (411-420).
- Ünal, A., (2002), *Hitit Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A., (2003), *Hitit Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A., (2006), “Hitit İmparatorluğunun Yıkılışından Bizans Döneminin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15, (67-102).
- Üngör, İ., (2011), “İslahiye ve Çevresinde Geç Hitit Merkezleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, (137-163).

- Üngör, İ., (2015), “Louvre Müzesinde Bulunan Gaziantep Yöresine Ait Geç-Hitit Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.19(3), (169-184).
- Üngör, İ., (2017), “Gaziantep ili Nurdağı İlçesi’nde Tarihi ve Arkeolojik Çalışmalar”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.13, C.4, (213-263).
- Ünlü, E., (2017), “Tell Tayinat Yerleşiminde Geç Tunç – Erken Demir Çağı Geçiş Dönemi Seramikleri Üzerinden Amik Ovası’nda Görülen Yerel Devamlılıklar ve Doğu Akdeniz Bağlantıları”, *Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisini Araştırma Merkezi-OLBA Dergisi*, S.25, (91-111).
- Ünsal, V., (2016), “Alişar’ ın Yozgat Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Katkısı”, *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, C.1, (54-63).
- Wattenmaker, P., (2011), “İlk Tunç Çağı-Kentleşme”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’ na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (186-187).
- Weeden, M., (2013), “After The Hittites: The Kingdoms of Karkamish and Palistin in Northern Syria”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies (BICS)*, S.56-2, (1-20).
- Wilkinson, T. J., (2016), “The Landspaces of Carchemish”, Ed. T. J. Wilkinson, vd., *Carchemish in Context The Land of Carchemish Project, 2006-2010 (BANE)*, S.4, Oxbow Books, Oxford, (68-105).
- Woolley, C. L., (1921), *Carchemish Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum, Part II: The Town Defences*, The Trustess of the British Museum-Oxford University Press, London.

- Woolley, C. L. ve Barnett, R. D., (1952), *Carchemish Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum, Part III: The Excavations in the Inner Town and The Hittite Inscriptions*, The Trustess of the British Museum-Cambridge University Press, London.
- Yalçın, Ü., (2011), “Son Tunç Çağı, Anadolu’da Madencilik”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (188-195).
- Yalçın, Ü., (2011a), “Son Tunç Çağı, Anadolu’da Demir”, Ed. N. Karul, *Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası: Arkeoatlas Dergisi Özel Koleksiyon*, S.2011/1, Doğan Burda Dergi ve Yayıncılık, İstanbul, (332-340).
- Yener, K. A., (2005), “The Amuq Valley Regional Projects”, Ed. K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Projects, Volume 1, Surveys In The Plain Of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Illinois, (1-25).
- Yener, K. A., (2005a), “Alalakh Spatial Organization”, Ed. K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Projects, Volume 1, Surveys In The Plain Of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Illinois, (99-144).
- Yener, K. A., (2007), “Aççana Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları”, 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, (223-231).
- Yener, K. A., (2009), “Alalakh (Aççana Höyük) 2007 Yılı Çalışmaları”, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, (285-297).

- Yener, K. A. ve Akar, M., (2012), “Alalakh Antik Kenti 2010 Yılı Çalışmaları”, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, (1-15).
- Yener, K. A. ve Akar, M., (2013), “Aççana Höyük, Antik Alalakh Kenti Çalışmaları 2012”, Ed. K. Dörtlük, vd., *Anmed-Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2013-11, Vehbi Koç Vakfı Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi*, Matsis Matbaa Hizmetleri, Antalya, (1-9).
- Yener, K. A., (2015), “A Monumental Middle Bornze Age Apsidal Building at Alalakh”, Ed. N. C. Stampolisis, vd., *Nostoi: Indigenous Culture, Migration+Integration in the Aegean Islands+Western Anatolia During the Late Bronze+Early Iron Ages*, Koç University Press, İstanbul, (485-499).
- Yener, K. A. vd., (2016), “Aççana Höyük Antik Alalah Kenti 2014 Yılı Çalışmaları”, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, (315-325).
- Yener, K. A. ve Akar, M., (2018), “Aççana Höyük (Alalah) 2016 Yılı Çalışmaları”, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, (537-553).
- Yıldırım, N., (2018), “Demir Çağı Kent Devletleri Döneminde Sam'al ve Yakın Çevresinde Kullanılan Luvice ve Sam'alca Kayıtlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, S.10, (163-178).
- Yiğit, E. M. ve Türel, H. S., (2006), “İlkçağlardan Günümüze Anadolu'da Açık Mekanın Evrimi” *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, S.3(2), (187-195).
- Yüzer, E., (2008), *Doğal Taş Denince...!*, Granitaş-Taş Kültürü Yayını, İstanbul.
- [www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2540&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2540&html=masterdetail.html&layout=web). (14.07.2018).

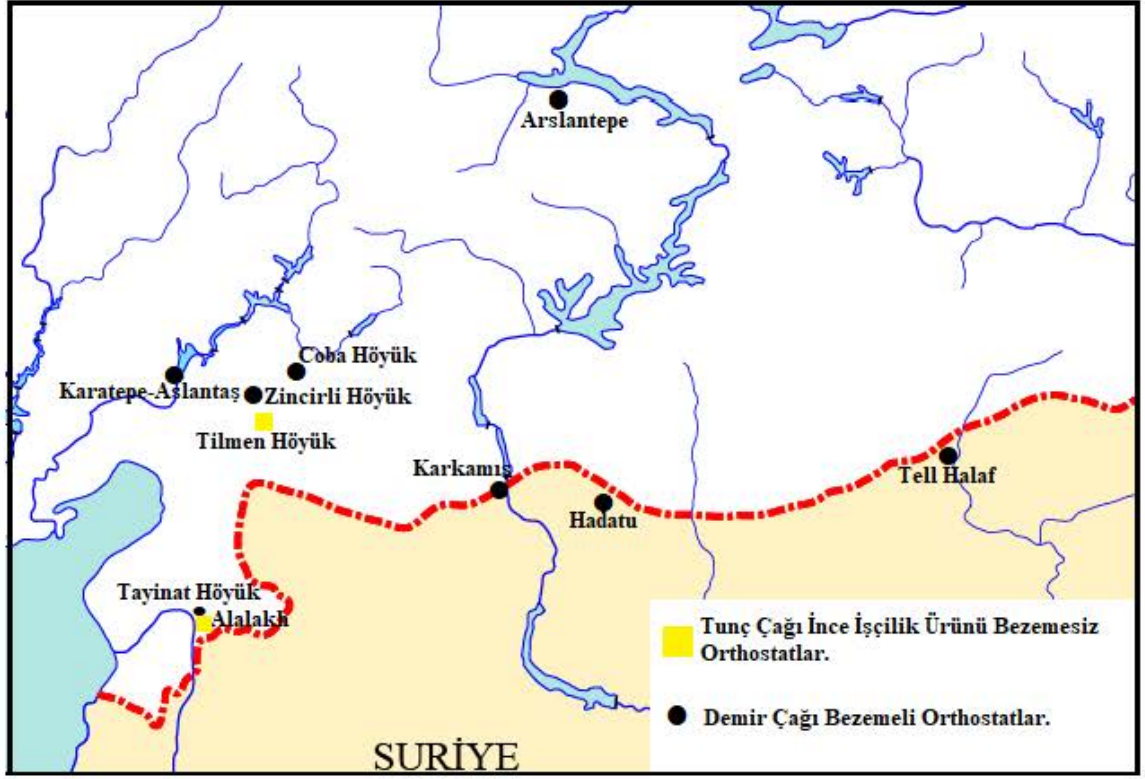
- <http://www.hittitemonuments.com/alacahoyuk/alaca09.jpg> (25.12.2018).
- <https://www.hittitemonuments.com/karkamis/kargamis118-t.htm> (30.12.2018).
- <https://www.hittitemonuments.com/zincirli/index-t.htm> (30.12.2018).
- <https://www.hittitemonuments.com/zincirli/zincirli53.jpg> (30.12.2018)

Harita 1: İlk Tunç Çağı Kervan Yolları. (Arkeoatlas 2011/1 Özel Koleksiyon-Arkeoatlas Kartografya Servisi.)

Harita 2: Hitit İmparatorluğu ve Komşu Kültürler. (Arkeoatlas 2011/1 Özel Koleksiyon-Arkeoatlas Kartografya Servisi.)

Harita 5: Anadolu'nun Güney Kesiminde Mimaride Orthostatın Kullanıldığı Yerleşmeler.

	Orthostatın Kullanıldığı Mimari Yapılar						
		Kent Kapıları	Tapınaklar	Saray ve Hilani Yapıları	Anıtsal Cadde Duvarları	Mezar Yapısı	Sivil Mimari Yapıları
Ege Mimarisinde Orthostatın Kullanımı	Troia						OTÇ GTÇ
	Gavurtepe	GTÇ					
	Panaztepe						OTÇ GTÇ
	Liman Tepe						OTÇ GTÇ
	Alışar						H
Orta Anadolu-Hitit Mimarisinde Orthostatın Kullanımı	Hattuşa		H				
	Alaca Höyük	H					
	Alalakh	OTÇ		OTÇ		OTÇ	
Güney Kesim-Levant Mimarisinde Orthostatın Kullanımı	Tilmen Höyük		OTÇ	OTÇ			
	Tayinat Höyük	GHK	GHK				
	Tell Halaf		GHK	GHK			
	Karkamış	GHK	GHK	GHK	GHK		GHK
	Zincirli	GHK		GHK			
	Arslantepe	GHK		GHK			
	Karatepe-Aslantaş	GHK					
	Coba Höyük			GHK			
	Hadatu	GHK					
OTÇ: Orta Tunç Çağı Orthostatları. GTÇ: Geç Tunç Çağı Orthostatları. H: Hitit Çağı Orthostatları. GHK: Geç Hitit Krallıkları Çağı Orthostatları.							

Tablo 1: İncelenen Orthostatların Zamansal, Bölgesel ve Fonksiyonel Dağılımı.

Resim 1: Troia, OTÇ. Evi Orthostat Uygulaması. (Easton ve Weninger, 1993: Fig.16.)

Resim 2: Troia VIIb2 Orthostat Uygulaması. (Pieniazek-Sikora, 2002: Fig.4.)

Resim 3: Panaztepe 74 Numaralı Duvar Orthostat Örneği. (Erkanal-Ötkü ve Gülmez, 2017: Res.5.)

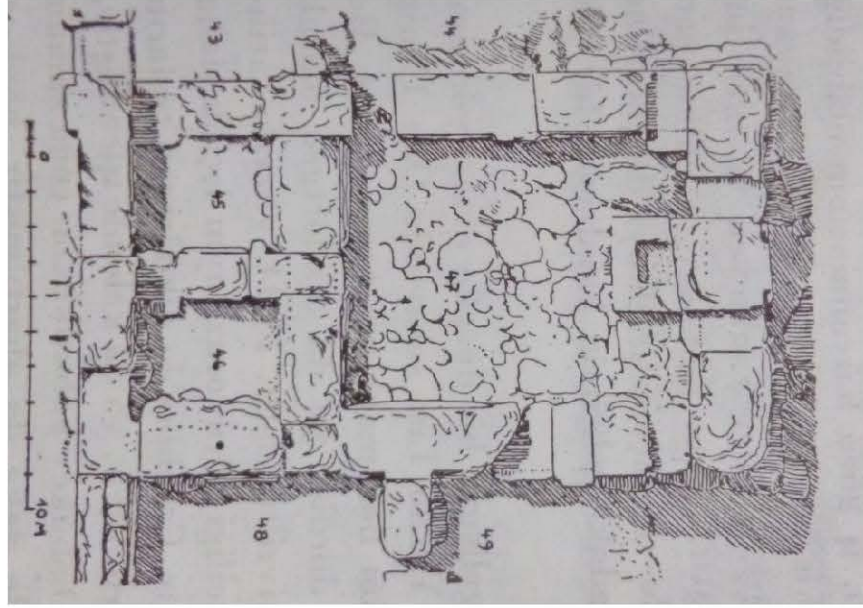
Resim 4: Liman Tepe D-710 Numaralı Duvar Orthostat Örneği. (Erkanal, vd., 2015: Res.2.)

Resim 5: Liman Tepe, GTÇ. Silosu Orthostat Uygulaması. (Erkanal, vd., 2015: Res.1.)

Resim 6: Alishar 10T Konak Yapısı Güney Cephe Orthostatlı Duvar Örneği. (Osten, 1937a: Fig.10.)

Resim 7: Hattuşa Tapınak I, Orthostatlı Platform. (Naumann, 1975: Res.61.)

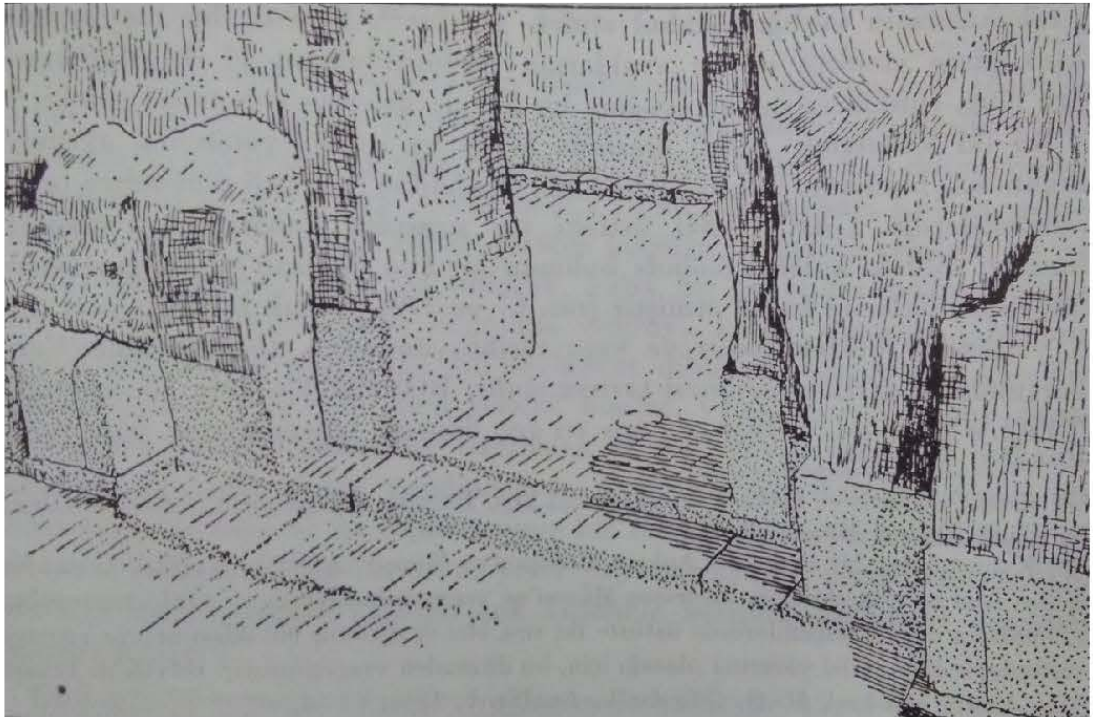

Resim 8: Alaca Höyük Sphenksli Kapı Orthostatları.

<http://www.hittitemonuments.com/alacahoyuk/alaca09.jpg> (25.12.2018)

Resim 9: Alalakh Tabaka VII, Kent Kapısı. (Yener, 2005a: Fig.4.6.a.)

Resim 10: Alalakh Tabaka VII, Yarım Lim Sarayı, Orthostat Uygulaması. (Naumann, 1975: Res.68.)

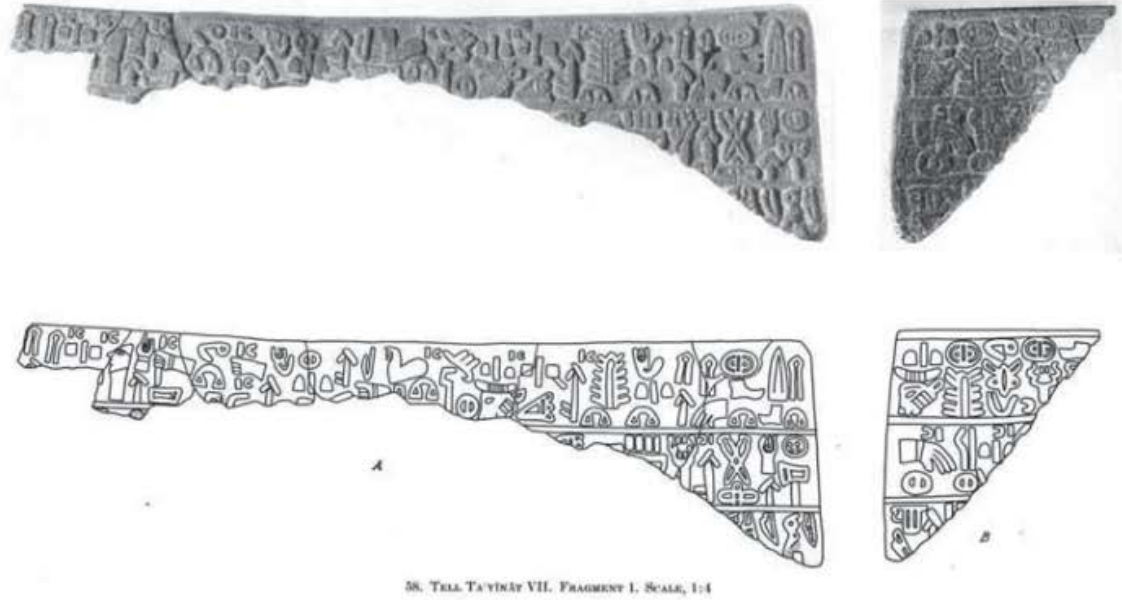
Resim 11: Tilmen Höyük, Orta Tunç Çağı Sarayı Orthostat Uygulaması. (Harmanşah, 2015: Şek.58.)

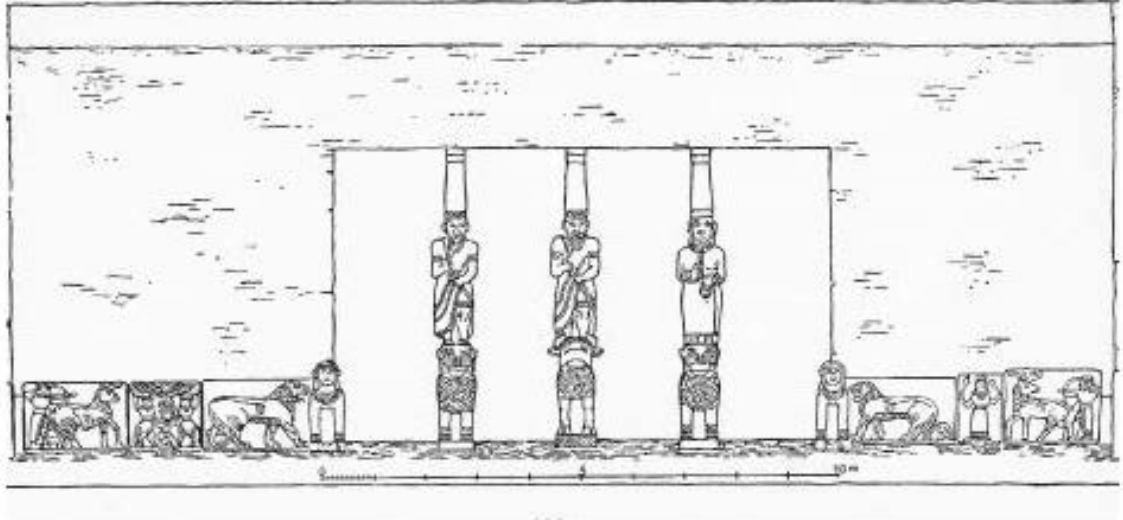
Resim 12: Tilmen Höyük, Orta Tunç Çağı Sarayı Orthostat Uygulaması (Detay).
(Harmanşah, 2015: Şek.59.)

Resim 13: Tayinat Höyük, Orthostatlarla Oluşturulmuş Platform. (Harrison, vd., 2011: Res.10.)

Resim 14: Tayinat Höyük, Yazıtlı Orthostat Parçaları. (Harrison, vd., 2011: Res.11.)

Resim 15: Tell Halaf, Tapınak-Sarayın Kuzey Cephesindeki Kabartmalı Büyük Orthostatlar. (Oppenheim, 1955: Abb.15.)

Resim 16: Tell Halaf, Tapınak-Sarayın Güney Cephesindeki Kabartmalı Küçük Orthostatların Dizilim Önerisi. (Grellert ve Schmid, 2014: Fig.10.)

Resim 17: Tell Halaf, Kabartmalı Küçük Orthostat Örnekleri. (Oppenheim, 1955: Lev. 11b, 42a, 43a, 50a, 62b, 69a, 94a, 34b)

Resim 18: Karkamış Su Kapısı Orthostatları. (Woolley, 1921: Lev.17a)

Resim 19: Karkamış, Tören Alayı Orthostatları. Oturan Tanrıça (Kubaba?) ve Rahibeler. (Woolley, 1921: Lev.B19.)

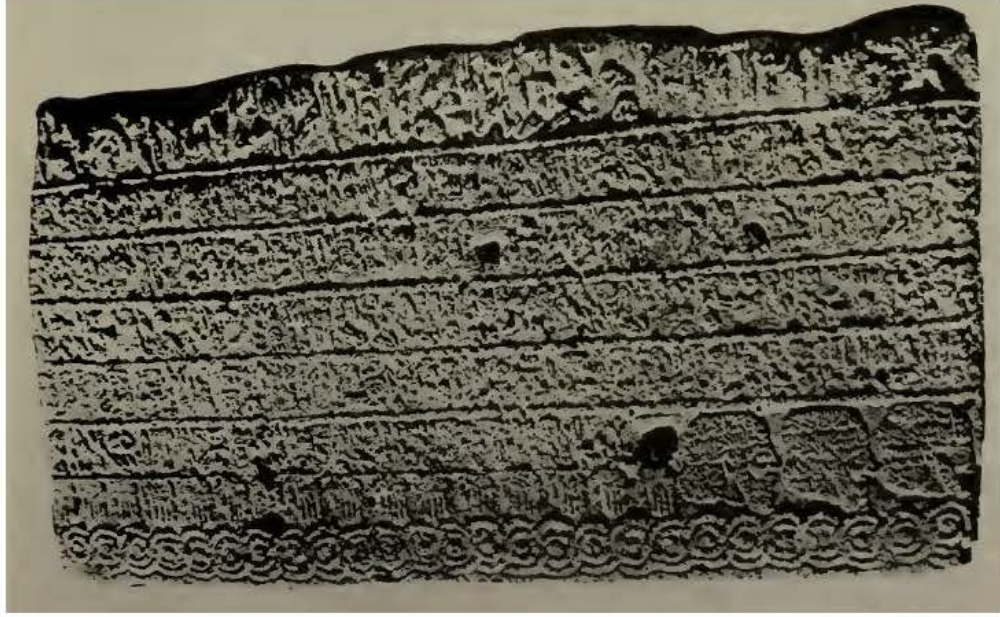
Resim 20: Karkamış, Haberciler Duvarı. Kabartmalı Orthostat. (Akurgal, 2015: Lev.100a.)

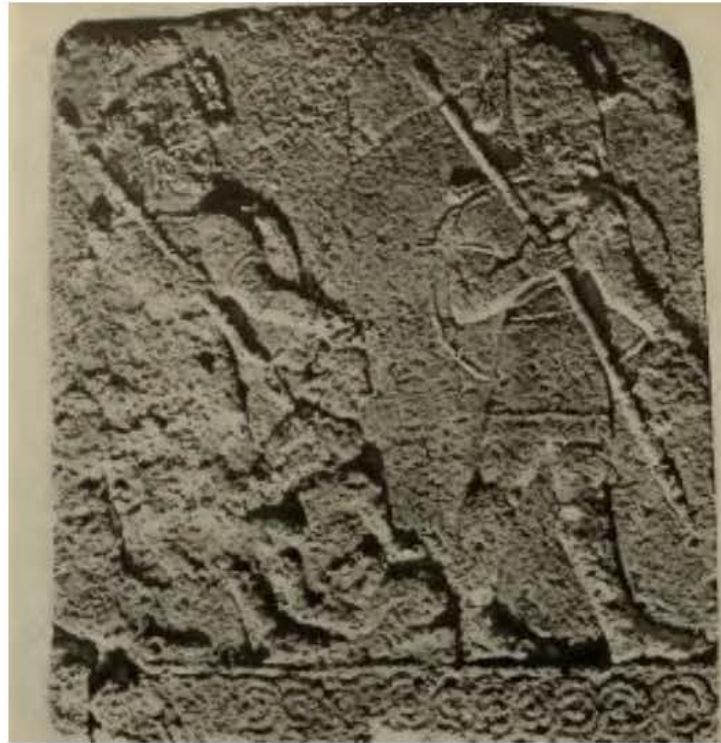
Resim 21: Karkamış, Haberciler Duvarı. Kabartmalı Orthostat. (Akurgal, 2015: Lev.100b.)

Resim 22: Karkamış Uzun Duvar Orthostatları. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B37a.)

Resim 23: Karkamış Uzun Duvarı, II. Suhis' in Yazıtı. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B43b.)

Resim 24: Karkamış Uzun Duvarı, Tahkimatlı Askerler. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B46a.)

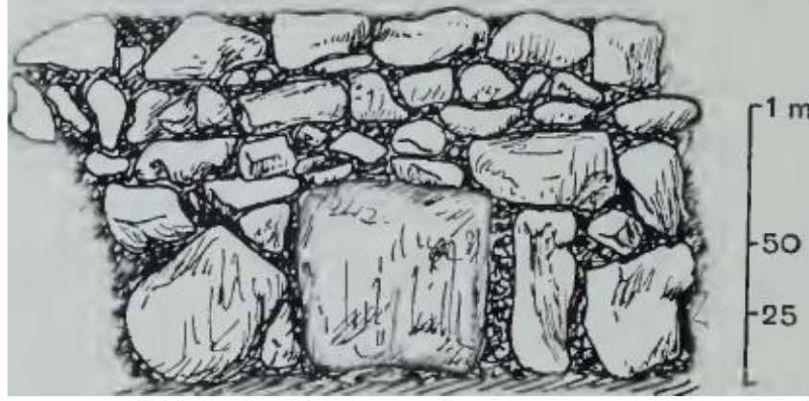

Resim 25: Karkamış Uzun Duvarı, Savaş Arabası Kabartmalı Orthostatlar. (Woolley ve Barnett, 1952: Lev.B42a-b.)

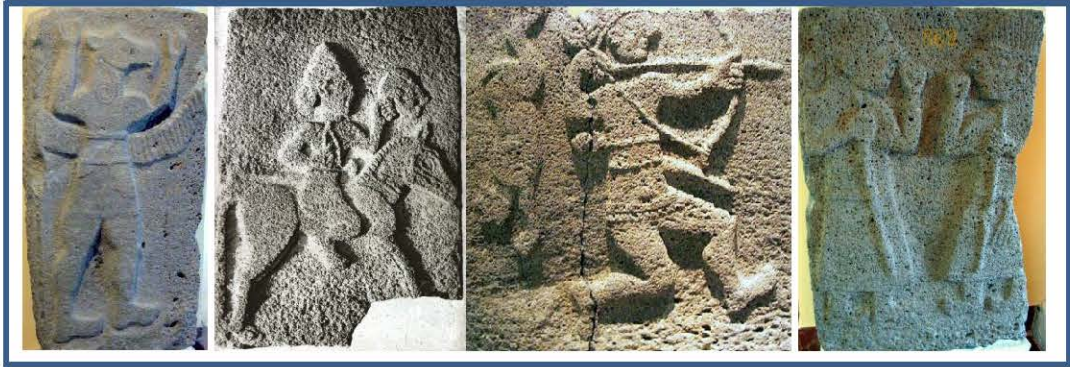

Resim 26: Karkamış, Fırtına Tanrısı Tapınağı, Yazıtlı Orthostat.

<https://www.hittitemonuments.com/karkamis/kargamis118-t.htm> (30.12.2018)

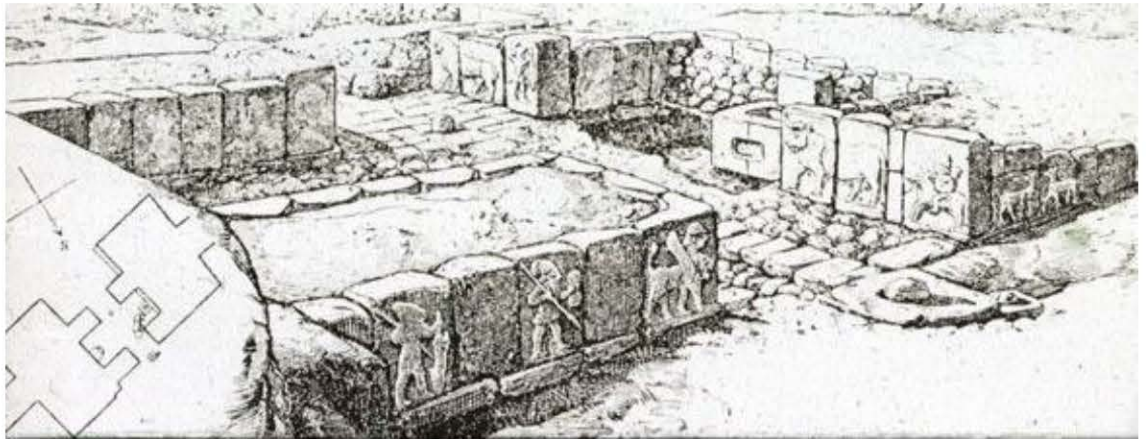

Resim 27: Karkamış, C Evi. Orthostat Uygulaması. (Woolley, 1921: Fig.55.)

Resim 28: Zincirli Güney Kapı, Orthostat Örnekleri.

<https://www.hittitemonuments.com/zincirli/index-t.htm> (30.12.2018)

Resim 29: Zincirli Kent Kapısı Orthostat Uygulaması. (Naumann, 1975: Res.71.)

Resim 30: Zincirli Kent Kapısı Orthostat Uygulaması. (Garstang, 1910: Lev.LXXVI.)

Resim 31: Zincirli Kent Kapısı, Savaş Arabası Kabartması. (Akurgal, 2015: Lev.110a.)

Resim 32: Zincirli, Hilani Orthostat Örneği. (Akurgal, 2015: Lev.117.)

Resim 33: Zincirli, Hilani Orthostat Örneği.

<https://www.hittitemonuments.com/zincirli/zincirli53.jpg> (30.12.2018)

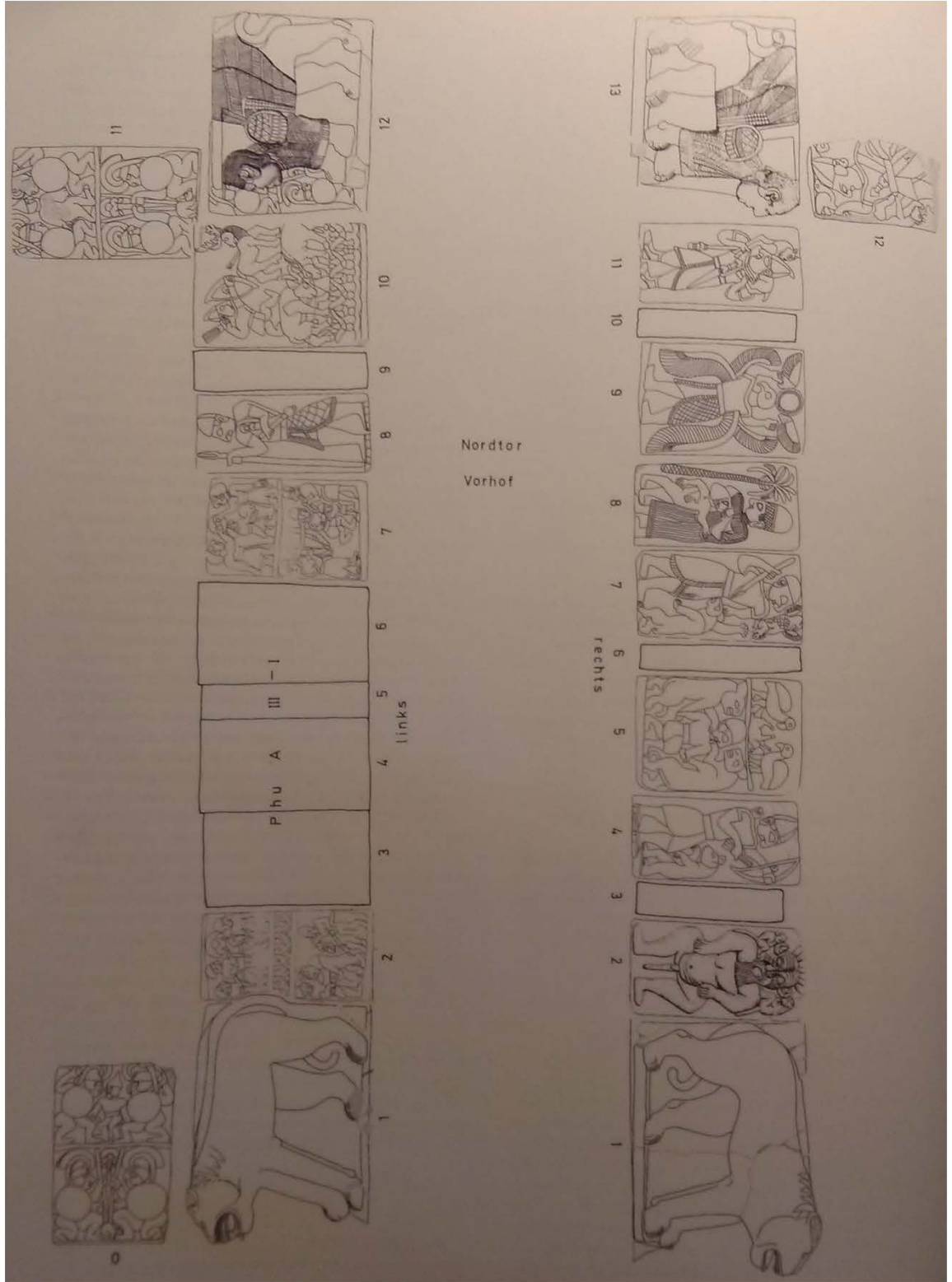
Resim 34: Arslantepe, Kral Sunum Sahnesi. (Akurgal, 2015: Lev.87a.)

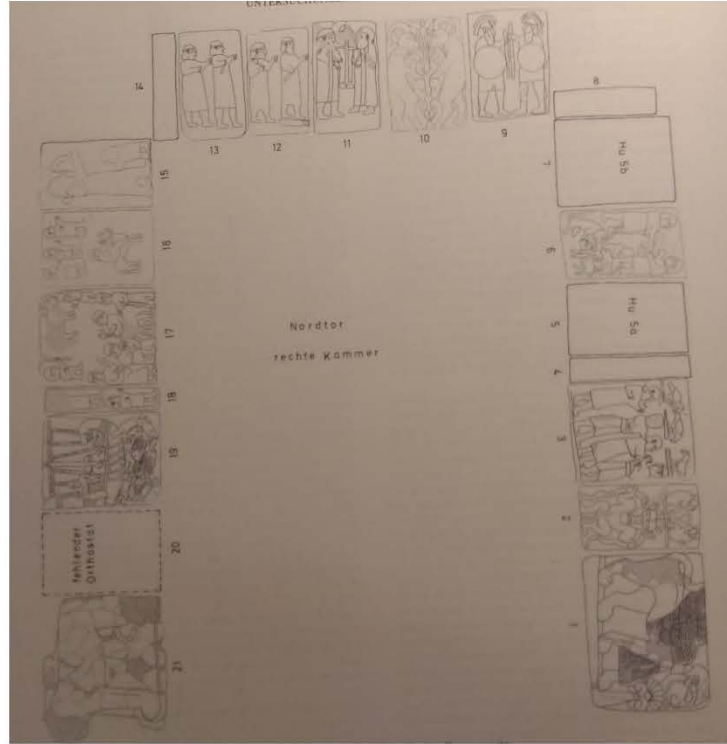
Resim 35: Arslantepe (Kent Kapısı?), Kabartmalı Orthostat. (Liverani, 2012: Fig.5b.)

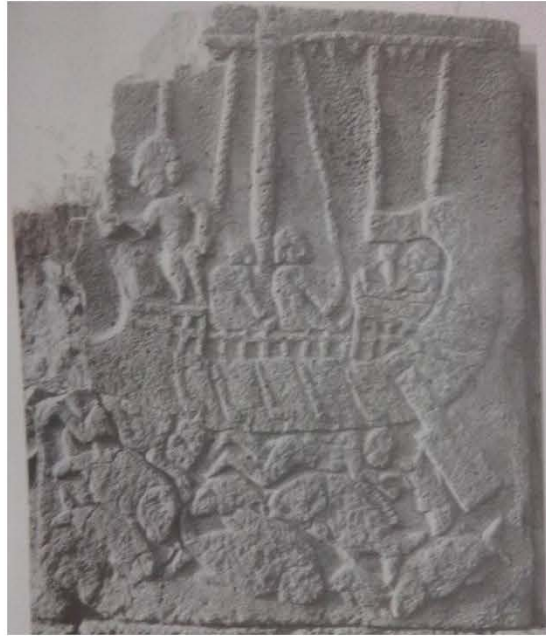
Resim 36: Arslantepe (Kent Kapısı?), Kabartmalı Orthostat. (Liverani, 2012: Fig.5c.)

Resim 37: Karatepe-Aslantaş Kuzey Kapı Orthostat Uygulaması. (Çambel ve Özyar, 2003: Abb.145.)

Resim 38: Karatepe-Aslantaş Kuzey Kapı Sağ (Batı) Avlu Orthostat Uygulaması.
(Çambel ve Özyar, 2003: Abb.146.)

Resim 39: Karatepe-Aslantaş Kuzey Kapı Sağ (Batı) Avlu, Gemi Kabartması Orthostat Uygulaması. (Akurgal, 2015: Lev.143.)

Resim 40: Karatepe-Aslantaş Güney Kapı, Hizmetçiler ve Müzisyenler. (Akurgal, 2015: Lev.138.)

Resim 41: Karatepe-Aslantaş Güney Kapı, Ziyafet ve Sunu Sahnesi. (Akurgal, 2015: Lev.139.)

Resim 42: Coba Höyük, Demir Çağı Sarayı Girişi Orthostat Programı. (Garstang, 1910: Lev.LXXVIII)

Resim 43: Coba Höyük, Demir Çağı Sarayı Girişi, Orthostat. (Garstang, 1910: Lev.LXXXI.1)

Resim 44: Coba Höyük, Portiko Kısım Orthostatları. (Akurgal, 2015: Lev.112b.)

Resim 45: Hadatu, Batı Kapısı Orthostat. (Sevin, 2014: Res.112.)

Resim 46: Hadatu, Batı Kapısı Orthostat. Resmi Geçit. (Sevin, 2014: Res.113.)

Resim 47: Tören Alayı ve Sunu Sahnesi. (Sevin, 2014: Res.114, 115, 117, 118.)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı.....: Ali ILGAZ

Doğum Yeri ve Tarihi.....: Tavas- 25.05.1989

İletişim.....: ali_ilgaz@outlook.com.tr – 0553 349 1909

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi.....: Pamukkale Üniversitesi- Arkeoloji Bölümü
(2010-2014).

Yüksek Lisans Öğrenimi.....: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi-Sosyal Bilimler
Enstitüsü- Arkeoloji Anabilim Dalı (2015-2019).

Yabancı Dil ve Düzeyi:

İngilizce: Orta (Eylül, 2018 Yökdil Sınavı Puanı: 50)

İş Deneyimi:

Laodikeia Antik Kenti Kazısı (2011,Stajyer)

Tripolis Antik Kenti Kazısı (2012-2013, Stajyer)

Tripolis Antik Kenti Kazısı (2014-2015, Arkeolog)

Denizli Müze Müdürlüğü, Hierapolis Kuzey Nekropolü Kazısı (2014-2015 kazı
sezonlarında görevlendirme, Arkeolog)